

ISSN 2524-2547

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ УКРАИНЫ

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
V.N. Karazin Kharkiv National University
Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина

СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА

SOCIAL ECONOMICS

СОЦИАЛЬНАЯ ЭКОНОМИКА

№2

Випуск 50

Заснований 2000 року

Харків – 2015

Журнал присвячений висвітленню результатів наукових досліджень у галузі економічних наук, управління соціально-економічним розвитком країни та регіонів.

Для наукових працівників, викладачів, аспірантів і студентів економічних спеціальностей.

Затверджено до друку рішенням Вченої ради Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна (протокол №14 від 28 грудня 2015 р.)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Родченко В.Б. – головний редактор, доктор екон. наук, професор, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна;

Пономарьова Т.В. – відп. секретар, кандидат екон. наук, доцент, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна.

Глушенко В.В. – доктор екон. наук, професор, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна;

Гриценко А.А. – доктор екон. наук, професор, член-кор. НАН України, Інститут економіки і прогнозування Національної академії наук України; Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна;

Давидов О.І. – кандидат екон. наук, доцент, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна;

Євтушенко В.А. – кандидат екон. наук, доцент, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна;

Меркулова Т.В. – доктор екон. наук, професор, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна;

Назирів З.Ф. – кандидат фіз.-мат. наук, доцент, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна;

Пуртов В.Ф. – кандидат екон. наук, доцент, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна;

Соболев В.М. – доктор екон. наук, професор, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна;

Тютюнникова С.В. – доктор екон. наук, професор, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна;

Ареф'єва О.В. – доктор екон. наук, професор, Національний авіаційний університет;

Кузьменко Л.М. – доктор екон. наук, професор, Інститут економіки і прогнозування Національної академії наук України;

Маркіна І.А. – доктор екон. наук, професор, Полтавський національний технічний університет імені Ю. Кондратюка;

Dr. Victor SHI – Associate Professor of Operations Management School of Business and Economics Wilfrid Laurier University;

Faissal Eddaoudi – Professor of Economics and Management Faculty of Law, Economics and Social Sciences IbnZohr University Agadir –Morocco;

Ryszard Građzki – prof. dr hab. inż., Lodz University of Technology.

Адреса редколегії:

61002, м. Харків, вул. Мироносицька, 1, економічний факультет,
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
sejournal@karazin.ua

Статті пройшли зовнішнє і внутрішнє рецензування.

Свідоцтво про державну реєстрацію КВ № 21803-11703ПР від 02.11.2015

З М І С Т

ПРОЦЕСИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Васильєв О.В., Німкович А.І. Вплив інновацій на формування доданої вартості в економіці.....	5
Дунаєв І.В. Модернізація регіональної економічної політики у світлі сучасних наукових підходів.....	11
Крикун О.О. Трансформаційні процеси розвитку сучасного ринку праці в Україні.....	23
Крикун Ю.Г. Дослідження достатності інноваційної інфраструктури України для виходу на світові ринки.....	33
Курганська М.К. Сучасний стан та тенденції розвитку будівельних підприємств регіонів України в умовах кризи.....	45
Луганська Є.Д. Інфраструктурне забезпечення формування та функціонування інноваційно-промислових комплексів у регіонах.....	52
Навроцький О.О., Андрієвська О.О. Структурні пріоритети розвитку експорту регіонів України.....	59
Пугач Б.Я. Проблема точності наукового знання.....	68
Родченко В.Б., Новікова А.Є. Децентралізація в рамках інклюзивного зросту та її вплив на формування бюджету місцевих громад.....	84
Сурменелян О.Р. Енергозбереження як фактор економічної безпеки промисловості України.....	91
Черненко Ю.Ю. Аналіз основних каналів збуту свіжих овочів сільськогосподарськими підприємствами.....	98
Якименко О.В. Аналіз рівня інноваційного забезпечення будівельних підприємств регіонів України.....	105

СИСТЕМИ ТА МЕХАНІЗМИ УПРАВЛІННЯ Й АДМІНІСТРУВАННЯ
СОЦІАЛЬНОЮ ЕКОНОМІКОЮ

Браташ М.А. Управління спільним майном співвласників багатоквартирних будинків: законодавчий аспект.....	114
Гусак Ю.В. Складові та напрями формування організаційно-ресурсного потенціалу промислових підприємств України.....	123

З М І С Т

Ковалевська А.В. Інструменти цілевстановлення на підприємстві: методичний аспект.....	133
Кондратенко Н.О., Макарова Г.С. Перспективи та технології управління інноваційним розвитком регіонів України.....	140
Петрова В.Ф. Методичне забезпечення оцінки ризиків підприємства.....	148
Петрушенко Т.В. Шляхи вдосконалення та зміцнення фінансової стійкості підприємства.....	154
Реун Г.П., Сардак Я.І., Пастухова Н.В. Інноваційні зміни в управління людськими ресурсами в умовах економічної турбулентності в Україні	162
Тарадай В.Н. Фактори та резерви підвищення ефективності використання ресурсів розвитку промисловості регіону.....	169
Ткаченко Ю.В., Рихлюк М.М. Теоретичні та методологічні основи конкурентоспроможності підприємства на світовому ринку.....	176
Урсалов Є.І. Алгоритм управління фандрайзинговою діяльністю для об'єктів соціального підприємництва.....	187
Аннотации	198
Annotations	204
Відомості про авторів	209

ПРОЦЕСИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

УДК 338 : 330.341

ВПЛИВ ІННОВАЦІЙ НА ФОРМУВАННЯ ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ В ЕКОНОМІЦІ

Васильєв О.В., доктор економічних наук., професор

Німкович А.І., аспірант

Харківський національний економічний університет імені С. Кузнеця

У статті висвітлюється поняття доданої вартості та її формування в галузевій структурі економіки. Визначається важливість обсягу доданої вартості для економіки, роль та вплив інновацій на формування доданої вартості в економіці.

Ключові слова: додана вартість, інновації, економіка, галузева структура, інвестиції.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку світової економіки до пріоритетних завдань більшості країн світу належать забезпечення достатнього рівня конкурентоспроможності економіки, досягнення сталого економічного розвитку держави, становлення інноваційної економіки. Модернізація та впровадження прогресивної моделі розвитку економіки забезпечуються досить повільно і фактично сучасну економіку України інноваційною назвати не можна. Тому модернізація у контексті становлення розвиненої конкурентоспроможної держави є актуальною науково-практичною проблемою, яка потребує дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика інновацій та забезпечення національної конкурентоспроможності через збільшення частки доданої вартості досліджена у працях В. Андрійчука, В. Бойка, В. Гейця, М. Кондратьєва, А. Чухна, Й. Шумпетер та інших.

Метою статті є виявлення важливості інноваційної складової для збільшення доданої вартості в економіці.

Основні результати дослідження. Економічне зростання залежить від доданої вартості, яка створюється в економічній системі. Додана вартість формує основу національного багатства, яке є базисом економіки розвитку держави, територіальних громад, підприємств, сім'ї і людини. Для забезпечення ефективного функціонування економіки держави слід забезпечити політику розвитку, яка формувала б умови для продукування доданої вартості. Саме такі умови в першу чергу формуються завдяки широкому поширенню та реалізації інновацій в економічній системі.

Згідно з Оксфордським словником, додана вартість – це сума, на яку збільшується вартість продукту на кожному етапі його виробництва, за винятком початкових витрат [1]. Додана вартість на рівні підприємств визначається як різниця між вартістю продукції та

вартістю засобів виробництва, або це вартість, що додається в процесі виробництва товарів до вартості сировини, матеріалів, палива на кожній стадії руху товару від виробника до споживача.

Екстраполюючи поняття доданої вартості на життєдіяльність територіальних громад (основу економіки країни), засвідчимо, що територіальна громада теж є продуцентом доданої вартості. Говорячи про валовий регіональний продукт як сукупний обсяг доданої вартості, ідеться саме про додану вартість, яка продукується територіальними громадами. Процес створення доданої вартості територіальною громадою відобразимо з позиції економічної аксіології, наголошуючи на тому, що первинною (абсолютною) доданою вартістю є створювана цінність, яка може забезпечити корисність для людини і громади, а економічною доданою вартістю є капіталізована цінність.

Галузева структура світової економіки протягом 2000-2014 рр. залишалась майже незмінною. Найбільшу частку у валовій доданій вартості світової економіки становить сфера послуг – близько 66%, промисловість і сільське господарство становили 29% і 4% відповідно. Найбільш високий рівень розвитку сфери послуг притаманний економічно розвиненим країнам, частка послуг у валовій доданій вартості яких становила 74%. У країнах із перехідною економікою та країнах, що розвиваються, цей показник значно нижчий – відповідно 58% і 51% [2].

Тож, проведемо порівняння галузевої структури економіки України за доданою вартістю з деякими країнами, а потім проаналізуємо зв'язок наявної структури з обсягами й особливостями інвестицій в інновації в кожній із сфер (таблиця 1). Для різностороннього аналізу доцільно взяти з країн постсоціалістичної трансформації Російську Федерацію, з країн зі швидко зростаючою економікою – Китай, з країн-економічних лідерів – США, Японію та Швецію. Саме таке виокремлення країн можна пояснити наявністю достовірних і зіставних даних, а також прийнятими універсальними підходами до систематизації країн світу.

Таблиця 1. Галузева структура національної економіки деяких країн упродовж 2000-2014 рр.

Показник	Україна		Російська Федерація		Китай		США		Японія		Швеція	
	2000 р.	2014 р.	2000 р.	2014 р.	2000 р.	2014 р.	2000 р.	2014 р.	2000 р.	2014 р.	2000 р.	2014 р.
Послуги, %	45,5	62,7	53,9	59,3	39,0	43,2	76,0	78,1	67,2	71,3	69,1	71,5
Промисловість, %	37,6	29,5	39,3	36,7	45,9	46,8	23,1	20,9	31,1	27,3	28,8	26,6
Сільське господарство, %	16,9	7,8	6,8	4,0	15,1	10,1	0,9	1,0	1,7	1,4	2,1	1,9
Валова додана вартість, %	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Результати порівняння галузевої структури вітчизняної економіки та економіки Росії свідчать, що частка послуг у валовій доданій вартості української економіки незначним чином перевищує аналогічний показник російської економіки; частка сільського господарства в Україні майже удвічі перевищує аналогічний показник економіки Росії і це

зрозуміло, адже Україна має сприятливий клімат і географічне положення, родючі ґрунти та розвинуте сільське господарство, продукція якої забезпечує як Україну всім необхідним, так і йде на експорт. Натомість частка промисловості у валовій доданій вартості України є нижчою на 7,1%. Це може характеризуватись лиш тим, що на території Росії, як основної країни СНД, (своєрідного виробника для країн СНД) розташовані підприємства провідних світових компаній, які використовують сучасні технології і мають досить високу додану вартість. Попри це видобувні галузі (нафтохімічна та газова, алмазна тощо) мають низьку додану вартість і тому занижують загальний показник.

Щодо порівняльного аналізу з економікою Китаю, то ця економіка характеризується значно більшою часткою доданої вартості в промисловості (найбільший показник серед усіх країн в аналізі) та високою часткою сільського господарства у створенні доданої вартості. Дані Китаю досить схожі на показники економіки України у 2000 році. Не можна сказати, що це погано, але просто характеризує економіку Китаю в першу чергу як індустріальну, адже саме туди вливаються основні інвестиційні потоки та впроваджуються інновації. А щодо української економіки, то вона вже має перехідний характер і це, можливо, спричинене тим, що досить мало впроваджується інновації та інноваційних систем, як в сільське господарство, так і в промисловість.

Частка сільського господарства у валовій доданій вартості України у 2014 р. становила 7,8%, тоді як у розвинених країн цей показник становить до 2%, а частка послуг залишається недостатньо високою. Частка промисловості у структурі вітчизняної економіки дещо перевищує аналогічний показник у розвинених країнах. Загалом динаміка формування валової доданої вартості в Україні свідчить, що впродовж 2000-2014 рр. суттєво знизилася частка промисловості та у 2,2 рази знизилася питома вага сільського господарства. Натомість частка сфери послуг збільшилась у 1,4 рази. Таким чином, можна стверджувати, що такі зрушення у галузевій структурі української економіки відповідають світовим тенденціям і є характерними для країн із перехідною економікою. Проте процес наближення галузевої структури вітчизняної економіки до пропорцій, притаманних конкурентоспроможним розвинутим країнам світу, відбувається досить повільно, що пояснюється рядом чинників.

Зазвичай скорочення питомої ваги реального сектора економіки має супроводжуватися суттєвим зростанням продуктивності праці на основі впровадження інноваційних технологій, проте в Україні така тенденція не спостерігається. Наприклад, продуктивність праці на підприємствах легкої промисловості України у 7 разів нижча, ніж у Китаї. До певної міри відсутність вагомих структурних зрушень у напрямі забезпечення конкурентоспроможності вітчизняної економіки пояснюється низьким рівнем розвитку інноваційної діяльності, що зумовлено такими чинниками:

а) загальний низький рівень інноваційної активності промислових підприємств (у 2012 р. інноваційною діяльністю у промисловості займалися 16,2% загальної кількості промислових підприємств; упровадження інновацій здійснили 12,8% підприємств);

б) незначні обсяги реалізованої інноваційної продукції (частка інноваційної продукції в загальному обсягу реалізованої промислової продукції у 2012 р. становила лише 3,8%);

в) недостатнє фінансування інноваційної діяльності промислових підприємств (14333,9 млн. грн. у 2012 р.);

г) нераціональний розподіл коштів на інновації (найбільша частка інноваційних витрат у 2012 р. була спрямована на придбання машин і обладнання – 73,2%,

тоді як на дослідження, розробку та придбання нових технологій, а також на інші витрати в рамках цієї групи витрачалося значно менше коштів – відповідно 7,5%, 2,3% та 17%) [3].

Слід зазначити, що в українській економіці протягом 2000-2014 рр. у загальному обсязі випуску скоротилася частка переробної промисловості – з 35,7% у 2000 р. до 33,8% у 2014 р., а у валовій доданій вартості – з 19,7% до 14,3%. Разом з тим збільшилася частка добувної промисловості у загальному обсязі випуску – з 4,8% у 2000 р. до 5,4% у 2014 р. та у валовій доданій вартості з 4,5% до 7,5% [3]. Такі зміни були спровоковані тим, що у цей період зростає споживання енергоресурсів. Українська економіка характеризується досить високим рівнем енергоємності ВВП (під час світової фінансової кризи 2008-2010 рр. енергоємність ВВП України зросла ще на 7,3%). Цей показник в Україні, за оцінками компанії «Enerdata», є одним із найвищих серед країн світу, зокрема у 3,8 разів вищий, ніж у країнах Європейського союзу та у 1,4 рази – ніж у Росії [4, с.10]. Таким чином, наведені дані свідчать про те, що негативною тенденцією економіки України є орієнтованість на галузі, які є ресурсо- та енергоємними. Це підтверджує давно обгрунтовану науково та підтверджену практично потребу в забезпеченні орієнтованості вітчизняної економіки на поступове скорочення ресурсоемних галузей і зростання обсягів наукоємних інноваційних галузей. Адже світовим економічним досвідом не раз було доведено, що ресурсоемні галузі і відповідно така економіка загалом є дуже чутлива до коливання цін на світовому ринку ресурсів. Так, яскравим прикладом може бути модель російської економіки, яка тісно пов'язана з ціною у світі на енергоносії. І зараз, коли ціна впала за останні півтора роки в 4 рази зі 100 дол. США за барель нафти до 28 дол. США, то відповідно валюта, ділова активність, надходження до державного бюджету та багато інших загальноекономічних показників різко погіршилися та послабилися.

Негативні тенденції розвитку галузевої структури вітчизняної економіки спричиняються також і суттєвими відмінностями у рівні доходності окремих секторів і галузей економіки. Так, у сфері послуг найбільш доходними галузями є торгівля та послуги ремонту (у 2014 р. при частці 17,5% у виробництві валової доданої вартості частка у структурі валового доходу становила 26,7%) та фінансова діяльність (відповідно 5,5% та 7,7%). Досить високий рівень доходності притаманний готельно-ресторанній діяльності, проте її частка у структурі національної економіки є невисокою: 1,0% у виробництві валової доданої вартості та 1,3% у структурі валового доходу. Разом із тим низькоприбутковими галузями національної економіки залишаються сфера освіти (у 2014 р. частка у виробництві валової доданої вартості – 5,3%; частка у структурі валового доходу – 1,8%) і охорона здоров'я (3,9% та 0,3% відповідно), тобто ті види економічної діяльності, що впливають на формування визначальних засад конкурентоспроможності національної економіки [5 с. 13].

Тож, далеко не у всіх галузей економіки України є достатні фінансові ресурси для впровадження інноваційних технологій. На допомогу в цьому приходять територіальні громади. Так, більшість розвинених країн систему місцевого самоврядування і продукування доданої вартості сформували з використанням теорії вільної громади, за якою роль держави у продукуванні доданої вартості на рівні територіальної громади є не визначальною. Функції держави мають обмежені лише використанням тих ресурсів і виконанням тієї роботи, яку самостійно не може здійснювати територіальна громада, підприємство, людина. Водночас інноваційний процес передбачає самостійність суб'єкта – творця і реалізатора інновації. Держава як велика неповоротка корпорація є менш мобільною і оперативною щодо

створення і впровадження інновацій порівняно з невеликими компаніями чи громадами. У багатьох випадках забезпечити раціональне й ефективне продукування доданої вартості держава сама не може, оскільки не володіє точними знаннями про потреби громадян на конкретній території, а також ресурсні можливості та їх обмеження. Відповідно формується ризик, що внаслідок затраченої праці не буде забезпечена корисність її результатів.

Ефективна діяльність територіальної громади формує середовище і стимули для продукування інновацій, сама громада може стати суб'єктом інноваційного процесу, а також суб'єктом підприємництва. У цьому випадку розуміємо запропоноване Й. Шумпетером визначення підприємця як гравця, який створює інновацію [6 с. 189]. Щоб створити інновацію (як відносну економічну додану вартість), винахід потрібно довести до комерційного використання. Найоптимальніше здійснювати комерціалізацію винаходу (приймати рішення про комерціалізацію) саме власнику. Тому якщо таким власником є держава, то таке рішення обов'язково буде пов'язане з надмірними трансакційними витратами.

Висновки. Слід зазначити, що у наш час країнами-лідерами за показниками економічного та соціального розвитку є держави, які забезпечують формування ефективної галузевої структури економіки, орієнтованої на інноваційну модель. Зміни у галузевій структурі національної економіки України характеризуються як позитивними, так і негативними тенденціями. Тому, узагальнюючи наведені у статті дані про галузеву структуру економіки провідних країн світу та вітчизняної економіки, зазначимо:

1) досвід провідних країн переконливо свідчить про те, що в Україні має бути забезпечено поступовий перехід до інноваційної орієнтованої моделі розвитку економіки, якій, окрім іншого, притаманна висока частка сфери послуг у валовій доданій вартості;

2) забезпечення зростання сфери послуг в Україні необхідно супроводжувати підвищенням їхньої якості відповідно до рівня розвинутих країн, а також поступовим зростанням питомої ваги соціально орієнтованих послуг у структурі валової доданої вартості – освіти та охорони здоров'я, які відіграють важливу роль у формуванні національної конкурентоспроможності;

3) у галузевій структурі економіки України важливим є забезпечення поступового скорочення ресурсоємних галузей і нарощування обсягів наукомістких галузей;

4) в управлінні інноваційною системою на оперативному рівні мають бути залучені територіальні громади, їм слід передати відповідні ресурси для ефективного та швидкого реагування на зміни як всередині економіки України, так і в глобалізаційній системі.

Література

1. Oxford Dictionary. Definition of Value Added [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/value-added>.
2. GDP by type of expenditure and Value Added by kind of economic activity, annual, 1970-2010 : офіц. веб-сайт United Nations Conference on Trade and Development [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://unctadstat.unctad.org/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=95>.
3. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
4. Павлюк А.П. Структурні перетворення в Україні : передумови модернізації економіки / А.П. Павлюк, Д.С. Покришка, Я.В. Белінська [та ін.] ; за ред. Я. А. Жаліла. – К. : НІСД, 2012. – 104 с.
5. Модернізація України – наш стратегічний вибір : щорічне Послання Президента України до ВРУ. – К. : НІСД, 2011. – 416 с.

6. Шумпетер Й. Теория экономического развития (исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредиты, проценты и циклы конъюнктуры) / Й. Шумпетер. – М. : Прогресс, 1982. – 455 с.
7. Гурняк І.Л. Додана вартість як базис економічного розвитку територіальних громад / І.Л. Гурняк, О.І. Дацко, О.І. Яремчук // Регіональна економіка. – 2015. – №1.
8. Білоброва Т.О. Галузева структура економіки як передумова формування національної конкурентоспроможності : міжкраїнові порівняння / Т.О. Білоброва, Н.Г. Базавлук // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі.– 2012. – № 3 (54).
9. Дяченко М.І. Управлінські інновації як основа інноваційного розвитку організації / М.І. Дяченко // Стратегія економічного розвитку України : зб. наук. праць. – К.: КНЕУ, 2009. – Вип. 24-25. – С. 37-41.
10. Сафина Л.А. Исследование значимости инвестиций в инновационную деятельность компании при управлении, ориентированном на стоимость / Л.А. Сафина // В мире научных открытий. – 2010. – №1(07) – С. 82-86.
11. Грідчина М.В. Про додану вартість як показник результатів діяльності сучасних корпорацій / М.В. Грідчина // Наукові праці МАУП. – 2013. – Ввип. 1(36). – С. 126-129.

References

1. Oxford Dictionary. Definition of Value Added. Retrieved from <http://www.oxforddictionaries.com/definition/english/value-added>.
2. GDP by type of expenditure and Value Added by kind of economic activity, annual, 1970-2010. Retrieved from <http://unctadstat.unctad.org/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=95>.
3. State Statistics Service of Ukraine (Official site). Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
4. Pavlyuk, A., & Pokryshka, D., & Belinska, Ya. (2012). Structural transformations in Ukraine: preconditions of economic modernization. K. : NISD.
5. Modernization of Ukraine – our strategic choice : Annual Message of President of Ukraine to the Verkhovna Rada (2011). K. : NISD.
6. Schumpeter, J. (1982). Theory of economic development (the study of business profits, capital, credit, interest conditions and cycles). Moscow : Progress Publishers.
7. Hurnyak, I., & Datsko, O., & Yaremchuk, O. (2015) Added value as a basis of economic development of local communities. Rehional'na ekonomika (Regional Economics), 1 (in Ukr.).
8. Bilobrova, T., & Bazavluk, N. (2012). Branch structure of the economy as a prerequisite for the formation of national competitiveness: between countries comparison. Naukovyy visnyk Poltavs'koho universytetu ekonomiky i torhivli (Scientific bulletin Poltava University of Economics and Trade), 3(54) (in Ukr.).
9. Diachenko, M. (2010). Management innovations as the basis of innovation development of the enterprise. Strategiiia ekonomichnogo rozvytyky Ukrainy (Economical development strategy of Ukraine) : scientific works, 24-25, 37-41 (in Ukr.).
10. Safina, L. (2010). Research of significance of the investments in the innovation activity of the enterprise while the cost-oriented management. V mire nauchnyh otkrytii (In the world of science researches), 1(07), 82-86 (in Rus.).
11. Hridchina, M. (2013). On value added tax as an indicator of the performance of modern corporations. Naukovi pratsi MAUP (Scientific papers MAUP), 1(36), 126-129 (in Ukr.).

Стаття надійшла до редакції 27.11.2015.

MODERNIZATION OF REGIONAL ECONOMIC POLICY IN THE LIGHT OF MODERN SCIENTIFIC APPROACHES

Dunayev I.V., PhD, Associate Professor

*Kharkiv Regional Institute of Public Administration of the National Academy
of Public Administration by the President of Ukraine*

У статті подано критичне узагальнення сучасних наукових поглядів щодо сучасної сутності модернізації регіональної економічної політики. Це зумовило критичне осмислення сучасних наукових поглядів на регіональну модернізацію і формування авторської типології теорій модернізації крізь призму здатності влади змінювати спосіб управління регіональним простором під впливом зовнішніх процесів.

Ключові слова: модернізація, регіональна економічна політика, теорії модернізації, інтеграція, глобалізація, місцева влада.

Problem setting. Contradictions of modern society, greater world bundle in terms of development in a couple with regional development disparity in the world do stipulate findings a new paradigm of public governance of regional space. Hitherto, neither generally acceptable theoretical concept of regional growth nor conception of modernization of regional economic policy (*hereinafter – REP*) were created, although dozens of interdisciplinary scientific theories and concepts of public relations modernization and regional economies revitalization have been formed during last two centuries. Taking into account the large number of similar theories, now it's still difficult to find adequate academic respond what should be laid on the basis for governmental and particular regional economic policies.

Analysis of recent research and publications. Today various modernization theories mould a powerful layer of scientific knowledge. Being mostly interdisciplinary, these theories contain the conclusions for almost all social life spheres. Under globalization and versatile integration impact, new theories (P. Krugman, F. Fukuyama et al.) and conceptual views (e.g., A. Sapir, M. Castells, F. Barca, Y. Bahler, N. Kaldor, OECD experts, etc.) were raised over the past two decades. It enables to see differently complexity and dynamism between globalization impact and public administration effectiveness as well as it even shapes the political agenda in many countries.

The purpose of the paper, objectives and applied methodology. The purpose of the paper is a synthesis of scientific views on changing the features shaping the essence of modernization of regional economic policy. It determined the formulation and settlement of two operational objectives: critical understanding of contemporary scientific views on regional modernization and formation of the author's typology of modernization theories through the prism of its ability to change the way of governing the regional space under external objective processes.

Methodology applied: abstract-and-logical approach, synthesis method, method of induction with deduction method, comparative approach.

Main results obtained. The basic hypothesis for this paper is conceptual comprehension of modernization capacity of the public authorities to change the way of managing regional space under the influence of modern globalization and integration processes. With the general perception of the benefits of globalization, internal forces within the society (community) are believed as important driver of the modernization process, thus there is awareness of inevitable

interdependence of countries and regions that is often accompanied by a growing lust for national differentiation. So amid numerous theories we ought to synthesize the main thesis of those that consider quite modern globalization and regional integration context for a region in light of the purpose and the object of study of this paper.

Problems of different ways of modernization of social and regional development are definitely presented in the works of H. Spencer, E. Durkheim, K. Marx who have proceeded from the assumption of linear progression of society. In contrast, M. Weber saw the “Western particular way” by putting the core issue of why the capitalism and rationalization in all spheres of society, of state and of culture are on the West only. The answer is in fact that cultural-cored theory connects the “spirit of capitalism” with a disposable appearance of “protestant ethics”. Having moved by different path but with the same things finally affirmed, the Elias’s Western civilization theory [1] has showed the development as one-time process, directed process without an overall plan resulted by unintended consequences of actions of a complex system in traditional society.

Today the concept of special road is once again relevant for several reasons. Some authors, for example K. Offe [2], believe that the current OECD countries are a historic unique object without universal structure and results. As B. Zapf pointes, it’s depended on inherent growth abroad which clearly doesn’t allow spreading the Western mode of production with its typical consumption of resources [3, p. 18].

The next conceptual approach may be called “divergent paths model” (“intersection theory” by S. Verba [4]) that covers furcation (dividing) of public development in the critical turning points. These ideas are usually designed in terms of strategic coalitions formed in conditions of crisis or recovery; they determine further development for the definitive time lag. Classical examples are the conceptual papers of W. Rostow, M. Lipset, B. Moore and S. Rokkan.

The theoretical G. Esping-Andersen’s approach [5] has supposed the differences in development paths inside specific group of modernized Western societies. Based on examples of three typical countries, the Dane deployed a thought on alternative modes and alternative forms of politics, economy and culture for similar problems because of differences into initial positions and (or) combination of other terms: 1) liberal welfare state (U.S. social capitalism), 2) states of corporate conservative social (Germany) and 3) state of social democratic welfare (Sweden). This furcation is explained by not more or less homogeneous problems of industrialization, economic growth and democracy, but differences of the form of mobilization of class, political class coalitions and traditions, and styles of policy. Within this logic, one could study and predict convergence and combination through different routs. So, W. Streeck [6, p. 27] considered a globalization-evoked tendency as an attraction to poorly controlled Anglo-American way unlike the generally successful “Rhine model”. Otherwise, some other European authors [7] allocate national (endogenous) forces that enabled, e.g. Sweden to organize a retreat from the welfare state’s standards better than others countries perform it now and before.

The following conceptual approach is quite relevant to present-day Ukraine and connected with the institutes of economics. D. North has formulated the scientific hypothesis to review an unsatisfactory institutional status quo [8, p. 92], “I put forward two fundamental issues of social, political and economic evolution. First, what does it determine the difference towards the evolution of societies and political regimes of the economy in timeline? And the second, how can we explain the survival of economic systems, long-term performance while showing a large deficit?”. The first question concerns the reasons for the differences on development way, the second question explains

---

why evolutionary selection does not rule out eventually suboptimal and inefficient institutions. The economists explain it by the “path dependency” principle. So the question arises, is it possible to spread the path dependency principle on wide social processes that means the chosen direction is the result of incremental changes that determine the future course from a known lock-in point? As North says, “path dependency means that history is important... We cannot understand the current favours without tracking incremental evolution of institutions” [9, P. 100]. But if it sounds like the message about implacable and conventional development, so it is not true because, in our opinion, the institutions such as local values and traditions are important.

Also one can refer theory of social capital and symbolic capital (P. Bourdieu) and cultural capital (F. Fukuyama) to contemporary concepts of modernization. Despite the traditional impact of economic factors of modernization, these theories conceptually show the urgency and the strength of informal institutions such as trust, social networks and networking between subjects and objects which, being non-economic ones, increase the efficiency of society. In particular, continuing the Weber’s tradition, F. Fukuyama believed that the public trust promotes a new type of society.

Formed under the influence of the idea of “concentrated decentralization”, the theory of “points of growth” (F. Perroux) is still actual since the mid-twentieth century. This theory has been proposed to explain the anatomy of economic development into abstract economic space. “Development does not occur everywhere and at the same time, it appears in points or poles of development with varying intensity; ...distributes through various channels and has different terminal effects for the whole economy” [10]. The development as a process is very polarized and its driving forces lead to concentration of economic activity and growth, as well as imbalances between sectors and geographic areas including regions.

Starting from the 1970s, the papers of leading scientists of the Club of Rome (A. Peccei, D. Meadows, E. Jantsch, B. Havrylyshyn, J. Tinbergen, M. Munasinghe, M. Mesarovic, I. Prigozhin and others) have brought an important influence on transformation of views on developing countries development. Methods of then dominant neoclassical economic theory based on the principle of rational individualism, were seemed to members of the Club of Rome as ineffective to better understand the spatial and regional problems. Under the Club of Rome’s auspices in many studies, there were widely applied computer modeling and institutional methodology based on a multidisciplinary approach; institutions, organizations and cultural values were particularly attended. The concept of synergy (I. Prigozhin, I. Stengers) with system analysis of complex phenomena brought significant impact on development theories of regions and globalization. The papers of the Club of Rome scientists’ have also made a significant contribution to the formation of the globally-spread conception of sustainable development that is seen as an integrative [11] in the global ideology and substantially complemented the basis for modern political and social views on issues of development of countries and macro-regions.

In the last five or six decades, the neoclassical theory of regional growth (B. Ohlin, J. Borts and J. Stein, J. Siebert, R. Barro and X. Sala-i-Martin) and the cumulative causation theory (G. Myrdal, A. Hirschman, N. Kaldor, J. Friedmann etc.) have become the most influential trends in the theory of regional growth and modernization of regional economic space. Although normative theory of regional economic policy was not the subject of a separate critical research of scientists of these two academic schools, but it has provided a basis for the fundamental ideas of justification REP objectives and appropriate implementation mechanisms.

The brightest difference between neoclassical theory of regional growth and the cumulative

---

causation theory is that they both have been pursued opposing predictions about the expected results of economic development process in unregulated market conditions. If neoclassical models predict convergence in levels of GRP per capita, the cumulative causation theory predicts proper divergence. According to neoclassical theory of regional growth, improving the economic situation of weaker regions and their convergence with the advanced regions is due to capital flows from advanced regions with low return on investment (as resulted from the law of diminishing marginal productivity) in lesser developed that show a more favorable investment opportunities and employment resources – from lesser developed regions with relatively lower wages into more developed regions with higher wages. The result of spatial displacement of mobile production factors is smoothing of profitability, productivity and GRP per capita in various regions. In the long term, the rates GRP growth are determined by the workforce addition and technological changes.

The opposite interpretation for a spatial development process is proposed by the cumulative causation theory. It's basic principles were formulated by G. Myrdal, "the playing of market forces leads to a deepening of interregional disparities, and this tendency is the stronger, the lower the level of economic development. These are two the most important patterns of economic development in a free market" [12]. As the main factor contributing to the deepening of differences in levels of economic development of different regions, Myrdal believed attractiveness of large agglomeration areas for new businesses enabling to save on production and transaction costs in appropriate territory. Competitive advantages of economically underdeveloped regions (especially cheap labor) are not sufficient to compensate these agglomeration advantages. The most qualified and motivated personnel migrate from lagging regions to leading ones. Banks use obtained savings from lesser developed regions to finance projects in more developed ones. The trade between leading and lagging regions leads to bankruptcy of enterprises located in lesser developed regions because they can not compete with growing regions' companies with an advantage of increasing returns to scale. It has led G. Myrdal to conclusion that permanent growth in a detached region would run thanks to other regions. Over time, the leading regions will detach from the national average level while the backward regions will sink deeper into depression state.

From the standpoint of neoclassical theory supporters, the maintenance of persistent and prevalent disparities in levels of economic development is treated not as evidence of false assumptions from the theory and proper conclusions but as evidence that the acceleration of automatic market mechanisms is extremely slow. It causes the need for modernization of REP in direction of strengthening and speeding up the natural market mechanisms.

Accordingly, Americans G. Borts and J. Stein made a proposal to single-channel subsidizing the salaries payments to old-industrial enterprises from depressed regions and subsidizing the migration from the economically underdeveloped regions [13]. Incidentally, subsidies for salaries should not be financed from central government's transfers but from own depressed region's tax revenues raised as a result of additional wage tax residents of a region. The economic meaning of this is to simulate the market conditions of perfect competition. An additional taxation on salaries with retransferring these additional revenues to local entrepreneurs have to balance all net businessmen' payments to involved laborforce with marginal labor productivity and to eliminate unemployment. This adjustment mechanism is seen as a short-term measure. But in long-term period, solving the problems of old-industrial depressed regions is associated with migration to more successful regions, with capital endowment and with marginal productivity of labor. As the regulation mechanism that could accelerate the "natural" process of labor migration are proposed the subsidies to partially offset the costs of moving to the regions with more dynamical

development. Borts and Stein considered unreasonable subsidizing of investment project in economically depressed regions, cause of it'd lead to a redistribution of limited financial resources to relatively lesser efficient investment projects, and thus it would reduce growth rates generally.

Elements of normative theory of REP are also contained in the papers of supporters of the cumulative causation theory, especially by A. Hirschman and J. Friedmann. Unlike the followers of neoclassical regional economics trend who are confine themselves to revision the separate instruments for accelerating the natural market processes, the cumulative causation theory's supporters are about inherent strategic approach to study REP singling out key priorities both with foreseen changes in spatial development stages of the national economy.

Hirschman connected governmental impact on economic development with implementation of an "unbalanced growth" strategy [14]. Alike Myrdal, Hirschman came out from the fact that economic development cannot be regular and uniform and it is of spatially concentrated nature. At the initial stage, an optimal regional economic policy should focus on intensification of limited number of "points of growth" that would enable attracting more resources. However, further "growth poles" should ensure transmission of impulses to other areas.

According to A. Hirschman, "growth poles" development is accompanied by two classes of externalities:

1) with favorable "trickling down" effects related to deployment of new capacities of enterprises that could take strong positions into the "growth poles" and in other areas, with the rising demand for products produced in lesser developed regions, as well as increasing the marginal productivity of labor in underdeveloped regions due to migration of the labor force to more developed regions;

2) with adverse "polarization" effects associated with the deterioration of competitiveness of enterprises from lesser developed regions oriented to the same target markets as the company with the "growth poles" and associated with migration of the most motivated and skilled laborforce from lesser developed regions.

At the initial stage of unbalanced growth strategy, "polarization" effects dominate, and it leads to a deepening of interregional inequality. However, as A. Hirschman proves, long-term "draining" effects will significantly reduce inter-regional disparities. And it disaccords with the Myrdal's position who thought that backwash effects (negative external effects) would consistently surpass in impact force on other lagging regions any positive effects of spread effects. Awakening the "draining" effect is associated by A. Hirschman with the depletion of growth opportunities in leading regions as well as to the implementation of the next phase of unbalanced growth strategy – leveling the regional development. Besides resources from donor areas ("growth poles") are used to aligning the spatial distribution of economic potential with the governmental support to investment projects in lesser developed regions.

A significant contribution to the development of normative theory of regional development is brought by J. Friedmann and W. Alonzo [15] who have showed that the content of regional economic policy is severely depended on economic development stage. In industrialized economy, regional economic policy plays a minor role in a national economic strategy being bounded by alleviating the problems of the most depressed areas. However, within transforming economy (in John Friedmann's papers – while transition from agrarian to industrial economy occurs) regional economic policy is crucial. That's why such a period is usually accompanied with concentration of investments in one or more regions with a slump in economic potential and investment

attractiveness of the rest of the country. It results in a dual structure of the territorial economy, consisting of a center (a large urban area) where the driving forces of development are, and a periphery whose economy either stagnating or compressing being poorly integrated with a center.

In long-term period, as soon as transformation processes complete, the degree of dominance of a single central region (monocentre) will decrease over the rest area but it can be very lingering. According to Friedmann, there are no automatic mechanisms that could enable national economy into steady status of spatial balance. Protracted center-peripheral relations lead to deepening the inequality in well-being of different regions, underutilization of available resources, inefficient allocation of sectors, excessive concentration of urbanization in the largest urban centers, limitation the development potential of the consumer market nationally as well as political destabilization [16, p. 99]. The only way to resolve it is an active government intervention. In view of this, in conditions of transforming economy, the main objectives of regional economic policy are the gradual elimination of periphery and its transformation into the system of interconnected urban regions as well as the consistent integration of regional economic space enabling to use geographical division of labor as much as possible on the basis of intensive national product markets. In terms of regional management, the essence of the centre-periphery model is arisen opportunity for the most innovative transformation centers, and then these innovations are broadcasted on the periphery ensuring its development albeit with a time lag. Underdeveloped cities and limited-resources cities will become a brake on innovation diffusion inevitably.

Hirschman's and Friedmann's conceptions are rather a strategic vision of promising path to implement the REP than a strict normative theory which would enable to formally justify the need of this implementation and to combine its goals, objectives, instruments and mechanisms into a single system. Therefore in last years, the academic literature is accrued with a number of attempts to develop more formal normative theory of REP. To solve this problem the Scottish scientists E. McVittie and K. Swales have used the methodology of social welfare theory [17], and the proposed model allowed them to rank the different statuses of economy in terms of degree of public interest achievement. But as M. Vasilieva says, this approach was purely formal and impractical because it doesn't allow even a qualitative level mechanism to describe the impact of policy decisions on the process of regional development and the objectives of REP as well as justify the need for targeted financial support to particular regions [18, p. 43].

As affected changes in the way of how cities and regions develop due to globalization and integration over the last 20-30 years, the influence of the neoclassical theory of regional growth and cumulative causation theory began to weaken. As a result, new theories of development (endogenous growth theory, new economic geography, etc.) and spatial institutional economics theory arisen. Considering to such a bulk of scientific views, the least interest was in implementation of national and regional policies, including REP till recently. A special milestone in the genesis of scientific theories and concepts is the spatial dimension of regional transformation. Despite of decades of discussions and a surge of scientific theories, today almost two opposing conceptual approaches to the formation of a regional development policy (space-neutral and space-regarded dimension of regional policy) are distributed at the political and supranational levels.

The first modern approach is space-neutral which chronologically based on:

- 1) Expert report "An Agenda for a Growing Europe", the so-called as Sapir Report 2004 [19]. EU cohesion policy must be primarily aimed at the member states rather than at challengers for EU membership and, moreover, not at sub-national regions although they are very different from each other. In fact, there was accenting on subsequent universalization of regional policy

beyond territorial specificity but taking into account ICT and knowledge-intensive industries.

2) The World Bank “Reshaping economic geography 2009” report. It’s focused on the new economic geography theory (P. Krugman) that supports the benefits of agglomeration around the major cities: the development and growth will be unbalanced if trying to spread economic activity affecting poverty only and undermining the desired growth and development. Supporting on the conceptual W. Rostow’s vision, it’s suggested that present-day developing countries would replicate the path traversed by developed world before. Also the paper offers a conceptual vision of three-dimensional “3-d” space (density, distance and division) with a set of “3-i” policy instruments (institutions, infrastructure, interventions). Finally, the desired result is a new theoretical development model based on the “space-neutral” strategies that should be the most effective way of providing equal opportunities and improve people’s lives irrespectively where people live and work.

At axiological level and in favour of goals of modernization of REP, it means that:

a) putting forward equal access to benefits irrespectively where people live and work as a key criteria, it’s possible to achieve more even geographical distribution of wealth and even convergence of depressed regions and localities through objective mobility and infrastructure;

b) due to clear “rules of the game” (strategic priorities and government guarantees), it’s possible to attract external prerequisite factors of production which finally obtain important spatial effects too. First of all, it is a matter of cities. In practice, it’s turned out that elaborated strategies of developed regions and cities have similar content which, in my opinion, also confirmed in Ukrainian experience of developing strategies for small towns in the early 2000s.

The second modern approach is the spatially-oriented one (OECD, Committee of Regions of European Commission, Andean Development Corporation (*hereinafter* – *CAF*)) became a response to the EU’s vulnerability to the 2008-2010 financial crisis. There are two key features: a) the transition from a centralized and hierarchical model based on targeted subsidies to a wider group of varieties of policies and mechanisms for regional development; b) opportunities to growth exist in all areas and for all of types of regions. So the question of space in all development strategies should be accented and should largely reflect the local context. They build up a general potential and framework not only for the development of proper areas but also for the inhabitants (and voters). This approach is particularly relevant when it means the transfer underdeveloped area on a new trajectory of development or to a new, higher equilibrium point. It means that,

firstly, ignoring the specifics of a particular territory (in terms of cultural, social or institutional features) conflicts with the intended policies;

secondly, space-oriented approach really resonates with a problem of competence of local political elites during policy of intervention: who else in spite of elites is entitled to know and to be responsible for what, how and where to do throughout locality?

So the logical sense of development policy or regional economic policy is in facilitating resource mobilization and improving interaction between local groups (citizens, businesses, etc.) with the elites involved in politics.

This fundamental view is logically continued by the F. Barca’s paper [20]. Started from institutional power structure, Barca tracked the dependency of regional backwardness on either local elite’s inability (or unwillingness) to create (or to strengthen) the centrifugal forces of agglomerations or the growing local administrations’ impact on neighboring areas. The actions of domestic policies are seen as a way to challenge some desired external changes. Balance between internal and external forces should meet local specifics.

Supporting fundamentally similar conceptual point of view and relying on econometric calculations, the OECD concluded that it's appropriate to support the development in all regions since they can show growth and have a certain potential for this [21]. It will long-term cutout to exclusion, to local depression and to increasing poverty in OECD countries. An important intermediate result is foreseen as "integrated regional policy" [22] by way of coordinated infrastructure development for several regions.

Finally, the CAF report of 2010 [23] also provides a sufficient argument in favor of space-oriented approach: one of the important responses to the problems of regional development is the use of comprehensive policy for every area, in particular to the specific large cities, urban areas and regions of Latin America and Brazil. It emphasized on particular role and restriction for local and regional authorities during power decentralization to community development, and that "soft" institutes do matter.

At axiological level and in favour of goals of modernization of REP, it means that:

a) due to developing "space" of different size and different density of settlement, an economy can become more efficient. Supporting urban or regional systems as a whole would bring greater effect to the country than just developing only large cities as spatial hierarchical peaks in the national context. It's updated the leading role of large cities compared to other alternatives such as medium and small cities' networks as promising drivers for rural areas;

b) the past experience of the developed countries can not be fully appropriate to resolve future strategic challenges of today's regions of Ukraine. Development based on the concentration of resources in large metropolitan areas does not guarantee an acceptable model of growth for those regions where modern agglomeration areas are, for example, only Kyiv and Kharkiv agglomerations in Ukraine.

So, one could conclude that there is some mess into the space-neutral approach embraces some confusion between correlation and causality that limiting researching ability to move from observation the space to management the governance impact through appropriate mechanisms of public and regional administration. Indeed, against the backdrop of European examples and shifts after decentralization, now there are more and more supporters of value strategic orientation and systematic mutual coherence of direct and indirect factors affecting the performance of local firms; emphasis on domestic assets in Ukraine. The recent reform of regional policy in a number of EU and OECD states have proved that this "thinking caused a paradigm shift" which was suggested by J. Bahler and D. Yuill back in 2001. It enables to compare these paradigms together (Table 1).

By virtue of more social orientation, greater democracy and greater voluntary social and spatial envelopment, one can consider the modern paradigm of regional development policy as perspective policy for Ukraine which, in fact, was approved by the Government of Ukraine in 2014 influenced by the European authority and sway.

In the context of rethinking objects to be changed during regional modernization, it's important how to distribute social benefits that are always spatially differentiated and vary over time. It's known that distribution of power and social resources in the community generates economic inequality and defines policy priorities. Actually, it's difficult to justify a point of balance scientifically and whole the scientific debates are still ongoing, but we know that the current regional development is increasingly sinking into the background of regional imbalances and ensuring parity on "donor – recipient" axis in favor of policy oriented on growth and strengthening both donor's and recipient's potential. For the purpose of modernization of regional economic policy in Ukraine and within a narrow corridor of possibilities, it means that it's desirable to stake

on that it grows itself. Ukraine has already developed areas (localities) of growth based on available significant competitive advantages over there. However it's still a lack of understanding what kind of supportive policies is needed for them, although the growth of those localities accelerates development across the country [26].

Table 1. Comparison of major paradigms of regional development policy*

Criteria	“Old” / classical paradigm	“New” / modern paradigm
Conceptual framework	Theories of productive forces distribution; key factors are from comparative economic (production costs, availability of labor ...)	Theories of regional studies; key factors are regional features and capabilities (innovative environment, networks, polycentrism...)
Essential thrust	Leveling the regional development and governmental evening-out vulnerabilities in lagging regions	Disclosure unutilized potential of all regions to increase their competitiveness
Units of influence	Administrative units	Functional economic areas
Application method	Sectoral approach with emphasis on economic and industrial policies	Integrated and multifaceted development programs with large coverage
Accent	Foreign investment and subsidies	Endogenous local assets and knowledge
Instruments	Incentive mechanisms based on subsidies, public investments, strategic investments mainly in physical assets and address aid	Combinations of “soft” and “hard” assets (financial capital, labor markets, business environment, social capital and networks)
Actors	The central government as the main subject of policy	Different levels of government with other stakeholder groups
Evaluation of results	Assessment of actual and measurable results	Assessment of expected, intermediate and actual results with the complexity of their quantitative assessment

*adopted by the author basing on [24, p. 51; 25, p. 5].

Conclusions. Linkage the entities of modernization theories with the problem of modernization of regional economic policy allows us to set that modern development theories are considered as sufficient and isolated fragments of modernization concept in scientific literature.

Modernization theories are presented at an angle how they are being developed under the influence of other related sciences with a focus on specific expression of development in regional governance studies (e.g., economics, sociology, economic geography). Today the formation of new research directions is built up on synthesis or dividing available scientific attainments from the different areas.

Erasing interdisciplinary borders determines the need for use classifications with aggregated onset enables to rethink conceptually the modern politico-administrative and spatial trends. Based on a similar integral criterion, one can deductively distinguish very synthesized criterion “ability to transform the way of regional space governance under external processes” that forms the three-dimensional typology of modernization theories.

1) The first group of theories includes the philosophical and sociological structures, is believed significant cause of it reveals the problem of public relations rationalization and axiological dominants of modernization. It retracted the classical modernization theory, theory of dependency, world-systems theory, Post-modernization theory, theory of stages of economic growth, second modernization theory, theory of social capital, theory of cultural capital, technological revolutions theory, the sustainable development conception. Also there are some attempts to use certain geographic theories on regional level (intersection theory, regional

modernization theory) related to the study of regional development according to civilizational values and coordinate system, such as balancing between industrialization and urbanization.

2) The second group of theories of regional development modernization explains the nature and staging of regional institutions by applying the economic institutes and property development as well as target milestones and modernization priorities. It's represented by scientific economic concepts, namely, theory of growth poles, neoclassical theory of regional growth, cumulative causation theory, theory of convergence, clusters theory, spatial theory of institutional economics, social welfare theory.

3) The third group of conceptual approaches to modernization of regional economic policy is related to principled consideration of the spatial aspect, namely space-neutral (based on "new economic geography") and the space-oriented views. Currently, both these theories are applied in practice but kept it up by different influential political-and-financial and analytical institutions globally. In last decades, some alternative geotheories are becoming more common accented on the role of integration and assuring competitive regional economic conditions within globalization conditions.

The presented typology of modernization theories creates new background combination enabling more entire comprehension the processes of regional governance in terms of the topic subject.

Література

1. Элиас Н.О процессе цивилизации : Социогенетические и психогенетические исследования / Н.О. Элиас. – М.; СПб : Университетская книга, 2001. – Т. 1-2 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://krotov.info/library/26_ae/li/as_00.htm.
2. Offe C. Der Tunnel am Ende des Lichts / C. Offe. – Frankfurt : Verlag, 1994. – С. 187-229
3. Цапф В. Теория модернизации и различие путей общественного развития / В. Цапф // Социологические исследования. – 1998. – №8. – С. 14-26.
4. Verba S. Sequences and development / S. Verba : Crises and sequences in political development / S. Verba ; Ed. L. Binder. – Princeton : Princeton Univ. press, 1971. – P. 283-316
5. Esping-Andersen G. The three worlds of welfare capitalism / G. Esping-Andersen. – Oxford : Oxford University Press, 1990. – 198 p.
6. Streeck W. German capitalism: does it exist? Can it survive? / W. Streeck : Discussion paper 95/5. – Koln : Max-Planck-Institut fur Gesellschaftsforschung. 1995.
7. Auer P. Doch nur noch eine «normale» wenn auch schwere Krise? / P. Auer // Frankfurter Allgemeine Zeitung. Verlagsbeilage Schweden. – 1995. – № 6.11. – P. 4.
8. North D. Institutions, institutional change and economic performance / D. North. – Cambridge : Cambridge University Press, 1990. – 152 p.
9. North D. Institutions, institutional change and economic performance. – Cambridge : Cambridge University Press.
10. Perroux F. Les investissements multinationaux et l'analyse des pôles de développement et des pôles d'intégration / F. Perroux // Revue Tiers-Monde. – 1968. – Т. 9. – №34. – P. 239-265
11. Rio Declaration on Environment and Development / UN Conference on the Human Environment. – Rio de Janeiro, Brazil : United Nations, 1992.
12. Myrdal G. Economic theory and under-developed regions / G. Myrdal. – N. Y. : Harper & Row, 1957. – 167 p.
13. Borts G. Economic growth in a free market / G.H. Borts, J.L. Stein. – N. Y. : Columbia univ. press, 1964. – 205 p.
14. Hirschman A.O. The Strategy of Economic Development / A.O. Hirschman. – New Haven : Yale univ. press, 1960. – 230 p.
15. Friedmann J. Regional development policy : a case study of Venezuela / J. Friedmann, W. Alonso. – Cambridge : MIT Press, 1966
16. Friedmann J. Regional development policy : a case study of Venezuela. – Cambridge, Massachusetts : MIT Press.

17. McVittie E. Regional policy evaluation: ignorance, evidence and influence [Електронний ресурс] / E. McVittie, K. Swales : Strathclyde discussion papers in economics. – Glasgow, 2003. – 34 p.
18. Новая парадигма управления социально-экономическим развитием регионов России : колл. науч. моногр. / М.В. Васильева, Т.В. Владимирова, Е.В. Романенко, В.П. Часовской. – М. : Планета, 2013. – 212 с.
19. Sapir A. An Agenda for a Growing Europe : Making the EU Economic System Deliver / A. Sapir, P. Aghion, G. Bertola, M. Hellwig, J. Pisani-Ferry, D. Rosati, J. Vinals, H. Wallace. – Oxford : Oxford University Press, 2004. – 183 p.
20. Barca F. An Agenda for A Reformed Cohesion Policy: A Place-Based Approach to Meeting European Union Challenges and Expectations / F. Barca // Independent Report, Prepared at the Request of the European Commissioner for Regional Policy, Danuta Hübner. – European Commission, Brussels, 2009. – 244 p.
21. OECD. Regions Matter: Economic Recovery, Innovation and Sustainable Growth / OECD. – Paris: Organisation for Economic Growth and Development, 2009. – 201 p.
22. Pike A. Local and Regional Development / A. Pike, A. Rodriguez-Pose, J. Tomaney. – London: Routledge, 2006. – 328 p.
23. CAF. Desarrollo Local: Hacia un Nuevo Protagonismo de las Ciudades y Regiones / CAF. – Caracas : Corporación Andina de Fomento, 2010. – 230 p.
24. OECD. Regions Matter : Economic Recovery, Innovation and Sustainable Growth / OECD. – Paris: Organisation for Economic Growth and Development, 2009. – 201 p.
25. Bachler J. Policies and strategies for regional development : a shift in paradigm? / J. Bachler, D. Yuill // Regional and Industrial Policy Research Paper. – 2001. – №46.
26. Дунаєв І.В. Просторовий вимір модернізації регіональної економічної політики у сучасних наукових підходах / І.В. Дунаєв // Вісник НАДУ. – К. : Вид-во НАДУ, 2015. – №4. – С. 70-77. – Також доступно : http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2016/01/2015_4_11_ukr.pdf.

References

1. Elias, N. (2001). On the process of civilization : Sociogenetic and psychogenetic studies. – Moscow; St. Petersburg, Vol. 1-2, Retrieved from http://krotov.info/library/26_ae/li/as_00.htm.
2. Offe, C. (1994). Der Tunnel am Ende des Lichts. Frankfurt, 187-229.
3. Tsapf, V. (1998). Modernization theory and the difference of ways of social development. Sotsiologicheskie issledovaniia (Sociological researches), 8, 14-26. Retrieved from ecsocman.hse.ru/data/341/881/1216/002.ZAPF.pdf1998 (in Rus.).
4. Verba, S. (1971). Sequences and development. Princeton : Princeton Univ. press, 283-316.
5. Esping-Andersen, G. (1990). The three worlds of welfare capitalism. Oxford : Oxford University Press.
6. Streeck, W. (1995). German capitalism: does it exist? Can it survive? : Discussion paper 95/5. Koln : Max-Planck-Institut fur Gesellschaftsforschung.
7. Auer, P. (1995). Doch nur noch eine «normale» wenn auch schwere Krise?. Frankfurter Allgemeine Zeitung. Verlagsbeilage Schweden, 6/11, 4.
8. North, D. (1990). Institutions, institutional change and economic performance. Cambridge : Cambridge University Press.
9. North, D. Institutions, institutional change and economic performance. Cambridge : Cambridge University Press.
10. Perroux, F. (1968). Les investissements multinationaux et l'analyse des pôles de développement et des pôles d'intégration. Revue Tiers-Monde, 34, 239-265.
11. UN Conference on the Human Environment. Rio Declaration on Environment and Development (1992). Rio de Janeiro : United Nations forum.
12. Myrdal, G. (1957). Economic theory and under-developed regions. New York : Harper & Row.
13. Borts, G., & Stein, J. (1964). Economic growth in a free market. New York : Columbia Univ. press.
14. Hirschman, A.O. (1960). The Strategy of Economic Development. New Haven : Yale Univ. press.
15. Friedmann, J., & Alonso, W. (1966). Regional development policy : a case study of Venezuela.

- Cambridge: MIT Press.
16. Friedmann, J. *Regional development policy : a case study of Venezuela*. Cambridge, Massachusetts : MIT Press.
  17. McVittie, K., & Swales, E. (2003). *Regional policy evaluation: ignorance, evidence and influence : Strathclyde discussion papers in economics*. Glasgow. Retrieved from www.strath.ac.uk/media/departments/economics/researchdiscussionpapers/2003/media_34459_en.pdf.
  18. Vasilyeva, M., & Vladimirov, T, Romanenko, E., & Chasovskikh, V. (2013). *The new paradigm of socio-economic development of Russia's regions*. Moscow : Planet.
  19. Sapir, A., & Aghion, P. (2004). *An Agenda for a Growing Europe : Making the EU Economic System Deliver*. Oxford: Oxford University Press.
  20. Barca, F. (2009). *An Agenda for A Reformed Cohesion Policy: A Place-Based Approach to Meeting European Union Challenges and Expectations*. Brussels : European Commission.
  21. OECD (2009). *Regions Matter: Economic Recovery, Innovation and Sustainable Growth*. Paris : Organisation for Economic Growth and Development.
  22. Pike, A., & Rodriguez-Pose, A., & Tomaney, J. (2006). *Local and Regional Development*. London : Routledge.
  23. CAF (2010). *Desarrollo Local : Hacia un Nuevo Protagonismo de las Ciudades y Regiones*. Caracas : Corporación Andina de Fomento.
  24. OECD (2009). *Regions Matter: Economic Recovery, Innovation and Sustainable Growth*. Paris : Organisation for Economic Growth and Development.
  25. Bachler, J., & Yuill, D. (2001). *Policies and strategies for regional development : a shift in paradigm?* *Regional and Industrial Policy Research Paper*, 46.
  26. Dunayev I. (2015). *Spatial Dimension modernization of regional economic policy in modern scientific approaches*. *Bulletin of NAPA*, Kyiv : NAPA, 4, 70-77. Retrieved from http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2016/01/2015_4_11_ukr.pdf (in Ukr.)

Стаття надійшла до редакції 20.11.2015.

ТРАСФОРМАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО РИНКУ ПРАЦІ В УКРАЇНІ

Крикун О.О., кандидат економічних наук, доцент
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

Проведено дослідження сучасного ринку праці в Україні і виявлено основні проблеми формування і регулювання ринку праці в умовах постійних реформ і змін. Позначені етапи трансформаційних процесів на ринку праці дозволили встановити ту робочу силу, яка має попит в професійних сферах діяльності і дана характеристика розвитку ринку праці на етапі реформ і постійних змін.

Ключові слова: робоча сила, ринок праці, трансформаційні процеси, зайнятість, безробіття, професії.

Постановка проблеми. Проблеми стану ринку праці і зайнятості населення актуальні для української економіки впродовж років незалежності. Ринок праці сильно еволюціонував, став більш цивілізованим, проте неофіційна зайнятість, зарплати в конвертах і заборгованість по зарплатах залишаються нормою життя багатьох українців. У зв'язку з цим важливим завданням є формування і ефективно регулювання ринку праці в умовах постійних реформ і змін.

Трансформаційні процеси на ринку праці стають не просто визначальним фактом змін, що відбуваються на ринку праці, але і формуванням тієї робочої сили, яка має попит (зайнятості) в професійних сферах діяльності і скорочення безробіття. Наукове дослідження цих взаємопов'язаних процесів важливе для пошуку і обґрунтування раціональних шляхів розвитку ринку праці, що і зумовлює актуальність тематичної спрямованості даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед дослідників істотний внесок в розвиток економіки праці внесли такі зарубіжні учені: Е. Гідденс, В. Петті, К. Маркс, А. Маслоу, А. Сміт, Ф. Тейлор, А. Файоль та ін. Питанням зайнятості, безробіття і ринку праці приділяли велику увагу вітчизняні учені: Д.П. Богиня, О.А. Грیشнова, В.М. Гріньова, Р.Т. Завіновська, Т.П. Збрицька, Н.І. Єсінова, Е.М. Лібанова, Г.М. Шумська й ін.

Метою статті є дослідження трансформаційних процесів, які відбуваються на ринку праці, і попиту на робочу силу в професійних сферах економіки.

Основні результати дослідження. Сьогодні одне з ключових місць займають проблеми, від вирішення яких залежать тенденції економічного розвитку України, пов'язані з системою ринку праці. Дослідження цих проблем викликане як невідкладними потребами практики, так і необхідністю розвитку теоретичних основ перебудови ринкового середовища. Будучи невід'ємною ланкою сучасної економіки, ринок праці грає важливу роль в системі відтворення такого важливого товару як робоча сила.

Робоча сила є товаром особливого роду, виробничі творчі якості якого цілком визначають ефективність конкурентної економіки, її можливості створення високосортних товарів і комфортних послуг, масштаби і темпи науково-технічних і організаційних перетворень. Тому підготовка і випуск на ринок праці освіченої і творчо активної робочої сили, забезпечення її кваліфікаційної і територіальної мобільності є одним з основних аспектів життєдіяльності народного господарства. І чим вище загальний рівень розвитку

економіки, чим складніші завдання їй доводиться вирішувати, тим значніше потреба в робочій силі вищої кваліфікації.

Економіка праці особливу увагу приділяє тій частині населення, яка є учасником трудових відносин у суспільстві, а частина населення, яка є учасником трудових відносин, створює ринок праці. Ринок праці – це складна система економічних відносин по обміну індивідуальної здатності праці на фонд життєвих благ, необхідних для відтворення робочої сили.

Останнім часом, ринок праці в Україні натрапляє на безліч проблем і суперечностей. У таблиці 1 представлені основні показники ринку праці України за 2010-2015 рр.

Таблиця 1. Основні показники ринку праці України*

Рік	Економічно активне населення		в тому числі			
			зайняте населення працездатного віку		безробітне населення працездатного віку	
	в середньому, тис. чол.	у % до населення відповідної вікової групи	в середньому, тис. чол.	у % до населення відповідної вікової групи	в середньому, тис. чол.	у % до населення відповідної вікової групи
2010	19 164,0	71,9	17 451,5	65,5	1 712,5	8,9
2011	19 181,7	72,6	17 520,8	66,3	1 660,9	8,7
2012	19 317,8	72,9	17 728,6	66,9	1 589,2	8,2
2013	19 399,7	72,9	17 889,4	67,3	1 510,3	7,8
2014	19 035,2	71,4	17 188,1	64,5	1 847,1	9,7
на 1.10.2015	17437,7	71,7	15801,0	65,0	1636,7	9,4

*розроблено автором відповідно до [1]

За даними Державної служби статистики видно, що чисельність економічно активного населення починаючи з 2010 р. поступово скорочується і мінімального значення досягає на 1.10.2015 р. – 17437,7 тис. чол. Відповідно зайнятість населення також починаючи з 2010 р. скорочується і мінімального значення досягає на 1.10.2015 р. – 15801,0 тис. чол. У 2013 р. кількість безробітних склала 1510,3 тис. чол., а в 2014 р. значення цього показника виросло і склало 1847,1 тис. чол., що на 336,8 тис. чол. більше, ніж в 2013 році. На 1.10.2015 р. безробітне населення працездатного віку склало 1636,7 тис. чол.

Розглянуті в табл. 2 особливості формування ринку праці в Україні дають можливість сформулювати декілька принципових положень щодо створених трансформаційних процесів на ринку праці, що підтверджують характер розвитку і трансформацію попиту на професії.

Таблиця 2. Особливості формування ринку праці в Україні

Трансформаційні процеси на ринку праці	Причини змін на ринку праці	Характер розвитку ринку праці	Попит на робочу силу в професійних сферах
Початковий етап (ринкова лібералізація) 1990-1997 рр.	Тотальне закриття заводів і фабрик, розорення сільськогосподарських і переробних підприємств, масове безробіття і мільйонні борги по заробітній платі, заробітна плата почала втрачати стимулюючу, розподільчу і соціальну функції, втрата ключових ринків збуту, відсутність механізму регулювання ринку праці, система державної служби зайнятості не відповідала матеріально-технічним, інформаційним і кадровим вимогам ринку	Цей період характеризується лібералізацією відносин власності, що зумовила формування приватного сектору, розвитком підприємництва, малого бізнесу, формуються нові типи працевлаштування і працівника, трансформуються трудові цінності, міняться значущість місця роботи в житті працівника, посилюється роль його індивідуальних конкурентоздатних якостей. Основну роль зіграли рекрутингові компанії, стимулом для розвитку яких став прихід на український ринок західних компаній, які звикли наймати персонал за допомогою спеціалізованих провайдерів.	Фахівці виробництва і продажів товарів народного споживання, вироблених ще за часів планової економіки, програмісти, технологи і працівники харчової промисловості, працівники банків.
Становлення ринку праці 1998-2004 рр.	Нестабільна економічна ситуація в державі, масові звільнення, зниження заробітної плати і проблеми з її виплатою, заробітна плата як винагорода за виконану кількість і якість праці втратила своє значення, безстрокові відпустки і складнощі з пошуком роботи дозволили громадянам виїжджати за рубеж на заробітки або ПМЖ.	Утворилися великі масштаби безробіття, особливо прихованого, що дало поштовх до значного розвитку нерегламентованої зайнятості, недостатньо враховувалися регіональні особливості, створенню нових робочих місць і перекваліфікації вивільнених працівників. Держава розробляє заходи за рішенням соціальних проблем на ринку праці (кодекси, закони, програми). Проводяться дослідження впливу приватизаційних процесів на зайнятість і рівень життя населення. Більш пласкопроектними є юридичні особи, і рекрутингові агентства переорієнтовувалися на співпрацю з корпоративними клієнтами.	Працівники продажів, технологів, інформаційних і банківського сектору.
Структурні перетворення 2005-2010 рр.	Із-за закриття багатьох виробництв і їх переорієнтування відбувається перевищення пропозиції робочої сили над її попитом, що дає можливість працедавцям утримувати ціну робочої сили на низькому рівні, здійснюється міграція висококваліфікованої робочої сили.	З початком 2009 року на ринку праці України почалася друга хвиля скорочення співробітників в компаніях, відбувається апатія у людей, що втратили роботу, здійснюється відбір тільки сильних професіоналів з великим досвідом роботи, що вимагає збільшення професійної підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації кадрів. Проводиться дослідження ефективності інвестицій в людський капітал на індивідуальному, мікро- і макроекономічному рівнях, розробка ефективних систем оцінки трудового внеску і оплати праці. На підприємствах, компаніях, фірмах розробляються програми розвитку персоналу.	Фахівці фармації, товарів швидкого обороту (FMCG), диєтибуди, торгівлі, виробництва продуктів харчування, страхові агенти, медичні представники. Вводиться в дію класифікатор нових професій (2010 р.).
Етап постійних реформ, 2011 р. і до теперішнього часу	Нестабільна економічна ситуація в державі, рішення соціальних проблем мають низьку ефективність, реалізація соціальних програм підсилює фінансову неспроможність держави, служить приводом для чергового посилення оподаткування, внаслідок чого загострюються проблеми життєвого рівня населення, неминуче знижується ефективність політики зайнятості.	Поширюється адміністрування і регламентація, деформація в оплаті праці працівників, що і привело до втрати стимулів трудової активності і ініціативи, одночасно понизив адаптаційні здібності працівників. В основі мотивуючого чинника покладено відчуття гордості і позитивне відношення працівника до свого підприємства. Компанії цінують в працівниках інтелект, здатність творити і уживатися в колективі, уміння домовлятися, бути готовим до компромісів, проявляти гнучкість і готовність постійно удосконалюватися.	Фахівці високих виробництв і технологій, висококваліфіковані менеджери і маркетологи, фармацевтики, будівництва, інформаційних технологій, послуг. Попит на фахівці в категорії «топ-менеджмент»: генеральні директори, з досвідом ефективного управління ситуацією змін.

Досягнення стабілізації ринку праці України в умовах постійних економічних змін є складним трансформаційним процесом, в якому можна виділити наступні етапи:

1. Початковий етап характеризується дуже глибокою кризою економічної, політичної і соціальної системи, що значно ускладнює трансформаційні процеси на ринку праці: створення ринкових господарських форм, подолання кризових явищ, бюджетний дефіцит, втрата ключових ринків збуту, відсутність механізму регулювання ринку праці. У 1990 році в промисловості працювало 7,79 млн. чол., то в 1995-му цей показник знизився до 6,72 млн. чол.; частка зайнятості в промисловості знизилася на 30,9% в 1990 році, а в сільському господарстві на 17,1% [1].

Вирішення завдань початкового етапу дозволить створити передумови для здійснення наступного етапу трансформацій.

2. На етапі становлення ринку праці створюються основні інститути ринкової економіки, утворилися великі масштаби прихованого безробіття, не враховувалися регіональні особливості ринку праці, не приділялася увага створенню нових робочих місць і перекваліфікації вивільнених працівників. Зниження промислового виробництва, «заморожування» або розрив економічних зв'язків, ускладнення умов експорту. Уряд почав проводити політику регулювання ринку праці. У 2000 році в промисловості працювало всього 4,474 млн. працівників, а в сільському господарстві – 2,752 млн. чоловік. За даними Державної статистики в 1999 р. було зареєстровано безробітних 1174,5 тис. осіб, а в 2004 р. – 981,8 тис. осіб, що свідчить про зниження безробітних на 192,7 тис. осіб [1].

3. На етапі структурних перетворень, під впливом нових ринкових чинників, перетворюється відтворююча структура ринку праці, здійснюється структурне коректування економіки з одночасним техніко-технологічним оновленням всього виробництва. Але стабілізаційний період тривав недовго і в 2008 р. глибока криза економічної системи спровокувала скорочення співробітників в компаніях, і це викликало апатію у людей, що втратили роботу, почалося урізування зарплат, скорочення робочих місць, стиснення витрат бюджету, зростання цін, відбувається відбір тільки сильних професіоналів з великим досвідом роботи, а низька зарплата змусила багатьох фахівців мігрувати в зарубіжні країни.

4. Етап постійних реформ почався в 2011 р. і триває до теперішнього часу. У зв'язку з важкою економічною ситуацією в країні, політична нестабільність, зміна влади і боротьба з корупцією, постійні зміни, що відбуваються, понизили активність робочої сили в багатьох сферах діяльності. Вищі доходи від індивідуальної трудової діяльності і заняття дрібним бізнесом обмежують сукупну пропозицію праці. У 2012 р. всього зайняте населення склало 19261,4 тис. осіб, а в 2014 р. – 18073,3 тис. осіб, що на 1188,1 тис. осіб менше в порівнянні з 2012 роком. У 2014 р. безробітних в працездатному віці налічувалося 1846,1 тис. осіб, або 9,7% по відношенню до економічно активного населення вікової групи. За станом на 1 грудня 2015 р. зареєстрованих безробітних склало 433,5 тис. осіб [1].

На сьогодні спостерігається негативна динаміка на ринку праці. Працедавці чекають стабільності в країні. Крупні компанії на сьогоднішній день працюють не на розвиток, а на утримання того рівня, якого досягли. Вони не збираються розширюватися, тому їм не потрібні нові співробітники. У зв'язку з цим, ще великою проблемою є текучість кадрів на підприємствах, здобувачі вимушені шукати вигідніші умови роботи, відповідну заробітну плату або мігрувати з країни.

У 2005-2007 рр. економіка росла, в Україні був ринок претендента – фахівці були в дефіциті і саме вони диктували умови найму працедавцям. Ринок праці виводився з тіні

не завдяки законам уряду, а тому що дефіцитні фахівці відмовлялися працювати без легальної заробітної плати. Зараз же функціонує ринок працедавців, що диктують свої умови претендентам, серед яких дуже висока конкуренція за робочі місця, і, внаслідок цього, його тінізація, яка складає проблему ринку праці України [2].

Кількість пропозицій роботи за 2014-й рік скоротилося на 30%, не було жодної професійної сфери, де б спостерігалася позитивна статистика. Але вже в перший місяць 2015-го року ситуація дещо стабілізувалася. У січні на ринку праці збільшилася кількість вакансій і резюме. Проте кількість пропозицій роботи збільшилася лише на 9%, а охочих працювати стало більше на 24%.

За даними Державної служби статистики на 1 грудня 2015 р. потреба працедавців в працівниках на заміщення вільних робочих місць (вакантних посад) склала 34,2 тис. осіб, де навантаження зареєстрованих безробітних на 10 вільних робочих місць (вакантних посад) склало 127 осіб [1].

Соціально-економічна і політична ситуація істотно змінила рейтинг професій, що мають великий попит. За спостереженнями експертів ринку праці, мінімальні шанси отримати роботу сьогодні у вищого менеджменту, юристів, фінансистів і фармацевтів [3].

Аналіз популярних вакансій, показує, що впродовж п'яти останніх років найпростіше знайти роботу у сфері продажів і торгівлі. Найбільша частка ринку праці належить продажам – в 2010 р. вона займала 16% ринку, а з 2011-го стабільно складає 12%. У розділі «Торгівля» представлено 10% всіх вакансій (клієнт-менеджер, менеджер з продаж, продавець-консультант і т.п.). Для порівняння, «юристи, адвокати і нотаріуси» складають 1%. Ймовірно, що лідерство на ринку праці фахівців з торгівлі збережеться і в 2015 році. Також, на думку експертів, в торгівлі активніше набиратимуть людей без досвіду. Це пов'язано з тим, що працедавець прагнутиме економити на зарплатах [4].

За прогнозами Міністерства економіки України найбільший попит на робочу силу в 2015-2018 рр. буде на прості професії в сільському господарстві, торгівлі і сфері послуг. Очікується зростання попиту на продавців і демонстраторів. Також спостерігатиметься попит на робочих в транспортній і будівельній галузях, у сфері видобутку корисних копалин. Збережеться потреба у водіях і робочих по обслуговуванню пересувної техніки, працівниках, що надають персональні і захисні послуги. Подальший розвиток економіки праці потребує інженерних кадрів, професіоналів в області фізики, математики і технічних наук. Згідно прогнозу, активно розвиватиметься сфера інформації і телекомунікації, зросте потреба у фахівцях ІТ-сектора. Крім того, адаптація вітчизняних підприємств до стандартів ЄС викличе додаткову потребу в робочих металургійних і машинобудівних професій [5].

Дослідження рекрутерів показують, що революції на ринку праці із-за кризи не відбулося. Проте спостерігаються зміни серед найбільш перспективних професій. Цей рейтинг складається з урахуванням різних критеріїв (потреби на ринку, стабільність галузі, рівень заробітної плати, можливість професійного зростання і поширеність професії в світі). Першу строчку в цьому списку займають ІТ-спеціалісти. А далі – фахівці з продажу і маркетингу, лікарі, фахівці військових професій, інженери різних галузей, підприємці і бізнесмени, а також фахівці робочих професій. Цікаво, що за півтора роки професія військового перемістилася з рейтингу найменш перспективних в позитивний список. За цей час кількість тих, хто назвав її перспективною збільшилася в 11 разів [6].

Дефіцитними залишаються висококваліфіковані технічні фахівці на виробництві. Кваліфіковані інженери-електроніки, менеджери з якості, енергетики і проектувальники.

Сільське господарство показало серйозний приріст в 2014 р., і тому в цій сфері варто чекати перспективи зростання робочих місць і змінену структуру попиту. Особливо великий попит останнім часом на фахівців із знаннями іноземних мов [2]. Професії, що користуються попитом на ринку праці в Україні в 2010-2015 рр. мають свою динаміку змін (табл. 3).

Таблиця 3. Професії, що користуються великим попитом на ринку праці в Україні в 2010-2015 рр.*

Рік	Професії, що мають престиж на ринку праці				
2010	Менеджери з продажу	ІТ-спеціалісти	Інженери	Представники робочих спеціальностей	Бренд-менеджери
2011	Системні аналітики	Програмісти	Менеджери мережевого маркетингу	Веб-дизайнери	Торгові агенти
2012	SMM-спеціалісти	Менеджери з продажу	Бухгалтери	Секретарі	Юристи
2013	Бухгалтери	Водії	Юристи	Менеджери з продажу	Адміністратори
2014	ІТ-спеціалісти	Менеджери з продажу	Фахівці агросектору	Представники робочих спеціальностей	Фінансисти
2015	ІТ-спеціалісти	Фахівці з продажів і маркетингологів	Інженери	Фахівці агросектору	Військово-службовці

*розроблено автором відповідно до [5; 7]

У великих містах працедавці найчастіше шукають продавців і адмінперсонал, фахівців з клінічних досліджень, проектувальників, інженерів у сфері-ІТ, розробників сайтів, інженерів, лікарів, біохіміків, екологів, водіїв.

У туристичних центрах – Львові і Одесі – дефіцит на фахівців в сегменті готелів, ресторанів, кафе, веб-дизайнерів.

У промислових регіонах попит існує на фахівців-виробничників, логістів, маркетингологів, технологів на харчовому виробництві, фахівців по роботі з клієнтами, майстрів з ремонту техніки.

За індексом hh, який розраховується, як відношення кількості резюме до кількості вакансій визначено сфери з найнижчою і найвищою конкуренцією (табл. 4).

Таблиця 4. Професійні сфери з найнижчою і найвищою конкуренцією (hh. індекс)*

Неконкурентні галузі		Висококонкурентні галузі	
Галузь	Індекс	Галузь	Індекс
Продажі і закупівля	1,4	Топ-менеджмент	9,6
Держслужба, керівники вищої ланки	1,2	Без стажу роботи (початок кар'єри)	7,9
Медицина	1,1	Юриспруденція	6,5
Робочий персонал	0,7	Бухгалтерія	6,3
Страховання	0,3	Адміністративний персонал	5,3

*розроблено автором відповідно до [7; 8]

Менше всього конкуренція за робоче місце у представників робочих спеціальностей, страховиків і співробітників медичної сфери. Кількість вакансій перевищує кількість резюме або майже співпадає з ним. Нескладно працевлаштуватися на держслужбу або у сфері продажів. Єдине, що об'єднує ці напрями, – в середньому невисокий рівень оплати праці.

Зворотна ситуація з топ-менеджментом. На одне крісло керівника претендують майже 10 охочих. Аналогічний показник і для тільки початківців кар'єри фахівців. Часи, коли на ринку був дефіцит юристів, у далекому минулому: зараз за одну вакансію борються майже 7 чоловік. Також в країні надлишок бухгалтерів і менеджерів [9].

За останнє десятиліття фріланс (позаштатна робота над окремими проектами) з частки творчих осіб і вільних художників виріс в індустрію з багатомільярдним оборотом. Тільки на найбільшій фріланс-біржі UPWORK в 2014 р. було виконано замовлень на \$3,2 млрд. [9].

Українські фахівці вже в перших рядах на фріланс-ринку. За 2014 р. вони виконали 19100 зарубіжних замовлень і отримали заробітної плати більше всіх в СНД – \$61 млн. До травня 2015 р. 123000 українських фрілансерів було зареєстровано на UPWORK. В основному таку роботу пропонують програмістам, стартаперам, дизайнерам, аналітикам, художникам, фотографам, журналістам. За оцінками HR-провайдера Smart Solution, частка дистанційно видалених вакансій зараз близько 2%, а через п'ять років може досягти 5-7% від загальної кількості [10].

Зараз фріланс вже можна розглядати як повноцінну і досить важливу частину українського ринку праці. Це дає можливість для професіоналів прийняти участь в міжнародних проектах, є альтернативою офісній роботі для фахівців, що втратили посаду в результаті кризи. Для компаній використання позаштатних співробітників – відмінний спосіб скоротити витрати: в середньому витрати на роботу фрілансерів складають в два-три рази менше, ніж праця штатних співробітників, за рахунок відсутності додаткових витрат на зміст окремого офісу (оренда, комунальні послуги, робоче устаткування, оплата відпусток, лікарняних, страховок і т.д.).

При цьому Україна одна з небагатьох країн, де ІТ-спеціалістам-фрілансерам вдається заробляти більше, ніж їх колегам, що працюють в штаті компаній. У 2014 р. ця різниця в середньому складала майже 14% [10].

Виділимо зарплати в популярних професійних сферах (табл. 5).

Найбільший приріст зарплати був у сфері гостинно-ресторанного бізнесу в 2010 р., в порівнянні з 2009-м, – 54%. У тому ж році великий приріст у бухгалтерів – 36%, а третє і четверте місця – 35% поділили робочі спеціальності і студенти. На студентів виріс попит останніми роками і працедавці перекупувають їх один у одного, а робочі спеціальності мають попит в інших країнах, де зарплати вище вітчизняних. Найбільш оптимістична ситуація по динаміці заробітної плати склалася в трьох дуже різних галузях – ІТ, продажі і адмінперсонал. Саме у цих трьох сферах динаміка заробітної плати за всі роки позитивна. Більше всіх збільшували зарплату програмістам – це пояснюється зростанням курсу, і конкуренцією фахівців на ринку праці. Спеціалістів з продаж завжди привертає велика кількість фахівців.

Найзначніше зниження заробітної плати визначено у медиків в 2010 році. Останніми роками ситуація вирівнюється, в 2013-2015 рр. тренд стійко позитивний. Середньомісячна заробітна плата працівників сільського господарства на 1.01.2015 р. складала 2386 грн., а на 1.12.2015 р. 3120 грн., що на 734 грн. збільшилася.

Таблиця 5. Динаміка зарплат в популярних професійних сферах [11]

Сфери	2010 до 2009	2011 до 2010	2012 до 2011	2013 до 2012	2014 до 2013	2015 до 2014
IT	23%	14%	6%	11%	19%	20%
HR фахівці	-26%	40%	-16%	30%	-20%	27%
Бухгалтерія – Фінанси підприємства	36%	-9%	0%	1%	2%	18%
Готелі – Ресторани – Кафе	54%	-30%	-16%	1%	5%	18%
Медицина – Фармацевтика	-38%	-20%	7%	-15%	11%	28%
Адміністративний персонал	1%	5%	3%	9%	18%	26%
Топ-менеджер – Директори	15%	24%	3%	4%	2%	-8%
Торгівля	-1%	8%	-8%	15%	4%	22%
Продажі – Клієнт – Менеджмент	7%	17%	1%	9%	4%	16%
Банки – Інвестиції – Лізинг	-24%	6%	7%	-5%	27%	13%
Робочі спеціальності	23%	-32%	-5%	-8%	35%	30%
Маркетинг – Реклама – PR	5%	-5%	-1%	22%	-3%	17%
Сільське господарство	-26%	-32%	-9%	0%	23%	9%
Студенти – Початок кар'єри	-1%	-26%	-7%	23%	12%	35%
Виробництво – Інженери	-3%	-18%	-5%	1%	16%	12%

Зарплата топ-менеджерів в останній рік вперше показує негативну динаміку. У нинішніх умовах власники компаній не готові оплачувати свої надії, їм потрібний результат, саме зміна структури оплати праці топ-менеджерів і стала причиною зниження середньостатистичної зарплати по вакансіях [11].

Для того, щоб забезпечити стійке положення ринку праці на основі множини проблем, що постали перед Україною, то слід, в першу чергу, створювати нові робочі місця, розвиваючи сектори економіки, що володіють значним потенціалом зростання, і добиватися ефективного використання трудових ресурсів.

Деякі традиційні сектори промисловості навряд чи зможуть підтримувати високі темпи зростання і, вірогідно, відставатимуть від показників національної економіки. Інші, швидше за все, будуть помітно рости, за умови створення сприятливих умов ведення бізнесу, гарною організацією праці і працею, що буде високо оплачена.

Не дивлячись на те, що ряд традиційних секторів, таких як металургійна і гірничодобувна промисловість, залишаться важливою частиною української економіки, вони навряд чи зможуть значно збільшити об'єм виробництва, особливо на сьогоднішній момент. Компанії цих галузей програють світовим виробникам за рівнем операційної ефективності. Проте є дві групи секторів з надійними перспективами зростання. Сектори першої групи володіють достатнім потенціалом підвищення продуктивності без значного залучення додаткових трудових ресурсів, що підтримуватиме зайнятість приблизно на одному і тому ж рівні. До цієї групи входять роздрібна торгівля, сектор фінансових послуг, телекомунікації і

сільське господарство. Сектори другої групи володіють значнішим потенціалом зростання або за рахунок зростання економіки в цілому, або завдяки сприятливим географічним чинникам. У середньо- і довгостроковій перспективі нові робочі місця можуть бути створені в таких галузях, як логістика, туризм, деякі сегменти машинобудування (наприклад, автомобілебудування) і будівництва, якщо будуть створені умови для розвитку.

Висновки. Як показав аналіз, ринок праці в Україні має складну структуру. Формування ринку праці, його прогнозування є невід'ємною частиною становлення ринкового механізму. На основі проведеного дослідження можна виділити наступні основні і загальні кроки по виходу з кризи, що впливає на ринок праці:

1. Важливою умовою є відповідність працівника вимогам робочого місця, а запропонованого місця – інтересам працівника.
2. Погоджувати економічні інтереси суб'єктів трудових відносин (найнятих робітників і працедавців), мати достатній рівень оплати праці і забезпечувати конкурентне середовище кожній із сторін ринкових взаємин.
3. Забезпечувати взаємодію правових норм і організаційно-економічних механізмів, які регулюють трудові відносини.
4. Встановлювати рівновагу між попитом і пропозицією робочої сили.
5. Підтримувати розвиток профспілок і союзів працедавців, що діють на ринку праці.

Здійснити такі кроки можна тільки тоді, якщо боротися проти подальшого спаду виробництва, не допускати масового безробіття, сприяти підвищенню мотивації праці для збереження якісних характеристик суб'єктів ринку праці, впливати на територіальну і професійну мобільність робочої сили, приймати заходи з підвищення рівня життя населення.

Література

1. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Work.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.work.ua/news/ukraine/600/>.
3. Кореспондент [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://korrespondent.net/ukraine/events/3496108-korrespondent-kryzys-pomenial-spros-na-rynke-truda>.
4. Бізнес-вісті [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://business.vesti-ukr.com/82559-chto-budet-v-ukraine-s-rabotoj-i-zarplatami-v-2015-godu>.
5. Сегодня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.segodnya.ua/economics/business/kto-smozhet-nayti-rabotu-v-2015-godu-584230.html>.
6. Факти [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://fakty.ictv.ua/ru/index/read-news/id/1545470>.
7. Тенденции украинского рынка труда в 2014 году [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://pharma.net/ukra.ua/newsine/11503-tendencii-ukrainskogo-rynka-tryda-v-2014-gody>.
8. Рынок труда 2015. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ubr.ua/labor-market/ukrainian-labor-market/rynok-truda-2015-uroven-zarplat-bez-izmenenii-360387>.
9. Как чувствует себя рынок фриланса Украины в кризис [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://ubr.ua/labor-market/ukrainian-labor-market/kak-chuvstvuet-sebia-frilans-rynok-ukrainy-v-krizis-359481>.
10. Liga.net [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.liga.net/projects/jobtrends/>.
11. Динамика зарплат в популярных профессиональных сферах [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://hrsovet.rabota.ua/dinamika-zarplat/>.

References

1. State Statistics Service of Ukraine (Official site). Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
2. Work.ua (2015). Retrieved from <http://www.work.ua/news/ukraine/600/>.

3. Korrespondent (2015). Retrieved from <http://korrespondent.net/ukraine/events/3496108-korrespondent-kryzys-pomenial-spros-na-rynke-truda>.
4. Business.vesti (2015). Retrieved from <http://business.vesti-ukr.com/82559-hto-budet-v-ukraine-s-rabotoj-i-zarplatami-v-2015-godu>.
5. Segodnya (2015). Retrieved from <http://www.segodnya.ua/economics/business/kto-smozhet-nayti-rabotu-v-2015-godu-584230.html>.
6. Fakty (2015). Retrieved from <http://fakty.ictv.ua/ru/index/read-news/id/1545470ю>
7. Trends Ukrainian labor market in 2014 (2014). Retrieved from <http://pharma.net/ukra.ua/newsine/11503-tendencii-ykrainskogo-rynka-tryda-v-2014-gody>.
8. Labor market 2015 (2015). Retrieved from <http://ubr.ua/labor-market/ukrainian-labor-market/rynok-truda-2015-uroven-zarplat-bez-izmenenii-360387>.
9. How is the market of freelancing Ukraine in crisis (2014). Retrieved from <http://ubr.ua/labor-market/ukrainian-labor-market/kak-chuvstvuet-sebia-frilans-rynok-ukrainy-v-kryzis-359481>.
10. Liga.net. Retrieved from <http://www.liga.net/projects/jobtrends/>.
11. The dynamics of wages in the popular professional areas (2015). Retrieved from <http://hrsovet.rabota.ua/dinamika-zarplat/>.

Стаття надійшла до редакції 06.11.2015.

ДОСЛІДЖЕННЯ ДОСТАТНОСТІ ІННОВАЦІЙНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ УКРАЇНИ ДЛЯ ВИХОДУ НА СВІТОВІ РИНКИ

Крикун Ю.Г., здобувач

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Визначено особливості функціонування об'єктів інноваційної інфраструктури для реалізації інновацій з метою виходу на світові ринки. Досліджено ряд основних інноваційних структур, які входять до складу інноваційної інфраструктури. Порівняно показники тенденцій розвитку інноваційної діяльності в Україні та світі, вказано на причини і перспективи експорту інноваційної продукції.

Ключові слова: елементи інноваційної інфраструктури, технопарки, реалізація інноваційної продукції, фінансування, експорт.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації та жорсткої конкуренції на міжнародному ринку, стійкі позиції займають саме ті держави, які створили розвинену інноваційну інфраструктуру і дієвий механізм інноваційної діяльності. У зв'язку з цим виникає потреба удосконалення існуючих та розробка нових підходів формування достатності інноваційної інфраструктури для виходу на світові ринки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сучасному етапі дослідження інноваційного розвитку інтенсивно проводяться в Україні, про що свідчать праці О.І. Амоши, Г.А. Андрощука, Ю.М. Бажала, А.С. Гальчинського, Н.В. Гамана, В.М. Гейця, А.П. Голікова, Б.В. Гриньова, О.А. Довгаль, С.М. Ілляшенко, Н.В. Краснокутської, О.О. Лапко, І.П. Макаренка, Б.А. Малицького, П.П. Микитюка, М.В. Онопрієнко, О.С. Поповича, В.П. Семиноженка, В.І. Сідорова, В.П. Соловйова, Л.І. Федулової, А.С. Філіпенко, А.А. Чухна, А.І. Яковлева та інших.

Головною тенденцією в сфері інноваційного розвитку України є залучення до вирішення проблем інноваційного розвитку не лише науковців, а й підприємців, політиків, представників ділових кругів. Проте, при загальному збільшенні наукових праць з даної теми, акцент дослідницької діяльності направлений на аналіз економічних та науково-технічних аспектів розвитку інноваційної діяльності. Але без належної уваги залишено питання достатності інноваційної інфраструктури для виходу на світові ринки.

Метою статті є дослідження за міжнародною методологією сучасного стану достатності об'єктів інноваційної інфраструктури для реалізації інноваційної діяльності з метою виходу на світові ринки.

Основні результати дослідження. Інноваційна інфраструктура є один з основних елементів національної інноваційної системи. Інноваційна інфраструктура – сукупність політичних, економічних, правових, управлінських, фінансових, інформаційних, наукових та інших інститутів ринку інновацій, що створюють умови для ефективної реалізації інноваційної діяльності [1].

До складу інноваційної інфраструктури входять: сукупність правових, фінансових, соціально-економічних та інформаційних інститутів, установ, що впливають на інноваційні процеси. В цілому інноваційна інфраструктура виконує роль елемента, який створює умови для плідної інноваційної діяльності шляхом надання різних послуг.

До об'єктів інфраструктури підтримки підприємництва належать бізнес-центри, бізнес-інкубатори, технопарки, лізингові центри, фінансово-кредитні установи, фонди підтримки підприємництва, інвестиційні, інноваційні фонди і компанії, довірчі товариства, фондові та товарні біржі, інформаційно-консультативні установи, страхові компанії, аудиторські фірми і уряд [1; 2]. Не існує узагальненого підходу до аналізу діяльності об'єктів

інфраструктури, оскільки має місце значна варіативність шляхів формування національних інноваційних систем у різних країнах світу.

Досвід розвинених країн світу підтверджує, що ключова роль в забезпеченні умов інноваційного розвитку, формуванні національної системи належить державі, яка встановлює стратегічні цілі, забезпечує ресурсну підтримку, зокрема бюджетне фінансування, податкове стимулювання інвестиційно-інноваційної діяльності, кредитування, субсидування і т.п.

Виділимо ряд основних інноваційних структур, які входять в склад інноваційної інфраструктури, що існують за кордоном (табл. 1).

Таблиця 1. Види об'єктів інноваційної інфраструктури, що існують за кордоном*

Найменування	Основні функції
Технологічний парк	Створення сприятливого середовища для комерціалізації технологій, розроблених у наукових організаціях та створення високотехнологічних підприємств.
Дослідницький парк	Основна функція схожа з попередньою. Відмінність в тому, що здійснюються розробки тільки до стадії технологічного нововведення.
Науковий парк	Створення сприятливого середовища для комерціалізації технологій, розроблених у наукових організаціях.
Бізнес-інкубатор	Сприяння створенню малих інноваційних підприємств через доступ до різних видів ресурсів, а також надання різних видів послуг за пільговими цінами.
Технологічний інкубатор	Розробка нових або вдосконалення вже існуючих виробів і технологічних процесів, що мають потенційний попит на ринку.
Центр трансферу технологій	Просування розробок і високотехнологічної інноваційної продукції шляхом трансферу знань від наукових організацій та університетів до промислових компаній.
Офіс комерціалізації технологій	Просування розробок, кооперація наукових організацій та бізнесу. Є, як правило, підрозділом університету або наукової організації.
Індустріальний / промисловий парк	Осередок зосередження різного масштабу компаній, що працюють у схожих сферах народного господарства, де немає формального зв'язку з університетами і встановлених правил підтримки орендаторів площ.
Технологічний центр (інноваційний центр)	Забезпечення різними послугами підприємств малого інноваційного бізнесу.
Зона розвитку нових і високих технологій	Осередок малих наукомістких підприємств. Як правило, створюються поблизу великих міст і університетських центрів, для залучення підприємств застосовуються податкові пільги.
Експортно-орієнтовані зони	Розвиток експортного та міжнародного торгового потенціалу. Як показує практика, зона слабо працює на покращення економічного потенціалу, доцільна у випадку збільшення кількості іноземних інвестицій, а також для зміни торговельного балансу платежів країни.
Технополіс	Створення міста або його частини, де зосереджені наукомісткий бізнес, освіта і наукові організації. Надаються податкові пільги та інші преференції суб'єктам малого інноваційного підприємництва.

*розроблено автором відповідно до [3; 4]

Зазначимо, що перелік об'єктів інноваційної інфраструктури не враховує різні фінансові установи: банки, споживчі кооперативи, страхові компанії тощо, а також організації, що спеціалізуються виключно на освітніх або консалтингових послугах, адже такі компанії є комерційними організаціями (тобто створюються з метою отримання прибутку), і обслуговують всі види бізнесу [5].

Характеристиками держав із розвинуеною економікою є взаємодія бізнесу та уряду, інституційна платформа формування та розвитку інноваційної інфраструктури, яка є складовою промислової політики [6]. Саме ці характеристики формують базу ефективного розвитку інноваційної діяльності.

Для удосконалення моделі інноваційної інфраструктури в Україні потрібно сформувати організаційні форми та механізм функціонування суб'єктів інфраструктури, що сприятиме залученню інвестицій в інноваційний розвиток. Інноваційна активність у національних організаціях розрізняються залежно від їх цілей і стратегічної мети., що обумовлює множинність організаційних форм інноваційної діяльності: від фірм-інкубаторів до створення різних альянсів, від локальних вдосконалень до міжнародної інтеграції. Для забезпечення безперервності новаторських ідей керівниками організацій приділяється велике значення рольових функцій фахівців в інноваційній діяльності, що знаходяться в тіні.

Залежно від приналежності організації до того або іншого корпоративного рівня діяльності визначаються завдання, ділові горизонти взаємозв'язку і розподіл ризику інноваційного проекту.

До об'єктів інфраструктури підтримки підприємництва відносяться: бізнес-центри, бізнес-інкубатори, технопарки, лізингові центри, фінансово-кредитні установи, фонди підтримки підприємництва, інвестиційні, інноваційні фонди і компанії, довірчі суспільства, фондові і товарні біржі, інформаційно-консультативні установи та ін. Таким чином, інноваційна інфраструктура може розглядатися як система організацій основного і допоміжного характеру, сприяючих здійсненню інноваційної діяльності, обслуговуючих інновації і що забезпечують умови нормального протікання інноваційного процесу. В цілому інноваційна інфраструктура виконує роль елемента, який створює умови для плідної інноваційної діяльності шляхом надання різних послуг. Елементи інноваційної інфраструктури та розвитку підприємництва в Україні представлені в табл. 2.

Таблиця 2. Елементи інноваційної інфраструктури та розвитку підприємництва в Україні

Елементи інфраструктури	Рік					
	на 1.01.2010 р.	доля у загальному обсязі, %	на 1.01.2013 р.	доля у загальному обсязі, %	на 1.01.2014 р.	доля у загальному обсязі, %
Бізнес-центри	449	5,8	531	6,3	480	5,6
Бізнес-інкубатори	71	0,9	76	0,9	79	0,9
Технопарки	41	0,5	46	0,5	50	0,6
Лізингові центри	808	10,2	535	6,5	538	6,2
Інвестиційно-інноваційні фонди і компанії	3134	39,7	3031	36,2	3034	35,1
Інформаційно-консультативні установи	3119	39,6	3902	46,7	4238	49,0
фонди підтримки підприємництва	262	3,3	242	2,9	226	2,6
Усього	7884	100	8363	100	8645	100

*розроблено автором відповідно до [7; 8]

Дані таблиці 2 свідчать про формування інфраструктури підтримки малого та середнього підприємництва протягом 2009-2013 рр., яке здійснювалося шляхом розвитку її окремих елементів. Так, на 1.01.2014 року у загальній кількості елементів інноваційної інфраструктури найбільшу долю склали інформаційно-консультативні установи (49,0%), інвестиційно-інноваційні фонди і компанії (35,1%), лізингові центри (6,2%), бізнес-центри (5,6%), фонди підтримки підприємництва (2,6%), бізнес-інкубаторів (0,9%) і технопарки (0,6%) (таб. 2).

Надамо перелік технопарків, що зареєстровані в Україні (табл. 3), що сприяють функціонуванню суб'єктів підприємництва.

Таблиця 3. Українські технопарки 2000-2014 рр.*

№ п/п	Технопарк	Дата реєстрації
1.	«Напівпровідникові технології і матеріали, оптоелектроніка і сенсорна техніка» (м. Київ)	червень 2001
2.	«Інститут електрозварювання ім. Е.О. Патона» (м. Київ)	липень 2000
3.	«Інститут монокристалів» (м. Харків)	липень 2000
4.	«Інститут технічної теплофізики» (м. Київ)	вересень 2002
5.	«Київська політехніка» (м. Київ)	червень 2003
6.	«Інтелектуальні інформаційні технології» (м. Київ)	грудень 2003
7.	«Укрінфотех» (м. Київ)	листопад 2002
8.	«Агротехнопарк» (м. Київ)	жовтень 2007
9.	«Наукові і учбові прилади» (м. Суми)	- ¹
10.	«Текстиль» (м. Херсон)	грудень 2007
11.	«Український мікробіологічний центр синтезу і новітніх технологій» (м. Одеса)	- ¹
12.	«Яворів» (Львівська область)	серпень 2007
13.	«Машинобудівні технології» (м. Дніпропетровськ)	листопад 2008
14.	«Слобожанщина» (м. Харків)	жовтень 2011

¹ Включені в преамбулу Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків», але не зареєстровані в установленому порядку (не внесені до Державного реєстру)

*розроблено автором відповідно до [9; 10; 11; 12; 13]

Доказом цього є аналіз світового та вітчизняного досвіду функціонування суб'єктів інноваційної діяльності. На рис. 1 представлено кількість підприємств, що займалися інноваційною діяльністю, та питома вага підприємств, що впроваджували інновації.

За 2000-2014 рр. кількість підприємств, що займалися інноваційною діяльністю, у цілому зростає. У 2000 році їх було 1491, а у 2014 вже 1609 одиниць, тобто на 118 підприємств більше (рис. 1). Цей факт говорить про те, що інноваційна діяльність з кожним роком стає більш актуальною в Україні, так як впровадження нових технологій є неодмінною складовою успішного розвитку кожного окремого підприємства і країни загалом. Найбільший ріст підприємств, що займалися інноваційною діяльністю, спостерігався у період з 2000 по 2002 рр. Потім, у 2003 році почалося різке зменшення їх кількості. Мінімум був досягнутий у 2005 році – лише 810 підприємств. З 2006 року почалося поступове покращення ситуації, хоча 2008 рік трохи загальмував ріст інноваційних підприємств. Але це незначне падіння все одно не зіпсувало цілісної картини: порівняно з 2005 роком показники з кожним наступним роком переважно збільшувались, що свідчить про поступовий розвиток української економіки. У 2011 році було досягнуто значення у 1679 підприємств – це набагато більше за показники перших років дослідження,

а у 2012 році кількість досягла максимальної за 2000-2014 рр. позначки 1758 підприємств. У 2014 р. спостерігається невеликий спад, у порівнянні з 2013 р., на 106 одиниць (рис. 1).

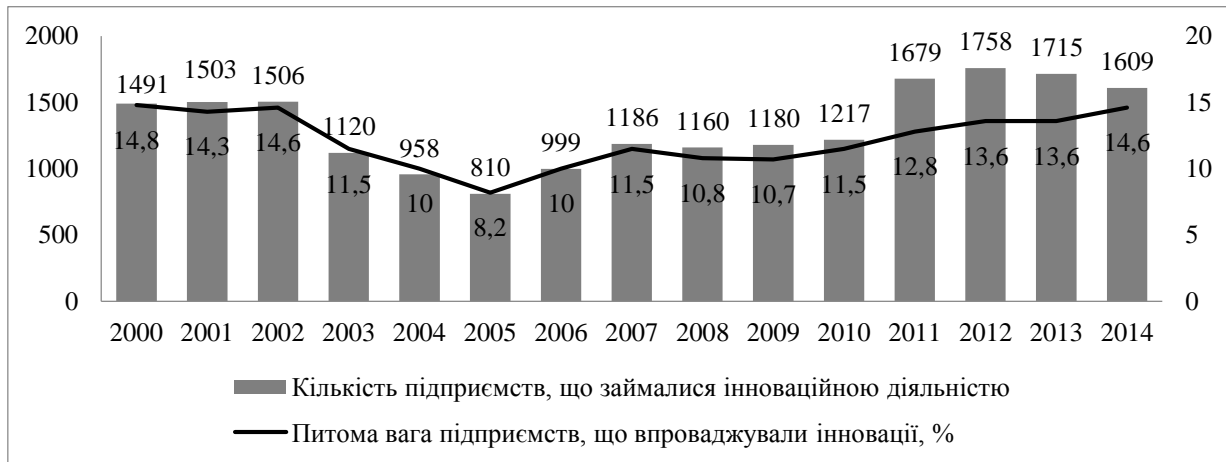

Рис. 1. Кількість промислових підприємств, що займаються інноваційною діяльністю в Україні, розроблено автором відповідно до [14; 15; 16; 17]

Такі коливання пов'язані з соціально-економічним розвитком України. В останні роки Україна переживає не надто гарні часи: зміну влади, економічні та політичні реформи, впровадження нової законодавчої бази та ін. Все це негативно відображається на розвитку не тільки інноваційної діяльності, а й бізнесу в цілому. Адже підприємства в такі часи намагаються пристосуватись до нових умов, утримати свої позиції на ринку. Усі кошти йдуть на підтримку функціонування підприємств, а не на розвиток нових технологій. Це – період очікування. Основні причини:

- 1) недостатнє фінансування підприємств, що займаються інноваційною діяльністю, з боку держави;
- 2) низький рівень інвестиційної привабливості України для іноземних інвесторів;
- 3) нестабільність фінансової системи нашої держави та нерозвиненість ринкової інфраструктури;
- 4) відсутність системи податкових пільг, субсидій і дотацій, які б заохочували підприємства займатися інноваційною діяльністю;
- 5) нерозвиненість законодавчої і нормативно-правової бази.

Усі ці та багато інших причин привели до зменшення кількості підприємств, що займаються інноваційною діяльністю, у зазначені роки. Враховуючи досвід західних країн зробимо висновок, що успіх інноваційно-активних підприємств залежить від високого рівня ринкової орієнтації, а також від прагнення самих підприємців впроваджувати організаційні інновації. Тому українським підприємцям слід концентрувати зусилля на розвитку бізнес-центрів, консультативних фірм, торгових палат, розширювати спектр маркетингових послуг та тренінгових програм.

Порівнюючи показники питомої ваги витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт у ВВП (за даними Євростату), у країн ЄС 28 відбувалися різні коливання.

У країнах ЄС 28 в період з 2005 по 2013 рік показники внутрішніх витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт збільшилися з 1,76% до 2,01%, що свідчить про проведення досліджень і розробок, і тим самим, інноваційна діяльність мала

місце подальшого її розвитку (табл. 4). Поступово зростала наукоємність у всіх країнах ЄС 28, але частка у ВВП залишилася значно нижчою 1% у таких країнах, як: Болгарія, Латвія, Литва, Польща, Румунія, Словаччина. Слід зазначити, що у 2013 році в Естонії, Іспанії, Німеччині, Угорщині, Чеській Республіці рівень наукоємності ВВП був значно вищий середнього ЄС 28 (табл. 4).

Таблиця 4. Питома вага витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт у ВВП (за даними Євростату), % [16, с 154]

Країна	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
ЄС 28	1,76	1,78	1,78	1,85	1,94	1,93	1,97	2,01	2,01	...
Болгарія	0,45	0,45	0,44	0,46	0,51	0,59	0,55	0,62	0,65	...
Естонія	0,92	1,12	1,07	1,26	1,4	1,58	2,34	2,16	1,74	...
Іспанія	1,1	1,17	1,23	1,32	1,35	1,35	1,32	1,27	1,24	...
Латвія	0,53	0,65	0,56	0,58	0,45	0,6	0,7	0,66	0,6	...
Литва	0,75	0,79	0,8	0,79	0,83	0,78	0,9	0,9	0,95	...
Німеччина	2,43	2,46	2,45	2,6	2,73	2,72	2,8	2,88	2,85	...
Польща	0,57	0,55	0,56	0,6	0,67	0,72	0,75	0,89	0,87	...
Румунія	0,41	0,45	0,52	0,57	0,46	0,45	0,49	0,48	0,39	...
Словаччина	0,49	0,48	0,45	0,46	0,47	0,62	0,67	0,81	0,83	...
Угорщина	0,93	0,99	0,97	0,99	1,14	1,15	1,2	1,27	1,41	...
Чеська Республіка	1,17	1,23	1,31	1,24	1,3	1,34	1,56	1,79	1,91	...
Україна	0,99	0,91	0,85	0,85	0,86	0,83	0,74	0,75	0,70	0,66

Питома вага науково-технічних робіт у загальному обсязі ВВП України за 2005 р. зменшується з 0,99% до 0,66% у 2014 р. (табл. 4), причинами є економічна криза, політична нестабільність, інтелектуальна міграція з України, відсутність фінансування з боку національних та іноземних інвесторів, низька конкурентоспроможність інноваційної продукції, відсутність державної підтримки та мотивації бізнесу.

Негативно позначається на інноваційності економіки недостатність чи взагалі відсутність коштів у рамках підприємства на інновації, а також вмінь та навичок менеджерів, здатності ефективно організовувати роботу на підприємстві та здатності мобілізувати внутрішні ресурси.

На рис. 2 представлена питома вага реалізованої інноваційної продукції за межі України з 2000 по 2014 рр.

Аналізуючи рис. 2, можна відзначити, що питому вагу реалізованої інноваційної продукції за межі України в середньому на 40% складалася з інноваційної продукції. При цьому найвищими є значення показника в 2005, 2008 і 2013 роках, а найменші значення спостерігаються в 2000, 2001, 2011 та 2014 роках, що пов'язано із зменшенням обсягів виробництва інноваційної продукції та відсутністю інноваційної продукції, нової для зовнішнього ринку. Особливо відчутним є спад виробництва інноваційної продукції у 2014 році (падіння на 15,6% порівняно з 2013 роком), що пояснюється загальною економічною та соціально-політичною кризою.

Основними причинами зменшення інноваційної активності економіки є значний рівень податкового навантаження на підприємства та надмірне державне регулювання економіки; корупція державних чиновників; приховування керівництвом підприємств частини результатів своєї діяльності з метою запобігання переслідування з боку

кримінальних елементів суспільства; недосконалість економіко-правового середовища. У той же час в Україні внаслідок світової фінансової кризи, політичної нестабільності і недоліків системи управління рівень інвестиційної активності не дозволяє накопичувати достатній інвестиційний ресурс для модернізації економіки.

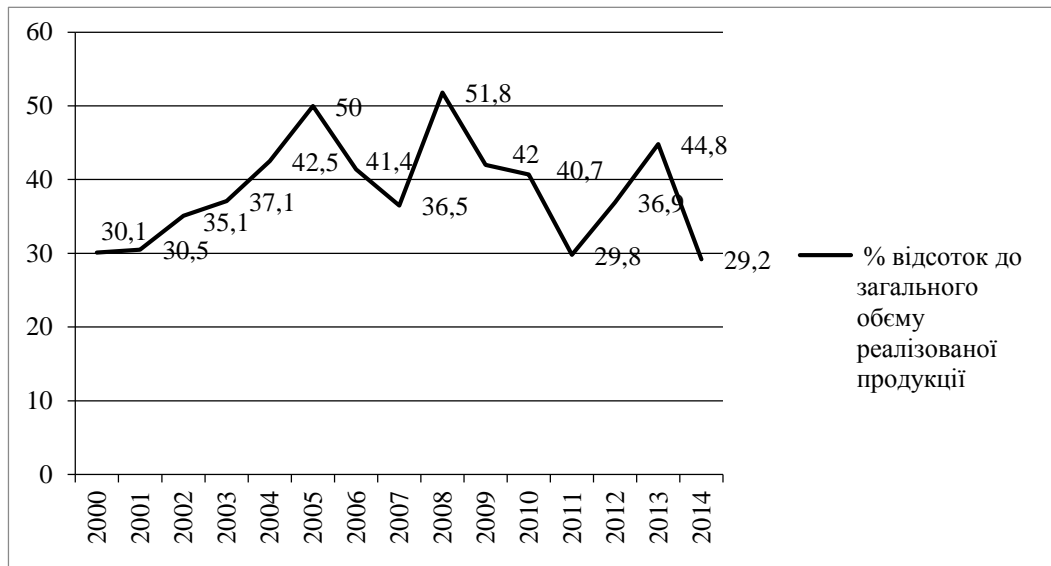

Рис. 2. Питома вага реалізованої інноваційної продукції за межі України у загальному обсязі реалізованої продукції, % [14; 15; 16]

Також негативна тенденція проявилась у темпах освоєння капітальних вкладень та введення нових виробничих потужностей, збільшення обсягів незавершеного будівництва, низькими параметрами технологічної та відтворювальної структури капітальних вкладень.

Серед джерел фінансування у 2014 р. найбільшу роль відігравали власні кошти підприємств, а також інші джерела, потім йдуть кошти державного бюджету та на останньому місці – іноземних інвесторів (табл. 5).

У 2014 р. основним джерелом фінансування витрат на інновації в Україні були власні кошти підприємств – 6540,2 млн. грн. Із держбюджету було виділено 344,1 млн. грн., що на 319,4 млн. грн. більше у порівнянні з 2013 р (табл. 5).

Кошти державного бюджету України у 2014 р. отримали 9 підприємств, місцевих бюджетів – 12, загальний обсяг яких становив 349,8 млн. грн. (4,6%); кошти вітчизняних інвесторів отримали 6 підприємств, іноземних – 11, загалом їхній обсяг становив 146,9 млн. грн. (1,9%); кредитами скористалося 39 підприємств, обсяг яких становив 561,1 млн. грн. (7,3%) [16, с. 161].

Таким чином, можна стверджувати, що з 2011 року відбувається скорочення загальної суми витрат на інноваційну діяльність. Це відбувається, по-перше, через скорочення іноземних інвестицій, по-друге, через зменшення використання підприємцями у своїй діяльності кредитних коштів (невигідні умови кредитування, занадто завищені ставки, ризики фінансово сектору та банківської системи та ін.).

У період з 2001 по 2008 рр. в Україні в цілому спостерігалось активне збільшення експорту продукції у розрахунку на 100 інноваційно-активних підприємств та на 100 підприємств, що реалізовували інноваційну продукцію (рис. 3).

Таблиця 5. Джерела фінансування інноваційної діяльності в Україні, млн. грн.*

Роки	Загальна сума витрат	у тому числі за рахунок коштів			
		Власних	державного бюджету	іноземних інвесторів	інші джерела
2000	1757,1	1399,3	7,7	133,1	217,0
2001	1971,4	1654,0	55,8	58,5	203,1
2002	3013,8	2141,8	45,5	264,1	562,4
2003	3059,8	2148,4	93,0	130,0	688,4
2004	4534,6	3501,5	63,4	112,4	857,3
2005	5751,6	5045,4	28,1	157,9	520,2
2006	6160,0	5211,4	114,4	176,2	658,0
2007	10850,9	7999,6	144,8	321,8	2384,7
2008	11994,2	7264,0	336,9	115,4	4277,9
2009	7949,9	5169,4	127,0	1512,9	1140,6
2010	8045,5	4775,2	87,0	2411,4	771,9
2011	14333,9	7585,6	149,2	56,9	6542,2
2012	11480,6	7335,9	224,3	994,8	2925,6
2013	9562,6	6973,4	24,7	1253,2	1311,3
2014	7695,9	6540,2	344,1	138,8	672,8

*розроблено автором відповідно до [15; 16; 17]

Рис. 3. Експорт інноваційної продукції України у розрахунку на 100 підприємств [14; 15; 16]

Слід зазначити, що у 2014 році експорт інноваційної продукції у розрахунку на 100 інноваційно-активних підприємств складає 32,6%, що на 14,1% менше у порівнянні з 2013 р. Найбільший обсяг інноваційної продукції експортувався в 2008 р., а найменший – у 2011 та 2014 рр. (рис. 3).

Такий стан у 2008 р. пов'язаний з покращенням усієї соціально-економічної системи нашої держави: розвитком нових галузей промисловості, збільшенням видатків держави

на освітню сферу та НДДКР, активним залученням інвесторів до інноваційних програм та проектів, розвитком фінансового сектору України (вигідні умови кредитування і т.п.) та інше. З 2009 року Україна переживає економічну кризу, що одразу ж позначається на інноваційній діяльності підприємств. Не лише інноваційно-активні підприємства, а увесь промисловий комплекс переходить на режим «економії» та витрачає усі кошти на підтримку свого функціонування. Через це відбулась і зміна в експорто-орієнтованих галузях. Підприємства почали працювати на внутрішній ринок, який, однак, не потребував такої кількості інноваційної продукції. Як результат – банкрутство багатьох підприємств, згорання інвестиційних проектів та скорочення інноваційної діяльності як такої. На деякий час інноваційна діяльність була відсунута на другий план.

В 2010 році ситуація дещо покращилась, але у 2011 році відбулося значне падіння показників. Невелика кількість підприємств займалася інноваційною діяльністю та виробництвом інноваційної продукції, що негативно позначилося на експорті. Однак потім спостерігається незначна, але позитивна тенденція – 2012 та 2013 рр. показали гарні результати, і знову 2014 р. має тенденцію до зниження.

Нарощування постачань продукції за межі України у міру розвитку і поліпшення структури її виробництва залежить від посилення державної підтримки експорту, зокрема, надання гарантій експортерам, страхування експортних кредитів, автоматичного відшкодування ПДВ при експорті інноваційної продукції, захисту інтересів вітчизняних експортерів та допомоги у просуванні продукції на світові ринки.

На думку науковців А.П. Голікова, О.А. Довгаль та авторів монографії «Трансформація міжнародних економічних відносин в епоху глобалізації», для розвитку ринку високотехнічної продукції необхідно розвивати зовнішню торгівлю з країнами ЄС, оскільки частка даних країн у світовому експорті та імпорті значно перевищує частку країн МС, що свідчить про більший розвиток високотехнічного сектору країн ЄС. Водночас країни МС є найбільшими імпортерами високотехнічної продукції України (48,1 % від загального експорту), яка потребує подальшої модернізації і доведення до світових стандартів [18].

Одним із вагомих чинників, які впливають на виробництво і зовнішню торгівлю інноваційними товарами, є інституціональна складова цих процесів. Інституціональне середовище в Україні залишається найбільш слабким місцем. Найбільш проблемними питаннями є неактивна нормативно-правова база, незахищеність прав власності та несправедливість судочинства, створені, але не мають можливості розвиватися структури, що входять до інноваційної інфраструктури.

Для збільшення обсягів виробництва конкурентоспроможної інноваційної продукції, яку можна експортувати за кордон, потрібно:

- доцільне використання особистих технологічних і кадрових ресурсів виробництва високотехнологічної інноваційної продукції при підтримці та фінансуванні основних напрямків інноваційної діяльності з боку місцевих органів влади. Це надасть можливість одержати в місцевий бюджет додаткові кошти;
- виявлення пріоритетів інноваційного росту підприємств за видами економічної діяльності;
- установити порядок відповідальності органів влади, контролюючих за порушення процедур перевірок коректності звітності за операціями з трансфертним ціноутворенням;
- запровадження циклічних схем фінансування науково-технічної та інноваційної діяльності, здійснення державного замовлення інноваційної продукції через механізми

фінансового лізингу;

– забезпечення ефективної роботи наукового потенціалу з метою розвитку науково-дослідних та дослідно-конструкторських інституцій, діяльність яких спрямована на розробку сучасних та поліпшення існуючих виробництв конкурентоспроможної продукції, що відповідає світовим стандартам якості;

– виробництво наукомісткої продукції та послуг, розвиток науково-технічної та інноваційної сфери виробництва, яке приведе до подальшого переходу економіки на наступний технологічний уклад;

– запровадження державного замовлення для з'ясування пріоритетних інноваційних напрямів у виробництві;

– забезпечення сприятливих умов для залучення національних та іноземних капіталовкладень з метою розширення портфельних замовлень та доступу до дешевих кредитів іноземних банків;

– здійснення урядової підтримки по відношенню до виробництв науково-технічної продукції та послуг відповідно до програмно-цільових методів економічного управління, залучення приватних, вітчизняних та іноземних ресурсів;

– стимулювання випереджаючого збільшення імпорتنих тарифів та сертифікації імпортованих товарів у дозволених межах міжнародних норм;

– скасування плати податку з прибутку на приріст обсягів експортної продукції до попереднього року з експортерів інноваційної продукції;

– забезпечення державної підтримки малого інноваційного бізнесу, венчурних фірм;

– покращення важелів залучення власних коштів населення в інвестиційну сферу розвитку та впровадження новаторства та інноваційних програм, розміщення на фондовому ринку спеціалізованих випусків цінних паперів;

– створення кластерів, організація сумісного виробництва конкурентоспроможної продукції світового рівня з зарубіжними фірмами, що виробляється на спільних підприємствах з залученням іноземних фірм, шляхом застосування новітніх науково-технологічних розробок вітчизняної науки, зокрема в харчовій промисловості та переробленні сільськогосподарських продуктів, легкій промисловості, вступ до транснаціональних корпорацій, що спираються на іноземний капітал, зокрема авіа-, суднобудівних підприємств.

Висновки. Зараз Україна продовжує розвиватися без суттєвого використання свого інноваційного потенціалу, а інноваційна продукція освоюється переважно шляхом використання науково-технічних надбань попередніх років. Такий тип інноваційного розвитку має досить вузькі межі і не дає можливості підтримувати конкурентоспроможність вітчизняних підприємств протягом тривалого періоду. З іншого боку, кризові явища та процеси негативно вплинули на інноваційну діяльність, призвели до скорочення фінансування інноваційних досліджень і розробок, зменшення частки експорту інноваційної продукції в загальному обсязі реалізації промислової продукції. Як результат, це суттєво знизило рейтинг України та підприємств промислового сектору економіки в світовому інноваційному середовищі.

Слід зазначити, що активаторами інноваційної діяльності промислових підприємств України у майбутньому повинні стати: використання нових або значно поліпшених способів виробництва, пов'язаних із застосуванням новітніх технологій, впровадження нових методів продажу та просування товарів на ринки, сприяння оновленню та повнішому використанню

виробничих потужностей та технологічної бази підприємств, що дозволить оптимізувати виробничі процеси, прискорити технологічну модернізацію промисловості та забезпечити розвиток економіки України у напрямку виходу на світові ринки.

Література

1. Ілляшенко С.М. Інноваційний менеджмент : Підручник / С.М. Ілляшенко. – Суми : ВТД Університетська книга, 2010. – 334 с.
2. Ісакова Н.Б. Підприємства України : інноваційна діяльність і мережеві взаємодії / Під ред. д. е. н. В. П. Соловйова. – К. :2012. – 377с.
3. Андрощук Г.А. Рационалізаторська діяльність за кордоном / Г.А. Андрощук // Інтелектуальна власність. – 2003. – № 4. – С. 29-34.
4. Соколюк О.В. Інфраструктурне забезпечення інноваційного процесу / О.В. Соколюк // Інвестиції, інновації в економіці [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://chtei-knteu.cv.ua/herald/content/download/archive/2013/v4/NV-2013-V4_31.pdf.
5. Амоша О.І. Промисловість і промислова політика України 2013 : актуальні тренди, виклики, можливості : наук.-аналіт. доповідь / О.І. Амоша, В.П. Вишневський, Л.О. Збаразська та ін.; за заг. ред. В.П. Вишневського; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2014. – 200 с.
6. The Global Competitiveness Report 2012-2013. [Електронний ресурс] – Режим доступу : [http://www3.weforum.org/docs/WEF_Global Competitiveness Report_2012-13.pdf](http://www3.weforum.org/docs/WEF_Global%20Competitiveness%20Report_2012-13.pdf).
7. Аналітичний звіт про стан і перспективи розвитку малого та середнього підприємництва в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dkrp.gov.ua/info/3226>.
8. Звіт Державного Агенства з питань науки, інновацій та інформатизації України. Науково-технологічна сфера України 2013. [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.dknii.gov.ua/?q=system/files/buklet_2013.pdf.
9. Про Технополіс П'ятихатки : Проект Закону №2213 від 04.06.2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=47247.
10. Офіційний сайт Компанії ФЕД [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fed.ua/>.
11. Офіційний сайт Технопарку Слобожанщина [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukr-rus-technopark.com/>.
12. Офіційний сайт Харківського Фізико-Технічного Інституту. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kipt.kharkov.ua/>.
13. Проект ІТ-парк «Інтелектроніка» : Сайт РБК-Україна [Електронний ресурс]. –Режим доступу : <http://www.rbc.ua/ukr/news/m-dobkin-na-realizatsiyu-proekta-it-parka-intellektronika-16022011040500>.
14. Державна служба статистики України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
15. Україна у цифрах у 2013 році : Статистичний збірник. – Київ, 2014. – 240 с.
16. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2014 році: стат. зб. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publnauka_u.htm.
17. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2011 році: стат. зб. – К. : ДП «Інформ-вид. центр Держкомстату України», 2012. – 305 с.
18. Трансформація міжнародних економічних відносин в епоху глобалізації : колективна монографія / кол. авт. ; за ред. А.П. Голікова, О.А. Довгаль. – Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2015. – 316 с.

References

1. Ilyashenko, S. (2010). Innovation Management. Sumy : SHS-University Book.
2. Isakov, N. (2012). Enterprises Ukraine: innovation and network interaction. Kiev.
3. Androshchuk, G. (2003). Innovative activity abroad. Intelktualna vlasnist (Intellectual Property), 4, 29-34 (in Ukr.).
4. Sokolyuk, A. (2013). Infrastructure software innovation process. Retrieved from http://chtei-knteu.cv.ua/herald/content/download/archive/2013/v4/NV-2013-V4_31.pdf.
5. Amosha, A., & Wisniewski, V., & Zbarazska, L. (2014). Industry and Industrial Policy of Ukraine 2013: current trends, challenges, opportunities, scientific-analyte. Report. Donetsk.

6. The Global Competitiveness Report 2012-2013 (2013). Retrieved from [http://www3.weforum.org/docs/WEF_Global Competitiveness Report_2012-13.pdf](http://www3.weforum.org/docs/WEF_Global%20Competitiveness%20Report_2012-13.pdf).
7. Analytical report on the status and prospects of development of small and medium business in Ukraine, 2014. Retrieved from <http://www.dkrp.gov.ua/info/3226>.
8. Report of the State Agency for Science, Innovation and Informatization of Ukraine. Scientific and technological sphere in Ukraine 2013 (2013). Retrieved from http://www.dknii.gov.ua/?q=system/files/buklet_2013.pdf.
9. Draft Law on Pyatikhatki Technopolis (2013). Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=47247.
10. The official website of FED (2015). [Electronic resource]. Retrieved from <http://www.fed.ua/>.
11. The official website of Technopark Sloboda (2015). Retrieved from <http://www.ukr-rus-technopark.com/>.
12. Official site of Kharkiv Institute of Physics and Technology (2015). Retrieved from <http://www.kipt.kharkov.ua/>.
13. The draft IT-park “Intelektronika” (2015). Retrieved from <http://www.rbc.ua/ukr/news/m-dobkin-na-realizatsiyu-proekta-it-parka-intellektronika-16022011040500>.
14. State Statistics Service of Ukraine (2015). Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.
15. Ukraine in numbers in 2013. Statistical Yearbook (2014). Kyiv.
16. Research and Innovation in Ukraine in 2014 : stat. coll (2015). Retrieved from http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publnauka_u.htm.
17. Research and Innovation in Ukraine in 2011: stat. coll. (2012). – Kiev : SE “Inform-view Centre for Statistics Committee of Ukraine”.
18. Golikova, A., & Dovgal. O. (2015). The transformation of international economic relations in the era of globalization : collective monograph. Kharkiv : KNU Karazin.

Стаття надійшла до редакції 10.11.2015.

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ КРИЗИ

Курганська М.К., здобувач

Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова

У статті розглянуті питання визначення сучасного стану та тенденцій розвитку будівельних підприємств регіонів України в умовах кризи на основі виокремлення домінуючих чинників. Визначено, що одним з основних показників розвитку будівельних організацій регіонів України є обсяг капітальних інвестицій у будівництві. Проаналізовано сучасний стан будівельних підприємств регіонів України, який визначив як лідерів, так і аутсайдерів щодо обсягів капітальних інвестицій у будівництво за регіонами країни. Автором зазначено, що прискорення темпів економічного розвитку підприємств будівельного комплексу на регіональному рівні можливе на основі внесення певних коректив в параметри економічної політики підприємств, що має забезпечити нейтралізацію загроз його банкрутства в майбутньому періоді.

Ключові слова: будівельне підприємство, криза, розвиток, регіон.

Постановка проблеми. Сучасний стан української економіки супроводжується підвищенням рівня вимог до керівників будівельних підприємств, більшість з яких не змогла швидко пристосуватись до нових складніших умов. Це стало однією з причин того, що значна кількість будівельних підприємств в Україні опинились у кризовому стані. Тому проблеми антикризового управління у будівництві стоять достатньо гостро і потребують дослідження сучасного стану та тенденцій розвитку будівельних підприємств регіонів України в умовах кризи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням антикризового управління підприємствами, зокрема підприємствами будівництва, присвячено багато робіт провідних вчених-економістів, таких як: Гайворонської Ю.Є. [1], Гордієнко Т.В. [2], Мараховської К.А. [3], Медведева С.Ю. [4], Самарської Н.А. [5], Терлецької Ю.О. [6] та ін.

Але питання пов'язані з визначенням причин незадовільного стану будівництва та тенденцій розвитку будівельного комплексу в умовах кризи на рівні регіонів України не були достатньо опрацьовані, що й обумовило вибір теми дослідження.

Метою статті є визначення сучасного стану та тенденцій розвитку будівельних підприємств регіонів України в умовах кризи на основі виокремлення домінуючих чинників.

Основні результати дослідження. Будівництво та будівельна галузь є однією з провідних та системоутворюючих галузей національної економіки України, в якій сьогодні працює велика кількість дрібних та крупних організацій: підрядні та субпідрядні будівельні організації; проектні інститути, інжинірингові фірми. Безпосередньо впливаючи на створення економічного потенціалу і економічний розвиток країни, будівельні підприємства, як активні суб'єкти ринку, мають постійно оцінювати ефективність своєї господарської діяльності на фоні конкурентного середовища, вчасно знаходити і використовувати сприятливі можливості, виявляти негативні тенденції й попереджувати їх наслідки.

До основних специфічних особливостей галузі можна віднести:

– відсутність серійного виробництва однотипової продукції і, як наслідок різноманітність об'єктів, що зводяться;

- зведення на одному будівельному майданчику різних типів будівель і споруд, що обумовлює різний склад матеріальних ресурсів необхідних для виконання робіт;
- змінення кількості асортименту матеріалів, що потребуються, виробів за окремими періодами в залежності від типів споруд;
- нерівномірність обсягів виконання будівельних робіт за періодами року під впливом кліматичних умов, внаслідок чого споживання матеріалів протягом року істотно різняться та ін.

Дослідження діяльності підприємств будівельної галузі довели, що на більшості з них значно уповільнилося оновлення основних фондів. Виробничий термін тільки чверті основних фондів не перевищує 10 років. Таку саму частину становлять і повністю зношені основні фонди.

Криза в широкому сенсі є невід'ємною частиною характеристики ринкової економіки. Виходячи з цього, будь-яке управління є антикризовим, а зміст і методи ефективного (звичайного) антикризового управління не відрізняються. Криза для будівельних підприємств має декілька фаз:

Перша – зниження рентабельності та обсягів прибутку будівельного підприємства (криза в широкому сенсі). Наслідком цього є погіршення фінансового становища підприємства, скорочення джерел і резервів інвестування будівництва. Рішення проблеми може лежати як в області стратегічного управління (перегляд стратегії, реструктуризація підприємства), так і тактичного (зниження витрат, підвищення продуктивності).

Друга – збитковість виробництва. Наслідком служить зменшення резервних фондів підприємства (якщо такі є – в іншому випадку відразу настає третя фаза). Рішення проблеми лежить в області стратегічного управління і реалізується, як правило, через реструктуризацію підприємства.

Третя – виснаження або відсутність резервних фондів. На погашення збитків підприємство направляє частину оборотних коштів і тим самим переходить в режим скороченого відтворення. Реструктуризація вже не може бути використана для вирішення проблеми, так як відсутні кошти на її проведення. Потрібні оперативні заходи щодо стабілізації фінансового становища підприємства і вишукування коштів на проведення реструктуризації. У разі неприйняття таких заходів або їх невдачі криза переходить у четверту фазу.

Четверта – неплатоспроможність. Підприємство досягло того критичного порогу, коли немає коштів профінансувати навіть скорочене відтворення і (або) платити за попередніми зобов'язаннями. Виникає загроза зупинки будівництва і (або) банкрутства. Необхідні екстрені заходи з відновлення платоспроможності підприємства та підтримання будівельного процесу.

Таким чином, для третьої і четвертої фаз характерні нестандартні, екстремальні умови функціонування підприємства, що вимагають термінових вимушених заходів. Ключовим моментом тут є настання або наближення неплатоспроможності. Саме ця ситуація і повинна бути об'єктом антикризового управління.

Причини кризи класифікуються на об'єктивні, суб'єктивні, зовнішні і внутрішні. Крім того, кризи підрозділяються на випадкові, закономірні, штучні і природні.

У розумінні сутності кризи велике значення мають не тільки фактори її прогнозування, а й різноманітні наслідки. У свою чергу, наслідки кризи найтісніше пов'язані

з двома групами факторів: її причинами і можливістю управління процесами кризового розвитку.

Наслідки кризи можуть бути якісними і кількісними, довгостроковими і короткостроковими, оборотними і незворотними.

Результати кризи визначаються не тільки її характером, а й антикризовим управлінням, яке може або пом'якшувати її наслідки або, навпаки, загострювати.

За характером впливу на підприємство кризи підрозділяються на: економічні, фінансові, організаційні та технологічні.

Економічні кризи відбивають гострі протиріччя у господарюванні окремого підприємства. Це кризи виробництва і реалізації товару, взаємин економічних партнерів, кризи неплатежів, втрати конкурентних переваг.

У групі економічних криз окремо виділяються фінансові кризи. Вони характеризують протиріччя в стані фінансової системи або фінансових можливостях підприємства. Це кризи грошового (монетарного) вираження економічних процесів, найчастіше ведуть до банкрутства підприємства.

Організаційні кризи виявляються як проблема управління підприємствами, зокрема, поділу та інтеграції діяльності, розподілу функцій, регламентації діяльності окремих підрозділів.

Технологічна криза виникає як антагонізм нових технологічних ідей в умовах явно вираженої потреби в нових технологіях.

Всі кризові явища в економіці можна класифікувати наступним чином:

1. За широтою охоплення: окремі (або поодинокі); локальні (або групові, що охоплюють лише частину або групу явищ, процесів, суб'єктів господарювання) і системні (вражаючи хворобою весь економічний організм у цілому, будь то підприємство, корпорація, галузь, економіка країни в цілому);
2. За рівнями економіки: мікро-, мезо-, макро- і світової;
3. За силою впливу: хворобливі; руйнівні і катастрофічні;
4. За часом впливу: короткострокові, середньострокові і довгострокові;
5. За джерелами походження: внутрішні; зовнішні; змішані, з внутрішніх і зовнішніх джерел; стихійні (розвинулися самі по собі); штучні (свідомо створені тими чи іншими силами) і змішані зі стихійних і штучних;
6. За можливістю подолання: переборні за допомогою внутрішніх сил; переборні з зовнішньою допомогою або під зовнішнім впливом і непереборні.

Сьогодні немає єдиного розуміння цілей і задач антикризового управління підприємствами. На думку авторів антикризове управління слід було б розглядати як комплексний складний процес, до якого входять спеціальні фінансові процедури (у тому числі і банкрутство).

Одним з актуальних завдань в умовах кризи, яке стоїть перед органами регіональної влади, є активізація інвестиційної діяльності будівельних організацій, значне нарощування обсягів інвестицій, які здатні прискорити економічний розвиток та економічне зростання регіону в цілому. Збільшення притоку інвестицій у організації, які займаються як промисловим, так і цивільним будівництвом, є пріоритетним напрямом діяльності регіональних органів виконавчої влади.

Інвестиції є домінуючим чинником розвитку економіки будь-якого регіону країни. Інвестиції у поєднанні з інноваціями – технологічним оновленням, реструктуризацією та

диверсифікацією будівництва – підвищують економічну та соціальну ефективність економіки регіону, його конкурентоспроможність. Аналіз економічних процесів в регіонах засвідчив значні темпи зростання економіки України в докризовий період. Однак активне нарощування інвестиційних процесів відбувалось без значного інноваційного поступу галузей економіки країни.

Одним з основних показників розвитку будівельних організацій регіонів України є обсяг капітальних інвестицій у будівництві. Саме капітальні інвестиції спрямовуються на моральне і фізичне оновлення основних фондів будівельних організацій. У 2013 р. регіонами-лідерами за даним показником були м. Київ, Київська обл., Автономна Республіка Крим, Одеська обл. та Харківська обл., на які в сукупності припало 43,44% від загального обсягу капітальних інвестицій у будівництві по Україні (табл. 1). Регіонами-аутсайдерами виявилися Кіровоградська, Сумська та Миколаївська області.

Таблиця 1. Обсяг капітальних інвестицій у будівництві за регіонами України, тис. грн.*

Регіон	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Автономна Республіка Крим	291660	146337	204016	112670	3094513	4156327
Області: Вінницька	188174	39371	111778	93520	1072002	1271133
Волинська	68623	10249	7895	23848	1018745	1017183
Дніпропетровська	316482	136953	108708	174892	996805	1126892
Донецька	1552251	430770	985106	2598440	1573550	2025251
Житомирська	80367	128067	13648	23673	537976	530863
Закарпатська	254174	199194	122455	53538	1284196	1171127
Запорізька	91967	27480	60677	35234	723498	430525
Івано-Франківська	460065	131920	101036	93273	1658847	1754660
Київська	230642	231001	94734	105276	4283349	4403681
Кіровоградська	27535	9562	18483	20828	335845	311222
Луганська	135666	77240	108752	183143	457251	491433
Львівська	263843	61866	140404	104358	2242733	2195992
Миколаївська	138665	50524	44252	46671	471851	391233
Одеська	495488	149274	220337	224369	2492831	1910666
Полтавська	222389	105320	127035	260556	601870	713207
Рівненська	144439	34451	41862	120277	1097429	1293452
Сумська	75285	12359	21370	13547	663752	383274
Тернопільська	53135	26018	18885	25337	1154063	1042155
Харківська	677713	216867	207930	266605	1415828	1536730
Херсонська	70341	25047	13150	16817	611432	435538
Хмельницька	79614	40786	24174	37219	910744	864976
Черкаська	86809	19300	32663	37878	444905	407888
Чернівецька	489253	172524	59511	148926	1439439	1399473
Чернігівська	63388	20743	16921	18821	682577	611105
Міста: Київ	5681607	2613855	1953294	3555723	5198115	10345973
Севастополь	229562	207846	107077	145673	848818	1220098

*розроблено автором відповідно до [7]

Треба зазначити, що у даний час антикризове управління будівельним підприємством, тобто стабільність його роботи визначається такими основними факторами, як зростаючий обсяг реалізації продукції, стабільна прибутковість, фінансова стійкість. У більшості випадків погіршення положення підприємств пов'язано з неефективною системою управління ними, неекономічним і нетехнологічним виробництвом, слабким урахуванням ринкових умов господарювання в усіх аспектах (кон'юнктура, ціноутворення, ризику).

Аналіз вітчизняної практики свідчить, що однією із вагомих причин незадовільного стану будівництва є застарілі технології і номенклатура продукції підприємств будівельної галузі. Тому, для виведення вітчизняних будівельних підприємств на сучасний рівень розвитку важливе значення має розробка напрямів підвищення ефективності діяльності підприємств будівництва в умовах кризи.

Для вирішення проблем, що склалися у будівництві необхідними є розробка і впровадження нових методів управління, інноваційних технологій, освоєння сучасних видів будівельних матеріалів і конструкцій та державна підтримка інноваційного шляху розвитку будівельного комплексу України.

Основними чинниками, стримуючими діяльність будівельних підприємств регіонів України є високий рівень конкуренції, високий рівень податків, висока вартість матеріальних ресурсів, дисбаланс у питаннях використання виробничих потужностей та невисокий рівень прибутку підприємств від основної діяльності.

Серед загальних факторів підвищення технологічної конкурентоспроможності слід зазначити:

- активізацію цільової і стратегічної спрямованості будівельних підприємств;
- стратегічну обґрунтованість спрямованості та якості інноваційної діяльності;
- уточнення масштабів інноваційної діяльності;
- визначення розмірів інноваційного потенціалу та стану процесів передачі знань у виробництво.

Якщо можливі наслідки ризиків, пов'язаних з виробничою діяльністю підприємства, встановлені, повинна бути розроблена система управління ними. Така система передбачає виконання наступних основних дій:

- шляхом аналізу попередніх або схожих проектів і удосконалення їх кошторисів виявляються окремі ризики, найбільш вірогідні для даного підприємства або інноваційного проекту;
- розробка заходів усунення несприятливих факторів і подій [8];
- коригування величини попередньо встановлених параметрів;
- розподіл ризику шляхом укладення субконтрактів з іншими організаціями;
- страхування ризиків;
- резервування грошових засобів та планування спеціальних режимів при надзвичайних обставинах [9].

До тенденцій розвитку підприємств будівельного комплексу на регіональному рівні слід віднести:

1. Реалізація програм регіональної підтримки високих технологій у галузі будівництва.

2. Постійне вдосконалення елементної кошторисної нормативної бази, яка враховує інноваційні технології будівництва, регіональні особливості, матеріали, конструкції, устаткування.

3. Посилення регіональних зв'язків «наука-виробництво» у напрямку продукування об'єктів промислової власності відповідно до сьогоднішніх потреб ринку.

4. Мотивування будівельних підприємств до підвищення інноваційної активності у напрямі створення технологічних інновацій.

5. Надання податкових пільг при фінансуванні та кредитуванні інноваційних будівельних проектів [10].

Сучасна технологія антикризового управління за умови того, що криза ще не настала повинна включати наступні складові:

- визначення умов та термінів запровадження профілактичних заходів антикризового управління;
- складання переліку найбільш важливих та небезпечних для будівельних підприємств проблем за основними напрямками діяльності;
- формування цілій розробки профілактичних заходів та розподіл обов'язків щодо відповідальності серед керівників підприємств;
- розробка прогнозних сценаріїв антикризового управління;
- розрахунок потреби у ресурсах всіх видів для забезпечення стійкого функціонування підприємства в умовах кризи;
- вироблення методів проведення антикризових процедур і контроль за їх реалізацією;
- розробка критеріїв активізації антикризового управління;
- формування антикризових механізмів, що забезпечують реалізацію профілактичних заходів.

Висновки. Проаналізовано сучасний стан будівельних підприємств регіонів України, який визначив як лідерів, так і аутсайдерів щодо обсягів капітальних інвестицій у будівництво за регіонами країни.

Автором зазначено, що прискорення темпів економічного розвитку підприємств будівельного комплексу на регіональному рівні можливе на основі внесення певних корективів у параметри економічної політики підприємств, що має забезпечити нейтралізацію загроз його банкрутства в майбутньому періоді.

Зміцнення фінансових позицій підприємства на основі антикризового управління можливо з орієнтацією внутрішнього механізму стабілізації на тривалу перспективу. Ефективність антикризового управління як інструменту економічної стабілізації підприємства виражається результатом подолання кризових явищ без істотних втрат для підприємства і можливістю розвиватися йому в майбутньому.

Література

1. Гайворонська Ю.Є. Методичні основи функціонування механізму антикризового управління підприємством : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спеціальність 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / Ю.Є. Гайворонська. – К., 2006. – 19 с.
2. Гордієнко Т.В. Система показників управління результативністю діяльності будівельного підприємства / Т.В. Гордієнко // Зб. наук. праць Черкаського держ. техн. ун-ту. – 2010. – Ч.1. – Т.1. – С. 248-253.
3. Мараховська К.А. Основи концепції антикризового керування підприємствами в Україні / К.А. Мараховська // Фінансова консультація. – 2003. – №15-16. – С. 37-40.
4. Медведєв С.Ю. Методические основы антикризисного управления предприятием : дисс. ... канд. екон. наук : 08.00.30 «Экономика предпринимательства» / С.Ю. Медведєв ; Моск. гос. ун-т экономики, статистики и информатики. – М., 2000. – 134 с.

5. Самарская Н.А. Оценка уровня интегрального потенциала строительной организации в условиях неблагоприятного функционирования / Н.А. Самарская // Экономический анализ. – 2006. – №4(61). – С 36-41.
6. Терлецька Ю.О. Формування та впровадження ефективної системи антикризового менеджменту на підприємствах : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04. «Економіка та управління підприємствами (оброблення деревини та виробництво виробів з деревини)» / Ю.О. Терлецька; Ужгород. нац. ун-т. – Ужгород, 2008. – 23 с.
7. Державний комітет статистики України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>. – Загл з екрану.
8. Райс М. Оптимальная сложность управленческих структур / М. Райс // Проблемы теории и практики управления. – 1994. – №5. – С. 74-81.
9. Герасименко С.С. Передбачення фінансового стану підприємства при оцінці його здатності до продовження діяльності / С.С. Герасименко, Н.А. Головач // Актуальні проблеми економіки. – 2003. – №4. – С. 2-4.
10. Храпкина В.В. Вплив інвестиційного клімату на фінансову безпеку / В.В. Храпкина // Розвиток інноваційної культури суспільства : проблеми та перспективи : матер. IV наук.-практ. конф. – Сімферополь, 2009. – С. 42-45.

References

1. Gaivoronska, Yu. (2006). Methodical bases of functioning of crisis management. Kiev.
2. Gordienko, T. (2010). The system of performance management indicators of construction enterprises. Zbirnyk naukovykh prats Cherkaskogo derzhavnogo tekhnichnogo universytetu (Scientific works of Cherkasy State Technical University), 1, 248-253 (in Ukr.).
3. Marakhovska, K. (2003). Fundamentals of the concept of crisis management enterprises in Ukraine. Finansova konsultatsiia (Financial consultation), 15-16, 37-40 (in Ukr.).
4. Medvedev, S. (2000). Methodical bases of anti-recessionary management of the enterprise. Moscow.
5. Samarskaia, N. (2006). Assessing the level of integrated building construction organization in unfavorable operation. Ekonomicheskii analiz (Economic analysis), 4(16), 36-41 (in Rus.).
6. Terletska, Yu. (2008). Formulation and implementation of effective crisis management system in enterprises. Uzhgorod.
7. State Statistics Service of Ukraine (2015). Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
8. Rais, M. (1994). The optimal complexity of management structures. Problemy teorii i praktiki upravleniia (Problems of theory and practice of management), 5, 74-81 (in Rus.).
9. Gerasimenko, S., & Golovach, N. (2003). Predicting the financial situation of the company in assessing its ability to continue activities. Aktualni problemy ekonomiky (Actual problems of economics), 4, 2-4 (in Ukr.).
10. Khrapkina, V. (2009). The impact of the investment climate on financial security. Rozvytok innovatsiinoi kultury suspilstva : problemy ta perspektyvy (Development of innovation culture in society : problems and prospects), 42-45.

Стаття надійшла до редакції 08.12.2015.

ІНФРАСТРУКТУРНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ ІННОВАЦІОННО-ПРОМИСЛОВИХ КОМПЛЕКСІВ У РЕГІОНАХ

Луганська Є.Д., аспірант

Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова

Стаття присвячена проблемам інфраструктурного забезпечення формування та функціонування інноваційно-промислових комплексів у регіонах України. У роботі представлені основні елементи інноваційної інфраструктури, які включають технопарки, венчурні фонди, центри трансферу технологій, бізнес-інкубатори, інноваційно-технологічні центри, центри колективного користування, ліцензійні центри та ін. Обґрунтовано, що на сучасному етапі розвитку економіки України необхідне інфраструктурне забезпечення інноваційно-промислових комплексів регіонів на основі науково-обґрунтованих підходів, яке взагалі сприятиме покращенню стану промисловості у контексті ефективного використання всіх наявних ресурсів та підвищенню конкурентоспроможності вітчизняної продукції.

Ключові слова: інноваційно-промисловий комплекс, регіон, підприємство, промисловість

Постановка проблеми. Промисловість – найважливіша структурна ланка господарського комплексу України. Сьогодні вітчизняні промислові підприємства знаходяться у вкрай складному становищі. Вивчення закономірностей формування і функціонування промислових комплексів дає змогу розкрити додаткові джерела підвищення продуктивності праці на основі розроблених принципів розміщення і територіальної організації промислових об'єктів, окремих галузей та міжгалузевих утворень.

На нашу думку, можливий тільки інноваційний шлях розвитку промислових комплексів, як на державному, так і регіональному рівнях. Тільки в цьому випадку підприємства промислового комплексу зможуть забезпечувати безперервне оновлення технічної та технологічної бази, освоювати і надалі пропонувати споживачеві нові види продукції і послуг, тим самим збільшуючи ефективність і конкурентоспроможність свого виробництва.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми інноваційного розвитку промислових комплексів регіонів України знайшли відображення в наукових працях багатьох провідних українських учених. Вагомий внесок у розроблення її окремих аспектів зробили Амоша О.І. [1], Власенко В.В.[2], Гальчинський А.С. [3], Ганієва А.Р. [4], Друкер П. [5], Каленская Н.В. [6], Касьяненко В.О. [7], Панас В.Я. [8], Поліщук Н.В. [8] та ін.

Але проблеми, пов'язані з переходом промислових комплексів України на інноваційний шлях розвитку та створення інноваційно активних підприємств у її регіонах залишаються недостатньо опрацьованими та потребують більш поглибленого вивчення.

Метою статті є обґрунтування необхідності формування інноваційно-промислових комплексів регіонів за умови створення інноваційної інфраструктури, яка передбачає інтенсифікацію інтеграційних процесів її елементів з підприємствами промисловості, а також формування передумов кластерного взаємодії суб'єктів економічної діяльності в промисловому комплексі регіону.

Основні результати дослідження. У процесі створення промислових комплексів, завдяки взаємозумовленому розміщенню підприємств та тісним взаємозв'язкам між усіма галузями, досягається значна економія матеріальних і трудових ресурсів. У процесі

комплексного розміщення промислових об'єктів знижуються капітальні вкладення та експлуатаційні витрати, скорочуються необхідні для промислової забудови площі, зменшується протяжність інженерних мереж та об'єктів виробничої інфраструктури. Отже, промислові комплекси – прогресивну форму територіальної організації промислового виробництва – розглядають у науці та на практиці як пріоритетні об'єкти. Саме тому в період структурної перебудови економіки України потрібно вдосконалювати комплексне розміщення промислового виробництва, раціоналізувати виробничі зв'язки в системах регіональних та локальних промислових комплексів.

Промисловість складається з багатьох галузей і виробництв, взаємозалежних між собою. Основними ознаками, котрі відрізняють одну галузь промисловості від іншої, є: економічне призначення готової продукції, характер споживаних матеріалів, технічна база виробництва та технологічний процес, професійний склад кадрів. За цими ознаками різняться й окремі виробництва.

Галузь промисловості є сукупністю підприємств, що характеризуються єдністю економічного призначення готової продукції, однорідністю споживаних матеріалів, спільністю технічної бази й технологічних процесів, особливим професіональним складом кадрів, специфічними умовами роботи.

Під промисловим комплексом розуміється сукупність певних груп галузей, котрим характерні випуск схожої (спорідненої) продукції або виконання робіт (послуг). У національному господарстві України функціонують наступні комплекси:

- 1) агропромисловий (АПК);
- 2) військово-промисловий (ВПК);
- 3) машинобудівний;
- 4) металургійний;
- 5) хімічно-лісний;
- 6) паливно-енергетичний (ПЕК);
- 7) транспортний;
- 8) легкої промисловості.

Останнім часом в багатьох розвинутих країнах світу отримала розвиток така форма ефективної інноваційної діяльності як інноваційно-промислові комплекси (ІПК). Створення ІПК у регіонах на базі підприємств та інститутів дозволяє використовувати існуючу технологічну базу, яка в даний час завантажена в багатьох випадках не повністю. Крім того, з'являється можливість використовувати розроблені там високі технології і зразки техніки для впровадження в різні системи цивільного призначення, тобто забезпечити процеси конверсії. При цьому, якщо ІПК створюється на базі високотехнологічних підприємств, то з'являється також можливість просування його розробок в різні сектори регіонального ринку.

Вивчаючи еволюцію наукової думки щодо визначення «інноваційно-промислового комплексу» можна зробити спробу сформулювати цю категорію.

Інноваційно-промисловий комплекс (група) являє собою сукупність юридичних осіб, що діють як основне і дочірні товариства, які повністю або частково об'єднали свої матеріальні і нематеріальні активи (система участі) на основі договору про створення інноваційного промислового комплексу (групи) з метою технологічної або економічної інтеграції, спрямованої на підвищення конкурентоспроможності та розширення ринків збуту товарів і послуг, підвищення ефективності виробництва, створення нових робочих місць.

Інноваційно-промисловий комплекс (група) створюється і здійснює діяльність відповідно до законодавства держави про фінансово-промислові групи. Необхідність розробки науково обґрунтованих механізмів управління промисловим комплексом на основі його інноваційно-технологічного розвитку в цілях структурної модернізації реального сектора української економіки та її регіонів, є однією з найбільш актуальних народногосподарських проблем.

Важливий напрямок інноваційного типу розвитку – розробка механізму залучення недержавних інвестицій у стратегічні інновації в промислову сферу. Складність в тому, що основною особливістю інноваційного сектора є його залежність від невизначеного ринкового попиту. Крім того, інноваційний сектор є свого роду посередником між сектором науки і промисловим комплексом, при цьому йому характерний ще й високий інвестиційний ризик з тривалим періодом вкладень.

Рішення даної проблеми, на нашу думку, укладено в створенні технопарків, бізнес-інкубаторів, регіональних інноваційних центрів, особливих економічних зон, тобто у формуванні повноцінної інноваційної інфраструктури розвитку промислового комплексу регіону. При цьому особливо слід відзначити, що створення інноваційної інфраструктури передбачає інтенсифікацію інтеграційних процесів її елементів з підприємствами промисловості, а також формування передумов кластерної взаємодії суб'єктів економічної діяльності в промисловому комплексі регіону.

Таким чином, організація взаємодії і кооперація науково-технічної сфери та промислового комплексу може істотно підвищити ефективність інноваційного сектора економіки.

В рамках промислового комплексу для виконання інноваційних проектів можливе створення інтегрованих структур, тим самим розвиваючи не одне підприємство, а комплекс в цілому.

Можливість підприємств промислового комплексу здійснювати інноваційну діяльність визначається інноваційним потенціалом і сукупністю умов реалізації інновацій.

Управління забезпеченням ресурсами – одна з головних підсистем управління інноваційним проектом, яка включає процеси планування, закупівель, поставок, розподілу, обліку і контролю ресурсів, зазвичай трудових і матеріально-технічних. Управління фінансовими ресурсами здійснюється в рамках управління вартістю. В принципі поняття ресурс в методології управління проектами трактується широко: все, що має проект, – в тому числі трудові, фінансові та матеріально-технічні ресурси, команда проекту, час, інформація, знання і технології – є взаємопов'язаними ресурсами проекту. Основне завдання управління ресурсами – забезпечити їх оптимальне використання для досягнення кінцевої мети управління проектом – формування результату проекту із запланованими показниками. В рамках дослідження підприємства промислового комплексу розглядається його організаційне, кадрове, матеріально-технічне, фінансове, інформаційне та правове забезпечення.

Визнання того факту, що вузькість, насамперед, внутрішнього ринку наукоємної продукції нездатна забезпечувати її стабільний випуск вітчизняним виробництвом та стимулювати науково-технічну діяльність щодо інноваційних розробок, має спонукати до усвідомлення необхідності підтримки інноваційної діяльності державою доти, доки зростання інноваційного виробництва не буде викликане стійким попитом на його

продукцію [10]. Сприятливим для зростання попиту вітчизняних підприємств на інноваційну продукцію могло б стати використання схеми прискореної амортизації.

Для розширення внутрішнього ринку інноваційної продукції надзвичайно важливо, щоб вітчизняні підприємства виробляли конкурентоздатну продукцію. Однак, на сьогодні більшість вітчизняної інноваційної продукції не в змозі конкурувати з іноземними аналогами з їх потужною рекламою. Також значний негативний вплив щодо цього справляє те, що основна частка вітчизняних підприємств має застарілу технічну базу і за відсутності належних обсягів коштів перспективи її швидкого оновлення досить непевні.

Разом з тим, найважливішою умовою переходу економіки на інноваційний шлях розвитку є державна підтримка цього виду діяльності. Тому в сучасних умовах зниження реально наявних доходів населення та обсягів промислового виробництва, пов'язаного з наслідками фінансово-економічної кризи, негативно вплинули на динаміку сукупного попиту, очевидно, що роль держави в розвитку інноваційної економіки України є визначальною. Як видається, необхідні зусилля держави як на державному, так і на регіональному рівнях, повинні бути спрямовані на створення умов з формування передумов розвитку інноваційної діяльності в промисловому комплексі.

Отже, розвиток промисловості України протягом останніх років відбувався хаотично, без визначення і дотримання державних пріоритетів, за відсутності продуманої державної промислової політики. Ці роки можна назвати періодом спроб і помилок, коли перехід до ринкових відносин здійснювався шляхом пришвидшеної лібералізації як внутрішніх, так і зовнішніх економічних відносин. Нехтування особливостями стану національного ринку та механічне використання у макроекономічній політиці різноманітних непослідовних заходів призвели до обвальної інфляції, різкого спаду виробництва та втрати контролю над економічною діяльністю в країні. У середньостроковій економічній стратегії не було враховано системні фактори, що починають діяти при переході економіки від централізованого планування до ринкової орієнтації і справляють визначальний вплив на розвиток виробництва. Мова йде про:

а) нечітке визначення нормативними документами вимог ринку до економічної діяльності (відсутність дієвого законодавства про банкрутство, можливість лобювання дешевих кредитів і бюджетних субсидій та ін.);

б) зволікання з розподілом прав власності;

в) різку лібералізацію цін і зовнішньоекономічної діяльності без одночасного надання державних послуг щодо маркетингу зовнішніх ринків, підготовки кадрів підприємств з управління ринковими сегментами розвитку;

г) відсутність регуляторної політики і дієвого антимонопольного законодавства;

д) політичну неспроможність утримати старі ринки збуту та ін.

Інфраструктурний фактор слід розглядати як комплекс взаємопов'язаних елементів. Інноваційна інфраструктура являє собою сукупність організацій, фірм, об'єднань, які обслуговують реалізацію інноваційної діяльності за всім циклом відтворення інновацій (від генерації інноваційних ідей, їх відпрацювання до випуску і реалізації наукомісткої продукції). В табл. 1. представлені основні елементи інноваційної інфраструктури, які включають технопарки, венчурні фонди, центри трансферу технологій, бізнес-інкубатори, інноваційно-технологічні центри, центри колективного користування, ліцензійні центри та ін.

Таблиця 1. Елементи інноваційної інфраструктури

Виробничо-технологічна інфрастр-ра	Кансалтінгова інфрастр-ра	Фінансова інфрастр-ра	Інфрастр-ра підготовки кадрів	Інформаційна інфрастр-ра	Інфрастр-ра збуту
Інноваційно-технологічні центри і технопарки	Центри трансферу технологій	Бюджетные средства	Підвищення кваліфікації персоналу в області інновацій	Державна система науково-технічної інформації	Зовнішньоторгівельні операції
Інноваційно-промислові комплекси	Консалтинг у сфері економіки і фінансів	Бюджетні та позабюджетні фонди технологічного розвитку	Підготовка фахівців в області технологічного та наукового менеджменту	Ресурси структур підтримки малого бізнесу	Спеціалізовані посередницькі фірми
Технологічні кластери	Технологічний консалтинг	Венчурні фонди		Регіональні інформаційні мережі	Інтернет
Техніко-впроваджувальні зони	Маркетинговий консалтинг	Стартові фонди		Інтернет	Виставки
Центри колективного Користання високотехно-Логічним обладнанням	Кансалтинг у галузі ЗЕД	Гарантійні структури і фонди			

Інфраструктурне забезпечення інноваційної діяльності передбачає синхронну взаємодія елементів інфраструктури і є інтегративної складової в інноваційній сфері як на державному, так і регіональному рівні.

Структурна перебудова провідних галузей передбачає вирішення наступних пріоритетних завдань:

1. Поєднання використання потужностей машинобудівних і хімічних підприємств, включаючи військові, для якнайшвидшого задоволення попиту внутрішнього ринку, з розширенням виходу на світовий ринок вітчизняної продукції, особливо озброєння і унікальних цивільних технологій.

2. Заохочення тих іноземних капіталовкладень, що забезпечують не просто випуск будь-якої продукції, а насадження у країні високотехнологічних, продуктивних і ресурсозберігаючих виробництв.

3. Широке використання в інтересах ринку на цивільних підприємствах досвіду змагального проектування й випуску кращої продукції, зразки якої витримують відповідальний конкурс.

4. Розширення подетальної і технологічної спеціалізації, уніфікації вузлів і деталей на підприємствах машинобудування, організація районних «кущів» виробництва виробів загальномашинобудівного призначення (лиття, поковок, штампувань, тощо); облік при конверсії оборонних заводів як технологічних, а й територіальних умов виробництва, широке використання для формування виробничої програми методу портфеля замовлень продукції, який користується попитом на регіональному ринку.

5. Проведення при форсованому розвитку провідних галузей диференційованої політики розміщення виробництва, скорочення нераціональних транспортних витрат

за доставку сировини, матеріалів і вивіз готової продукції, створюючи при цьому економічні умови виробникам різних видів товарів.

6. Першочергова мобілізація вільних виробничих потужностей, котра володіє найкращими можливостями (крім енергоємних підприємств) випуску конкурентоспроможної наукомісткої продукції; розвиток на сході виробництва паливо-, електромісткої (синтетичний каучук, хімічне волокно, пластмаси, тощо) та металомістської (машини й обладнання) продукції.

Окремого дослідження стосовно практики розвитку інноваційно-промислових комплексів регіонів України потребує врахування сучасних тенденцій розвитку суспільства. Зокрема, у нових умовах світового розвитку потребують нового осмислення такі фактори підвищення ефективності економічного розвитку регіону:

- інституціональні перетворення;
- регіональна структурна політика;
- залучення вітчизняного й іноземного капіталу;
- реструктуризація підприємств;
- збільшення здатності населення генерувати і сприймати нововведення.

Промисловий комплекс України відіграє найважливішу роль у розвитку економіки країни. Його стан визначає стан виробничого потенціалу держави та являє собою підґрунтя для сталого розвитку та стабільного функціонування всіх галузей економіки України. Від рівня розвитку промислового комплексу залежать всі ключові макроекономічні показники ефективності виробництва на рівні підприємств, галузей та національного господарства в цілому.

Висновки. Резюмуючи все вищенаведене можна стверджувати, що на сучасному етапі розвитку економіки України необхідне інфраструктурне забезпечення інноваційно-промислових комплексів регіонів на основі науково-обґрунтованих підходів, яке сприятиме покращенню стану промисловості у контексті ефективного використання всіх наявних ресурсів та підвищенню конкурентоспроможності вітчизняної продукції.

Реалізація запропонованих напрямків активізації інноваційної діяльності на регіональному рівні дасть змогу значно підвищити рівень інноваційної активності промислових підприємств та інноваційно-промислових комплексів, стабілізувати прискорений процес оновлення виробництва, ефективно використовувати внутрішні і залучені зовнішні інвестиції на інноваційну діяльність.

Література

1. Амоша О.І. Інноваційне оновлення техніко-технологічної бази промислового виробництва на синергетичних засадах : теорія і практика / О.І. Амоша, І.П. Булієв, Г.З. Шевцова // Економіка промисловості. – 2007. – № 1. – С. 3-9.
2. Власенко В.В. Управління інноваційною діяльністю підприємства : автореф. дис... канд. екон. наук: спец. 08.06.01 / В.В. Власенко. – Харків, 2009. – 20 с.
3. Гальчинський А.С. Інноваційна стратегія українських реформ / А.С. Гальчинський, В.М. Геєць, А.К. Кінах, В.П. Семиноженко. – К. : Знання України, 2002. – 336 с.
4. Ганієва А.Р. Оцінка інноваційного потенціалу підприємства / А.Р. Ганієва // Формування ринкових відносин в Україні. – 2004. – № 5. – С. 45-51.
5. Друкер П. Бизнес и инновации / П. Друкер. – М. : Изд-во: Вильямс, 2007. – 432 с.
6. Каленская Н.В. Условия формирования инфраструктурных связей в рамках стратегий развития промышленного комплекса / Н.В. Каленская // Вестник Казанского государственного финансово-экономического института. – 2008. – №4(13). – С. 30-32.

7. Касьяненко В.О. Зарубіжний досвід управління інноваційним потенціалом економіки та можливості його використання в Україні / В.О. Касьяненко // Маркетинг та менеджмент інновацій. – 2011. – №4. – Т.2. – С. 200-204.
8. Панас В.Я. Управління інноваційною діяльністю підприємства: теоретичний аспект / В.Я. Панас, С.М. Ткач // Регіональна економіка. – 2013. – №1. – С. 69-75.
9. Поліщук Н.В. Державна підтримка активізації інноваційної діяльності суб'єктів підприємництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http : //www.justinian.com.ua/article. php?id=302.S](http://www.justinian.com.ua/article.php?id=302.S).

References

1. Amosha, O., & Buliev, I., & Shevtsova G. (2007). Innovative upgrade technical and technological base of industrial production on the basis of synergy : theory and practice. *Economica promyslovosti (Industrial economy)*, 1, 3-9 (in Ukr.).
2. Vlasenko, V. (2009). Innovation management company of company. Kharkiv.
3. Galchynskiy, A., & Geiets, V., & Kinakh, A., & Semynozhenko, V. (2002). The innovative strategy of Ukrainian reforms. Kiev : Znanya Ukrainy.
4. Ganiieva, A. (2004). Estimation of enterprise's innovative potential. *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini (The formation of market relations in Ukraine)*, 5, 45-51 (in Ukr.).
5. Druker, P. (2007). Business and innovations. Moscow: Vilyams.
6. Kalenskaya, N. (2008). Conditions of formation of infrastructure links within the development strategies of the industrial complex. *Vestnik Kazanskogo gosudarstvennogo finansovo-ekonomicheskogo instituta (Journal of Kazan State Financial and Economic Institute)*, 4(13), 30-32 (in. Rus.).
7. Kasyanenko, V. (2011). Foreign experience of innovative potential of the economy and the possibility of its use in Ukraine. *Marketing ta menedzhment innovatsiy (Marketing and management of innovations)*, 4, 200-204 (in Rus.).
8. Panas, V., & Tkach, S. (2013). Innovation management of company : theoretical aspect. *Regionalna economica (Regional economics)*, 1, 69-75 (in Ukr.).
9. Polishchuk, N. (2014). State support to enhance innovation of business entities. Retrieved from [http : //www.justinian.com.ua/article. php?id=302.S](http://www.justinian.com.ua/article.php?id=302.S).

Стаття надійшла до редакції 12.11.2015.

СТРУКТУРНІ ПРІОРИТЕТИ РОЗВИТКУ ЕКСПОРТУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Навроцький О.О., кандидат економічних наук, доцент

Андрієвська О.О., студентка

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

У статті розглянуто структурні особливості експорту регіонів України; визначено можливості та шляхи підвищення використання експортного потенціалу країни; проаналізовано зовнішньоекономічну діяльність регіонів за основними видами діяльності за останнє десятиріччя.

Ключові слова: експорт, зовнішня торгівля, експортний потенціал, валова додана вартість, світовий ринок, використання експортного потенціалу.

В сучасних умовах експорт – невід’ємна частина зовнішньої торгівлі. Експортний потенціал визначає місце країни у системі розподілу праці та формує його ефективну реалізацію на світовому ринку за допомогою конкурентних галузей у глобальному середовищі. Україна має резерв експортних можливостей. Вхідження України у світову економіку та подальший розвиток внутрішнього потенціалу характеризуються розмірами та характером участі країни у міжнародній торгівлі. Співставлення технологічної структури експорту з України із світовим свідчить про відставання країни у сфері високотехнологічних продуктів порівняно з розвинутими країнами. Експорт України має сировинну спрямованість, а імпорт спрямований на закупівлю дорогих готових технологій. За даними експертів МВФ Україна посідає третє місце в Європі і сьоме у світі за обсягами експорту завдяки експорту сільськогосподарської продукції [1].

Основи зовнішньоторговельної політики, її економічної ефективності та етапи розвитку світової торгівлі досліджені у працях Дж. Міда, П. Самуельсона, А. Сміта, Д. Кісінга, В. Леонтьєва, Р. Фінстра та інших.

Дослідженню розвитку експортного потенціалу України присвячена робота Мазаракі А. та Мельника Т. [2] в якій аналізується структура експорту в регіональному розрізі, обґрунтовуються чинники, які впливають на формування експортних потоків. Також автори роботи наголошують на тому, що одним з найбільших ресурсів для нарощування обсягів експортної діяльності в Україні є агропромисловий комплекс України. До даної теми зверталися і такі науковці як С. Мочерний, А. Філіпенко, В. Паламарчук, які узагальнили особливості інтеграції постсоціалістичних країн до світового господарства [3, 4]. Однак все ще залишаються недостатньо дослідженими окремі питання сутності експортного потенціалу, його оцінки та взаємозв’язку з конкурентоспроможністю країни тощо.

Метою статті є оцінка структурних особливостей та можливостей експорту України, формування шляхів підвищення ефективності використання експортного потенціалу країни.

Виклад основного матеріалу. Експортний потенціал країни – це можливість для національної економіки виробляти конкурентоспроможні товари, які користуються попитом на світовому ринку. Для забезпечення конкурентоспроможності необхідно сприяти ефективному використанню наявних ресурсів, розвитку науково-технічного потенціалу та збутової інфраструктури для підтримки експорту [5].

Традиційним для структури українського експорту є спрямованість на видобувні галузі та сільське господарство – це два найбільших сектори України. Враховуючи потреби європейського та світового ринку, агропромисловий комплекс України має значний потенціал для розвитку. Експортний потенціал має в повній мірі розкривати можливості країни та задовольняти потреби світового ринку. На сьогодні традиційні товарні групи експорту металургійної продукції України не знаходять реалізації на світовому ринку

через невідповідність вимогам. Проблеми експорту пов'язані з тим, що від світового попиту на цю продукцію залежать перспективи розвитку економіки в цілому, адже видобувний сектор формує вагомую частку товарного експорту країни [6]. За оцінками Всесвітнього економічного форуму Україна орієнтується на використання ефективних механізмів та інструментів для вдосконалення структури українського експорту, але на сьогодні нарощування експорту у сфері виробництва продукції з високою доданою вартістю є проблемою [7].

Для аналізу структури експорту регіонів за пріоритетними видами діяльності у 2004-2014 роках було використано дані про найбільшу статтю експорту КВЕД регіонів України, що визначає їх експортну орієнтацію (рис. 1).

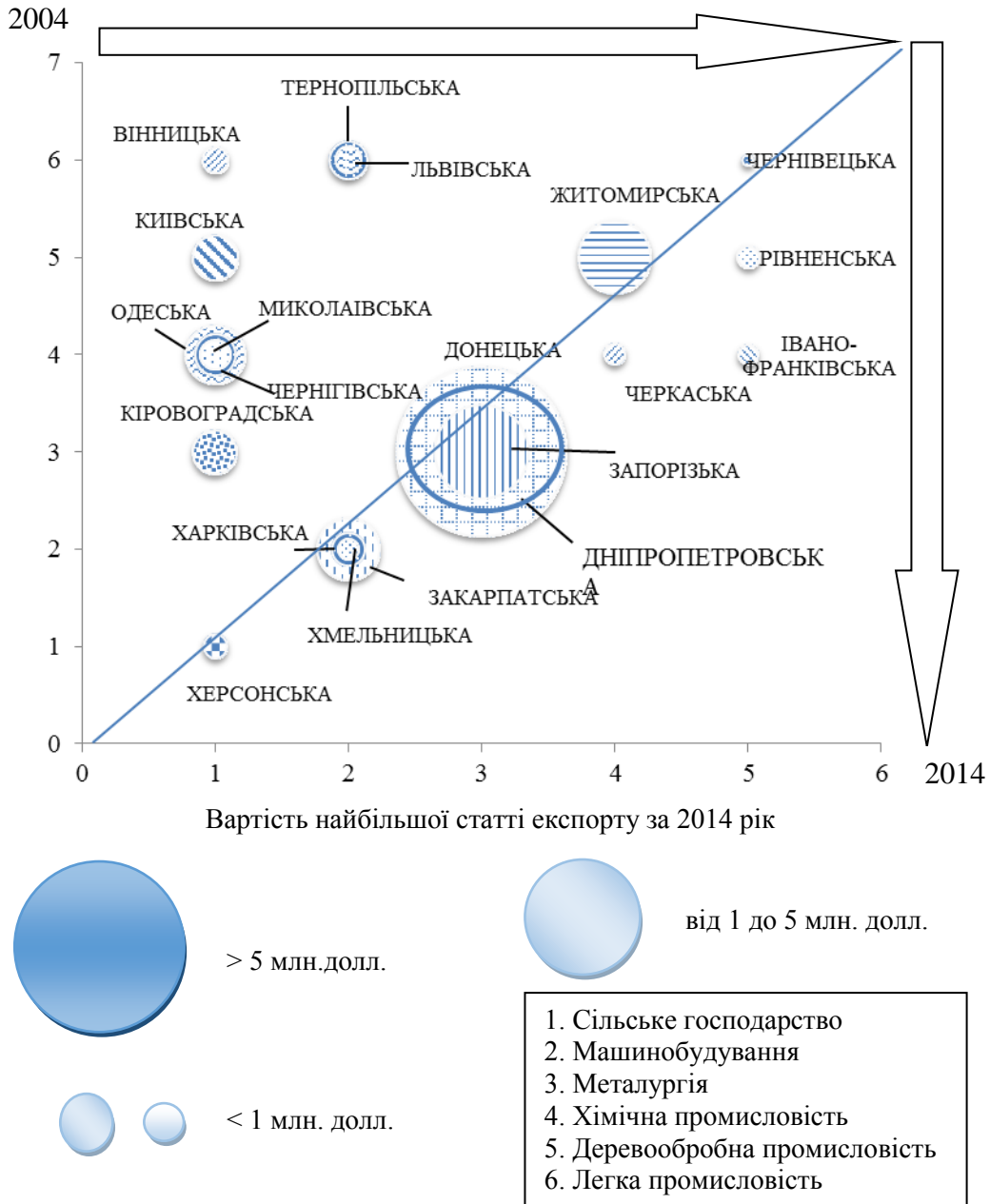

Рис. 1. Аналіз зовнішньоекономічної діяльності регіонів за показником найбільшої статті експорту КВЕД у 2004-2014 рр.

З проведеного аналізу видно, що більшість регіонів України не змінили орієнтацію зовнішньоекономічної діяльності. Значну частину зовнішньої торгівлі за 2014 рік складає

експорт металургійної сировини. Найбільшими експортерами металургійної сировини є Дніпропетровський, Донецький та Запорізький регіони. Ці регіони є лідерами з експорту, але через низьку додану вартість дохід від реалізації значно нижчий від експорту товарів з високою доданою вартістю. Перспективними є групи регіонів, що експортують продукцію сільського господарства та хімічної промисловості. Такими регіонами є Вінницька, Київська, Кіровоградська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Херсонська та Чернігівська області.

Досвід розвинутих країн говорить про те, що розширення експортного потенціалу покращує економічне положення країни як в цілому так і окремих регіонів. Саме тому прагнення експортувати більшу частину своєї продукції стикається з необхідністю відповідати вимогам світового ринку. Обмеженість технологічної та інвестиційної бази України впливає на рівень конкурентоспроможності сировинної сфери [8], що зумовлює необхідність розвитку сільського господарства, продукція якого може витримувати конкуренцію на світовому ринку і має можливості для розвитку.

На сьогодні експорт України зосереджений здебільшого в експорті продукції з низькою доданою вартістю (табл. 1).

Таблиця 1. Співвідношення ВДВ до вартості найбільшої статті експорту провідних регіонів-експортерів за січень-жовтень 2015 року

№ п/п	ТОП-5 регіонів експортерів	Структура експорту	Вартість найбільшої статті експорту регіону, тис. \$	Частка ВДВ у секторі, %	Обсяг ВДВ від вартості найбільшої статті експорту регіону, тис. \$
1.	Дніпропетровська	Металургія	2716201,8	9,0	244468,0
2.	Донецька	Металургія	2383672,9	9,0	214531,0
3.	Запорізька	Металургія	1240809,8	9,0	11673,0
4.	Миколаївська	Сільське господарство	513028,4	41,9	214958,9
5.	Закарпатська	Машинобудування	509332,5	31,0	157893,0

Для оцінки експортної діяльності в регіоні розглянемо частку валової доданої вартості за основними видами зовнішньоекономічної діяльності (Рис. 2).

Україні має зосередитися на продукції з високою валовою доданою вартістю. Серед провідних позицій експорту найвищий рівень ВДВ відмічається у текстильному виробництві, сільському господарстві та машинобудуванні.

За допомогою вагового коефіцієнту ВДВ розрахуємо його вартість по відношенню до провідної статті експорту регіонів-лідерів.

З таблиці 1 видно, що металургія має низьку додану вартість, а, отже, і прибуток від експорту також низький. А продукція сільського господарства дає більший рівень прибутку, і відповідно нарощування капіталу для розвитку високотехнологічних галузей буде відбуватися швидше. Таким чином, для того щоб стати розвинутою країною необхідно в повній мірі розкрити існуючий потенціал та використати його в цілях отримання прибутку для подальшого розвитку.

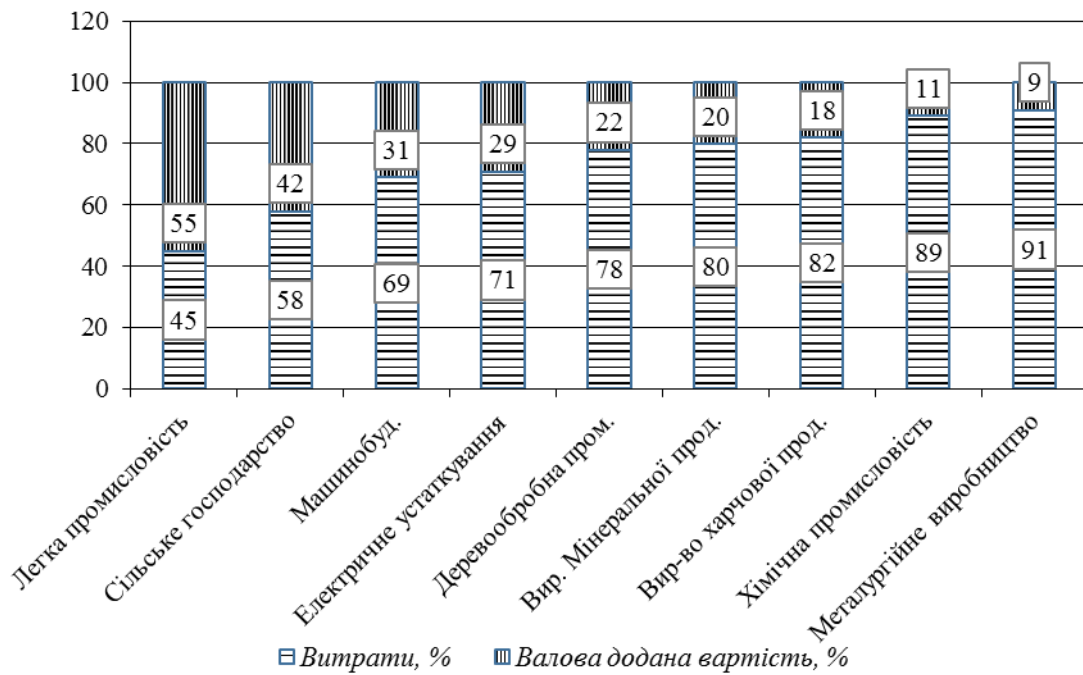

Рис. 2. Співвідношення валової доданої вартості до проміжного споживання за видами діяльності (%)

На сьогодні продукція сільського господарства має більше можливостей для реалізації на світовому та європейському ринках. Сектор АПК на сьогодні є найбільшим експортером. За даними «Baker Tilly» успіх АПК України обумовлений наступними фактами [9]:

1. Надання Європейським Союзом квот на експорт певних видів сільськогосподарської продукції.
2. Проведення реформування АПК Міністерством аграрної політики та продовольства.
3. Спад продуктивності традиційних галузей – машинобудування, металургії та хімічної промисловості.

Сільське господарство – це друга найвагоміша галузь національної економіки, експорт продукції якої приносить країні найбільше прибутку.

Експерти «Baker Tilly» впевнені, що для створення необхідних умов росту економіки необхідно переорієнтуватися від експорту сировини до експорту продукції переробки.

На сьогодні експорт розвинутих країн зосереджений на експорті технологій та високотехнологічної продукції, що має високу додану вартість, а експортом готової продукції займаються країни, що розвиваються. В Україні частка сільського господарства у ВВП складає 12,1%, а, наприклад, у структурі господарства країн Європейського Союзу, ця частка не перевищує 1,0-3,0%. Але не дивлячись на попит цієї продукції, існує жорстка політика щодо виходу аграрної продукції на ринок Європи. Усі товари повинні відповідати жорстким вимогам, витримувати величезну конкуренцію. Це зумовлено насиченістю ринків якісними товарами, та їх високою прибутковістю [9].

Основними імпортерами української продукції є країни Євросоюзу та Росія (рис. 3), але як відомо, експортування товарів до російського ринку почало скорочуватись, особливо на фоні Наказу Президента РФ № 628 від 16.12.2015 «Про призупинення Російською Федерацією дії угоди про зону вільної торгівлі по відношенню до України» [10]. Набирає актуальності питання заміщення ринків.

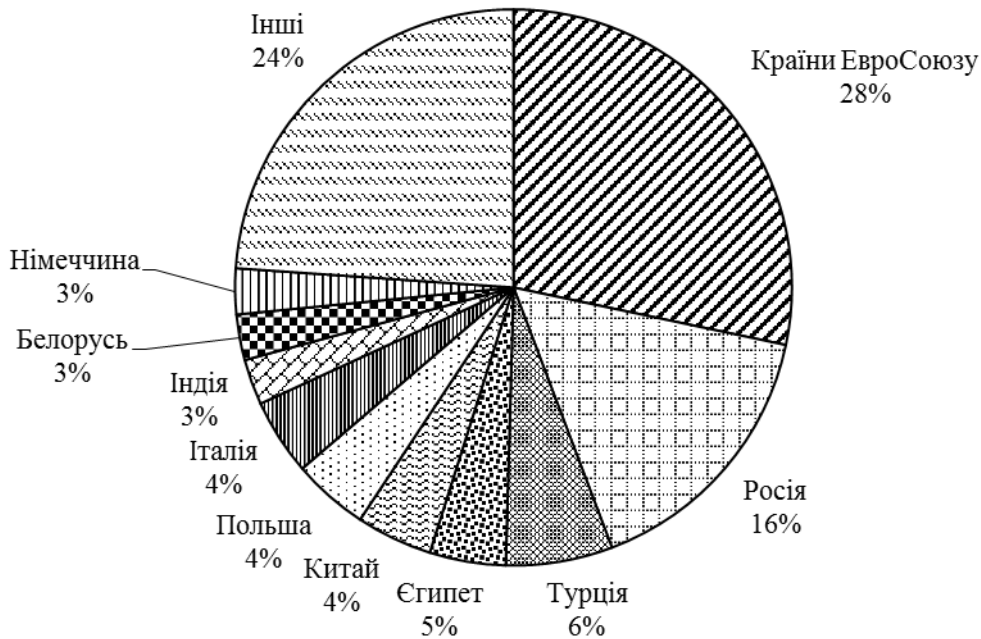

Рис. 3. Доля країн у експорті української продукції за 2014 рік, %

Саме тому перш за все необхідно орієнтуватися на найближчих торгових партнерів, якими є країни Європейського Союзу, зона вільної торгівлі має радикально вплинути на збільшення експорту. Ринок Європи наповнений сильними виробниками промислової продукції, то ж і надалі орієнтуватися на експорт промислових товарів не доцільно, тим паче, що промислова продукція України переважно має низьку додану вартість.

Згідно досліджень та висновків «SalesCapital» («SwissSalesBanking») [11], для того, щоб в повній мірі розкрити експортний потенціал України необхідно виконати перехід від сировинного експорту до виробництва високоприбуткової продукції та послуг. Для України високу додану вартість має продукція агропромислового комплексу. На сьогодні перед Україною стоїть ряд проблем, які заважають використовувати потенціал АПК в повній мірі (рис. 4).

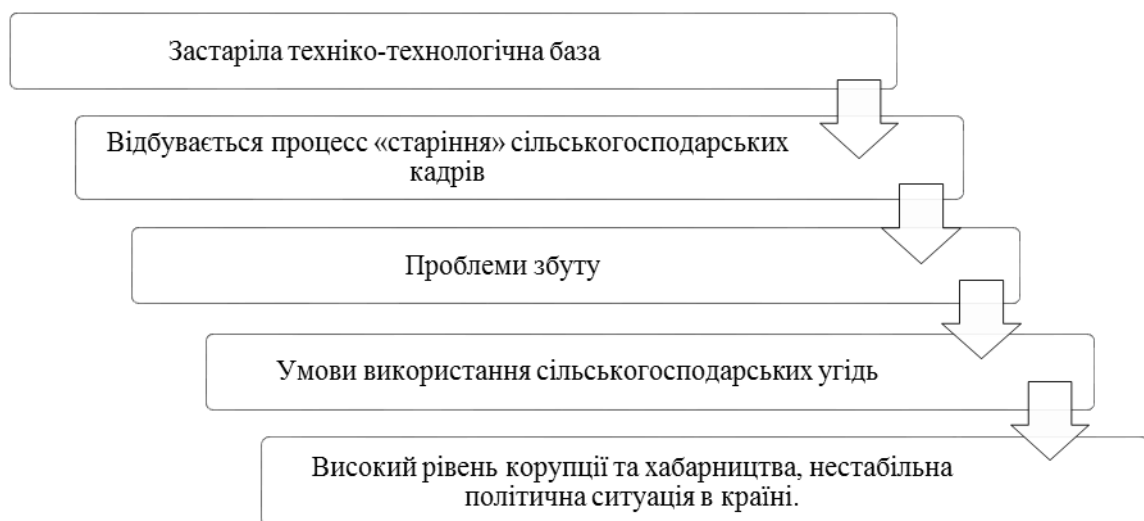

Рис. 4. Актуальні проблеми розвитку АПК в Україні

Україна є великим експортером сільськогосподарської продукції і з кожним роком спостерігається тенденція збільшення обсягів експорту. На сьогоднішній день світове господарство орієнтується на розвиток високотехнологічних галузей з використання великої кількості інновацій та нанотехнологій. Для України такий розвиток сьогодні є віддаленим завданням, через недостатню кількість інновацій. Тож можна погодитися з висновком «Sales Capital», що саме сільськогосподарська продукція є рушійною силою українського експорту та джерелом притоку іноземної валюти.

Сільськогосподарський сектор є вразливим до ряду ризиків і тенденцій як природного так і техногенного характеру, що негативно впливають на розвиток сільського господарства. Стійкість цієї галузі, її конкурентоспроможність на внутрішньому та зовнішньому ринках, гарантія продовольчої безпеки країни – основні цілі нинішньої стратегії розвитку сільських районів України.

Спираючись на дослідження The European Union's Neighborhood Program [12], можна скласти SWOT-аналіз для АПК України (табл. 2).

Таблиця 2. Аналіз внутрішнього та зовнішнього середовища АПК України

Сильні сторони	Слабкі сторони
<ul style="list-style-type: none"> – порівняльна перевага АПК з величиною площ родючих та орних земель; – багатий природний потенціал для експорту сировинних товарів: пшениці, соняшнику та інших культур; – у порівнянні з країнами ЄС низька вартість робочої сили; – доступ до великих ринків СНД та вступ до зони вільної торгівлі. 	<ul style="list-style-type: none"> – не конкурентоспроможність продукції та недостатній розвиток продуктів з більш високою вартістю; – низька продуктивність в порівнянні з країнами ЄС; – складність проведення реформ, через корумпованість державних програм; – знижені інвестиційні можливості.
Можливості	Загрози
<ul style="list-style-type: none"> – нові та екологічно чисті технології; – модернізація системи менеджменту якості; – угода про асоціацію ЄС та DCFTA; – підвищення попиту на сільськогосподарську продукцію; – поліпшення інвестиційного та ділового клімату; – Україна має можливість стати найбільшим виробником органічної продукції в Європі. 	<ul style="list-style-type: none"> – ерозія ґрунту і зниження продуктивності через інтенсивне вирощування; – слабкі зв'язки в ланцюгах поставок і відсутність доступу до ринку з боку невеликих виробників; – політичні проблеми здатні уповільнити розвиток; – скорочення чисельності населення, особливо у сільській місцевості.

Для ефективної перебудови зовнішньоекономічної діяльності України може бути корисним досвід Великобританії. Для розвитку країни було використано програму, яка забезпечила підтримку розвинутих раніше та перспективним галузям. Державою було забезпечено розвиток секторів з найбільшими можливостями, для цього були проведені реформи відповідно, після реалізації яких торгівля пішла країні на користь. Також важливим моментом для розвитку держави є підтримка середнього та малого бізнесу. Відповідно до рекомендацій UK Trade & Investment («2020 Export Drive») [13] перебудову зовнішньоекономічної діяльності Україні треба зосередити на ряді заходів (рис. 5).

Метою зовнішньоекономічної діяльності регіонів є раціональне використання власних виробничих можливостей для співпраці на світовому ринку та для розвитку країни в цілому.

Рис. 5. Орієнтири для ефективної перебудови зовнішньоекономічної діяльності України

Для переходу до виробництва високотехнологічної продукції необхідно в повній мірі реалізувати можливості існуючих перспективних галузей, серед яких і сільське господарство.

Висновки. Характерною ознакою експорту України є спрямованість більшості регіонів на експорт сировини, тобто продукції з низькою доданою вартістю. Розвиток таких галузей як металургія та машинобудування потребує сильної технологічної та інвестиційної бази, однак великий потенціал має друга пріоритетна галузь України – сільське господарство. Саме вона може стати стартом для подальшого розвитку всієї економіки і в сприяти розвитку високотехнологічних галузей, адже коефіцієнт ВДВ у сфері сільського господарства вищий, аніж у металургії і відповідно може забезпечити більший рівень прибутку для держави.

Через сучасні тенденції у світовій торгівлі необхідно переорієнтувати національне господарство під вимоги ринку. За даними «The Global Competitiveness Report 2014-2015» [14] продовольчі кризи на світовому ринку – це періодично виникаюче явище. На ринку металургійної продукції на сьогодні Україні важко конкурувати, в особливості з таким гігантом як Китай, але за виробництвом і експортом сільськогосподарської продукції конкурентів для України значно менше. На сьогодні Україна входить у десятку країн за площею, придатної для розвитку сільського господарства, а також є однією з країн, що експортують найбільшу кількість зернових культур. Пріоритетним завданням нашої

країни сьогодні є виявлення та використання усіх наявних можливостей для розвитку більш прибуткової галузі – сільського господарства, оскільки доходи від експорту сільськогосподарської продукції вказують на те, що експорт продукції переробки більш вигідний, ніж експорт сировини.

Література

1. World Trade Report. World Trade Organization [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wto.org>.
2. Мазаракі А. Тенденції та чинники розвитку зовнішньої торгівлі / А. Мазаракі, Т. Мельник. – К. : КНТЕУ, 2011.
3. Філіпенко А. Новий етап зовнішньоекономічних зв'язків України / А. Філіпенко, О. Шнирков // Економіка України. – 2002. – №1.
4. Мазаракі А.А. Регуляторна політика у сфері зовнішньої торгівлі : монографія / А.А. Мазаракі, Т.М. Мельник. – К. : КНТЕУ, 2010. – 469 с.
5. Борисенко О. Сутність зовнішньоекономічної політики та її вплив на розвиток національного господарства / О. Борисенко // Вісник Національної академії державного управління при Президентові України. – 2011. – №1.
6. Авер'янов В.Б. Новий курс: реформи в Україні 2010-2015 / В.Б. Авер'янов, Б.М. Ажнюк, Т.П. Богдан ; за ред. В.М. Гейця. – К. : НВЦ НБУВ, 2010. – 232 с.
7. Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua>.
8. The Global Competitiveness Report 2014-2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www3.weforum.org>.
9. Baker Tilly International «Grain from Ukraine» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bakertillyinternational.com>.
10. Про призупинення Російською Федерацією дії угоди про зону вільної торгівлі по відношенню до України : Наказ Президента РФ № 628 від 16.12.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravo.gov.ru>.
11. Sales Capital «Developing Export Sales» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://salescapital.ch>.
12. The European Union's Neighbourhood Programme «Assessment of the Agriculture and Rural Development Sectors in the Eastern Partnership countries. Ukraine» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fao.org>.
13. UK Trade & Investment «Corporate report. 2020 ExportDrive» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.gov.uk/government>.
14. The Global Competitiveness Report 2014-2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www3.weforum.org>.
15. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

References

1. World Trade Report. World Trade Organization. Retrieved from <http://www.wto.org>.
2. Mazaraki, A., & Melnyk, T. (2011). Trends and factors of foreign trade development. K. : KNTEU.
3. Filippenko, A., & Shnyrkov, A. (2002). A New phase of foreign economic relations of Ukraine. Ekonomika Ukrainy (Economy of Ukraine), 1 (in Ukr.)
4. Mazaraki, A., & Miller, T. (2010) Regulatory policy in the sphere of foreign trade : monograph. – K. : KNTEU.
5. Borisenko, A. (2011) The Essence socone policy and its impact on the development of national economy. Visnyk Natsionalnoi akademii derzhavnogo upravlinnia pry Prezydentovi Ukrainy (Bulletin of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine), 1 (in Ukr.)
6. Averyanov, V., & Arnuk, B., & Bogdan, T., & Geets, V. (2010). New course : reform in Ukraine 2010-2015. Kiev : national exhibition center, the Vernadsky national library of Ukraine.

7. The national Institute for strategic studies under the President of Ukraine. Retrieved from <http://www.niss.gov.ua>.
8. The Global Competitiveness Report 2014-2015. Retrieved from <http://www3.weforum.org>.
9. Baker Tilly International “Grain from Ukraine”. Retrieved from <http://www.bakertillyinternational.com>.
10. On suspending by the Russian Federation of the agreement on free trade zone in relation to Ukraine : the order of the President of the Russian Federation №628 from 16.12.2015. Retrieved from <http://www.pravo.gov.ru>.
11. Capital Sales, “Developing Export Sales”. Retrieved from <http://salescapital.ch>.
12. The European Neighbourhood Programme Unio’s “Assessment of the Agriculture and Rural Development Sectors in the Eastern Partnership countries. Ukraine”. Retrieved from <http://www.fao.org>.
13. UK Trade & Investment Corporate report. “ExportDrive 2020”. Retrieved from <https://www.gov.uk/government>.
14. The Global Competitiveness Report 2014-2015. Retrieved from <http://www3.weforum.org>.
15. The State Statistics Service of Ukraine. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.

Стаття надійшла до редакції 25.11.2015.

ПРОБЛЕМА ТОЧНОСТИ НАУЧНОГО ЗНАНИЯ

Пугач Б.Я., доктор философских наук, профессор
Харьковский национальный университет имени В.Н. Каразина

На основі закономірностей розвитку науки розкрита характеристика сучасного наукового пізнання – рух до повного, глибокого, істинного, достовірного, адекватного знання. Виявлена сутність філософського імперативу, основна вимога якого полягає в тому, що фундаментальні фізичні параметри мають бути вимірними. Встановлено, що концепти вимірне і невимірне, спостережуване і неспостережуване, теоретичне та експериментальне – найважливіші елементи даної вимоги. Визначена роль математики у формуванні точного знання; розкриті такі його чинники: підвищення точності знання та пізнавальних засобів дослідження, вираження результатів пізнання в термінах фізично вимірних величин. Обґрунтовані основні властивості точності знання і виявлені фактори його зростання.

Ключові слова: наукове пізнання, вимірне і невимірне, точність знання, фізично вимірні величини, філософські імперативи.

Постановка проблеми. Повышение степени точности знания, точности познавательных средств исследования; выражение результатов познания в систематизированной форме, представленной в терминах физически измеримых величин – все это проблемы развития науки, имеющие непреходящую **актуальность**. А. Эйнштейн формулирует важное положение, выражающее сущность познания: *«Наука стремится к предельной точности и ясности понятий, их взаимосвязи и соответствия чувственным данным»* [23, с. 246]. Это и закономерность, и, вместе с тем, обязательное требование ко всем наукам, независимо от того, что выступает предметом их изучения. Настоящее требование вытекает из положения, согласно которому сущность явлений материального мира, схватываемая законами природы, представляет утверждение о том, что некоторая величина является инвариантом относительно определенного класса явлений объективной действительности.

Анализ исследований и публикаций. Проблема точности научного знания перманентно затрагивалась в работах величайших физиков – Джеймса К. Максвелла, Генриха Герца, Вернера Гейзенберга, Арнольда Зоммерфельда, Альберта Эйнштейна. Основные философско-методологические императивы этих ученых будут подробно рассмотрены и проанализированы. Разработке обозначенной проблемы посвящены труды отечественных исследователей – Мирослава Поповича [17] и автора данной статьи [19]. Однако появление новых научных гипотез и фактов неизбежно влечет за собой необходимость формирования нового, современного и более глубокого, взгляда на заявленную тему.

Цель статьи – описать модель концептуальных оснований, служащих критериями обоснованности, проверяемости и точности научного знания. Тема работы подразумевает выполнение ряда частных **задач**: проанализировать взгляды выдающихся ученых, сопоставить их, выстроить логическую цепочку эволюции и развития критериев научной обоснованности.

Методы исследования:

- историко-генетический и сравнительно-исторический, направленные на выявление новаторства и преемственности в формировании и развитии научных идей, концепций и парадигм;
- метод логической реконструкции, использованный для воссоздания путей и способов становления основных факторов поступательного развития научного знания;
- структурно-функциональный и системный методы, позволяющие вписать разрозненные факторы в целостную картину динамики развития науки.

Важную роль в процессе получения точного, объективного знания играют математические методы и структуры. Поэтому *«наиболее общая математическая формулировка» законов Природы и ее параметров «одновременно является физически наиболее плодотворной,* – утверждает немецкий физик-теоретик Арнольд Зоммерфельд и делает такой кардинальный вывод. – *Математические формулы эффективно контролируют физические явления и могут даже привести к их открытию. Природа является лучшим математиком, чем мы. Она формирует свои законы с помощью не простейших, а наиболее эффективных математических методов»* [9, с. 111-113].

Российский математик, академик РАН Л.Д. Фаддеев подчеркивает, что *«по мере все более глубокого понимания структуры материи законы физики будут неизбежно формулироваться на языке математики»* [21].

Основоположник новой науки Галилео Галилей выдвинул философский императив, согласно которому *«фундаментальные физические параметры (величины) должны быть измеримыми, и надо стремиться делать измеримым то, что таковым не является».* Ученый утверждает: тот, кто хочет решить вопросы естественных наук без помощи философии и математики, ставит неразрешимую задачу. Научное мышление способно получить новое знание, учитывая совокупность философских оснований, регулятивов и принцип математизации (важнейший императив научного знания) как форму проявления принципа единства знания. Идеал ученого, полагает выдающийся мыслитель Иоганн Вольфганг Гете, состоит в том, чтобы *«понять в измеримом и исчислимом мире одновременно и мир неизмеримый»* [но познаваемый. – Авт.] [8, с. 290]. Таким образом, Гете завершает кристаллизацию данного философского принципа, играющего значительную роль в познании. Концепты *измеримое* и *неизмеримое*, *наблюдаемое* и *ненаблюдаемое*, *точное* и *неточное*, *экспериментальное* и *теоретическое*, *фундаментальное* и *прикладное* лежат в основе данного императива.

Математика является эффективным способом научных открытий и средством получения нового, точного знания. Философско-математические гипотезы, дискурсы позволяют познать наиболее тонкие, сложные транснаблюдаемые параметры, структуры, состояния, особенности природного мира (абсолютный нуль температуры: $T = -273,15^{\circ}\text{C}$ или 0 K , фундаментальная длина, фундаментальный квант действия: $h = 6,626 \cdot 10^{-34}$ Дж·с и др.).

Повышение степени точности знания, точности познавательных средств исследования; выражение результатов познания в систематизированной форме, представленной в терминах физически измеримых величин. А. Эйнштейн формулирует важное положение, выражающее сущность познания: *«Наука стремится к предельной точности и ясности понятий, их взаимосвязи и соответствия чувственным данным»* [23, с. 246]. Это и закономерность, и, вместе с тем, обязательное требование ко всем наукам, независимо от того, что выступает предметом их изучения. Настоящее требование вытекает

из положения, согласно которому сущность явлений материального мира, схватываемая законами природы, представляет утверждение о том, что некоторая величина является инвариантом относительно определенного класса явлений объективной действительности.

Постоянно *возрастает точность и прецизионность экспериментально-технических устройств и приборов* (лазер, электронный микроскоп, компьютер, суперколлайдер и т.д.); *обогащается и усиливается арсенал познавательных средств науки, её философских оснований*. Так, создание теории относительности, квантовой механики связано с формированием ряда эвристических регулятивов, приемов, идеалов, например, принципа соответствия, принципа дополнительности, единства принципов наблюдаемости и ненаблюдаемости и других. Совокупность данных императивов выступает как *идеальная модель выработки и синтеза научного знания*, ориентирует ученого на адекватное, целостное познание явлений и процессов Природы. Эти *идеалы* представляют собой *итог философского анализа результатов научного исследования*.

Точность знания обладает следующими свойствами: *полнота, глубина, всесторонняя обоснованность* (теоретическая, эмпирическая), *эвристичность, экспериментальная подтверждаемость*. Это есть *объективное, истинное, достоверное знание о характеристиках, параметрах, свойствах, процессах Природы*, выраженное в терминах *физически измеримых величин*.

Такое знание обладает еще одним замечательным свойством — *инвариантностью*. Последняя предполагает неизменность, сохраняемость фундаментальных характеристик точного знания (например, скорость света — c , гравитационная постоянная — G , квант действия — h и др.). Сюда же можно отнести *Периодическую таблицу законов Природы*, открытую гением Человечества, мыслителем, теоретиком *Робертом Оросом Ди Бартини*. Он приходит к поразительному теоретическому и философскому заключению:

«Вся система инвариантов охватывает как известные, так и еще неизвестные классы явлений природы» [20, с. 28].

Данное утверждение Ди Бартини обладает мощным эвристическим потенциалом (функцией). На основе «Таблицы Ди Бартини» можно не только давать пространственно-временные (геометрические) интерпретации уже имеющихся физических инвариантов, законов и теорий, но и находить, открывать новые закономерности [18, с. 612].

Поступательное развитие научного знания характеризуется такой важной особенностью, общей закономерностью, как *преемственность*. Она выражает внутреннюю неразрывность, единство процесса смены принципов, гипотез, теорий, методов научного исследования. История науки предстает перед нами как последовательный процесс развития познания, как движение науки от *неполного, неглубокого, относительного знания* к *адекватному, точному образу* изучаемых сторон, *параметров природного мира*. Принцип соответствия выступает как специфическая форма научного знания, как необходимая, существенная черта исторического развития науки, как методологический императив познания.

Джеймс Клерк Максвелл (1831-1879) — знаменитый английский физик-теоретик, создатель теории электромагнитного поля. В нем органически соединился гениальный теоретик, блестящий экспериментатор, проницательный математик, талантливый философ. Свою задачу определил так: *«атаковать электричество»*. Результатом девятнадцатилетней упорной, настойчивой, кропотливой творческой деятельности является эпохальный труд «Трактат об электричестве и магнетизме» (1873) — первый в истории физики итог

двухвекового развития учения об электрических и магнитных процессах. Современники называли «Трактат» *Библией электричества* – это наиболее точное определение. Автор формулирует основные идеи и подчеркивает, что «с математической точки зрения наиболее важным является понятие *измеримой величины*. Поэтому я буду подходить к электрическим процессам с позиции их *измеримости*, описывая *методы измерения*» [14, с. 10]. Итак, на первый план выдвигается проблема математического описания, объяснения электромагнитных процессов и выражение полученной информации *в терминах физически измеримых величин*.

Максвелл уверен в том, что «изучение электромагнетизма во всей его полноте приобретает сейчас первостепенное значение, являясь существенным фактором прогресса науки» [14, с. 11]. Эффективное применение электромагнетизма в области телеграфии оказало положительное влияние на «*чистую науку*, придав *точным электрическим измерениям*» широкие масштабы, а *высокая «степень точности знания* должна привести к общему *научному прогрессу всей инженерной профессии*» [14, с. 11-12]. И в этом он совершенно прав.

Максвелл начинает смело решать основные вопросы своей темы – *создание логически стройной картины электромагнитных процессов, построение теории электромагнетизма*. Только такой подход может привести к *адекватному, точному знанию*, пониманию сложного, многослойного и целостного физического феномена.

Ученый обращается к анализу индуктивного тока, возникающего в витке (проводнике) при изменении магнитного поля. Формирование *математической модели* этого явления вызывает необходимость обращения к *методу мысленного эксперимента*. В процессе идеализирования происходит абстрагирование от формы реального объекта, величины (длины), поверхности. Такой виток постепенно стягивается и напоминает точку. Что удастся получить в результате идеализированного эксперимента? «В этом предельном случае, – подчеркивают А. Эйнштейн и Л. Инфельд, – когда замкнутая кривая стягивается к точке, мы получаем законы, связывающие изменения магнитного и электрического полей в любой момент, в любой точке пространства. Это один из принципиальных шагов, ведущий к уравнениям Максвелла» [26, с. 447].

Далее исследователь выдвигает гениальную догадку о *токе смещения*. Это одна из наиболее *ярких и блестящих гипотез в истории науки*. Сообразно данной *эвристической гипотезе* Максвеллу удастся *построить замкнутую систему дифференциальных уравнений для электрического и магнитного полей – единого электромагнитного поля*.

Максвелл полагает: «Одной из главных особенностей данного трактата является утверждение о том, что истинный электрический ток (т.е. ток, от которого зависят электромагнитные процессы) не совпадает с током проводимости, и в оценке полного движения электричества должно быть учтено изменение во времени электрического смещения» [15, с. 210]. В современной научной литературе под током смещения понимается величина, пропорциональная скорости изменения переменного электрического поля в диэлектрике или вакууме. Название «ток» связано с тем, что ток смещения порождает магнитное поле по тому же закону, что и ток проводимости [1, с. 479].

К наиболее *глубокой идеализации*, гипотезе – *электромагнитной волне* можно прийти методом мысленного эксперимента в результате многоступенчатого абстрагирования. Такие волны выступают важной основой представления о реальности электромагнитного поля. Проводник с током и магнитные силовые линии как бы стягиваются в точку и

существуют в «чистом виде». По сути это есть *предельный переход* к такому состоянию, который *открывает перспективы для представления всего физического пространства в виде «арены» действий законов электромагнетизма, выраженных уравнениями Максвелла*. Предельно широкое понятие электромагнетизма – *электромагнитная волна* – отражает сложнейший тип взаимодействий объективных свойств Природы. Электромагнитные волны существуют, свободно распространяются в пространстве, изменяются и поглощаются согласно законам, открытым Максвеллом. *Теоретическое открытие электромагнитной волны – это поразительный вывод, величайшее достижение в истории науки*.

В «Трактате» ставится такая теоретическая проблема: «Показать, что свойства электромагнитной среды идентичны свойствам светонесущей среды» [15, с. 334]. Тогда равенство скорости распространения электромагнитного возбуждения и скорости света можно будет рассматривать как указание на наличие тесной связи между двумя явлениями. После преобразования уравнений следует вывод: в вакууме электромагнитное поле распространяется с той же скоростью, что и свет. Совпадение скорости распространения электромагнитных волн в вакууме со скоростью света приводит Максвелла к *величайшему открытию: свет представляет собой электромагнитную волну*. В свою очередь данный факт указывает на *единство электромагнитных и оптических процессов*. Ученый создает *электромагнитную теорию света*. *Оптика становится разделом электродинамики* (теории электромагнетизма).

Заметим, кстати, что автор уравнений ввел чисто формальным путем физически неочевидный коэффициент c . Применяя свои уравнения к решению конкретных задач, Максвелл теоретически вычислил значение c : $c = 300$ тыс. километров в секунду. Из этого следует *принципиальный физический вывод: свет является электромагнитной волной*. Блестящее теоретическое предвидение знаменитого теоретика! *Скорость распространения электромагнитных взаимодействий является строго определенной, конечной, физически измеримой величиной*.

Один из величайших естествоиспытателей всех времен Дж. Максвелл раскрывает загадки, тайны Природы, уверенно держа в руках «факел математики». *Максвелл создает математическую теорию электромагнитного поля, в которой раскрывается единство электричества и магнетизма*. В её основе лежит философская идея о всеобщем единстве природы и полной гармонии ее законов. Теория открывает в природе план и порядок более красноречиво и проникновенно, чем сама природа. На примере этой теории мы сталкиваемся с поразительным фактом: *одно из величайших физических представлений о Природе оказывается целиком математическим*. Данная система логико-формализованных построений обладает высочайшим эвристическим потенциалом.

Талантливый немецкий физик Генрих Герц, роль которого в истории науки – экспериментально подтвердить полную справедливость представлений Максвелла, их неисчерпаемость и эвристическую функцию, писал: «Нельзя изучать эту удивительную теорию, не испытывая по времени такого чувства, будто математические формулы живут собственной жизнью, обладают собственным разумом – кажется, что эти формулы умнее нас, умнее даже самого автора, как будто они дают нам больше, чем в свое время было в них заложено» [6, с. 196].

Идеи Майкла Фарадея являются исходными для Максвелла при построении теории электромагнитного поля. Когда он называет Фарадея «математиком высокого порядка – одним из тех, у кого математики будущего могут черпать ценные и благотворные методы»

[16, с. 70], то имеются в виду тонкие эксперименты Фарадея, его смелые гипотезы, которые значительно опережали математические теории А. Ампера, В. Вебера и других ученых. Математическое мышление Фарадея указывает путь осмысления сложнейшего феномена Природы – электромагнетизма.

Поэтому *Максвелл* вырабатывает *новые идеалы, требования и нормы научного познания мира*. Особое внимание обращается на *создание, изобретение научных терминов* для обсуждения электромагнитных процессов в свете *принципиально новых идей*. Формулируется кардинальное положение: *«Прогресс точных наук зависит от открытия и развития соответствующих точных идей, с помощью которых мы можем мысленно воспроизводить факты, с одной стороны достаточно общие, чтобы охватить все частные случаи, а с другой стороны достаточно точные, чтобы гарантировать правильность тех дедукций, которые можно вывести из этих идей математическим путем»* [16, с. 70].

На первый план выдвигается требование – *точность работы с идеальной конструкцией*. Оно включает следующие элементы. *Первый. Продуцирование* таких точных идей, терминов, которые способны *мысленно воспроизвести наиболее общие факты*. *Второй. Из точных идей, конструкций логико-математическим путем выводить* определенные *следствия*, допускающие *принципиальную экспериментальную проверку*, проведение измерительных приемов и процедур. *Третий. Максимальное раскрытие эвристических возможностей идеализированных конструкторов*. Сюда же входит идеал логической простоты теоретических построений: из минимального числа оснований и допущений, не обращаясь к произвольным гипотезам *ad hoc*, объяснить возможно широкий круг явлений и процессов Природы, получить максимум научных результатов, выразить их в терминах физически измеримых величин.

Концепция поля Фарадея-Максвелла получает высокую оценку в науке XX столетия, в особенности в трудах А. Эйнштейна. «Теория электрического поля Фарадея и Максвелла, – пишет ученый, – представляет, очевидно, наиболее глубокое превращение, которое основание физики претерпело со времени Ньютона. Это был *новый шаг в конструктивном развитии теории*, который увеличил расстояние между фундаментом теории и тем, что мы можем узнать нашими пятью чувствами» [25, с. 212].

Наука всегда будет обращаться к *эвристическим идеям и результатам* великих преобразователей точного естествознания Майкла Фарадея и Джеймса Максвелла. Переворот, совершенный в физике этими замечательными исследователями, означает первый после Исаака Ньютона принципиальный шаг в развитии *основ теоретической физики*, сопряженный с *изменением способа мышления* в освоении физической реальности, а также с *построением электродинамической научной Картины Природы*.

С получением новых фактов и созданием новых теорий значение классической электродинамики не уменьшается, а уточняются и определяются лишь границы её применимости. В этих пределах уравнения Максвелла и классическая электронная теория Лоренца сохраняют свою силу, являясь фундаментом большинства разделов электротехники, радиотехники, электроники (кроме квантовой). С помощью уравнений Максвелла решаются многие проблемы поведения плазмы в лабораторных условиях и космосе, а также другие задачи теоретического и практического характера.

Теория Максвелла – триумф идей Фарадея. Максвелл, по выражению Роберта Милликена, «облек» представления Фарадея в аристократические одежды математики». Уравнения Максвелла – одно из величайших достижений науки и человеческой

цивилизации. Они сочетают в себе такие черты: строгую логическую последовательность, полноту, четкость, ясность, высокую степень абстрактности, красоту, конструктивность. Уравнения с максимально возможной точностью и достоверностью отражают сущность природных процессов, они обладают свойствами, позволяющими прогнозировать, предсказывать новые, неизвестные до сих пор физические процессы, параметры. Эвристический потенциал уравнений Максвелла является весьма высоким, на их основе проводятся объяснения новейших открытий в различных областях физического познания – от сверхпроводимости до астрофизики.

И сам создатель теории, и другие исследователи раскрыли глубокий внутренний смысл, физическое содержание, философскую ориентацию знаменитых уравнений Максвелла.

Замечательный английский физик и математик Оливер Хевисайд увидел «Трактат» Максвелла вскоре после его появления. Свое впечатление о книге выразил так: «*Это нечто великое, и еще более великое, и величайшее*». Труд определил всю дальнейшую жизнь Хевисайда. Он посвящает свои работы систематическому развитию теории Максвелла, подчеркивает симметрию электрического и магнитного полей, определяет поля, создаваемые различными конфигурациями движущихся зарядов, вводит понятие потока электромагнитной энергии. Отметим здесь, что тот вывод закона сохранения энергии для электромагнитного поля, который теперь приводится во всех учебниках по теории электромагнитного поля, – это доказательство Хевисайда. Он рассмотрел прохождение переменного электрического тока по проводнику. Открыл явление скин-эффекта (англ. *skin – оболочка*, поверхностный эффект), неоднородное распределение такого тока и связанного с ним электромагнитного поля по сечению проводника. Скин-эффект широко распространен, и его теория (без упоминания имени Хевисайда) имеется во всех учебниках.

Хевисайд вводит в уравнения Максвелла магнитные заряды и магнитные токи на равных правах с электрическими зарядами и электрическими токами. Такая система уравнений получает название дуально симметричной. Экспериментальным путем установлено, что электрические токи и заряды существуют в Природе, а магнитные токи и заряды до сих пор не обнаружены. Возможно, что они и не существуют. Тем не менее симметричные уравнения Хевисайда оказываются удобными в технических расчетах. Можно, например, некоторое сложное распределение токов заменить на простое расположение вспомогательных магнитных зарядов.

Исследования Хевисайда базируются на математике, которую он изучил самостоятельно. Он создает *новый математический метод – операционное исчисление* как эффективный способ решения линейных дифференциальных уравнений; применяет его к решению задач теории распространения электрических колебаний в проводниках (1892).

Еще один вклад исследователя в математику – создание *векторного исчисления*. Совместно с американским математиком Дж. У. Гиббсом векторный анализ становится независимой ветвью математики. Так, например, путем дифференцирования системы векторов, описывающей магнитное поле, можно определить вектор электрического потока в любой заданной точке. Хевисайд и Герц придали уравнениям Максвелла современную форму.

Хотелось бы обратить внимание еще на одну сторону жизни ученого. Речь идет о судьбе открытий Хевисайда. Многие *важнейшие научные результаты* намного опередили свое время. Поэтому Хевисайду возражали ученые, недовольные тем, что он получал свои

результаты «не так, как надо», применял новые, необычные методы, которые сам же и разрабатывал; методы очень эффективные, сейчас общепринятые в науке. Но тогда многим казалось, что они «ни на чем не основанные», «нестрогие», «неверные».

Приведем такой пример. В течение ряда лет в научно-техническом журнале «Electrician» («Электрик») из номера в номер публиковались фундаментальные статьи Хевисайда, посвященные развитию теории электромагнитного поля. Журнал был рассчитан на широкий круг читателей, не имеющих высокой научной подготовки. Для большинства из них труды Хевисайда были непонятны. Но наука благодарна тем редакторам журнала, которые хорошо понимали важность развития классической электродинамики.

Другой редактор «Electrician» в течение нескольких лет отказывался от публикации новых материалов по электромагнетизму. Даже Генрих Герц, первооткрыватель электромагнитных волн, неоднократно писал Хевисайду о том, что «с трудом можно понять Ваши работы. Я боюсь, что Вы до некоторой степени гордитесь тем, что непонятны для других. Вы, наверное, не знаете, до какой степени трудно понять Ваши тексты».

По поводу неоднократного отклонения своих статей Хевисайд как-то заметил: «Опыт научил меня, что если статья отвергнута журналом по неубедительным и общепринятым причинам, то это означает, что статья непривычно оригинальна и хороша. Факт!»

Всем, кто не обращал внимания на его мучительные, длительные, упорные теоретические изыскания, кому трудно читать его труды по своей неподготовленности, кто не понимал содержания, принципиальную новизну, кто отказывал их выходу в свет, Оливер Хевисайд произнес глубоко ироническую, саркастическую фразу:

«Господа! В статьях вы нашли тот недостаток, что их трудно читать, а тем более и понимать. Но запомните хорошо (*Nota bene* – лат.)! Создаются, пишутся они значительно труднее и тяжелее».

Теория Максвелла предсказывает важный эффект: существование в свободном пространстве излучения – электромагнитных волн и их распространение со скоростью света. Объективное существование таких волн должно найти свое подтверждение в физическом эксперименте. Теоретическая и экспериментальная деятельность выдающегося физика Генриха Герца посвящена дальнейшему совершенствованию математического аппарата классической электродинамики и ее эмпирической верифицируемости – открытию электромагнитных волн.

Только после тщательного изучения теоретических и экспериментальных результатов в области высокочастотных колебаний, а также способов их образования, Герц обнаруживает возможность получения электрических колебаний высокой частоты, то есть таких, которые, вырываясь из «темницы», будут свободно распространяться в виде электромагнитной волны. Речь идет о том, что при помощи открытого колебательного контура можно создать измеримые, то есть наблюдаемые электромагнитные волны.

Исследователь приходит к оригинальному выводу о том, что *создание и регистрация волн – это два аспекта одной и той же проблемы.* В работе «О весьма быстрых электрических колебаниях» (1887) [4] впервые ставится вопрос о разработке принципиально нового экспериментального устройства, способного породить и регистрировать электромагнитные волны. Такой прибор должен включать в себя как источник излучения, так и их приемник. Конструирование прибора – трудная практическая задача. Выдвигается гипотеза о возможности создания весьма интенсивных колебаний,

а «действие их будет доступно наблюдению на расстоянии. Дальнейшие опыты подтвердили мое предположение» [4, с. 131].

Ученый, сочетая редкий дар конструктора и мастерство экспериментатора, разрабатывает необходимые экспериментальные средства и *впервые воспроизводит процесс рождения и фиксации электромагнитных колебаний*.

В процессе синтезирующей экспериментально-теоретической деятельности открываются неизведанные области физической действительности – микропроцессы естественного мира. Результаты исследований излагаются в фундаментальном труде «Об электродинамических волнах в воздухе и их отражении» (1888). «В опытах, – утверждает Г. Герц, – волнообразное распространение индукции в воздухе делается почти непосредственно осязаемым [т.е. наблюдаемым – *Авт.*]. Кроме того, эти новые явления допускают возможность *непосредственного измерения длины волны в воздухе*» [7, с. 156].

Впервые электромагнитные волны, существовавшие всегда и распространяющиеся в свободном пространстве со скоростью света, становятся экспериментально наблюдаемым, очень точно измеримым явлением Природы. Электромагнитная волна становится как бы «видимой», «зримой», поскольку «прощупывается» резонатором, детектором. Движение волны, ее форму можно представить в геометрических образах. Выявляются существенные свойства волны: длина, период колебания, скорость распространения в среде. «Доказана конечная скорость распространения, и длина волны сделалась измеримой», – заключает Г. Герц [6, с. 200].

Теория Максвелла как эвристический источник и метод организации и проведения экспериментов дает возможность повысить надежность опытных результатов, исследовать «чистую», интенсивную, свободную электромагнитную волну. Подводится итог: «Мне удалось получить отчетливые лучи электрической силы и произвести при их помощи все элементарные опыты, которые производятся со световыми и тепловыми лучами» [5, с. 183].

На основе выявления существенных свойств электромагнетизма и света, установления многочисленных опытных фактов Г. Герц приходит к *фундаментальному утверждению*: «Исследованное нами явление мы назвали лучами электрической силы [т.е. электромагнитными волнами – *Авт.*]. Их можно назвать световыми лучами с очень большой длиной волны. Описанные *опыты доказывают идентичность света, тепловых лучей и электродинамического волнового движения*» [5, с. 190].

Таким образом, *ученый открывает способ создания и регистрации электромагнитных волн, изучает их свойства и закономерности, доказывает тождественность электромагнитных, тепловых и световых колебаний*.

В обзоре «Исследования по распространению электрической силы» (1892) Г. Герц обращается к целому ряду философских вопросов. Он, в частности, пишет: «Совокупностью *опытов впервые дано доказательство распространения с конечной скоростью силы, которая считалась действующей на расстоянии мгновенно. Этот факт представляет философское и важнейшее достижение опытов*. В нем содержится познание того, что *электрические силы [электромагнитные волны – Авт.] могут отделяться от весомых тел и существовать самостоятельно как состояния или изменения пространства*. Опыты доказывают, что *этот особый тип распространения электрической силы обнаруживает полное совпадение с распространением светового движения*» [3, с. 124].

Таким образом, в процессе интерпретации экспериментальных результатов затрагиваются философские и научные проблемы.

Во-первых. Положение о *дальнодействии*, имевшее *широкое распространение* в истории развития физических представлений, окончательно отбрасывается простыми, доказательными экспериментами М. Фарадея, а затем и Г. Герца.

Во-вторых. Экспериментальное открытие и изучение совершенно нового класса явлений – электромагнитных волн – эти личная заслуга Г. Герца в области физического познания. Идея, высказанная Фарадеем, получает строгое, точное обоснование в теории Максвелла, а затем находит экспериментальное подтверждение в исследованиях Герца. *Электромагнитная волна, как идеализированный конструкт максвелловской электродинамики оказывается параметром Природы и проявляется в физическом эксперименте.*

В-третьих. *Экспериментальным путем обосновывается конечная скорость распространения электромагнитных колебаний.* Опыты Герца дают строгие количественные результаты, тогда как Фарадей, выявляя электромагнитную природу света, устанавливает качественные стороны явлений. Заметим, что Максвелл теоретически вычисляет скорость света.

В-четвертых. Герц завершает опытные исследования в области световых, электромагнитных волн, и приходит к выводу об их идентичности, практически реализуя *единство сил (взаимодействий) Природы.*

Итак, идея об электромагнитной волне как сложном природном феномене в результате творческой деятельности Герца не является уже какой-то гипотезой (идеализированным конструктом), а становится экспериментально подтвержденным научным фактом для каждого из нас. Открытие и философское обоснование электромагнитной волны – это одна из наиболее блестящих и ярких страниц в истории научного познания. Открытый Фарадеем и Максвеллом *объект теоретического анализа – электромагнитные волны – в работах Герца обретает новое содержание: гипотетическое, ненаблюдаемое свойство становится физической реальностью.*

Замечательные экспериментальные и теоретические достижения в области электромагнетизма открывают эпоху их практического применения и использования.

Новым интересным теоретическим вопросом, исследованным Дж. К. Максвеллом в «Трактате об электричестве и магнетизме», является размышление автора о давлении света. Рассматривая процесс распространения электромагнитных волн, ученый показывает, что волны должны оказывать на вещество давление, определяемое величиной потока электромагнитной энергии, которая приходится на единицу объема. Обращается внимание на возможность проверки этого теоретического вывода в эксперименте. Максвелл подчеркивает: «Плоское тело, выставленное на солнечный свет, будет испытывать это давление только на освещенной стороне и, следовательно, будет отталкиваться с той стороны, откуда падает свет. По-видимому, гораздо большую энергию излучения можно получить с помощью сконцентрированных лучей электрической лампы. *Такие лучи, падающие на тонкий металлический диск, искусственно подведенный в вакууме, смогут произвести механический эффект, поддающийся наблюдению*» [15, с. 342].

Выдающийся русский физик Петр Николаевич Лебедев выдвигает проблему: «*измерить величину давления света*». Из теории Максвелла вытекает вывод о том, что лучи света, падая отвесно на плоскую поверхность в один квадратный метр, «должны производить давление, которое в случае черной поверхности равняется 0,4, а в случаях зеркала – 0,8 мг»

[13, с. 188]. Экспериментальная проверка этого теоретического положения представляет собой сложную, трудноразрешимую задачу.

Обладая талантом конструктора, Лебедев изобретает систему сложных экспериментальных приборов и устройств и получает первые измерения величины светового давления на твердые тела (1899). Его результаты соответствуют предсказаниям теории Максвелла. Опытные данные получают высочайшую оценку ученых всего мира и являются блестящим экспериментальным подтверждением теоретических построений Максвелла. Известный английский физик В. Томсон (лорд Кельвин) в беседе с русским физиком К.А. Тимирязевым сказал следующую знаменательную фразу: «Вы, может быть, знаете, что я всю жизнь воевал с Максвеллом, не признавая его светового давления. И вот ваш Лебедев заставил меня сдать перед его опытами» [11, с. 144].

Ученый предпринимает сложнейшие и более тонкие экспериментальные исследования *светового давления на газы*, занявшие 10 лет. Чтобы решить эту почти фантастическую задачу (световое давление в десятки раз меньше его давления на твердые тела), необходимо обладать глубоким теоретическим знанием из различных областей физики, химии, техники; свято верить в успех своего дела; стремиться понять устройство Природы; проникнуть в тайны солнечного излучения и обнаружить его взаимосвязь с другими характеристиками и параметрами мира. Полученные измерения (1910) доказывают существование светового давления на газы, и удается установить, что «величины этого давления прямо пропорциональны энергии пучка света и коэффициенту поглощения газов» [12, с. 321]. Эта работа представляет собой *вершину экспериментального искусства. Всестороннее исследование свойств светового давления на твердые тела и газы – научный подвиг Лебедева*. Его ювелирные по сложности, изящные эксперименты по «взвешиванию света» устремлены в будущее физической науки. Это важнейший экспериментальный родник, определивший развитие теории относительности, квантовой теории и современной астрофизики.

Грандиозный замысел, проект, предложенный величайшим гением человечества Джеймсом К. Максвеллом, нашел свое воплощение, а также дальнейшее развитие и совершенствование в трудах Г. Герца, О. Хевисайда, П.Н. Лебедева, А.С. Попова, Г. Маркони и других ученых. *Он успешно осуществляется во многих сферах современного научного познания*. Благодаря открытиям этих ученых теория Максвелла более ста сорока лет «остаётся основной физической теорией, поколебать которую не смогла даже теория относительности» [10, с. 187].

Обращаясь к истории науки, процессу формирования теоретического познания, в том числе и классической электродинамики Максвелла, Эйнштейн сформулировал замечательный философский вывод. *Логическая основа теории «все больше и больше удаляется от данных опыта, и мысленный путь от основ к вытекающим из них следствиям становится все более трудным и длинным»* [25, с. 226]. Далее уточняется: «Сопоставление выводов теории с опытом становится все сложнее и затруднительнее», – продолжает ученый, так как ее основные понятия все дальше отстоят «от непосредственно наблюдаемого» [22, с. 268]. Что должен делать ученый в таких ситуациях? *Задача исследователя заключается в том, чтобы «вывести у Природы четко формулируемые общие принципы [фундаментальные законы природы – Авт.], отражающие определенные общие черты огромного множества экспериментально установленных фактов»* [24, с. 14-15].

Положения мыслителя можно рассматривать в качестве теоретико-познавательного императива. Во-первых, в ясной и четкой форме удается представить основные направления и тенденции научного познания, показать его сложность и противоречивость. Во-вторых, получает развитие мысль о динамике научного познания. В-третьих, принципиальным и аргументированным служит утверждение о том, что исследователь не может ориентироваться только на «непосредственно наблюдаемое». Он должен смело вводить в науку идеализированные конструкты, философско-математические гипотезы, способные познать принципиально ненаблюдаемые величины, параметры, характеристики Природы.

Философская дискуссия между А. Эйнштейном и В. Гейзенбергом по вопросу о роли наблюдаемых и принципиально ненаблюдаемых величин явилась весьма продуктивной и результативной. В процессе диалога Эйнштейн выдвигает глубокое по содержанию методологическое требование современной науки: *«Теория должна определить, что поддается наблюдению»* [2, с. 192]. Это требование выступает в качестве ключа, который открывает тайную дверь Вселенной и ведет к верному пониманию сложного процесса познания и глубинных тонких философских проблем движения науки. Причем простота законов Природы носит объективный характер, а сама Природа подсказывает математические структуры, схемы поразительной красоты и простоты. Следствием простоты математического аппарата является то, что он дает возможность проектировать множество экспериментов, а их результаты теория предсказывает с высокой степенью точности. Если такие эксперименты будут осуществлены и подтвердят теорию, значит она в этой предметной области правильно описывает Природу, является истинной и достоверной.

По существу, речь идет о рождении фундаментального конструктивного принципа развития науки. Он наполнен *философской точностью, целостностью, завершенностью, полнотой, осмысленностью знания, его динамики.*

Данный *императив* является *итогом истории науки*, характеризуется *прогностической, эвристической функцией.*

Леонардо да Винчи, Иоганн Кеплер, Галилео Галилей, Майкл Фарадей, Джеймс Максвелл и многие другие ученые учитывали это идеал, получая блестящие результаты. Так, Леонардо формирует исполинскую парадигму науки, Кеплер создает небесную механику, открывает фундаментальные законы движения планет, Галилей является основателем точного естествознания, Фарадей и Максвелл – создатели теории электромагнитного поля. Их результаты определялись многими факторами, в том числе *системной организацией эвристических регулятивов*, включая единство принципов наблюдаемости и ненаблюдаемости. *Научно-философское мышление А. Эйнштейна* оказалось подготовленным для выдвижения *и точной формулировки* принципиально *нового идеала* современной науки: *«Теория должна определить, что поддается наблюдению».*

Выдающийся украинский мыслитель Мирослав Владимирович Попович дополняет тезис Альберта Эйнштейна другим теоретико-познавательным идеалом: *«Лишь теория позволяет понять, что показал эксперимент»* [17, с. 25].

Таким образом, целостное, философское осмысление наблюдаемого становится адекватным при выполнении этих двух норм познания:

1. только теория решает, что именно можно наблюдать;
2. лишь теория позволяет правильно понять наблюдаемое через осуществление организованных экспериментов и измерений.

На основе динамики науки и закономерностей ее развития, в особенности истории формирования методов, принципов, идеалов, а также становления классической теории электромагнитного поля приходим к следующим заключениям.

Гениальный мыслитель и математик Давид Гильберт обосновал исходное, ключевое программное требование, императив научного познания: *«Математика – основа всего точного естествознания»* и продолжим: *«точного знания о Природе»*.

Выводы. Итак, выделим ряд *факторов*, определяющих поступательный *рост точного*, полного, глубокого, достоверного, истинного *научного знания*:

- *математический аппарат*: методы, структуры, символы;
- развитие и кристаллизация *прогностической, эвристической функции научной теории, научного знания*;
- *предсказательный потенциал логических следствий*, вытекающих из теории;
- *уровень абстрактности* теоретической системы;
- *точность, ясность идеализированных конструктов, понятий, утверждений*;
- *стремление познать* свойства, характеристики, *параметры*, состояния, *тайны Вселенной с факелом «математики в руках»*;
- *выдвижение смелых, кардинальных, «сумасшедших»* (термин Н. Бора) *идей и гипотез* (например, блестящая гипотеза Дж. К. Максвелла о «токе смещения»);
- *фундаментальные принципы и законы Природы*;
- *формирование новых научных методов и принципов познания*;
- умение *«вывести у Природы четко формулируемые общие принципы, отражающие определенные черты огромного множества экспериментально установленных фактов»* (А. Эйнштейн). Примеры: принцип постоянства скорости света, фундаментальный квант действия. Они играют эвристическую роль в современном научном познании;
- *святая вера исследователя* в рациональную, *«предустановленную гармонию» Мира*;
- *проницательность, парадоксальность, масштабность мышления ученого, его профессионализм, искусство, мастерство*;
- *уровень изобретения и построения все более сложных, современных, прецизионных, новейших, точных, уникальных научных приборов, экспериментально-технических устройств и комплексов* (электронный микроскоп, суперколлайдер);
- *расширение пределов познавательных средств исследования и измерения* свойств, характеристик, параметров Вселенной;
- *содержание фундаментального, элитного, эталонного образования* (академик РАН В.А. Садовничий, род. на Слобожанщине);
- фундаментальные исследования в области науки и техники;
- *подготовка профессиональных кадров* для исследовательской работы в сфере *математики, естествознания, техники и технологий*;
- *выбор стратегии исследования*;
- изменение содержания и создание *целостной научной картины мира*;
- *научная революция* как социальный феномен ведет к преобразованию, перестройке теоретических представлений, принципов, идеалов, методов исследования. Например, *исполинская парадигма науки Леонардо и его новый*

экспериментальный метод; Коперник – автор гелиоцентрической системы строения Мира; Фарадей – Максвелл – создатели фундаментальной теории электромагнитного поля, классической электродинамики; Эйнштейн и Планк формируют теорию относительности и квантовую теорию – вершину современного представления о Вселенной и познание её процессов и параметров от *минус бесконечности* ($-\infty$) до *плюс бесконечности* ($+\infty$);

- *философские основания, требования, идеалы и нормы* (В.С. Степин – академик РАН);
- *системная организация философско-научных императивов*: единство наблюдаемости и ненаблюдаемости, симметрия, простота, соответствие, дополнительность, инвариантность, красота и другие;
- *принцип историзма*. Выражая динамику научного познания, данный императив ориентирует исследователя на целенаправленный, последовательный творческий поиск и открытие универсальных закономерностей Природы;
- выражение полученной информации о Море в терминах физически измеримых величин;
- *внутренние противоречия в научном познании как источник нового знания*. Они проявляются между такими сторонами:
  - исторической ограниченностью знания и неограниченностью творческих возможностей науки,
  - истиной и заблуждением,
  - эмпирическим (экспериментальным) и теоретическим,
  - новыми фундаментальными фактами и существующей теорией,
  - конкурирующими гипотезами, теориями.

Все эти факторы тесно взаимосвязаны между собой, обуславливают друг друга, представляют определенную целостность и единство [19].

Знание актуальной и масштабной проблемы точности научного знания призвано способствовать повышению культуры мышления, философской культуры, творческого потенциала специалистов высшей школы – исследователей, аспирантов, студентов.

Сейчас можно смело говорить о триумфальном проникновении математических идей и методов, структур и символов во все отрасли научного познания. Затрагивая основы научного мышления, математика продолжает завоевывать передовые позиции, особенно в связи с развитием компьютерной техники, расширением возможностей математического моделирования, совершенствованием информационных технологий. Без математики невозможно рациональное планирование и управление; она помогает углублять наши познания в социологии, истории, психологии и искусстве. Без математики немислимы ни дальнейший расцвет медицины, ни охрана среды обитания человека, ни решение глобальных экологических проблем, ни предотвращение пандемических катастроф, ни революционные перемены в области нанонаук, энергетики, ни исследование космоса.

Литература

1. Большой энциклопедический словарь. – М. : Сов. энциклопедия, 1991. – Т. 2. – 768 с.
2. Гейзенберг В. Физика и философия. Часть и целое / В. Гейзенберг. – М. : Наука, 1989. – 400 с.

3. Герц Г. Исследования по распространению электрической силы / Г. Герц // Радио. Выпуск 1. Из предыстории радио. Сборник оригинальных статей и материалов. – М.-Л. : Изд-во АН СССР, 1948. – С. 112-130.
4. Герц Г. О весьма быстрых электрических колебаниях / Г. Герц // Радио. Выпуск 1. Из предыстории радио. Сборник оригинальных статей и материалов. – М.-Л. : Изд-во АН СССР, 1948. – С. 131-148.
5. Герц Г. О лучах электрической силы / Г. Герц // Радио. Выпуск 1. Из предыстории радио. Сборник оригинальных статей и материалов. – М.-Л. : Изд-во АН СССР, 1948. – С. 183-192.
6. Герц Г. О соотношениях между светом и электричеством / Г. Герц // Радио. Выпуск 1. Из предыстории радио. Сборник оригинальных статей и материалов. – М.-Л. : Изд-во АН СССР, 1948. – С. 193-204.
7. Герц Г. Об электродинамических волнах в воздухе и их отражении / Г. Герц // Радио. Выпуск 1. Из предыстории радио. Сборник оригинальных статей и материалов. — М.-Л. : Изд-во АН СССР, 1948. – С. 156-165.
8. Гете И.В. Избранные философские произведения / И.В. Гете. – М. : Наука, 1964. – 519 с.
9. Зоммерфельд А. Пути познания в физике / А. Зоммерфельд. – М. : Наука, 1973. – 319 с.
10. Карцев В.П. Приключения великих уравнений / В.П. Карцев. – М. : Знание, 1970. – 320 с.
11. Лазарев П.П. Очерки истории русской науки / П.П. Лазарев. – М.-Л. : Изд-во АН СССР, 1950. – 251 с.
12. Лебедев П.Н. Опытное исследование давления света на газы / П.Н. Лебедев // Лебедев П.Н. Собрание сочинений. – М. : Изд-во АН СССР, 1963. – С. 299-321.
13. Лебедев П.Н. Опытное исследование светового давления / П.Н. Лебедев // Собрание сочинений. – М. : Изд-во АН СССР, 1963. – С. 187-210.
14. Максвелл Дж. К. Трактат об электричестве и магнетизме : в 2 т. / Дж. К. Максвелл. – М. : Наука, 1989. – Т. 1. – 416 с.
15. Максвелл Дж. К. Трактат об электричестве и магнетизме : в 2 т. / Дж. К. Максвелл. – М. : Наука, 1989. – Т. 2. – 437 с.
16. Максвелл Дж. К. Фарадей // Максвелл Дж. К. Статьи и речи. – М. : Наука, 1968. – 424 с.
17. Попович М.В. Связь понимания и доказательства как проблема философии науки / М.В. Попович // Доказательство и понимание. – К. : Наукова думка, 1986.
18. Пугач Б.Я. Динамика научного познания : в 2 т. / Пугач Б.Я., Пугач Н.Б.— Харьков. : Глобус, 2013. – Т. 1. – 640 с.
19. Пугач Б.Я. Фундаментальные проблемы истории и философии науки / Б.Я. Пугач. — Харьков : Факт, 2004. – 536 с.
20. Роберт Орос Ди Бартини — советский авиаконструктор, физик-теоретик, философ. Статьи по физике и философии [сост. А. Н. Маслов]. – М. : Самообразование, 2009. – 224 с.
21. Фаддеев Л.Д. Математический взгляд на эволюцию физики / Л.Д. Фаддеев // Природа. – 1989. – № 5. – С. 11-16.
22. Эйнштейн А. Автобиографические заметки / А. Эйнштейн // Эйнштейн А. Собрание научных трудов : в 4 т. – М. : Наука, 1967. – Т. 4. – С. 259-293.
23. Эйнштейн А. Всеобщий язык науки / А. Эйнштейн // Эйнштейн А. Собрание научных трудов: в 4 т. – М. : Наука, 1967. – Т. 4. – С. 245-247.
24. Эйнштейн А. Вступительная речь / А. Эйнштейн // Эйнштейн А. Собрание научных трудов : в 4 т. – М. : Наука, 1967. – Т. 4. – С. 14-16.
25. Эйнштейн А. Физика и реальность / А. Эйнштейн // Эйнштейн А. Собрание научных трудов : в 4-х т. – М. : Наука, 1967. – Т. 4. – С. 200–227.
26. Эйнштейн А. Эволюция физики / Эйнштейн А., Инфельд Л. // Эйнштейн А. Собрание трудов : в 4 т. – М.: Наука, 1967. – Т. 4. – С. 357–543.

References

1. Big encyclopedic dictionary. (1991). Moscow: Soviet encyclopedia, 2, 768.
2. Heisenberg, W. (1989). Physics and philosophy. Piece and integral. Moscow: Nauka, 400.

3. Herz, H. (1948). Discovery of electric force propagation. Radio. Vypusk 1. Iz predistorii radio. Sbornik originalnykh stagey i materialov (Radio. Issue 1. Of the background of radio. Collection of original articles and materials). Moscow – Leningrad: publishing of Academy of Sciences of the USSR, 112-130.
4. Herz, H. (1948). Of extremely rapid electrical oscillations. Radio. Vypusk 1. Iz predistorii radio. Sbornik originalnykh stagey i materialov (Radio. Issue 1. Of the background of radio. Collection of original articles and materials). Moscow – Leningrad: publishing of Academy of Sciences of the USSR, 131-148.
5. Herz, H. (1948). Of electric force rays. Radio. Vypusk 1. Iz predistorii radio. Sbornik originalnykh stagey i materialov (Radio. Issue 1. Of the background of radio. Collection of original articles and materials). Moscow – Leningrad: publishing of Academy of Sciences of the USSR, 183-192.
6. Herz, H. (1948). Of relation between light and electricity. Radio. Vypusk 1. Iz predistorii radio. Sbornik originalnykh stagey i materialov (Radio. Issue 1. Of the background of radio. Collection of original articles and materials). Moscow – Leningrad: publishing of Academy of Sciences of the USSR, 193-204.
7. Herz, H. (1948). Of electrodynamic waves in the air and their reflection. Radio. Vypusk 1. Iz predistorii radio. Sbornik originalnykh stagey i materialov (Radio. Issue 1. Of the background of radio. Collection of original articles and materials). Moscow – Leningrad: publishing of Academy of Sciences of the USSR, 156-165.
8. Goethe, J.W. (1964). Selected philosophic works. Moscow: Nauka, 519.
9. Sommerfeld, A. (1973). Paths of proficiency in physics. Moscow: Nauka, 319.
10. Kartsev, V.P. (1970). Great equations adventures. Moscow: Znanie, 320.
11. Lazarev, P.P. (1950). Outlines of Russian Science History. Moscow – Leningrad: publishing of Academy of Sciences of the USSR, 251.
12. Lebedev, P.N. (1963). Development study of light pressure to gases. Sobranie sochineniy (collection works). Moscow: publishing of Academy of Sciences of the USSR, 299-321.
13. Lebedev, P.N. (1963). Development study of light pressure. Sobranie sochineniy (collection works). Moscow: publishing of Academy of Sciences of the USSR, 187-210.
14. Maxwell, J.C. (1989). A treatise on electricity and magnetism: in 2 Vol. Moscow: Nauka, 1, 416.
15. Maxwell, J.C. (1989). A treatise on electricity and magnetism: in 2 Vol. Moscow: Nauka, 2, 437.
16. Maxwell, J.C. (1968). Faraday. Statyi i rechi (Articles and speeches) Moscow: Nauka, 424.
17. Popovych, M.V. (1986). Relation between conception and evidence as philosophy of science problem. Dokazatelstvo i ponimanie (Evidence and conception). Kiev: Naukova dumka.
18. Pugach, B.Ya. (2013). Scientific knowledge dynamics: in 2 Vol. Kharkov: Globus, 1, 640.
19. Pugach, B.Ya. (2004). History and philosophy of science fundamental problems. Kharkov: Fact, 536.
20. Robert Oros di Bartini (2009). Soviet aircraft designer, theoretical physicist, philosopher. Physics and philosophy articles [content by A. N. Maslov]. Moscow: Samoobrazovanie, 224.
21. Fadeev, L. D. (1989). Mathematical opinion of physics evolution. Priroda (nature), 5, 11-16.
22. Einstein, A. (1967). Autobiographical Notes. Sobranie nauchnykh trudov (scientific work collected papers): in 4 Vol. Moscow: Nauka, 4, 259-293.
23. Einstein, A. (1967). Universal language of science. Sobranie nauchnykh trudov (scientific work collected papers): in 4 Vol. Moscow: Nauka, 4, 245-247.
24. Einstein, A. (1967). Opening words. Sobranie nauchnykh trudov (scientific work collected papers): in 4 Vol. Moscow: Nauka, 4, 14-16.
25. Einstein, A. (1967). Physics and reality. Sobranie nauchnykh trudov (scientific work collected papers): in 4 Vol. Moscow: Nauka, 4, 200-227.
26. Einstein, A., Infeld, L. (1967). Physics evolution. Sobranie nauchnykh trudov (scientific work collected papers): in 4 Vol. Moscow: Nauka, 4, 357-543.

Стаття надійшла до редакції 02.12.2015.

DECENTRALIZATION IN UKRAINE FROM THE POSITION INCLUSIVE GROWS**Rodchenko V.B., Doctor of Sciences (Economics), Professor****Novikova A.E., Student*****V.N. Karazin Kharkiv National University***

В статті розглянутий процес децентралізації влади в Україні у рамках концепції інклюзивного росту, виявлені передумови процесу децентралізації, проблеми місцевих бюджетів, особливості формування бюджету місцевих громад та перспективи його розвитку, проведено порівняння з процесами розвитку регіонів у європейських країнах та окремих регіонах Польщі.

Ключові слова: інклюзивний ріст, децентралізація влади, місцеві бюджети, доходи, стабільний ріст.

Problem statement One of the most important problem of budget forming is providing balanced socially-economical regions development by the increase of all-sufficiency due to decentralization of power.

Incomes policy is a complex constituent of country budget forming. The economic growth based on its effectiveness. This topic is popular among experts of economic reformation in different countries. Particularly, they put on emphasis on problem of uneven development: in the context both world economic regions and particular country. As a result, economic uneven and barriers to sustainable growth. The article offers analyze decentralization of power process as the way to social-economic balance and its influence on local authorities budget.

Analysis of recent researches and publications The problem of forming and implementation of local budgets was examined by economic-scientists S. Bukovinski, O. Vasilik, K. Pavluk, O. Romanenko. The importance of decentralization and finance strengthening of local authorities was confirmed in researches of O. Dem'anchuk and J. Subotovich, J. Nabatova examined recourses of budget forming, I. Lunina – problems of its interactions, I. Midian worked under features of budgetary decentralization and its development prospects. In V. Zajchikiv's article the local finance of Ukraine and European countries are researched, and B. Danilishin examined the task of decentralization in the context of Ukraine sustainable growth. However, the question of local budgets forming as the way of economic balance in Ukraine has lack of analysis and needs to be researched.

The purpose of the article The aim of the article is analysis the features of decentralization process in the context of world inclusive growth tendency and its influence on Ukrainian local budget forming.

Main results of research. Economic uneven between countries regions is a problem for the majority of country in the world. According to expert's opinion of the economic reforming centre Adam Smith International, an uneven between village's and city's incomes performs as the significant problem on the way to shortening poverty range [1].

This problem is discussed since 2010 in the world community. In number of decisions includes conception of inclusive sustainable growth, which is well-known in countries abroad. Its basic statements, including considerable connection between economic growth rate and wide range of social problem, explain more equitable distribution of created in society incomes with a special attention to poor groups of people [2].

Stability of society depends on unit weight and role of middle class. Its existence and prosperity is a guaranty of all society welfare [3]. Aristotle said that people who own average size of property and average incomes is a base for stability of society. Marginal social groups (over-wealthy or beggarly) he relates to instability factors. In industrialized countries middle class constitutes the majority of society (from 60 to 80%) and it's the main social base for civil society. Moreover, middle class is fundamental efficient force of society, which is cope to strenuous labor, learn new knowledge, do creative work, grown up a new generation and so on. Middle class is interested in social order that concede conditions for successful development. Consequently, extension of middle class segment and maintenance of balanced income's level of all society groups lead to increase of local community level of income (by the way of taxes payment, services and so on).

Conception of inclusive sustainable growth was shown at first in the UNDP's report in the context of "Policy of inclusive and balanced growth aim". "Inclusive" is the official term of UNDP, with analogy all inclusive. This is growth, in which marginal society segments perform as the main policy object independently of sex, age, nationality, sexual orientation, physical ability and economic situation [4]. In author's opinion, it's necessary provide "inclusion" of all society groups in good of economic development using and promote shortening of breaches in incomes and prosperity. This, in its turn, should not only give social advantages and lead to acceleration of economical growth. (fig. 1)

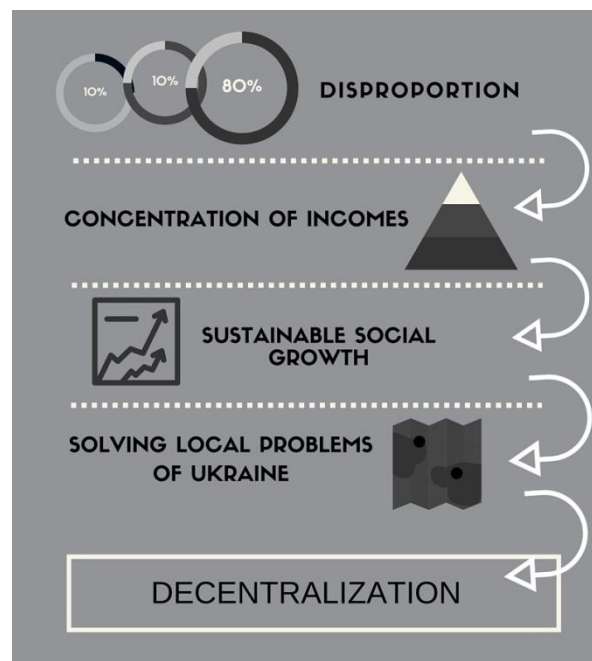

Fig. 1. Decentralization in the context of inclusive sustainable growth

This tendency can be applied in Ukraine too. Certainly, national economic needs to be reformed. And one of the latest innovations was decentralization. Decentralization is transfer of decision making power and assignment of accountability and responsibility for results. It is accompanied by delegation of commensurate authority to individuals or units at all levels of an organization even those far removed from headquarters or other centers of power [5]. In the context of government sector decentralization means that decisions take not by the central authorities but local and regional authorities.

It's well-known that tree whales of effective authorities are power, recourses and responsibility. Initially, optimal distribution of power needs to be done, which requires conformed volume of recourses. And power should be responsible for effectiveness to society and for legality to authorities. Only with presence of all tree constituents effective power can be provided [6].

Presuppositions of decentralization were imperfection in power distribution, recourses and responsibility: power antipathy between authorities of different levels, insufficiently rational budget distribution system, as a result problems in implementation of local authority's power, deterioration of society trust to the power and profitability of budget as a whole.

According to data of Association of Ukrainian cities including to 2013, delegated powers of local government were not provided with necessary financial recourses for its implementation. The volume of local authorities' credit debt contain 9.7 bln. hrn. Imperfect budget planning on the central level led to significant local budget's deficit and deterioration of quality of public services, which local government provides.

So in 2014 the volume of financial recourses didn't reach its planned indexes. The highest performance level reach branch: culture and art (92.1%), education (89.1%), and the lowest – government management (44.6%).

In compare with European countries, in Ukraine the lowest part of expenses for own power performance was till 2014: 9.2% (to 85.5% delegated). In Poland this item of expenses reaches 26.6% (to 55.5% delegated), in Slovakia 31.6% (to 52.9%) and in Latvia 34.2% (to 55.6%). In 2014 level of supplying of 1 habitant for own power performance – for instance, for improvement infrastructure conditions – contained 28 dollars, in compare with Latvian habitant – 231 dollars, Poland – 305 dollars [7].

The attraction of cheap financial recourses from foreign creditors was almost impossible, as the result of volume and conditions of financial support needed to be considered on the level of Ministry of finance and only settlement with more than 300 thousands of people had opportunities for that.

According to EU experience where regional policy is executed often called as unity policy the factors of growth are not only metropolis. For overcoming economic and social gap, supporting territories with industrial and agricultural problems, the one third of EU budget is used. Experience of regional policy in Spain and other countries shows the importance of connections between small and middle towns (polycentric development), and also the role of local centers in villages. The role of middle towns concludes in joining large cities and distanced village territories; middle towns play an important role in integration assistance, connections and internal economies of scale. They also help in controlling of village territories depopulation [7].

In Europe (as in other regions) urban agglomerations (or big cities' territories) are considered as key factors of economic growth. European experience demonstrate mixed spatial influence of economic concentration. Europe, having relatively high density of population and high price level on land, meet with a problem of overpopulation, pollution and criminality. Especially in development economics economic benefits of urbanization should be considered as expenses of appropriate problems.

The same situation is in Ukraine. Development regional centers attract people more, than village centers, where the main expenses not infrastructure development or increasing employment level but disbursing salaries and pension.

Consequently, decentralization is systemic and logical power reform. Implementation of fiscal decentralization in Ukraine in the way extension power and financial base of local

authorities has been continued for a long time and every year declares in Fundamental orientations budgetary policy. However, the most sustainable impact for the last years in fiscal decentralization was the changes to Budgetary and Tax codex's of Ukraine accepted by the Verkhovna Rada in December 2014 [8].

Accordingly, local budgets are getting 60% of individual income tax, 25% of ecological tax, 5% of excise tax, 100% of single tax, 100% of tax on the profit of enterprises and financial public unity service organizations, 100% of property tax (immovable, land, transport) and others dues and fees.

According to date of January-October 2015, the general local budget fund (except transfers) got 80.0 bln. hrns., that is 95.5% of year budget volume, according to plan. Growth inpayment amounts 42.5% or 23.8 bln. hrns. in compare with January-October 2014 (in commensurable conditions and without taking uncontrolled territories by Ukrainian authorities) [10].

Since December 2014 medical, educational subsidies are allocated from state budget, and also base equalization subsidies are disbursed. So, according to September 2015 data, Ministry of finance ratified equalization subsidy in amount of 1 million hrns. from state to local budgets. The largest equalization subsidy was taken by Dnepropetrovsk region's budget – 2.5% (25134.6 hrns), Kharkiv region's budget – 2.09% (20951,4 hrns), Lviv region's budget – 1.94% (19467.1 hrns.). So, the largest amount of subsidies got big city centers, but not small towns for opportunity to economic growth.

According to prognostic Ministry of finances' calculations, the local budget recourses in 2016 should increase for 17.7% (to 48923.2 million hrns.) in compare to 2015 (325652.3 million hrns.). At the same time, prognostic income volume of local budgets (with equalization subsidies) will amount 118258.6 million hrns., that is more than prognostic calculations of 2014 on 17.3%. Also, the transfers from state to local budgets will be 207393.7 million grns., that is on 17.9% more than prognostic indexes for 2015 [11]. It should be taken in consideration, that growth of prognostic income calculations is influenced both decentralization of power process and economic inflation process. In such a way, the local budgets' deficit will be covered by subsidies, that still won't solve the problem of deficit formation. However, it's planned that its volume will be less in times.

In perspective, decentralization will allow habitant of local communities to get effective service: social (subsidies, social and employment grants and so on), administrative (access to property register, issuance of a passport and so on) and municipal allocated in place of habitation, and for communities – recourses for local authorities development.

Since decentralization in Ukraine is implemented in example of Poland experience, in the aim of compare the perspective of growth, budget of Kharkiv's and Lodz's regions were taken. These regions are similar by economic conditions, industrial specialization, shares and amounts in general economic system of countries. In Poland local authorities are divided on voivodships, poviats and gminas – as Ukrainian regions, districts and local communities accordingly.

On average in 2013 the local gmin's budget income for 1 habitant in Lodz's voivodship amounted 923\$ (3074.58 zlotych) or 1.8 of living wage of the same period (524\$ or 1750 zlotych) [12]. According to decision of Kharkiv region's Rada "About region budget for 2015" amount of local region's budget income for 1 habitant will be 128\$ (3184.4 hrns.) or 2.4 living wages of 2015 (1330 hrns or 53\$) (fig. 2) [13].

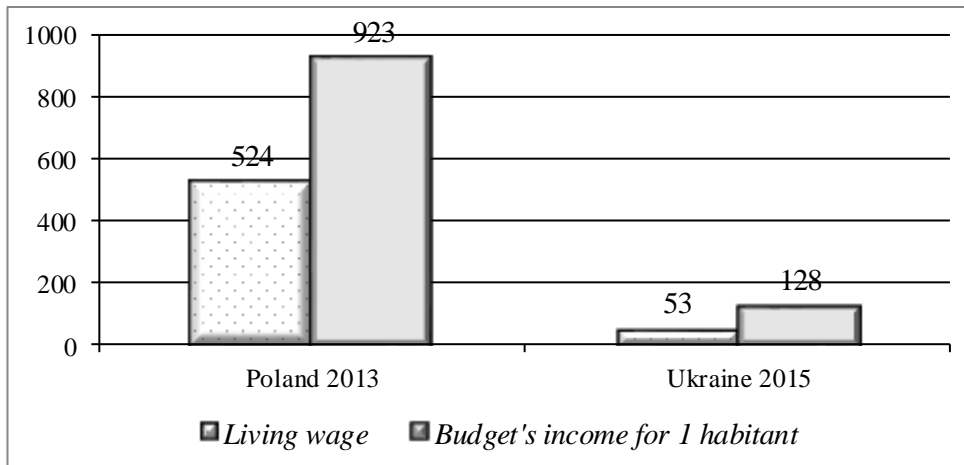

Fig. 2. Comparable budget's income for 1 habitant to living wage in Poland (2013) and Ukraine (2015), in dollars USA

It should be noted that in Lodz voivodship proper own income is 50.8% of total amount. The most profitable budget's item was subventions – 34% of total amount, individual income tax – 20%, real estate tax – 19% and subsidies – 16%. (fig.3) [13].

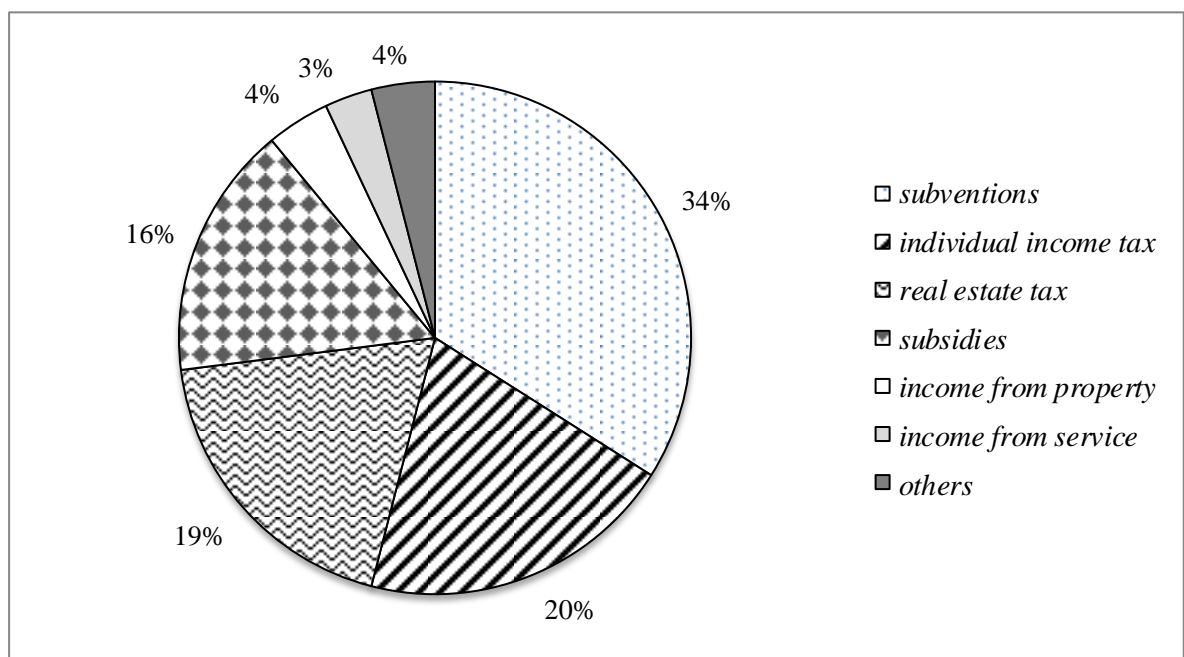

Fig. 3. Structure of budget's income of gmins in Lodz vovodship in 2013

From the material above, we can conclude that local budgets can cover the major part of expenses for own power. And deficit can be a solved problem.

Generally, the budget's deficit can be covered due to particular income items. According to Poland low "About state finances" it's taken to consideration that budget deficit of local authority unit can be covered by incomes from: 1) selling negotiable paper emitted by this unit; 2) credits taken in national banks; 3) loans; 4) privatization of property of this local community unit; 5) surplus of appropriate local budget for the last years [14].

The important income recourse of Ukrainian local budgets should be incomes that come from payment for local community services. In 2012 more than 9% local budget's expenses were covered due to such consumer's payments in Poland and Hungary, in the Slovak Republic and the Republic of Slovenia – approximately 14%, in Finland – 21%, in Greece – 30%. In many European countries additional financial recourses have been searching by local authorities, particularly in spheres like recycling household's wastes, building parking places, child caring, outdoors classes organization, more effective using of sport and cultural objects, using of municipal transport, providing medical services, caring people of pensioners and so on. Taking into consideration risks of injustice in providing educational, medical and social services it's worthwhile to determine legislative restrictions for the consumers' payment size. For example, government most of European countries forbid to determine educational fees for first and secondary school [15].

Conclusions World tendency of inclusive sustainable growth policy concludes balanced economic growth due to proportional incomes distribution. Concentration of middle class actually allows to reach the sustainable social growth, as a result of people's income growth. The same principle lay in the context of country economic development: inclusive growth aim to proportional growth of regions and country as a whole. In the context of conception of inclusive sustainable growth the decentralization policy is implemented in Ukraine, that allows to local authorities to regulate and form budget's incomes by their own.

Presupposition of decentralization process were imperfection in budget forming on the central authorities level, significant local budget's deficits and lack of its power.

Nowadays, there are range of problems that need to be solved in the context of decentralization process. One of such problems is deficit and subsidies needs. European countries have this problem too where deficit of local budgets is covered by particular expenses items.

According to experience of regional development EU, especially of Poland, the delegation of move power to local units leads to local budget's growth, also more effective distribution of them. The result of it is improve of local authorities' services, economical and social growth of regions. So, decentralizations facilitates shortening of unbalance of region's development.

References

1. Adam Smith International. Retrieved from <http://www.adamsmithinternational.com>.
2. Pachomova, N., & Pichter, K., & Malyshkov, G. Inclusive sustainable growth: priorities, indexes, international experience, potential of agreement with reindustrialization model. Retrieved from <http://cyberleninka.ru/article/n/inklyuzivnyy-ustoychivyy-rost-priority-indikator-mezhnarodnyy-opyt-potentsial-soglasovaniya-s-modelyu-reindustrializatsii>.
3. Chizova, O. Social structure of Ukraine and pragmatic tendencies of its development. Retrieved from <http://social-science.com.ua/article/338>.
4. Sustainable development. 2016 United Nations Development Programme. Retrieved from <http://www.undp.org/content/undp/en/home/ourwork/sustainable-development/overview.html>.
5. Business Dictionary.com. Retrieved from <http://www.businessdictionary.com/definition/decentralization.html#ixzz3y5aWcqOJ>.
6. Decentralization of power in Ukraine: how it will be. The free press Segodnia.ua. Retrieved from <http://www.segodnya.ua/politics/pnews/decentralizaciya-vlasti-v-ukraine-520596.html>.
7. Slobozan, O. Changes to budget and fiscal law according to budget decentralization. Retrieved from <http://www.auc.org.ua/page/zakhodi-amu-komentari-ekspertiv>.
8. European regional policy: the recourse of inspiration for non-European countries? Retrieved from ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/presenta/international/external_ru.pdf.
9. Nabatova, J. Local budget's forming in condition of decentralization of financial recourses. Retrieved from <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4100>.
10. State Treasury Service of Ukraine. Retrieved from <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/publish/category/23596>.

11. Recourse of local budgets on 2016. Prognostic calculations of Ministry of Finance of Ukraine. Retrieved from eimg.pravda.com/files/c/2/c27d585.pdf.
12. Regional statistics. Central statistical office of Poland. Retrieved from <http://stat.gov.pl/en/regional-statistics/>.
13. The decision of regional Rada from January 15 2015 №1145-VI "About regional budget on 2015". Retrieved from http://www.ts.lica.com.ua/b_text.php?type=3&id=13553&base=77.
14. Local budgets in foreign countries. The free press Yurincom. Retrieved from http://yurincom.com/ru/yuridichni_visnyk_ukrainy/overview/?id=3170.
15. How should look budget decentralization in Ukraine. The free press Zn.ua. Retrieved from <http://gazeta.zn.ua/finances/s-nebes-na-zemlyu-kak-dolzha-vyglyadet-byudzhetnaya-decentralizaciya-v-ukraine-.html>.

Література

1. Офіційний сайт Adam Smith International [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.adamsmithinternational.com>.
2. Пахомова Н.В. Инклюзивный устойчивый рост : приоритеты, индикаторы, международный опыт, потенциал согласования с моделью реиндустриализации / Н.В. Пахомова, К.К. Рихтер, Г.Б. Малышков [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://cyberleninka.ru/article/n/inklyuzivnyy-ustoychivyy-rost-prioritety-indikatory-mezhdunarodnyy-opyt-potentsial-soglasovaniya-s-modelyu-reindustrializatsii>
3. Чижова О. Соціальна структура України та прагматичні тенденції її розвитку / О. Чижова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://social-science.com.ua/article/338>.
4. Сайт ПРООН [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.undp.org/poverty/devGLOSSARY_main.html.
5. Business Dictionary.com [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.businessdictionary.com/definition/decentralization.html#ixzz3y5aWcqOJ>.
6. Децентрализация власти в Украине : как это будет. Сайт интернет-издания Сегодня.ua [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.segodnya.ua/politics/pnews/decentralizaciya-vlasti-v-ukraine-520596.html>.
7. Слобожан О. Зміни до бюджетного та податкового законодавства щодо бюджетної децентралізації / О. Слобожан [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.auc.org.ua/page/zakhodi-amu-komentari-ekspertiv>.
8. Европейская региональная политика : источник вдохновения для стран, которые не входят в ЕС? [Электронный ресурс]. – Режим доступа : ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/presenta/international/external_ru.pdf.
9. Набатова Ю.О. Формування місцевих бюджетів в умовах децентралізації фінансових ресурсів / Ю.О. Набатова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4100>.
10. Веб-портал Державної казначейської служби України [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/publish/category/23596>.
11. Ресурс місцевих бюджетів на 2016 рік. Прогнозні розрахунки Мінфіну [Електронний ресурс]. – Режим доступу : eimg.pravda.com/files/c/2/c27d585.pdf.
12. Сайт центрального управління статистики Польщі [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://stat.gov.pl>.
13. Про обласний бюджет на 2015 рік : Рішення обласної ради від 15 січня 2015 року № 1145-VI [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.ts.lica.com.ua/b_text.php?type=3&id=13553&base=77.
14. Сайт інтернет-видання Юринком. Місцеві бюджети у зарубіжних країнах [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://yurincom.com/ru/yuridichni_visnyk_ukrainy/overview/?id=3170.
15. Сайт інтернет-издания ZN.UA. Как должна выглядеть бюджетная децентрализация в Украине [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://gazeta.zn.ua/finances/s-nebes-na-zemlyu-kak-dolzha-vyglyadet-byudzhetnaya-decentralizaciya-v-ukraine-.html>.

Стаття надійшла до редакції 04.12.2015.

ЕНЕРГОЗБЕРЕЖЕННЯ ЯК ФАКТОР ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

Сурменелян О.Р., аспірант

Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова

В статті розглянуті питання щодо визначення основних напрямів енергозбереження у промисловості та його впливу на економічну безпеку промислових підприємств. Автором зазначено, що енергоефективність та енергозбереження є пріоритетними напрямами енергетичної політики більшості країн світу. Визначено важливе місце енергетичної безпеки у складі економічної безпеки промислових підприємств та національного господарства в цілому. Обґрунтовано, що аналіз рівня ефективності енерговикористання на промислових підприємствах повинен базуватись на основі енергоаудиту та енергетичних балансів промислових підприємств. Наголошено, що енергозбереження, як фактор економічної безпеки українських промислових підприємств надає суб'єктам господарюючої діяльності ряд певних переваг. Визначені функції управління економічною безпекою промислових підприємств, які ґрунтуються на певних принципах.

Ключові слова: енергозбереження, економічна безпека, промисловість, підприємство.

Постановка проблеми. Проблеми енергозбереження залишаються в центрі уваги фахівців та громадськості. В умовах дефіциту паливно-енергетичних ресурсів в країні, підвищення цін на них та посилення конкуренції найбільш актуальним та ефективним напрямком підвищення ефективності роботи підприємств та економіки національного господарства в цілому становить енергозбереження. Від стану енергозбереження залежить економічна безпека промислових підприємств та національного господарства в цілому.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблемам енергозбереження приділені праці багатьох українських та зарубіжних вчених-економістів. Вагомий внесок у розроблення окремих аспектів цього питання зробили: Антоненко Л.А. [1], Каленюк А.А. [2], Половникова С.Ю. [3], Бернер М.С. [4] та ін.

Питання енергетичної та економічної безпеки промислових підприємств розглядалися багатьма провідними вітчизняними та зарубіжними вченими. Серед них: Данько М.С. [5], Гончаренко Л. П. [6], Лосев А.С [7], Михайлова С.А. [8] та інші.

Але визначенню енергозбереження як одного з основних факторів економічної безпеки промислових підприємств України не було приділено достатньої уваги, це і зумовило вибір теми дослідження.

Метою статті є визначення основних напрямів енергозбереження у промисловості та його впливу на економічну безпеку промислових підприємств.

Основні результати дослідження. На галузеву структуру економіки України мають вплив різні економічні та природні фактори, в тому числі наявний рівень розвитку продуктивних сил, темпи зростання або занепаду виробництва, рівень забезпечення сировинними та паливно-енергетичними ресурсами, інтенсивність реалізації досягнень науки і техніки, міжнародний поділ праці, економічна інтеграція. Тому, в умовах такої нерівності, високої конкуренції та динамічності зовнішнього середовища особливу важливість набувають питання забезпечення стабільного розвитку, зниження ризику та економічної безпеки промислових підприємств.

Ринкові умови господарювання, конкурентне середовище, обмеженість більшості видів ресурсів та їх поступове подорожчання спонукають суб'єктів господарювання

до пошуку не тільки нових, більш ефективних форм економічної співпраці, а й альтернативних або більш заощадливих ресурсів для виробничо-господарської діяльності. У зв'язку з цим значного практичного інтересу набуває питання переходу на використання нових ресурсів в умовах їх обмеженості [9].

Енергоефективність та енергозбереження є пріоритетними напрямками енергетичної політики більшості країн світу. Це обумовлено вичерпанням невідновлювальних паливно-енергетичних ресурсів, відсутністю реальних альтернатив їх заміни, наявністю ризиків при їх виробництві і транспортуванні. В останній час ці чинники набувають все більшого значення у зв'язку із загальною нестабільністю у регіонах видобутку паливно-енергетичних ресурсів, напругою на паливно-ресурсних ринках та несприятливими прогнозами щодо подальшого зростання цін на енергоресурси.

Аналіз літературних джерел виявив розбіжності існуючих підходів до проблеми енергозбереження. Усі енергозберігаючі заходи прийнято розділяти на дві категорії: із переважним технологічним ефектом, де зниження споживання енергії є супутнім явищем, та з переважною економією енергії, де економія енергії є головним мотивом заходу.

Для підвищення ефективності використання енергії існують чотири шляхи:

- організаційні заходи: наведення порядку або вдосконалювання управління – часто недорогі й приносять швидку віддачу на вкладені кошти (вважається, що їхня частка в загальному потенціалі енергозбереження становить близько 27%) [10];

- технічні заходи: ремонт, налагодження або заміна обладнання – вимагають певних капітальних витрат і проводяться, як правило, у рамках існуючої технологічної й технічної структури виробництва. Застосовуються добре відпрацьовані заходи, ефект від використання яких досить добре відомий і ризик його неотримання невеликий (приблизно 63% потенціалу енергозбереження);

- будівництво нового підприємства або заміна потужностей – нове будівництво із застосуванням енергоефективних технологій. Вимагає більших інвестицій, пов'язаних зі значним ризиком у зв'язку з невизначеністю зовнішнього середовища й рівня попиту на вироблену продукцію;

- зміна структури виробництва – перехід виробничих ліній на випуск менш енергоємної або більш корисної для суспільства продукції. Цей шлях пов'язаний з повною переорієнтацією виробництва, є досить унікальним в умовах стабільно працюючої економіки;

Третій і четвертий шляхи підвищення ефективності використання енергії вимагають більших фінансових витрат, на які досліджуване підприємство зараз неспроможне.

Організаційні заходи недорогі й виконуються на підприємстві постійно, але мають недостатній ефект.

Найбільш прийнятним для підприємства методом підвищення енергоефективності наразі є проведення технічних заходів, які з урахуванням зношеності парку обладнання особливо актуальні.

Комплекс заходів щодо поліпшення використання енергоресурсів має три аспекти:

- скорочення витрат енергії для задоволення енергетичних потреб;
- підвищення коефіцієнта використання енергоресурсів шляхом удосконалення всього процесу видобутку, перетворення, розподілу і використання паливно-енергетичних ресурсів;

– заміщення дорогих і обмежених видів енергоресурсів більш дешевими джерелами енергії.

Основними напрямками економії енергоресурсів є:

- удосконалення технологічних процесів та устаткування;
- зниження прямих втрат паливно-енергетичних ресурсів;
- структурні зміни в технології виробництва;
- поліпшення якості палива й енергії;
- організаційно-технічні заходи.

Слід зазначити особливу роль енергоаудиту підприємства. Енергоаудит – це оцінка ефективності процесу енергоспоживання на підприємстві незалежними експертами з розробкою практичних рекомендацій щодо реалізації конкретних ресурсозберігаючих заходів. У цьому полягає відмінність енергоаудиту від енергообстеження, що передбачає тільки перевірку параметрів енергоспоживання на відповідність нормативним вимогам [11].

Велику роль у підвищенні ефективності використання енергоресурсів відіграє складання енергобалансів промислових підприємств, які базуються на енергобалансі держави. Це базовий документ, на підставі якого відповідальна служба потім протягом осені встановлює тарифи для різних суб'єктів галузі. У рамках документа фіксується не тільки обсяг виробництва в цілому по країні, але й обсяг виробітку по електростанціях, рівень втрат у мережах. Згідно із законом, енергобаланс на майбутній рік повинен бути затверджений до 1 серпня поточного року.

Розробка та аналіз енергетичних балансів спрямовані на вирішення наступних основних завдань:

- оцінка фактичного стану енерговикористання на підприємстві, виявлення причин виникнення та рівня втрат паливно-енергетичних ресурсів;
- розробка плану заходів, спрямованих на зниження втрат паливно-енергетичних ресурсів;
- виявлення та оцінка резервів економії палива та енергії;
- удосконалення нормування і розробка науково обґрунтованих норм витрат палива та енергії на виробництво продукції;
- визначення раціональних розмірів енергоспоживання у виробничих процесах та установках;
- установлення вимог до організації та вдосконалення обліку і контролю витрат енергоносіїв;
- отримання вихідної інформації для вирішення питань створення нового устаткування і вдосконалення технологічних процесів з метою зниження енергетичних витрат, оптимізації структури енергетичного балансу підприємства шляхом вибору оптимальних напрямів, способів і розмірів використання підведених і вторинних енергоресурсів, удосконалення внутрішньовиробничого господарського розрахунку і системи стимулювання паливно-енергетичних ресурсів.

Енергозбереження є однією з основних умов енергетичної безпеки, яка у свою чергу є складовою економічної безпеки промислових підприємств. У Законі України «Про електроенергетику» енергетична безпека визначається як «стан електроенергетики, який гарантує технічно і економічно безпечне задоволення потреб споживачів енергією і охорону навколишнього середовища» [12].

В.І. Перебийніс вважає, що під енергетичною безпекою підприємства, його виробничих підрозділів і галузей виробництва доцільно розуміти захищеність виробничих об'єктів від зовнішніх і внутрішніх чинників, що порушують нормальне функціонування систем енергозабезпечення, ставлять під загрозу ефективну роботу виробничих систем та систем життєзабезпечення [13].

Т.Б. Надтока та О.В. Амеліницька пропонують під енергетичною безпекою підприємства розуміти ступінь захищеності його енергопостачання від зовнішніх і внутрішніх загроз в умовах нормального функціонування з урахуванням перспективи розвитку, а також ступінь енергозабезпечення мінімально необхідних потреб в енергії в надзвичайній ситуації [14].

Енергетична безпека як складова економічної безпеки будь-якого підприємства визначається двома основними складовими: стабільністю діяльності об'єкта, що передбачає стримування деструктивних чинників; спроможністю до економічного росту і прогресу, тобто можливістю самостійно реалізовувати і захищати свої економічні інтереси. Стабільність вимірюється забезпеченням функціонування і розвитку, необхідною кількістю енергетичних ресурсів.

До основних ознак економічної безпеки промислових підприємств належить:

- цілеспрямованість, тобто здатність забезпечувати досягнення стратегічних і тактичних цілей розвитку;
- конкурентоспроможність виробничої та фінансової систем, тобто її здатність повноцінно виконувати свої функції в умовах існування;
- взаємозамінність різних видів ресурсів, тобто чим вище рівень взаємозамінності, тим вище рівень економічної безпеки;
- ефективність, фактично йдеться про позитивну результативність системи економічної безпеки підприємства, яка визначається як відношення ефекту, результату до витрат, який зумовив його отримання;
- раціональність, тобто орієнтація при прийнятті рішень на кращий доступний варіант дій;
- захищеність, тобто відносна несприйнятливність виробничої та фінансової систем підприємства до усвідомленого чи випадкового негативного впливу зовнішнього і внутрішнього характеру;
- розвиток, тобто здатність до безперервного поліпшення, пристосованості до зовнішніх умов.

Підвищення рівня економічної безпеки промислових підприємств є першочерговим завданням в умовах нестабільного макроекономічного середовища та зовнішніх загроз. Існує ряд проблем управлінського характеру.

До проблем управлінського характеру можна віднести своєчасність і повноту інформації, відсутність чітких цільових установок і невизначеність стратегічних орієнтирів. Недостатній розвиток цілепокладання, в основному, притаманне підприємствам, що знаходяться в перехідному стані або на початкових етапах життєвого циклу. Однак більшість українських промислових підприємств функціонує без єдиної структури цілей і показників їх досягнення, спираючись на управління в «ручному режимі».

Енергозбереження, як фактор економічної безпеки українських промислових підприємств надає суб'єктам господарюючої діяльності ряд певних переваг. З урахуванням

цього фактору функції управління економічною безпекою промислового підприємства мають наступний вид (рис. 1).

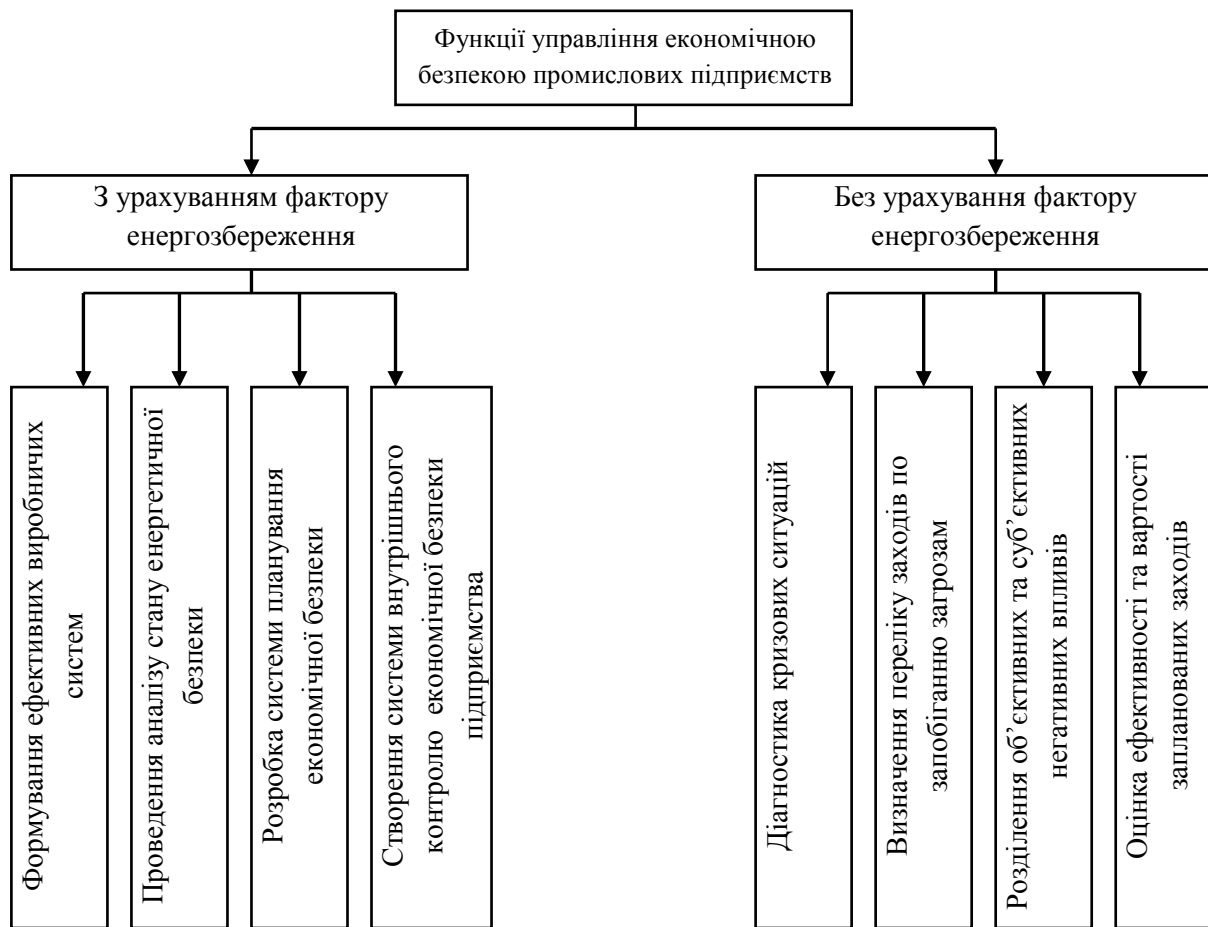

Рис. 1. Функції управління економічною безпекою промислових підприємств

Урахування фактору енергозбереження дозволяє представити управління фінансовою безпекою як систему взаємопов'язаних процесів розробки та реалізації управлінських рішень, пов'язаних із забезпеченням та захистом пріоритетних економічних інтересів підприємства від зовнішніх і внутрішніх загроз.

Ефективність процесів управління забезпечується за рахунок орієнтації на ряд основних принципів:

Принцип 1. Системність і комплексність прийнятих рішень.

Принцип 2. Інтегрованість із загальною системою виробничого планування.

Принцип 3. Орієнтованість на стратегічні цілі економічного розвитку підприємства.

Принцип 4. Високий динамізм управління.

Принцип 5. Адаптивність формованої системи економічної безпеки.

Принцип 6. Адекватність управлінських реакцій ідентифікованим загрозам.

Принцип 7. Варіативність підходів до розробки окремих управлінських рішень.

У складі елементів економічної безпеки держави, на погляд автора, енергетичну безпеку, яка у першу чергу повинна ґрунтуватися на енергозбереженні, необхідно вважати основною складовою. Взагалі це пояснюється тим, що наявність чи відсутність енергії зумовлює можливість або неможливість функціонування промислових підприємств та всієї

економіки. Висока ефективність енерговикористання виступає головною засадою високої ефективності національної економіки.

Висновки. Таким чином, у статті проаналізовано роль енергозбереження, як фактору економічної безпеки промислових підприємств. Визначено важливе місце енергетичної безпеки у складі економічної безпеки промислових підприємств та національного господарства в цілому. Аналіз рівня ефективності енерговикористання на промислових підприємствах повинен базуватись на основі енергоаудиту та енергетичних балансів промислових підприємств.

Автором зазначено, що енергозбереження, як фактор економічної безпеки українських промислових підприємств надає суб'єктам господарюючої діяльності ряд певних переваг. Визначені функції управління економічною безпекою промислових підприємств, які ґрунтуються на певних принципах.

Подальшими напрямками досліджень можуть виступати розгляд методичних питань визначення впливу енерго- та ресурсозбереження на економіку регіону.

Література:

1. Про електроенергетику : Закон України №575/97-ВР від 16.10.1997 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/575/97-%D0%B2%D1%80>.
2. Антоненко Л.А. Исследование энергоёмкости продукции III-й сферы АПК : методология анализа / Л.А. Антоненко, А.И. Рудь // Зб. наук. праць Ради по вивченню продуктивних сил України НАН України «Продуктивні сили. Регіональна економіка». – Ч. 1. – С.46-52.
3. Бернер М.С. Зарубежный опыт мотивации энергосбережения / М.С. Бернер, А. Лоскутов, Д.Б. Понаровкин, А.Н. Тарасова // Энергосбережение. – 2008. – №3. – С. 44-48.
4. Гончаренко Л.П. Процесс обеспечения экономической безопасности предприятия / Л.П. Гончаренко // Справочник экономиста [Электронный ресурс]. – 2004. – №14. – Режим доступа : http://www.profiz.ru/se/12_04/952/.
5. Данько М.С. Науково-технічні пріоритети забезпечення енергетичної безпеки / М.С. Данько // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2001. – Вип. 26. – С.171-174.
6. Каленюк А.А. Механизм управления ресурсосбережением в микроэкономической системе промышленного предприятия : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. экон. наук: 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством (теория управления экономическими системами)» / А.А. Каленюк. – Саратов, 2009. – 29 с.
7. Кондратенко Н.О. Теоретико-методологічні засади стратегії ресурсозбереження у регіональних економічних системах : дис. д-ра экон. наук: 08.00.05 / Н.О. Кондратенко. – Київ, 2011. – 469 с.
8. Лосев А.Ф. Экономическая безопасность предприятия / А.Ф. Лосев // Инвестиции. Налоги. Капитал [Электронный ресурс]. – 2003. – №17. – Режим доступа : <http://law.admtuyumen.ru/noframe/nic?d&nd=466200449&prevDoc=466200343>.
9. Михайлова С.А. Опыт стран Европы и Азии в сфере энергосбережения / С.А. Михайлова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.urfo-stroi.ru>.
10. Надтока Т.Б. Енергетична безпека підприємства як інструмент забезпечення його сталого соціально-економічного розвитку / Т.Б. Надтока, О.В. Амеліницька // Економіка і організація управління. – 2010. – №2 (8). – С. 63-69.
11. Перебийніс В. Управління енергетичною безпекою : концептуальні засади / В. Перебийніс // Науковий вісник Національного аграрного ун-ту. – 2001. – Вип. 43. – С.87-89.
12. Половникова С.Ю. Історичні аспекти ресурсозбереження як фактора сталого розвитку / С.Ю. Половникова // Вісник ДДФЕІ. – 2001. – №1. – С. 24-27.
13. Прокопенко В.В. Энергосбережение при выплавке чугуна в индукционных печах / В.В. Прокопенко, П. Кульбачный, В.И. Степанова // Промелектро. – 2007. – №3. – С. 53-56.
14. Скоков С.А. Эколого-экономическое регулирование процессов ресурсосбережения : дис... канд. экон. наук: 08.08.01 / С.А. Скоков. – Сумы, 2002. – 190 с.

References

1. Verkhovna Rada of Ukraine (1997). On electricity (Law). Retrieved from [http : //zakon3.rada.gov.ua/laws/show/575/97-%D0%B2%D1%80](http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/575/97-%D0%B2%D1%80).
2. Antonenko, L., & Rud, A. (2010). Study the energy intensity of production III-rd agro-industrial complex : analysis methodology. *Zb. nauk. prats Rady po vyvchenniu produktyvnykh syl Ukrainy NAN Ukrainy „Produktyvni syly. Regionalna ekonomika”* (Scientific Papers of the Council of Productive Forces of Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine), 1, 46-52 (in Rus.).
3. Berner, M., & Loskutov, D., & Ponarovkin, A., & Tarasova, A. (2008). Foreign experience of energy saving incentive. *Energoberezhenie (Energy saving)*, 3, 44-48 (in Rus.).
4. Goncharenko, L. (2004). The process of ensuring economic security. *Spravochnik ekonomista (Directory for economist)*, 14. Retrieved from [http : www.profiz.ru/se/12_04/952/](http://www.profiz.ru/se/12_04/952/).
5. Danko, M. (2001) Scientific and technical priorities of energy security. *Aktualni problem mizhnarodnykh vidnosyn (Actual problems of international relations)*, 26, 171-174 (in Ukr.).
6. Kaleniuk, A. (2009). The mechanism of resource saving management in microeconomic system of industrial enterprise. Saratov.
7. Kondratenko, N. (2011). Theoretical and methodological principles of resource strategies in regional economies. Kiev.
8. Losev, A. (2003). Economic safety of the enterprise. *Investitsii. Nalogi. Kapital (Investments. Taxes. Capital)*, 17. Retrieved from [http : //law.admtymen.ru/noframe/nic?d&nd=466200449&prevDoc=466200343](http://law.admtymen.ru/noframe/nic?d&nd=466200449&prevDoc=466200343).
9. Mikhailov, S. (2010). The experience of countries in Europe and Asia in the field of energy saving. Retrieved from [http : //www.urfo-stroi.ru](http://www.urfo-stroi.ru).
10. Nadtoka, T., & Amelnytska, O. (2010). Energy security company as a tool to ensure its sustainable socio-economic development. *Ekonomika I organizatsiya upravlinnia (Economics and management)*, 2(8), 63-69 (in Ukr.).
11. Perebyinis, V. (2001). Managing of energy security : conceptual bases. *Naukovyi visnyk Natsionalnogo agrarnogo universytetu (Scientific Bulletin of National Agricultural University)*, 43, 87-89 (in Ukr.).
12. Polovnykova, S. (2001). Historical aspects of resource as a factor of sustainable development. *Visnyk DDFEI (Journal of Dnepropetrovsk State Financial and Economic Institute)*, 1, 24-27 (in Ukr.).
13. Prokopenko, V., & Kulbachnyi, V., & Stepanova, V. (2007). Energy saving in the pig iron in induction furnaces. *Promelektro (Promelektro)*, 3, 53-56 (in Rus.).
14. Skokov, S. (2002). Ecological and economic regulation of the processes of resource. Sumy.

Стаття надійшла до редакції 22.10.2015.

АНАЛІЗ ОСНОВНИХ КАНАЛІВ ЗБУТУ СВІЖИХ ОВОЧІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Черненко Ю.Ю., аспірант

Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

Стаття містить дослідження в зміні структури реалізації овочів відкритого ґрунту сільськогосподарськими підприємствами за 2005-2014 рр. Автором проведено аналіз основних існуючих каналів збуту, їх сильні і слабкі сторони. Наведені рекомендації щодо організації збуту.

Ключові слова: ринок, канали збуту, овочі відкритого ґрунту, виробники овочів, оптовий ринок.

Постановка проблеми. Високі показники діяльності будь-якого підприємства залежать не лише від результатів виробничого процесу, але й, значною мірою, від успішної діяльності з реалізації продукції.

Перетворення в аграрній сфері привели до того, що товаровиробники повинні самі вибирати канали збуту, виходячи з можливості отримання найбільшого прибутку. Для кожного конкретного підприємства просування продукції є складною проблемою з організаційної та економічної точок зору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням питань формування ринкових економічних механізмів займався чимало вітчизняних і зарубіжних учених, зокрема Ф. Котлер, П.І. Гайдуцький, О.М. Онищенко, В.Г. Андрійчук, М.Й. Малік, О.М. Шпичак. Питання становлення сучасного овочевого ринку розкрито у роботах: В.І. Криворучко, П.М. Макаренко, В.О. Муковоз, Р.М. Скупський, В.В. Писаренко.

Недостатня кількість праць, що стосуються аналізу ситуації, дослідженню недоліків й переваг існуючих каналів збуту на овочевому ринку обумовило вибір теми для написання статті. До того ж ознаками ринку виступають його постійний рух і динамічний розвиток.

Метою статті є дослідити ретроспективу, сучасний стан, виявити слабкі й сильні сторони існуючих каналів збуту свіжої овочевої продукції. Розробити рекомендації щодо удосконалення організації збуту вироблених овочів відкритого ґрунту сільськогосподарськими підприємствами.

Основні результати дослідження. За 1995-2014 рр. в Україні сталися зміни в збуті овочевої продукції. У зв'язку з відміною державного замовлення, а також згортанням роботи споживчої кооперації, різко зменшилися обсяги продажу й значно змінилися канали реалізації. Спостерігається досить стійка тенденція зменшення продажу овочів на ринку і населенню та збільшується реалізація іншим споживачам, зокрема, комерційним структурам. Якщо в 1995 р. питома вага продажу овочевої продукції за іншими напрямками в структурі каналів реалізації складала 4,1 %, то за подальші роки відсоток збільшився на 47 відсоткових одиниць (табл. 1).

Згідно з даними Державного комітету статистики України прями продажі та реалізація продукції посередникам є основними каналами збуту виробниками сільськогосподарської продукції. Помітна зміна структури каналів реалізації овочів свідчить про те, що виробники, вибираючи найбільш вигідні з них, поступово пристосовуються до умов, які змінилися.

Цей спосіб реалізації дає змогу отримати певний прибуток, відразу вийти на прямий зв'язок від виробника до споживача.

Таблиця 1. Структура реалізації овочів відкритого ґрунту сільськогосподарськими підприємствами, %*

Канали реалізації	Рік								2014 р. до 1995 р. (+, -)
	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	
Переробним підприємствам	39,6	13,3	13,5	37,2	44,4	41,5	35,8	47,0	+7,4
На ринку	41,2	47,0	31,8	12,2	7,6	7,1	6,7	4,0	-37,2
Населенню	15,1	21,1	3,5	0,6	0,3	0,3	0,3	0,1	-15,0
За іншими напрямками	4,1	18,6	52,1	50,0	47,7	51,1	57,2	48,9	+44,8

*розроблено автором відповідно до[2]

Проте багато підприємств, що спеціалізуються на вирощуванні овочів відкритого ґрунту, досі не встигли адаптуватися до нового механізму господарювання, усвідомити важливість вибору найбільш відповідних технологій реалізації й залишили незмінною систему управління збутом продукції.

Відмова від активної діяльності з реалізації вирощеної продукції, збут посередницьким організаціям, відсутність можливостей довгострокового зберігання овочів з метою продажу в найбільш сприятливі періоди, чинить негативну дію не лише на товаровиробників, що втрачають додаткові доходи, але й на кінцевих споживачів, що частенько купують продукцію з багатократною націнкою [1].

Проаналізуємо плюси й мінуси основних існуючих каналів збуту овочів відкритого ґрунту сільськогосподарськими підприємствами.

Оптові ринки виконують значну роль у розвитку логістики свіжих овочів. В розвинених країнах такі ринки є обов'язковою ланкою у ланцюжку просування овочів. В Україні оптові ринки є, але подібних до європейських – одиниці. На них мають проводитись перевірка овочів на предмет їх безпечності, сортування, очищення, миття, пакування й маркування.

Оптові сільськогосподарські ринки виступають прийнятною та оптимальною системою розподілу швидкопсувної продукції, про що свідчить історичний досвід більшості країн світу. Уряди цих країн (Нідерланди, Франція, Іспанія, Японія, Австралія) активно та багатогранно брали участь у створенні оптових продовольчих ринків, починаючи з прийняття законів й нормативних актів, які стимулювали їх ефективне функціонування. У сусідній Польщі сформовано мережу оптових ринків, яка складається з 4-х міжрегіональних та 8-ми менших за розмірами оптових ринків. Усі вони були створені за фінансової й організаційної підтримки місцевих урядів та польських банків. Це було першочерговим рішенням аграрної політики уряду Польщі. Створені ринки одержали високу оцінку з боку представників ЄС та Європейського банку реконструкції та розвитку.

Система оптових сільськогосподарських ринків – це світова практика оптимізації продажу свіжих овочів. Створення мережі ринків оптової торгівлі овочами на території України одна з вимог СОТ щодо упорядкування системи реалізації вирощеної продукції.

Державна цільова програма створення оптових ринків сільськогосподарської продукції була затверджена постановою Кабінету Міністрів України 3 червня 2009 р.. Вона передбачала проведення комплексу заходів, зокрема, будівництво 25 оптових ринків. Очікувалося, що вони будуть зведені поблизу кожного обласного центру. Згодом – лише поблизу міст-мільйонників. Вітчизняні оптові ринки повинні були створюватись за зразком польських. У 2009 р. був прийнятий Закон «Про оптові ринки сільськогосподарської продукції» № 1561-VI від 25.06.2009 р., згідно з яким кожен оптовий ринок повинен був отримати по 25 млн. грн компенсації після його будівництва [3].

На сьогодні статус оптового ринку сільськогосподарської продукції, (далі ОРСП), присвоєно 12-ти суб'єктам господарювання. Але з них працюють лише два: львівський «Шувар» і київський «Столичний».

Мережа оптових ринків по всій країні повинна була стати важливим елементом логістики сільськогосподарської продукції, мала б містити на кожному з них щонайменше один логістичний термінал – споруди зі складами та зоною передпродажної підготовки продукції, де здійснюються приймання, зберігання, мийка, калібрування, фасування за міжнародними стандартами, служба підтвердження походження та якості, формування товарних партій й підготовка продукції до подальшого транспортування. За планами законодавців саме на ОРСП повинні були формуватися партії продукції, які б надходили на експорт.

Окрему увагу треба приділити досягненням львівського ОРСП «Шувар», працюючого з 2011 р. На ринок продукція потрапляє від вітчизняного виробника й імпорту, а виходить на споживання у Львівську область, інші регіони України, а також на експорт (львівський ринок вже став майданчиком для експорту дині й кавуна в країни Європейського союзу) [4].

Створення оптових продовольчих ринків підтримує оптову ланку в ланцюгу «виробник-споживач». Це надає можливість виробникам різних форм власності мати торгові місця без капітальних вкладень, достатню кількість потенційних покупців, налагодити контакти для створення нових торгових зв'язків, можливість вивчити пропозиції конкурентів й на цій основі виробити свою тактику та стратегію.

У всьому світі окупність таких об'єктів становить більше 10 років. Україна – не виняток. Цей об'єкт не є надзвичайно привабливим для інвесторів. Витрати з будівництва оптових ринків у всьому світі держава бере на себе. Наше законодавство, враховуючи «менталітет», частково компенсує витрати на будівництво після того як ринок проінвестований і вже побудований. Ця модель спрацювала у Києві й Донецьку, ОРСП «Шувар» також отримав компенсацію від держави.

Ринок – це місце, де обмінюється товар на гроші, де виробник може побачити, що вирощують інші (за якою ціною, в якому вигляді продають), дізнатися про нові сорти, вчитися дивитися на продукцію, яку він виростив, зі сторони.

Мінусами цієї форми торгівлі є зосередженість ОРСП у великих містах (час та витрати на доставку); плата за в'їзд; оренда торгової площі й павільйонів; лабораторні дослідження. Оптові ціни на продукцію є нижчими за роздрібні. Реально працює лише 2 ОРСП на всю країну. Враховуючи це, можемо констатувати, що вирішувати збутові проблеми за допомоги ОРСП випадає невеликій частині виробників овочевої продукції нашої країни [4].

Державні закупівлі гарантують, як правило, стабільність збуту й ціну на 15-20% вищу за оптову. Міністерством економіки України було створено офіційний загальнодержавний

веб-портал «Державні закупівлі», який є уповноваженим органом виконавчої влади з координації закупівель товарів, робіт і послуг за державні кошти. На сайті розміщено детальне керівництво для користувача й теоретично кожен виробник овочевої продукції може знайти оголошення про заплановані закупівлі та результати закупівель за державні кошти. Ця ж інформація публікується на сторінках офіційного державного друкованого видання «Вісник державних закупівель» [5].

Впроваджено системи електронних державних закупівель ProZorro на так звані «допорогові» тендерні закупівлі, визначені Законом України «Про здійснення державних закупівель», на які припадає більше половини бюджетних коштів, що використовуються під час закупівлі товарів і послуг, зокрема свіжих овочів у школи, садки та лікарні.

З 2016 р. торги за всіма державними закупівлями зобов'язують перейти на електронну систему комерції. Нещодавно прийнято закон №679-VIII від 15.09.2015 р. «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо державних закупівель». Головні новації законопроекту стосуються зниження корупційних ризиків, дерегуляції участі бізнесу, приведення законодавства до міжнародних стандартів та підвищення порогів закупівель до 200 тис. грн [6].

Вимогами даного каналу реалізації виступають якість, безпечність та ритмічність поставок.

Перевагами нововведень є прозорість електронної комерції та суттєве скорочення обсягів документів, які подаються до органів Державного казначейства України.

HoReCa (ресторани, готелі, кафе) перспективний варіант. Ринок гостинності в Україні розвивається. Конкуренція у ньому велика. Більшість закладів намагаються отримувати якісну продукцію. Сприяє налагодженню тісних взаємин зі збуту овочів мода на здорове харчування серед гостей закладів гостинності (ресторани у меню можуть вказувати місце вирощування продукції) [7].

Перевага цього каналу збуту – відсутність посередників у ланцюжку та стабільність, яка дозволяє чітко бачити перспективи й планувати свою діяльність, а також вигідні ціни порівняно з іншими збутовими варіантами. Користуватися цим каналом збуту можуть виробники, які територіально наближені до відповідної інфраструктури (готелів, ресторанів, кафе).

Недоліками цього збутового варіанту є транспортні й часові витрати та зусилля для налагодження контактів (доведеться добре попрацювати: обдзвонити й об'їздити сотню закладів).

Постачальник має задовольняти вимоги закладу: бути надійним, мати продукцію високої якості, широкий асортимент овочів й прийнятну для закладу схему постачання (постійні поставки невеликими партіями і в певний визначений час).

Посередники є іноді оптимальним каналом для багатьох дрібних фермерів. Тобто, це тіньовий оптовий посередник з достатньо добре організований процесом. Овочі можна продати швидко, за готівку (часто без документів або з мінімальним їх набором).

Проблема каналу полягає у тому, що важко отримати справедливу ціну від збуту посереднику. Тоді як при невеликих об'ємах вирощених овочів і нестачі овочесховищ цей канал позбавляє виробника проблем із доставкою вирощеної продукції на ринки й магазини. На хвилі розвитку електронної торгівлі та Інтернет-продажів існує досить варіантів за цим каналом збуту. Товаровиробники, що користуються Інтернетом, мають

змогу відстежуючи ціни на продукцію конкурентів, вчасно реалізовувати вироблену продукцію [7].

Обслуговуючі збутові кооперативи. Вирішити проблему збуту продукції овочівництва можна шляхом об'єднання виробників у заготівельно-збутові сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи. Такі кооперативи допоможуть вирішити низку питань зі спільного планування обсягів виробництва в розрізі культур, спільного придбання насінневого матеріалу та інших ресурсів, застосування однакових технологій вирощування, збору та передпродажної підготовки продукції, спільного будівництва овочесховищ, зберігання, переробки та збуту [8].

Проблеми каналу: недовіра до колективних форм ведення бізнесу, відсутність кооперативної культури, відсутність лідерів, яким довіряють і які здатні організувати кооперативи й управляти ними.

Об'єднаний збут за напрямками. З метою гарантованого збуту продукції ініціатори об'єднання вивчають ринок продукції, яку можна вирощувати, укладають попередні угоди про наміри закупівлі з переробними підприємствами, закладами торгівлі, трейдерами та на основі цього формують програму виробництва продукції, тобто домовляються між собою щодо спільного вирощування певних сортів та певного обсягу продукції та гарантованого її постачання під замовлення. Прикладом такої успішної співпраці є групи виробників овочів та баштанних культур у Херсонській області, які змогли вийти не тільки на організований вітчизняний ринок, але й на експорт (могутні плодоовочеві підприємства ПрАТ«Чумак» та ТОВ «Green Team»). Еволюція компанії дійшла до того, що на сьогоднішній день виготовляється 50 видів продукції, а також виникла потреба купувати продукцію у виробників об'єднання «Дніпровська перлина».

Об'єднання невеликих фермерів овочевої продукції навколо успішного виробника, який також займається вирощуванням плодоовочевої продукції, заслуговує уваги. Господарство-виробник зацікавлене у співпраці тому, що об'єднавши навколо себе овочевиробників, воно може значно розширити асортимент та обсяги виробництва продукції й відповідно мати широкий ринок покупців, які бажають в одному місці у виробника закупити безпосередньо весь асортимент свіжої продукції.

Дрібним виробникам зазначена схема теж вигідна тим, що вони мають турбуватись лише про виробництво якісної продукції та вчасне її постачання. Завдяки цьому група виробників може консолідовано вийти та завоювати широкий ринок збуту десятків тисяч тон продукції, у т.ч. бюджетним установам, закладам торгівлі, санаторіям, переробникам та торгівельній мережі. Успіхом такої співпраці є насамперед висока відповідальність ініціатора – голови господарства-виробника, який користується повагою та довірою серед всіх учасників овочевого проекту.

Супермаркети, роздрібна фірмова торгівля, спеціалізовані магазини овочевої продукції. Супермаркети гарантують покупцям стабільність поставок, якість і можливість простежити, звідки надійшли овочі, які технології застосовувалися під час їх вирощування. Це стабільність і вигідна ціна для виробника. Але система договорів й платежів по відношенню до виробників жорстка. Супермаркети працюють із постачальниками на умовах оплати після реалізації, тобто вся вартість продукції, яка зіпсувалася, лягає на плечі виробника. Якщо з боку постачальника продукції виникають навіть незначні порушення, до нього застосовують жорсткі штрафні санкції.

Якщо підприємство – сертифікований виробник органіки, то основним каналом збуту можуть бути спеціалізовані магазини і відділи супермаркетів. Ця продукція є дорожчою на 30%, ніж традиційно присутня на ринку, і «модною». Відтак, виробники органічної продукції цілком можуть розраховувати на плідну співпрацю із роздрібною торгівлею [9].

Загальними рекомендаціями щодо організації збуту можна назвати:

1) намагання мати прямий зв'язок зі споживачем, хто б він не був (чим менше ланок у цьому ланцюжку, тим краще);

2) диверсифікація збуту. Неможна зосереджуватись на одному споживачеві. Ринкове середовище дуже непередбачуване, а виробник в будь-який момент може залишитись без свого клієнта із тонами продукції, що швидко псується (прикладом може виступати нещодавня експортна орієнтація на ринок РФ);

3) сертифікацію вирощеної продукції (GlobalGAP, HACCP та ISO найважливіша умова успішного і рівноправного виходу на світовий ринок);

4) «рух уперед, націлений на довгострокову перспективу» – постійна робота в якості менеджера («холодні дзвінки», з чого почати розмову, як побудувати презентацію і як працювати із запереченнями).

За дослідженими каналами збуту продукції овочівництва виробник матиме переваги, застосовуючи передпродажне зберігання в овочесховищах, що найкраще підходить для овочів відкритого ґрунту. Різниця в ціні на продаж овочів має постійну динаміку збільшення з осені до весни й дозволяє отримати прибуток у 2-3 рази більший за «осінній» [10].

Висновки Кожен з овочевиробників повинен бути максимально зацікавлений в інтенсифікації процесів просування своєї продукції на ринок, оскільки від успішної діяльності на ринку залежить зрештою ефективність функціонування кожного підприємства й галузі в цілому. Проаналізовано структуру реалізації овочів відкритого ґрунту сільськогосподарськими підприємствами за останні 10 років. Автором запропоновано аналіз основних існуючих каналів збуту, їх переваги та недоліки. Визначено загальні рекомендації щодо організації збуту

Активному просуванню продукції господарства на ринок може сприяти налагодження прямих зв'язків з підприємствами переробки, торгівлі й харчування. При цьому необхідно своєчасно виявляти зміни в перевагах потенційних покупців, вибирати оптимальні канали реалізації овочів, вивчати й прогнозувати зміну кон'юнктуру ринку, а також вносити корективи в управління і організацію технологічного процесу виробництва.

Література

1. Котлер Ф. Основы маркетинга / Ф. Котлер : пер. с англ. – М. : «Ростинтэр», 1996. – 704 с.
2. Сільське господарство України 2014 : [стат. зб.] / за ред. О.М. Прокопенко. – К., 2015. – 379 с.
3. Про оптові ринки сільськогосподарської продукції : Закон України № 1561-VI від 25.06.2009 / Відомості Верховної Ради України. – 2009. – № 51. – Ст. 755.
4. Стрижеус А «Роман Федішин : Вырастить продукцию — очень важно, но также важно выгодно ее продать» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://latifundist.com/interview>.
5. Про здійснення державних закупівель : Закон України в редакції від 30.09.2015 №1197-VII (зі змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1197-18>.
6. Про внесення змін до деяких законів України у сфері державних закупівель щодо приведення їх у відповідність з міжнародними стандартами та вжиття заходів з подолання корупції : Закон України від 15.09.2015 №679-VIII // Відомості Верховної Ради. – 2015. – №46. – Ст. 414.

7. Грицак Н. Збут для дрібних – справа потопаючих / Н. Грицак // Агробізнес сьогодні. – 2014. – №5(276) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.agro-business.com.ua>.
8. Кучеренко Т. Ринок овочів і баштанних культур в Україні : поточна кон'юнктура і прогноз / Т. Кучеренко // Пропозиція. – 2009. – №1. – С. 52-56.
9. Красноручський О. Функціонування маркетингової інфраструктури внутрішніх ринків продовольства і сільськогосподарської продукції / О. Красноручський // Зб.наук.праць молодих вчених ТНЕУ. – Тернопіль: ТНЕУ, 2008. – С. 31-35.
10. Скупський Р.М. Організаційно-економічні засади інноваційного розвитку промислового овочівництва в аграрних підприємствах : монографія / Р.М. Скупський. – Херсон : Грін Д.С., 2013. – 442 с.

References

1. Kotler, F. (1996). Principles of Marketing. Mjscow : Rostinter.
2. Prokopenko, O. (2015). Ukrainian Agriculture of 2014 : [collected articles]. Kiev.
3. Verkhovna Rada of Ukraine (2009). About the wholesale markets of agricultural products (Law). Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny (Details of Verkhovna Rada of Ukraine), 51 (in Ukr.).
4. Stryzheus, A (2012). “Roman Fedyshyn : Grow products is very important, but so is profitable to sell”. Retrieved from <http://latifundist.com/interview>.
5. Verkhovna Rada of Ukraine (2015). On public procurement (Law). Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny (Details of Verkhovna Rada of Ukraine). Retrieved from <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1197-18>.
6. Verkhovna Rada of Ukraine (2015). On amendments to some laws of Ukraine on public procurement to bring them into line with international standards and measures to combat corruption (Law). Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny (Details of Verkhovna Rada of Ukraine), 46 (in Ukr.).
7. Hrytsak, N. (2014). Sales for small - drowning case. Agrobiznes sdogodni (Agro business today), 5(276). Retrieved from: <http://www.agro-business.com.ua>.
8. Kucherenko, T. (2009). Market vegetables and melons in Ukraine : current situation and forecast. Propozytsiia (Supply), 1, 52-56 (in Ukr.).
9. Krasnorutskiyi, O. (2008). Operation of marketing infrastructure of domestic markets for agricultural products and foodstuffs. Ternopil : TNEU.
10. Skupskiyi, R. (2013). Organizational and economic bases of innovative development of industrial vegetable production in agricultural enterprises. Kherson : Grin DS.

Стаття надійшла до редакції 05.10.2015.

АНАЛІЗ РІВНЯ ІННОВАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БУДІВЕЛЬНИХ ПІДПРИЄМСТВ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Якименко О.В., доцент

Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова

У статті проведено аналіз рівня інноваційного забезпечення будівельних підприємств регіонів України на основі використання індексного методу. Запропоновано використання методичного підходу до оцінки інноваційного забезпечення будівельних підприємств регіонів України, який враховує рівень ринкової, технологічної та ресурсної складових. Зроблено висновок, що джерелом зростання економіки і підвищення її конкурентних можливостей має стати інноваційна діяльність і формування на її основі нової технологічної бази виробництва. Основну увагу необхідно зосередити на пошуку таких структурних чинників, які б мали інноваційне походження і забезпечували позитивний вектор структурних змін, створюючи потенціал економічного розвитку через зростання продуктивності системи.

Ключові слова: інноваційне забезпечення, аналіз, будівельні підприємства, регіон.

Постановка проблеми. У сучасній високотехнологічній та динамічній економіці інновації виступають основою забезпечення для країн, що ними володіють, передових позицій у цивілізаційному розвитку і високих соціальних стандартів життя громадян. Значна частина інновацій втілюється у будівельному виробництві й направлена на його технологічну та організаційну модернізацію, підвищення продуктивності праці й рівня доходів працівників, підтримки високої конкурентоспроможності господарюючих суб'єктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам інновацій, інноваційної діяльності, інноваційної політики, структурних трансформацій під впливом НТП присвячено велику кількість наукових праць як зарубіжних, так і вітчизняних учених. Серед них: Амоша О.І. [1], Белоусова О.М. [2], Біловодська О.А. [3], Биконя С.Ф. [4], Касьяненко В.О. [5], Лапко О.О. [6], Панас В.Я. [7] та ін. Слід зауважити, що їх переважна більшість присвячувалася лише технологічним інноваціям, мало враховувалася обставина, що інновації різних видів тісно взаємопов'язані, взаємозалежні й не можуть здійснюватися автономно один від одного.

Метою статті є аналіз рівня інноваційного забезпечення будівельних підприємств регіонів України на основі використання індексного методу.

Основні результати дослідження. Будівельна галузь виступає не лише споживачем більшості видів інновацій, але й їх продуцентом, тому закономірно виникає зв'язок між станом розвитку будівництва, особливостями відтворення у ньому та характером і напрямками інноваційних процесів в економіці, що, зрештою, відбивається на її структурі.

На сьогодні в Україні спостереження за інноваційним забезпеченням будівельних підприємств регіонів України ведеться через дослідження рівнів і динаміки окремих показників інноваційної та патентно-ліцензійної діяльності, яких тільки у будівництві налічується сотні. Кожен із них несе відповідне інформаційне навантаження, висвітлюючи ті чи інші сторони загального процесу технологічного оновлення будівельного виробництва, виступаючи, таким чином, індикаторами для державної регуляторної діяльності в інноваційній сфері та економічного розвитку в цілому. Проте використання такої кількості

показників інноваційної діяльності не дає цілісної картини забезпечення будівельних підприємств регіонів України.

Оскільки економічний ефект є комплексною категорією, то його співставлення лише з окремими і навіть з групою показників інноваційного забезпечення завжди залишатиме сумнів щодо репрезентативності таких порівнянь. Тому доцільно, спираючись на існуючу статистичну базу, знайти можливості щодо інтеграційного виміру рівня інноваційного забезпечення будівельних підприємств регіонів України. За нашою концепцією, інтеграційний показник рівня інноваційного забезпечення будівельних підприємств регіонів України повинен складатися з декількох структурних складових, які мають відбивати найбільш суттєві риси інноваційного процесу, що дасть можливість системно й комплексно оцінити здобутки галузі в інноваційній сфері.

Методичний підхід до оцінки інноваційного забезпечення будівельних підприємств регіонів України має включати наступні етапи:

1. Виділення складових інноваційного забезпечення будівельних підприємств регіонів України.

2. Відбір первинних показників, які характеризують складові інноваційного забезпечення будівельних підприємств регіонів України

3. Збір статистичної інформації щодо первинних показників, які характеризують складові інноваційного забезпечення будівельних підприємств регіонів України за низку років. У даному дослідженні було зібрано та розглянуто показники за період 2009-2013 рр., оприлюднені у офіціальних статистичних джерелах [8].

4. Обчислення рівня складових інноваційного забезпечення будівельних підприємств регіонів України пропонуємо здійснювати за допомогою індексного методу.

Статистична практика широко використовує індекси при вивченні економічних явищ, знання методології побудови індексів значно розширює аналітичні можливості дослідника, збагачує результативну інформацію досліджень [9].

Економічний індекс – це відносна величина, яка характеризує зміну досліджуваного явища в часі, у просторі або в порівнянні з певним еталоном (планованим, нормативним рівнем і т.п.) Сукупності, що вивчаються статистикою зв'язку, можна поділити на два види. До одних сукупностей входять елементи (одиниці), що піддаються підсумовуванню в натуральному вираженні, це – прості сукупності. Сукупності, елементи яких не можна підсумовувати, називаються складними. Для характеристики зміни складних суспільних явищ застосовують індекси. Їх ще називають загальними індексами, на відміну від індивідуальних індексів, отриманих на основі порівняння обсягів в натуральному вираженні (простих сукупностей). В економічних розрахунках найчастіше використовують загальні індекси, які характеризують зміну сукупності в цілому. Побудова цих індексів і є змістом індексної методології, в якій розрізняють дві концепції, які по-різному інтерпретують загальні індекси [10].

Статистичні індекси – це відносні величини, які отримують в результаті порівняння складних економічних явищ, утворених з різнорідних елементів, що не підлягають безпосередньому підсумовуванню

Первинні показники, які характеризують ринкову, технологічну та ресурсну складові інноваційного забезпечення будівельних підприємств регіонів України є саме різнорідними, різновимірними елементами, що не підлягають безпосередньому підсумовуванню, тому доцільним є приведення їх у індексний вигляд.

Період обчислення індексів дає їм відповідну назву: річний, квартальний, місячний.

Залежно від форми побудови та методології розрахунку зведені та групові індекси діляться на агрегатні (сумарні) і середні з індивідуальних індексів.

Пропонуємо обчислювати рівні складових інноваційного забезпечення будівельних підприємств регіонів України як субіндекси методом середньої геометричної з ланцюгових індексів первинних показників, які характеризують відповідні складові інноваційного забезпечення будівельних підприємств регіонів України.

Ланцюгові індивідуальні індекси первинних показників, які характеризують відповідні складові інноваційного забезпечення будівельних підприємств регіонів України ($Л_{ППСІЗ}$, %) розраховуються за (1):

$$Л_{ППСІЗ} = \frac{ПП_{СІЗ_n}}{ПП_{СІЗ_{n-1}}} * 100\% , \quad (1)$$

де $ПП_{СІЗ_n}$, $ПП_{СІЗ_{n-1}}$ – значення первинних показники, які характеризують відповідні складові інноваційного забезпечення будівельних підприємств регіонів України відповідно у періодах n та $n-1$.

Рівні складових інноваційного забезпечення будівельних підприємств регіонів України ($СІЗ_{БП}$, %) у кожному дослідженому періоді розраховується як групові (субіндекси) за (2):

$$СІЗ_{БП} = \sqrt[m]{Л_{ППСІЗ_1} * Л_{ППСІЗ_2} * \dots * Л_{ППСІЗ_m}} , \quad (2)$$

де m – кількість ланцюгових індивідуальних індексів первинних показників, які характеризують відповідні складові інноваційного забезпечення будівельних підприємств регіонів України

5. Обчислення рівня інноваційного забезпечення будівельних підприємств регіонів України ($ІЗ_{БП}$, %) обчислюється за (3):

$$ІЗ_{БП} = \sqrt[3]{СІЗ_{БП_{Рин}} * СІЗ_{БП_{Тех}} * СІЗ_{БП_{Рес}} , \quad (3)$$

$СІЗ_{БП_{Рин}}$, $СІЗ_{БП_{Тех}}$, $СІЗ_{БП_{Рес}}$ – відповідно ринкова, технологічна та ресурсна складові інноваційного забезпечення будівельних підприємств регіонів України.

Методичний підхід до оцінки інноваційного забезпечення будівельних підприємств регіонів України, який на відміну від існуючих враховує рівень ринкової, технологічної та ресурсної складових, базується на використанні індексного методу, і дозволяє визначити на основі відповідного набору первинних показників, що характеризують складові інноваційного забезпечення будівельних підприємств регіонів України, його інтеграційний рівень.

Здійснений розрахунок складових інноваційного забезпечення будівельних підприємств регіонів України та його інтеграційного рівня за період 2009-2013 рр., дозволив провести аналіз та зробити відповідні висновки.

Так, рівень ринкової складової інноваційного забезпечення будівельних підприємств регіонів України у 2010 році зріс на 3,37 пунктів за рахунок збільшення первинних

показників: обсягу реалізованої продукції інноваційно-активними будівельними підприємствами; частки реалізованої інноваційної продукції, яка була лише поверхнево модифікованою, будівельними підприємствами з технологічними інноваціями; кількості виїздів наукових працівників за межі України з метою участі у міжнародних семінарах, конференціях; кількості міжнародних конференцій, семінарів, проведених організаціями у галузі будівництво та архітектура. У 2011 р. рівень даної складової інноваційного забезпечення будівельних підприємств регіонів України зріс на 2,07 пунктів за рахунок збільшення наступних первинних показників: кількості виконаних наукових та науково-технічних робіт; часток реалізованої інноваційної продукції, яка була новою для будівельних підприємств з технологічними інноваціями, і яка була новою для будівельного ринку; питомої ваги будівельних підприємств з технологічними інноваціями, найбільш важливими інноваційними цілями яких при розробці та впровадженні інноваційної продукції або процесів, було розширити номенклатуру товарів або послуг, збільшити потужності для виробництва товарів або послуг; кількості міжнародних конференцій, семінарів, проведених організаціями (установами) у галузі будівництво та архітектура (рис. 1).

Рис. 1. Динаміка рівня ринкової складової інноваційного забезпечення будівельних підприємств регіонів України у 2009-2013 рр., %

У 2012 році рівень ринкової складової інноваційного забезпечення будівельних підприємств регіонів України скоротився на 7,34 пункти в результаті зменшення наступних первинних показників: обсягу реалізованої продукції інноваційно-активними будівельними підприємствами; кількості виконаних наукових та науково-технічних робіт у галузі будівництво та архітектура; питомої ваги будівельних підприємств з технологічними інноваціями, найбільш важливими інноваційними цілями яких при розробці та впровадженні інноваційної продукції або процесів, було підвищити гнучкість при виробництві товарів або послуг, зменшити вплив на навколишнє середовище, замінити застарілі продукти або процеси, вийти на нові ринки чи збільшити частку ринку та поліпшити якість товарів або послуг.

У 2013 рівень даної складової інноваційного забезпечення будівельних підприємств регіонів України стрімко скоротився (впав на 15,34 пунктів) за рахунок зменшення майже усіх первинних показників, які характеризують дану складову: обсягу реалізованої продукції

інноваційно-активними будівельними підприємствами; часток реалізованої інноваційної продукції, яка була новою для ринку та новою для будівельних підприємств з технологічними інноваціями; питомої ваги будівельних підприємств з технологічними інноваціями, найбільш важливими інноваційними цілями яких при розробці та впровадженні інноваційної продукції або процесів, було розширити номенклатуру товарів або послуг, замінити застарілі продукти або процеси, вийти на нові ринки чи збільшити частку ринку, поліпшити якість товарів або послуг, підвищити гнучкість при виробництві товарів або послуг, збільшити потужності для виробництва товарів або послуг, зменшити вплив на навколишнє середовище.

Рівень технологічної складової інноваційного забезпечення будівельних підприємств регіонів України у 2010 році зменшився на 13,04 пунктів за рахунок скорочення наступних первинних показників: часток будівельних підприємств з технологічними інноваціями, які здійснювали внутрішні і зовнішні НДР, придбання машин, обладнання, програмного забезпечення та зовнішніх знань, здійснювали навчальну підготовку для інноваційної діяльності; кількості будівельних підприємств з продуктовими інноваціями, і тих, які використовували передові технології; обсягу науково-технічних розробок, виконаних власними силами наукових організацій у галузі будівництво та архітектура. У 2011 р. рівень даної складової інноваційного забезпечення будівельних підприємств регіонів України зріс на 2,41 пунктів за рахунок збільшення наступних первинних показників: обсягу науково-технічних розробок, виконаних власними силами наукових організацій у галузі будівництво та архітектура; кількості будівельних підприємств які використовували передові технології; часток будівельних підприємств з технологічними інноваціями, які здійснювали придбання машин, обладнання програмного забезпечення та зовнішніх знань; кількості використаних передових технологій будівельними підприємствами (рис. 2).

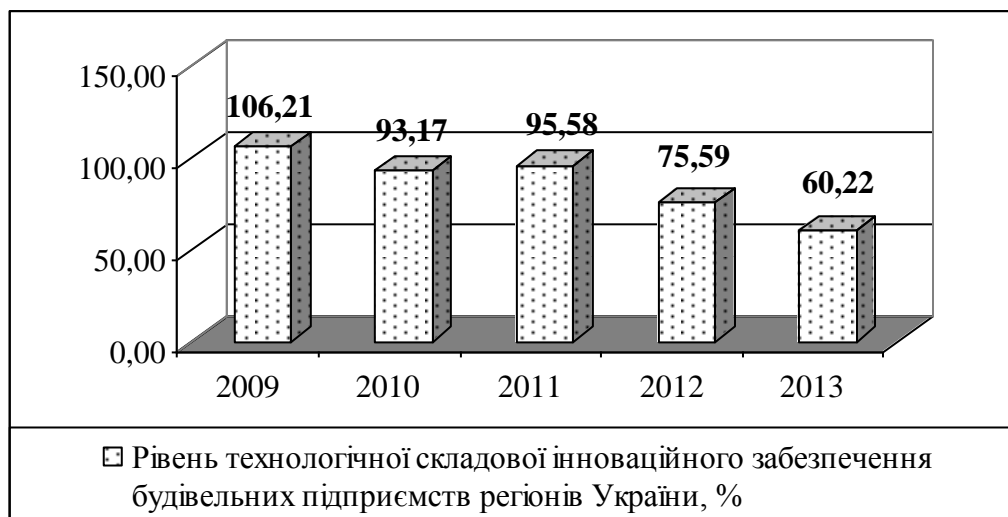

Рис. 2. Динаміка рівня технологічної складової інноваційного забезпечення будівельних підприємств регіонів України у 2009-2013 рр., %

У 2012 рівень технологічної складової інноваційного забезпечення будівельних підприємств регіонів України стрімко скоротився (впав на 19,99 пунктів) за рахунок зменшення майже усіх первинних показників, які характеризують дану складову: кількості будівельних підприємств з інноваційною активністю, які використовували передові

технології, з технологічними, продуктовими, процесовими, маркетинговими та організаційними інноваціями; часток будівельних підприємств з технологічними інноваціями, які здійснювали внутрішні і зовнішні НДР, навчальну підготовку для інноваційної діяльності та ринкове запровадження інновацій; кількості використаних передових технологій будівельними підприємствами. У 2013 продовжилось падіння рівня даної складової ще на 15,37 пунктів в результаті подальшого зниження первинних показників: кількості будівельних підприємств з інноваційною активністю, з технологічними, продуктовими, процесовими, маркетинговими та організаційними інноваціями; часток будівельних підприємств з технологічними інноваціями, які здійснювали внутрішні і зовнішні НДР, придбання машин, обладнання, програмного забезпечення та зовнішніх знань, здійснювали навчальну підготовку для інноваційної діяльності та ринкове запровадження інновацій.

Рівень ресурсної складової інноваційного забезпечення будівельних підприємств регіонів України у 2010 році зріс на 15,72 пунктів за рахунок збільшення наступних первинних показників: кількості поданих заявок на видачу та отриманих охоронних документів у патентних відомствах іноземних держав у сфері будівництво та архітектура, а також кількості грантів, отриманих на наукову роботу від міжнародних фондів на вид економічної діяльності – будівництво та архітектура. У 2011 р. рівень даної складової інноваційного забезпечення будівельних підприємств регіонів України зріс на 17,75 пунктів за рахунок збільшення наступних первинних показників: фінансування витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт у будівництві та архітектурі; внутрішніх поточних витрат на фундаментальні та прикладні дослідження виконані власними силами наукових організацій у будівництві; капітальних вкладень будівельних підприємств для здійснення наукових та науково-технічних робіт; кількості поданих заявок на видачу та отриманих охоронних документів у Державній службі інтелектуальної власності України у сфері будівництво та архітектура (рис. 3).

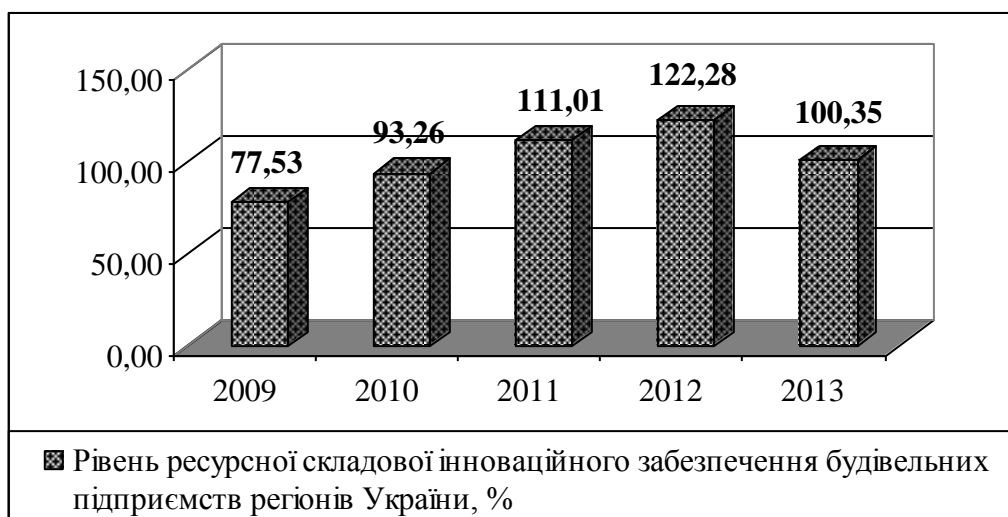

Рис. 3. Динаміка рівня ресурсної складової інноваційного забезпечення будівельних підприємств регіонів України у 2009-2013 рр., %

У 2012 році рівень ресурсної складової інноваційного забезпечення будівельних підприємств регіонів України збільшився на 11,27 пунктів за рахунок зростання наступних

первинних показників: кількості організацій, які виконують наукові та науково-технічні роботи у галузі будівництво та архітектура; внутрішніх поточних витрат на фундаментальні дослідження та науково-технічні розробки, виконані власними силами наукових організацій у будівництві; кількості отриманих охоронних документів у Державній службі інтелектуальної власності України у сфері будівництво та архітектура; чисельності наукових працівників, які виїжджали за межі України, та грантів, отриманих на наукову роботу від міжнародних фондів (вид економічної діяльності – будівництво та архітектура).

У 2013 рівень технологічної складової інноваційного забезпечення будівельних підприємств регіонів України стрімко скоротився (впав на 21,92 пунктів) за рахунок зменшення майже усіх первинних показників, які характеризують дану складову: кількості працівників основної діяльності наукових організацій у галузі будівництво та архітектура; фінансування витрат на виконання наукових та науково-технічних робіт у будівництві та архітектурі; внутрішніх поточних витрат на прикладні дослідження та науково-технічні послуги, виконані власними силами наукових організацій у будівництві; кількості грантів, отриманих на наукову роботу від міжнародних фондів видом економічної діяльності – будівництво та архітектура.

Рівень інноваційного забезпечення будівельних підприємств регіонів України у 2010 році зріс на 2,77 пунктів за рахунок збільшення ринкової і ресурсної його складових. У 2011 році рівень інноваційного забезпечення ще збільшився на 7,12 пунктів в результаті зростання усіх трьох його складових. У 2012 році даний показник скоротився на 7,04 пунктів за рахунок зменшення технологічної і ринкової складових інноваційного забезпечення будівельних підприємств регіонів України. У 2013 рівень інноваційного забезпечення будівельних підприємств регіонів України стрімко скоротився (впав на 17,33 пунктів) за рахунок зменшення абсолютно усіх його складових (рис. 4).

Рис. 4. Динаміка рівня інноваційного забезпечення будівельних підприємств регіонів України у 2009-2013 рр., %

Пропонуємо визначати динаміку рівня інноваційного забезпечення будівельних підприємств регіонів України пропорційно до зміни визначального показника інноваційного забезпечення будівельних підприємств – обсягу науково-технічних розробок, виконаних власними силами наукових організацій у галузі будівництво та архітектура у кожному

регіоні (рис. 5). Найнижчим рівень інноваційного забезпечення будівельних підприємств у 2013 р. був у Івано-Франківській та Запорізькій областях України, найвищим – у Миколаївській та Чернігівській областях.

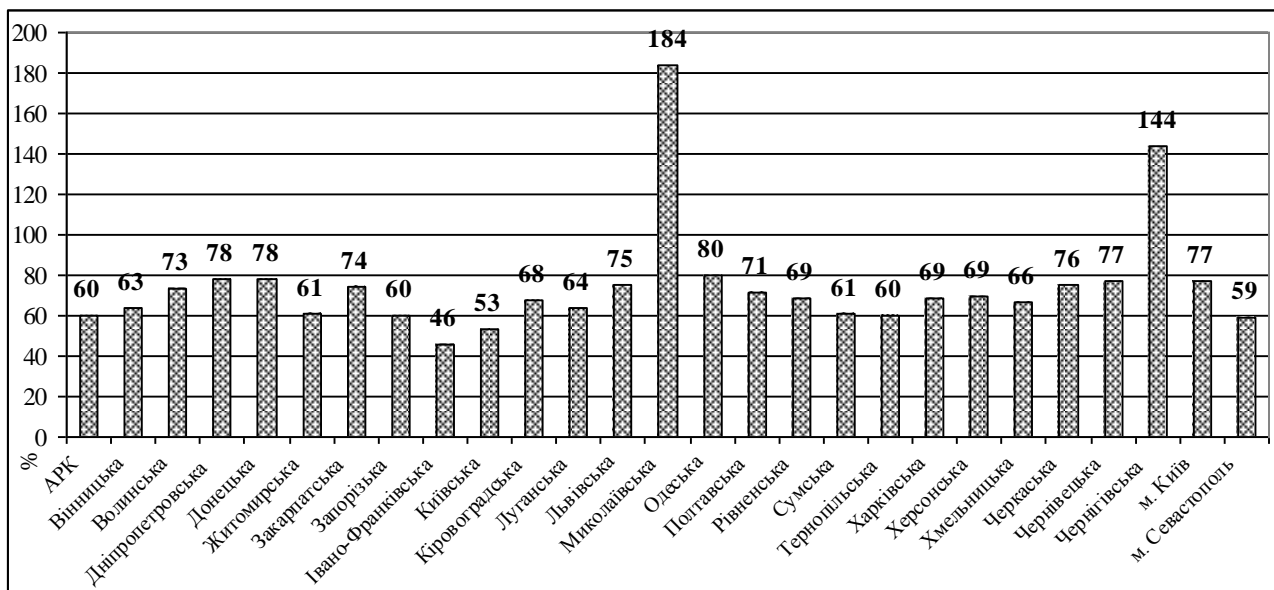

Рис. 5. Рівень інноваційного забезпечення будівельних підприємств регіонів України у 2013 р., %, [11]

Висновки. На сьогодні не існує об'єктивних оцінок потреби у фінансових ресурсах, необхідних для сприяння інноваційного забезпечення та структурної перебудови, оскільки, по-перше немає відповіді на питання, якою ми хочемо бачити власну економіку, а по-друге, відсутня методологія обрахунку потрібних обсягів ресурсів на макрорівні. Галузева структура інвестицій погіршується, перевага в інвестуванні віддається низькотехнологічним капіталомістким сферам будівництва, перелив інвестиційних ресурсів у прогресивні інвестиційно-утворюючі сфери практично не відбувається. У структурі джерел інвестування різко скоротилась питома вага державних капіталовкладень і основним джерелом стали кошти підприємств – амортизація та чистий прибуток. Використання бюджетних коштів на виконання державних галузевих програм неефективне, вони направляються на вирішення поточних питань і лише незначна їх частка – на капітальні інвестиції. Через відсутність зваженої амортизаційної політики створилася значна різниця між рівнем зносу основних засобів і обсягом нарахованої амортизації, намітилась тенденція до зниження частки амортизації в операційних витратах на виробництво, амортизаційні відрахування використовуються для покриття різних поточних потреб підприємств.

Можна підтримати позицію як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників, що джерелом зростання економіки і підвищенням її конкурентних можливостей має стати інноваційна діяльність і формування на її основі нової технологічної бази виробництва. Основну увагу необхідно зосередити на пошуку таких структурних чинників, які б мали інноваційне походження і забезпечували позитивний вектор структурних змін, створюючи потенціал економічного розвитку через зростання продуктивності системи.

Література

1. Амоша О.І. Інноваційне оновлення техніко-технологічної бази промислового виробництва на синергетичних засадах : теорія і практика / О.І. Амоша, І.П. Булієв, Г.З. Шевцова // Економіка промисловості. – 2007. – № 1. – С. 3-9.
2. Белоусова О.М. Сравнительный анализ инновационной активности субъектов Российской Федерации: монография / О.М. Белоусова, А.Б. Шаповал, Д.В. Грибанов. – М. : Издательский дом Академии Естествознания, 2011. – 196 с.
3. Біловодська О.А. Механізм стратегічного управління інноваційним розвитком: монографія / О.А. Біловодської. – Суми : Університетська книга, 2010. – 432 с.
4. Биконя С.Ф. Інституціональні аспекти теорії інноваційного розвитку / С.Ф. Биконя // Вісник КНУДТ. – 2003. – № 3. – С. 101-106.
5. Касьяненко В.О. Зарубіжний досвід управління інноваційним потенціалом економіки та можливості його використання в Україні / В.О. Касьяненко // Маркетинг та менеджмент інновацій. – 2011. – № 4 – С.200-204.
6. Лапко О.О. Науково-технічний потенціал та його розвиток / О.О. Лапко, В.П. Александрова. – К., 2003. – 421 с.
7. Панас В.Я. Управління інноваційною діяльністю підприємства : теоретичний аспект / В.Я. Панас, С.М. Ткач // Регіональна економіка : наук.-практ. журнал. – 2013. – № 1. – С. 69-75.
8. Державний комітет статистики України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
9. Симонова М.Д. Система показателей глобализации торговли развитых стран : методология анализа / М.Д. Симонова. – М. : Университет, 2010. – 308 с.

References

1. Amosha, O., & Buliev, I., & Shevtsova G. (2007). Innovative upgrade technical and technological base of industrial production on the basis of synergy : theory and practice. *Economica promyslovosti (Industrial economy)*, 1, 3-9 (in Ukr.).
2. Belousova, O. (2011). Comparative analysis of innovative activity in the Russian Federation. Moscow : Academy of Natural Sciences.
3. Bilovodska, O. (2010). The mechanism of strategic management of innovative development. Sumy : University Book.
4. Bykonya, S. (2003). Institutional aspects of the theory of innovation. *Visnyk KNUTD (Journal of KNUTD)*, 3, 101-106 (in Ukr.).
5. Kasyanenko, V. (2011). Foreign experience of innovative potential of the economy and the possibility of its use in Ukraine. *Marketing ta menedgment innovatsiy (Marketing and management of innovations)*, 4, 200-204 (in Ukr.).
6. Lapko, O., & Aleksandrova, V. (2003). Scientific and technical potential and its development. Kiev.
7. Panas, V., & Tkach, S. (2013). Innovation management of company : theoretical aspect. *Regionalna economica (Regional economics)*, 1, 69-75 (in Ukr.).
8. State Statistics Service of Ukraine (2015). Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
9. Symonova, M. (2010). The system of indicators of globalization of trade of developed countries : analysis methodology. Moscow : University.

Стаття надійшла до редакції 28.10.2015.

СИСТЕМИ ТА МЕХАНІЗМИ УПРАВЛІННЯ Й АДМІНІСТРУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЮ ЕКОНОМІКОЮ

УДК 332. 87

УПРАВЛІННЯ СПІЛЬНИМ МАЙНОМ СПІВВЛАСНИКІВ БАГАТОКВАРТИРНИХ БУДИНКІВ: ЗАКОНОДАВЧІЙ АСПЕКТ

Браташ М.А., асистент

Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова

В статті розглянуто основні законодавчо-нормативні акти, що регулюють правовідносини між суб'єктами управління спільною власністю співвласників багатоквартирних будинків. Визначено необхідність реформування державної житлової політики, що зумовлено невідповідністю житлових відносин змінам в економіці країни та необхідністю прискорення інтеграції житлової сфери у загальну систему ринкової економіки. Проведено порівняльний аналіз форм управління спільною власністю в житловій сфері. Визначено основні напрямки розвитку державної житлової політики.

Ключові слова: багатоквартирний будинок, співвласники, управління житловим фондом, об'єднання співвласників багатоквартирних будинків, управитель.

Постановка проблеми. Сучасний стан житлово-комунального господарства (ЖКГ) України – це наслідок багаторічного нехтування проблемами галузі. Неefективна система управління, відсутність дієвих механізмів прийняття рішень, непослідовність у виконанні поставлених задач реформування ЖКГ призвели до високого ступеня соціальної напруженості в суспільстві. Зниження обсягів нового будівництва, старіння наявного житлового фонду, хронічне недофінансування, зношування основних фондів і мереж, безальтернативність вибору постачальників житлово-комунальних послуг (ЖКП) – змушують шукати нові підходи до реалізації прав громадян на управління спільною власністю багатоквартирних будинків.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням управління житловим фондом приділили увагу багато вітчизняних і закордонних авторів, серед яких Манцевич Ю.М. [1], Олійник Н.І. [2], Онищенко В.О. [3], Севка В.Г. [4], Непомнящий О.М. [5], Бригілевич В., Гура Н., Молодченко Т.Г., Мущинська Н.Ю. [7], Сироткін В.А. [8] та ін. Не применшуючи значення робіт перелічених авторів, слід зазначити, що в сучасному динамічному темпі економічних і соціальних реформ, перед суспільством постають нові задачі. Однією з них є формування інституту відповідально власника житла.

Метою дослідження є визначення перспективних напрямів розвитку та форм управління спільною власністю співвласників багатоквартирних будинків на основі врахування ключових факторів, до яких відносяться: якість надання ЖКП, рівень обслуговування багатоквартирного житлового фонду, обов'язки і відповідальність суб'єктів управління спільною власністю співвласників багатоквартирних будинків.

Викладення основного матеріалу дослідження. Переважна частина житлового фонду України представлена багатоквартирними житловими будинками. Після прийняття у 1992 році Закону «Про приватизацію державного житлового фонду» [9], громадяни, які раніше користувались квартирами державного житлового фонду на умовах найму, отримали право на їх приватизацію. Одночасно з отриманням в приватну власність своєї квартири, власники автоматично стали і співвласниками всього будинку. Законом [9] закріплено, що мешканці зобов'язані приймати участь у спільних видатках, пов'язаних із утриманням будинку і прибудинкової території у відповідності зі своєю часткою у спільній власності будинку.

Жителі багатоквартирного будинку мають право брати участь в управлінні житловим фондом. Вони можуть самостійно сприяти поліпшенню використання і забезпеченню схоронності житлового фонду, здійснювати контроль за якістю і строками виконання заходів з управління житловим фондом, а також вносити державним органам, підприємствам, установам та організаціям пропозиції з питань експлуатації та схоронності житлового фонду.

Управління багатоквартирними будинками включає: забезпечення підтримання та поліпшення технічного стану багатоквартирного будинку; забезпечення утримання в належному стані прибудинкової території та об'єктів благоустрою, розташованих на ній; забезпечення своєчасного проведення огляду, оцінки технічного стану багатоквартирного будинку, його профілактичного, поточного, капітального та аварійного ремонту; відображення відомостей про багатоквартирний будинок в даних обов'язкового обліку, складення і подання обов'язкової звітності про такий будинок; забезпечення відповідно до встановлених норм і правил ефективного та цільового використання житлових і нежитлових приміщень; забезпечення ефективного і ощадного використання енергоресурсів під час експлуатації багатоквартирного будинку; забезпечення надання особам, що проживають у багатоквартирному будинку чи використовують приміщення в ньому для інших потреб, житлово-комунальних послуг належних рівня та якості; складення і видача довідок, що стосуються багатоквартирного будинку та користування приміщеннями в ньому, на вимогу осіб, які проживають у будинку чи використовують приміщення в ньому для інших потреб, а також на вимогу інших осіб у передбачених законодавством випадках; провадження іншої діяльності, спрямованої на забезпечення комфортного і безпечного проживання у будинку.

Отже, Закон України «Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку» передбачає три форми управління неподільним і загальним майном житлового комплексу (Рис. 1):

- Об'єднанням співвласників багатоквартирного будинку (ОСББ);
- Загальними зборами співвласників багатоквартирного будинку;
- Управителем, призначеним органом місцевої влади [10].

Спираючись на норми закону та узагальнюючи досвід реформування ЖКГ в Україні, слід відмітити, що законом фактично зазначено: обов'язок кожного співвласника належно утримувати, експлуатувати, реконструювати, реставрувати, здійснювати поточний та капітальний ремонт, технічне переоснащення спільного майна багатоквартирного будинку пропорційно до його частки співвласника. Тобто всі повноваження і відповідальність за управління спільним майном багатоквартирного будинку перекладено на власників приміщень такого будинку.

Управління багатоквартирним будинком є функцією його власника (співвласників), яка полягає у здійсненні окремих повноважень з володіння, користування і розпорядження багатоквартирним будинком та спрямована на збереження привабливості будинку на ринку житла, утримання його у належному технічному стані, забезпечення надання особам, що проживають у такому будинку чи використовують приміщення в ньому для інших потреб, житлово-комунальних та інших необхідних послуг належних рівня та якості.

Вибір форми управління здійснюють мешканці і власники приміщень багатоквартирного будинку на основі аналізу ситуації на ринку управління багатоквартирними будинками, формування якого в свою чергу передбачає наявність попиту у вигляді організованих споживачів та пропозиції в особі управителів.

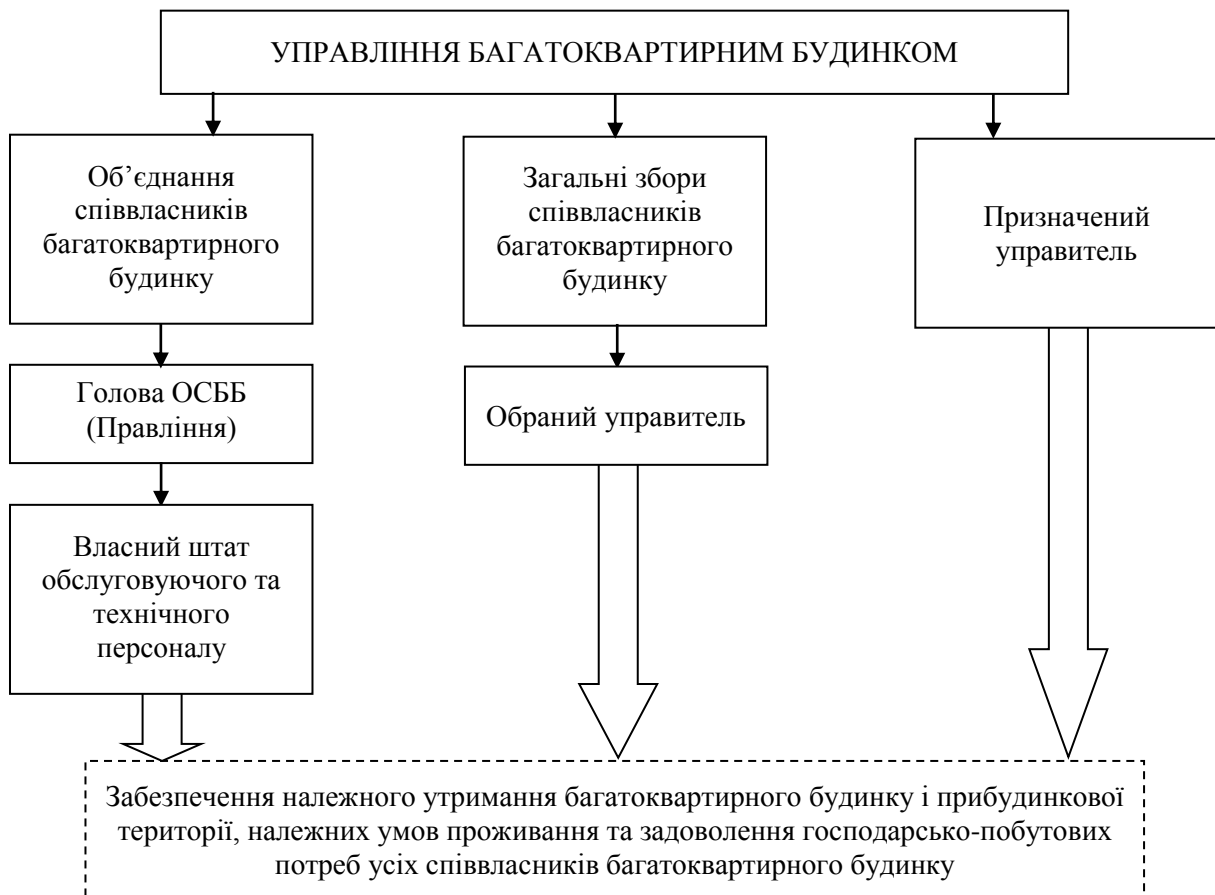

Рис. 1. Форми управління спільним майном багатоквартирних будинків, розроблено автором відповідно до [10]

Далі проаналізуємо детально кожну з перелічених форм управління.

По-перше, розглянемо варіант, коли управління багатоквартирним будинком здійснюється мешканцями самостійно, без залучення управителя, шляхом створення об'єднання співвласників багатоквартирного будинку (ОСББ).

Об'єднання співвласників багатоквартирного будинку – це юридична особа, створена власниками квартир та/або нежитлових приміщень багатоквартирного будинку для сприяння використанню їхнього власного майна та управління, утримання і використання спільного майна [11].

Головною метою створення ОСББ – є легітимне прийняття спільних рішень щодо спільного майна. Відповідно до Закону України «Про житлово-комунальні послуги» ОСББ не є і не може бути виконавцем житлово-комунальних послуг. На жаль, на практиці виникає безліч непорозумінь щодо природи, статусу та ролі ОСББ на ринку. Варто зазначити, що при цьому ОСББ не є господарюючим суб'єктом, не надає послуг співвласникам, а здійснює «господарче забезпечення не господарюючого суб'єкта» (самозабезпечення) (ст. 22 ЗУ «Про ОСББ»), оскільки самостійно забезпечує потреби співвласників в утриманні будинку та прибудинкової території. Переважно, самозабезпеченням ОСББ займаються не з причин економічної вигоди, а через відсутність розвинутого ринку житлово-комунальних послуг та послуг з професійного управління багатоквартирними будинками. Досвід різних країн засвідчує, що вартість послуг професійного управителя може складати 6-8% у структурі витрат на утримання багатоквартирного будинку, тоді як частка адміністративних витрат в об'єднанні, в якому управління здійснюється через статутні органи, може сягати 18-20%. Західний підхід до управління багатоквартирними будинками можна вважати кращим, адже управління здійснюється на професійному рівні, якість послуг відповідає запитам і можливостям співвласників, при цьому дотримуються демократичні норми ухвалення управлінських рішень власниками житла. З цього випливає, що запровадження в Україні інституту управителів багатоквартирним будинком є позитивною тенденцією до становлення і розвитку ринку управління багатоквартирними будинками. Суть ринкової моделі полягає у тому, що споживачі самостійно можуть обирати кращого з-поміж управителів (того, хто запропонував найкращий набір послуг за найнижчими цінами).

Зважаючи, що друга і третя форма управління багатоквартирним будинком передбачає залучення професійного управителя, то доцільно об'єднати розгляд цих варіантів. Проте слід зауважити, що обрання управителя загальними зборами співвласників багатоквартирного будинку Законом [10] має відбутися впродовж року з моменту введення в дію закону, в протилежному випадку виконавчий орган місцевої влади призначає приватного управителя, який впродовж одного місяця з моменту призначення укладає індивідуальні договори з кожним співвласником майна багатоквартирного будинку.

Управитель багатоквартирного будинку – фізична особа – підприємець або юридична особа – суб'єкт підприємницької діяльності, яка за договором із співвласниками забезпечує належне утримання та ремонт спільного майна багатоквартирного будинку і прибудинкової території та належні умови проживання і задоволення господарсько-побутових потреб [10].

При залученні управителя, управлінські функції розподіляються між ним та об'єднанням наступним чином.

Об'єднання забезпечує участь власників приміщень в управлінні багатоквартирним будинком, відповідаючи за:

- узгодження інтересів співвласників;
- ухвалення загальних рішень щодо цілей управління, розміру загальних витрат;
- вибір управителя за принципом оптимального співвідношення «ціна-якість»;
- замовлення конкретного обсягу та якості послуг з оплатою «за результатами»;
- ефективний контроль за виконанням договору управління через правління об'єднання.

Управитель, володіючи необхідною для управління будинком кваліфікацією і досвідом, відповідає за належне виконання таких функцій:

- оцінка технічного стану будинку і потреб (пріоритетів) у роботах, ремонтах (модернізації);
- поточне і перспективне планування робіт з обслуговування і ремонту, у тому числі капітального;
- підготовка пропозицій для власників: щодо варіантів здійснення обслуговування і ремонту з оцінкою фінансових витрат та їх ефективності (окупності);
- щодо способів фінансування капітального ремонту (модернізації, ресурсозбереження), включаючи залучення кредитних ресурсів;
- організація виконання робіт, вибір підрядників і контроль за їх виконанням;
- укладення договорів з виробниками і виконавцями комунальних послуг, контроль за їх кількістю та якістю (існує два варіанти: управитель здійснює збір платежів за комунальні послуги від співвласників та відповідає за їх якість, при цьому розраховується з виробниками і надавачами комунальних послуг самостійно; управитель виступає у ролі уповноваженого або комісіонера, який репрезентує інтереси співвласників перед виробниками і надавачами комунальних послуг, при цьому власники мають прямі договори з виробниками і надавачами комунальних послуг, управитель не відповідає за якість послуг перед споживачами і здійснює фіксацію якості послуг на вході в будинок);
- робота із забезпечення збору платежів та ін. [12]

Оскільки, історично склалося так, що у більшості міст України досить мало ОСББ і мало управителів, тому за основу аналізу особливостей та перспектив діяльності управителів багатоквартирних будинків буде запозичений досвід західних країн.

У світовій практиці існує кілька моделей роботи управителів. Управителі можуть існувати як у формі великих компаній, здатних надавати різноманітний набір послуг з обслуговування і ремонту будинку, так і зовсім маленьких (навіть одна особа – суб'єкт підприємницької діяльності), які самостійно здійснюють функцію управління багатоквартирним будинком, а для робіт з обслуговування будинку залучають підрядників. Досвід країн Східної Європи (Угорщина, Словаччина) демонструє, що з часом управлінсько-ремонтно-обслуговуюча організації з метою економічної ефективності своєї діяльності розділяються на більш спеціалізовані. Розвиток ринку йде у бік спеціалізації та зростання конкуренції між організаціями з однаковою спеціалізацією. Західні країни та США демонструють такі приклади розвиненого ринку житлових послуг, як, наприклад, обслуговування труб усередині будинку здійснює одна фірма, обслуговування приладів обліку на системах теплопостачання – інша фірма, обслуговування насосів, встановлених на системах теплопостачання, – третя, обслуговування бойлера (теплообмінника) – четверта і т.д. Відповідно, власникам необхідно мати такого управителя, який обізнаний з ринком підрядних робіт, знає переваги використання тих або інших технологій, орієнтується у цінах, володіє різними інструментами фінансування.

За умови виконання управителем всіх робіт власними силами, це позбавляє його від ризику невиконання яких-небудь робіт через відсутність потрібного підрядника на досить вузькому та малоспеціалізованому ринку житлових послуг (як, наприклад, у країнах СНД). Таким чином, управитель може гарантувати власникам виконання всіх робіт і послуг відповідно до договору. Одночасно, управитель змушений мати великий штат співробітників і власну матеріально-технічну базу для утримання і ремонту багатоквартирних будинків,

що робить компанію немобільною, підвищуючи вартість виконання робіт за недостатнього обсягу площі житла, яке перебуває в управлінні [13].

У західних країнах частіше зустрічаються схеми організації робіт, коли управитель лише наймає підрядників або ж лише підбирає для об'єднання відповідних фахівців або підрядників. Остання схема розповсюджена у США й Канаді. Такі управителі мають можливість надавати послуги необмеженій кількості об'єднань, незалежно від їх територіального розташування. На ринку представлено досить широкий спектр підрядних спеціалізованих житлових організацій, які самі утримують штат фахівців з необхідною кваліфікацією та досвідом, а також власну матеріально-технічну базу, необхідну для виконання певних робіт з обслуговування або ремонту будинку.

Застосування подібного зразку підвищує мобільність управителів, дозволяє індивідуальним підприємцям бути активними учасниками ринку житлових послуг і надає об'єднанню можливість оптимізувати витрати на утримання і ремонт будинку за рахунок вибору найкращого підрядника з урахуванням співвідношення «ціна-якість».

Отже, Україна має величезний потенціал для розвитку ринку управління житловим фондом. Вона має багато варіантів для вибору моделей побудови взаємовідносин між його суб'єктами і шанс створити власну, унікальну схему.

Для систематизації перелічених особливостей різних форм управління спільним майном співвласників багатоквартирних будинків, автором пропонується порівняльна таблиця переваг і недоліків зазначених форм управління житловим будинком.

Таблиця 1. Порівняльна таблиця переваг і недоліків різних форм управління спільним майном співвласників багатоквартирних будинків*

	ОСББ	ОБРАНИЙ УПРАВИТЕЛЬ	ПРИЗНАЧЕНИЙ УПРАВИТЕЛЬ
1	2	3	4
ПЕРЕВАГИ	<ul style="list-style-type: none"> - Зацікавленість у здійсненні контролю за якістю всіх житлово-комунальних послуг. - Усвідомлення спільної відповідальності більшості співвласників за належне управління будинком. - Можливість оперативного розв'язання поточних проблем: ухвалити рішення може правління ОСББ, немає потреби скликати загальні збори з оперативних питань управління. - Економічна зацікавленість у вжитті заходів з ресурсозбереження. 	<ul style="list-style-type: none"> - Перекладання організаційних та оперативних питань управління на професіонала і водночас контроль співвласників за його діяльністю. - Поліпшення управління багатоквартирним будинком з урахуванням потреб усіх зацікавлених осіб за рахунок професійного підходу до управління. - Розвинення ринку послуг з професійного управління багатоквартирними будинками. - Розвиток конкурентної боротьби між управителями за клієнтів (співвласників), що сприяє підвищенню якості наданих послуг. 	<ul style="list-style-type: none"> - Перекладання організаційних та оперативних питань управління на професіонала і водночас контроль співвласників за його діяльністю. - Поліпшення управління багатоквартирним будинком з урахуванням потреб усіх зацікавлених осіб за рахунок професійного підходу до управління. - Розвинення ринку послуг з професійного управління багатоквартирними будинками. - Розвиток конкурентної боротьби між управителями за клієнтів (співвласників), що сприяє підвищенню якості наданих послуг.

1	2	3	4
НЕДОЛІКИ	<ul style="list-style-type: none"> - ОСББ не є господарюючим суб'єктом і не має надавати послуги з утримання та обслуговування житлового будинку, а отже надання таких послуг викликають суттєві труднощі у голів ОСББ. - Висока частка витрат на утримання власного штату обслуговуючого і технічного персоналу та апарату управління ОСББ. - відсутність професійної підготовки керівників ОСББ. 	<ul style="list-style-type: none"> - Невідповідність якості послуг управителя заявленим обіцянкам. - Неможливість припинення договору з управителем впродовж терміну дії договору (мінімальний термін дії 1 рік). - Несформованість ринку професійних управителів. - Для професійного управителя обсяг функцій та відповідної плати за них практично є однаковими незалежно від величини будинку, що суттєво підвищує витрати на управління для невеликих будинків. 	<ul style="list-style-type: none"> - Можливість зловживань повноваженнями по укладанню договорів з виробниками послуг. - Неможливість припинення договору з управителем впродовж терміну дії договору (мінімальний термін дії 1 рік). - Відсутність чітких параметрів оцінки якості послуг управителя. - Незацікавленість управителя у формуванні ОСББ, можлива протидія та блокування ініціатив співвласників. - Несформованість ринку професійних управителів.

*розроблено автором відповідно до [10-12]

Остання редакція Загальнодержавної програми реформування і розвитку житлово-комунального господарства на 2009-2014 [14] визначала, що в рамках інституціонального забезпечення виконання Програми одним із пріоритетних напрямків є створення системи управителів у системі житлового господарства.

Однак, і до сьогодні не сформовано належних умов для створення конкурентного середовища на ринку послуг з професійного управління багатоквартирним житловим фондом. Визначення поняття «управитель багатоквартирним будинком» не знайшло свого відображення в Програмі, а було законодавчо закріплено лише в 2015 році в Законі «Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку».

З 1 січня 2015 року Закон [14] фактично втратив чинність. На заваді реалізації програмних положень Закону стали недофінансування в повному обсязі заходів, передбачених Програмою, а також недостатня роз'яснювальна робота на низових ланках ЖКГ. До прикладу, планувалося до кінця 2014 року створення понад 45 тисяч об'єднань співвласників багатоквартирних будинків, а фактична їх кількість станом на 1 січня 2015 року – всього лише понад 16 тисяч ОСББ [15].

Висновки. Будь-яка управлінська діяльність багатоквартирним будинком може бути ефективною лише за умови, коли співвласники майна будуть брати безпосередню участь в ухваленні певного управлінського рішення, а функції з управління спільним майном багатоквартирних будинків будуть передані професійним управителям. Перші кроки в цьому напрямі з боку держави зроблені з прийняттям закону «Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку». Наступним кроком має стати формування інституту відповідального власника житла та усвідомлення мешканців багатоквартирних будинків спільної відповідальності за збереження власного будинку та утримання його в належному технічному стані. Професійне управління багатоквартирним будинком має стати основним вектором розвитку системи управління спільною власністю житлових будинків.

Література

1. Манцевич Ю.М. Удосконалення розвитку житлового господарства міст України : автореф. дис... д-ра екон. наук : 08.00.05 «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка» / Ю.М. Манцевич. – К., 2009. – 39 с.

2. Олійник Н.І. Державне регулювання ринку житла в Україні : автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.02 «Механізми державного управління» / Н.І. Олійник. – К., 2011. – 19 с.
3. Онищенко В.О. Організаційно-економічні засади сучасної житлової політики : регіональний вимір : монографія / В.О. Онищенко, Т.М. Завора. – Полтава, 2012. – 248 с.
4. Сєвка В.Г. Підвищення ефективності управління житловим фондом міст на засадах маркетингу / В.Г. Сєвка // Вісн. Нац. ун-ту «Львів. Політехніка». – 2012. – №749. – С. 470-474.
5. Непомнящий О.М. Методологічні засади формування та реалізації державної житлової політики : автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.02 «Механізми державного управління» / О.М. Непомнящий. – Донецьк, 2013. – 36 с.
6. Бригілевич В. Професійне управління житловою нерухомістю : правові, організаційні, економічні і фінансові аспекти : практичний посібник / Бригілевич В., Гура Н., Щодра О. та ін. – Львів : «Папуга», 2013. – 228 с.
7. Молодченко Т.Г. Формування пропозицій щодо нормативно-правового врегулювання діяльності управителів спільного майна багатоквартирних будинків / Т.Г. Молодченко, Н.Ю. Мушинська // Економічний простір. – 2013. – №80. – С. 219-229.
8. Сироткин В.А. Теория и методология воспроизводства жилищного фонда : автореферат дис. ... доктора экономических наук : 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / В.А. Сироткин – Екатеринбург, 2014. – 41 с.
9. Про приватизацію державного житлового фонду : Закон України від 19.06.1992 № 2482-ХІІ // Відом. Верхов. Ради України. – 1992. – №36. – Ст. 524.
10. Про об'єднання співвласників багатоквартирного будинку : Закон України від 29 листопада 2001 р. № 2866/III [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2866-14>. – Загл. з екрану.
11. Про особливості здійснення права власності у багатоквартирному будинку : Закон України від 14.05.2015 № 417-VIII // Відомості Верховної Ради – 2015 – №29 – Ст. 262
12. Про житлово-комунальні послуги : Закон України від 24.06.2004 № 1875-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 47. – Ст. 514
13. Кайлюк Є.М. Дослідження досвіду управління житловим фондом в різних країнах світу / Є.М. Кайлюк, М.А. Браташ // Економіка і управління підприємствами машинобудівної галузі : проблеми теорії та практики. – 2013. – № 5. – С. 21-28.
14. Про Загальнодержавну програму реформування і розвитку житлово-комунального господарства на 2009-2014 роки : Закон України від 24.06.2004 № 1869-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 46. – Ст. 1864.
15. Офіційний сайт Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minregion.gov.ua/>.

References

1. Mantsevych, Yu. (2009). Improving development of Housing Cities in Ukraine. Kiev).
2. Oliynyk, N. (2011). State regulation of the housing market in Ukraine. Kiev.
3. Onyshchenko, V. (2012). Organizational and economic aspects of modern housing policy : regional dimension. Poltava.
4. Sievka, V. (2012). Improved management of housing stock on the basis of marketing. Visnyk Natsionalnogo universytetu "Lvivska Politehnika" (Journal of National University "Lviv Polytechnic"), 749, 470-474 (in Ukr.).
5. Nepomniashchy, O. (2013) Methodological bases of formation and implementation of state housing policy. Donetsk.
6. Brygilevych, V., & Gura, N., & Shchodra, O. (2013). Professional management of residential real estate : legal, organizational, economic and financial aspects. Lviv.
7. Molodchenko, T., & Mushchynska, N. (2013). Formation of proposals for legal regulation of common property managers of apartment buildings. Ekonomichnyi prostir (Economic space), 80, 219-229 (in Ukr.).
8. Syrotkin, V. (2014). Theory and methodology of reproduction housing fund. Ekaterinburg.
9. Verkhovna Rada of Ukraine (1992). About privatization of public housing (Law). Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny (Details of Verkhovna Rada of Ukraine), 36 (in Ukr.).
10. Verkhovna Rada of Ukraine (2015). About Condominiums (Law). Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

11. Verkhovna Rada of Ukraine (2015). About the specifics of ownership in an apartment house (Law). Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny (Details of Verkhovna Rada of Ukraine), 29 (in Ukr.).
12. Verkhovna Rada of Ukraine (2004). About housing services (Law). Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny (Details of Verkhovna Rada of Ukraine), 47 (in Ukr.).
13. Kailiuk, E., & Bratash, M. (2013). Research experience in housing management in different countries. *Ekonomika i upravlinnia pidpryemstvamy mashynobudivnoi galuzi : problemy teorii ta praktyky* (Economics and management of engineering industry : problems of theory and practice), 5, 21-28 (in Ukr.).
14. Verkhovna Rada of Ukraine (2004). About State Program of Reform and Development Housing for 2009-2014 (Law). Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny (Details of Verkhovna Rada of Ukraine), 46 (in Ukr.).
15. The Ministry of Regional Development, Construction, Housing and Communal Services (2015). Retrieved from <http://www.minregion.gov.ua/>.

Стаття надійшла до редакції 03.10.2015.

СКЛАДОВІ ТА НАПРЯМИ ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ

Гусак Ю.В., аспірант

Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова

В статті розглянуті питання, пов'язані з вивченням складових та основ формування організаційно-ресурсного потенціалу промислових підприємств України. Досліджено фактори впливу на формування та реалізацію виробничого потенціалу промислових підприємств. Обґрунтовано, що система організаційно-ресурсного потенціалу промислових підприємств визначається як сукупна здатність системи управління, господарювання, системи інтелектуальної праці і системи життєзабезпечення створювати промислову продукцію, надавати різноманітні послуги і здійснювати різноманітні види робіт, підвищувати і розвивати професійний, освітній, науковий, соціально-культурний рівень персоналу підприємств у даний період часу. Автором визначено, що на стадії формування організаційно-ресурсного потенціалу проводиться виявлення можливостей підприємства та його ресурсів, які були б здатні підвищити його конкурентоспроможність.

Ключові слова: організаційно-ресурсний потенціал, промислове підприємство.

Постановка проблеми. Управління організаційно-ресурсним забезпеченням промислових підприємств України здійснюють через виконання загальних та конкретних функцій менеджменту. Розвиток промислового підприємства у сучасних умовах залежить від його місії, цілей, які зумовлюють вибір галузі діяльності, номенклатури та асортименту продукції, напрямів розподілу прибутків та інвестицій, системи підпорядкованих цілей для забезпечення її досягнення. Вивчаючи теоретичний та практичний досвід, історію наукової думки щодо організаційно-ресурсного забезпечення промислових підприємств нами визначено, що для управління та регулювання цим процесом необхідно вивчення основ формування та складових їх організаційно-ресурсного потенціалу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню потенціалу промислових підприємств та його складових приділено увагу багатьох українських та зарубіжних вчених-економістів. Серед них: Ареф'єва О.В. [1], Борзенкова К.С. [2], Коренков О.В. [3], Мельник О.Г. [4], Сайбель С.А. [5], Свободин В.А. [6], Храмцова Т.Г. [7] та ін.

Але питання, пов'язані з вивченням складових та основ формування організаційно-ресурсного потенціалу промислових підприємств потребують більш детального опрацювання.

Метою статті є вивченням складових та основ формування організаційно-ресурсного потенціалу промислових підприємств України на основі визначення елементів різних класів ресурсів.

Основні результати дослідження. Розглядаючи складові організаційно-ресурсного потенціалу промислового підприємства, необхідно детально їх вивчити. Відомо, що виробничий потенціал в широкому розумінні становить систему відповідним чином організованих і спрямованих на досягнення поставлених цілей ресурсів промислового підприємства. Специфічність визначення виробничого потенціалу (кількісний аспект) найбільше пов'язана з такими економічними категоріями, як виробнича функція та виробнича потужність. Ці категорії обумовлюють одна одну, оскільки результат виробництва (готова продукція) залежить від його факторів, серед яких особливе місце займає капітал, формою участі якого у виробничому процесі є виробнича потужність.

Особливість ролі останньої серед факторів виробництва пояснюється специфічністю капіталу як катализатора підприємництва, і головне – специфічністю виробничої потужності як порівняно немобільного фактору серед інших чинників виробництва.

Формування та реалізація виробничого потенціалу сучасних промислових підприємств залежить від багатьох зовнішніх факторів (зовнішнє середовище, яке дає уявлення про затребуваність виробничого потенціалу конкретного підприємства або галузі) та від внутрішніх факторів, від яких залежить реалізація цього потенціалу. Всі ці фактори повинні враховуватися при формуванні, нарощуванні та реалізації виробничого потенціалу промислових підприємств (рис. 1).

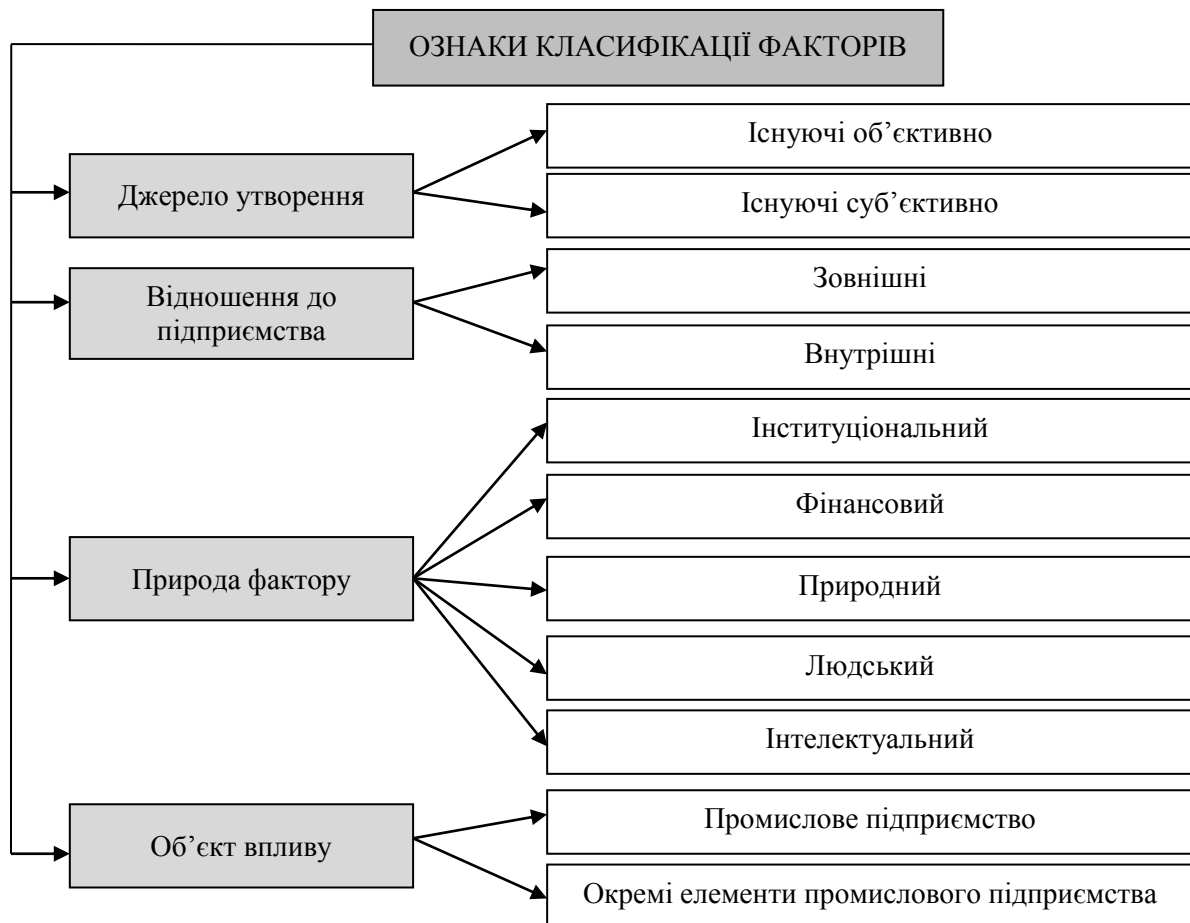

Рис. 1. Фактори впливу на формування та реалізацію виробничого потенціалу промислових підприємств

Кадровий потенціал – персонал підприємства, як складова організаційно-ресурсного потенціалу підприємства визначається як трудові можливості підприємства, здатність персоналу до генерування ідей, створення конкурентоспроможної продукції, його освітній, кваліфікаційний рівень, психофізіологічні характеристики і мотиваційний потенціал. Кадровий потенціал підприємства складається з фахівців високої кваліфікації, кожен фахівець – особистість з високим рівнем професіоналізму. Разом з тим віддача сукупного кадрового потенціалу невисока. Це пояснюється тим, що на підприємстві не організовано взаємодію між фахівцями як основними складовими кадрового потенціалу. Ефективність використання сукупного кадрового потенціалу повинна бути більше за суму ефективності

професійно-особистісного потенціалу кожного фахівця за рахунок реалізації ефекту взаємодії, ефекту синергії (рис.2).

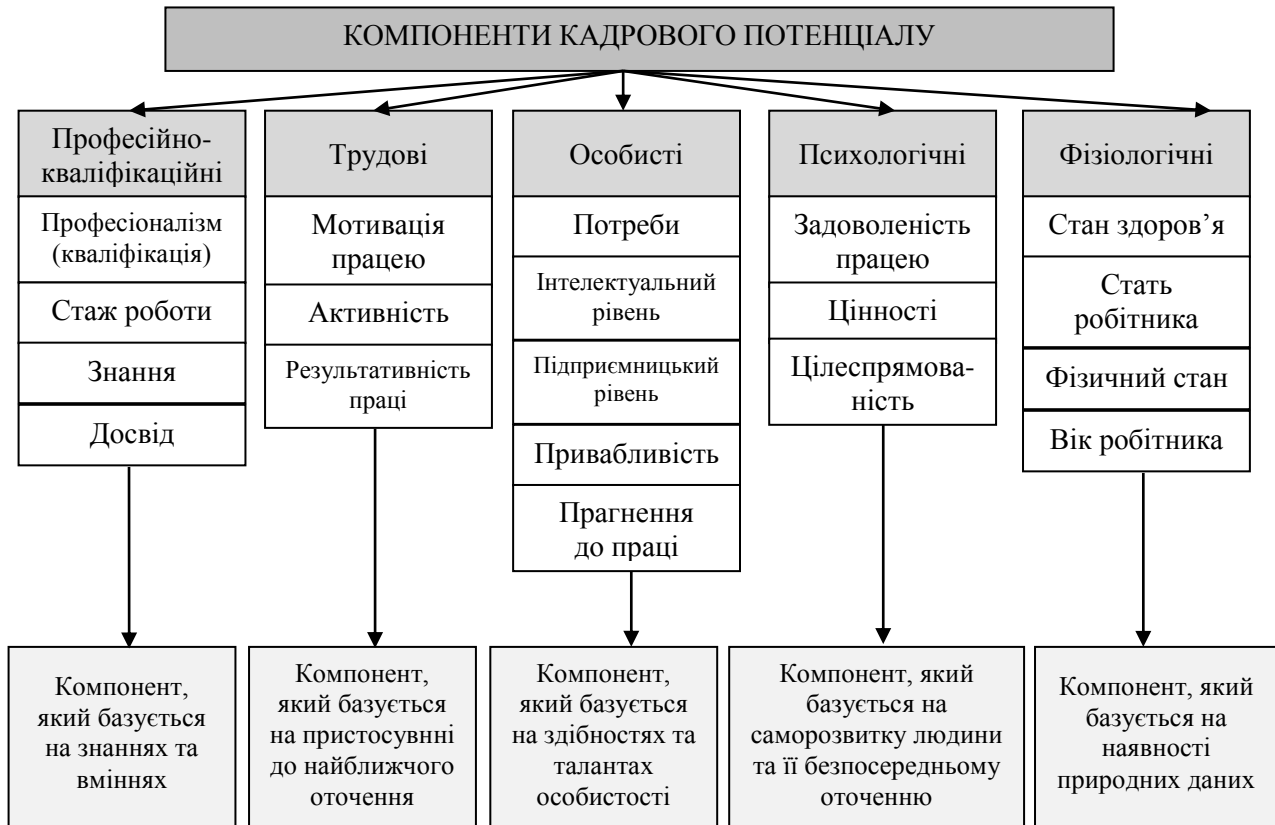

Рис. 2. Структура основних компонентів кадрового потенціалу підприємства

Інноваційний потенціал, як складова організаційно-ресурсного потенціалу має широке коло визначень. Але, на думку автора, під інноваційним потенціалом підприємства в сучасних економічних умовах варто розуміти його максимальні можливості генерувати високу інноваційну активність. Зробимо спробу угрупувати показники інноваційного потенціалу підприємств (табл.1).

Інформаційний потенціал підприємств – це один із найважливіших аспектів загального соціокультурного потенціалу, що визначає ступінь інформаційної потужності будь-якого суб'єкта діяльності або когнітивного (пізнаваного) утворення, його приховані інформаційні можливості. З позиції організаційно-ресурсного потенціалу інформаційний потенціал – це єдність організаційно-технічних та інформаційних можливостей, які забезпечують підготовку та прийняття управлінських рішень і впливають на характер (специфіку) виробництва через збір, зберігання (накопичення), обробку та розповсюдження інформаційних ресурсів.

Інформаційний потенціал є найважливішою складовою технічно-технологічної та управлінської бази сучасних підприємств. Розвинуті країни вже перейшли на новий постіндустріальний (інформаційний) рівень суспільного прогресу. Ефективне господарювання підприємств України, раціональне використання їх потенціалу неможливе без адекватного сучасним вимогам інформаційного забезпечення (рис. 3).

Таблиця 1. Угрупування показників інноваційного потенціалу промислового підприємства

№	Складові інноваційного потенціалу	Показники інноваційного потенціалу
1.	Ресурсна складова	Фінансовий стан підприємства
		Наявність матеріально-технічної бази для розробки інноваційних проектів
		Рівень професійної підготовки кадрів та мотиваційна складова
		Інформаційне забезпечення щодо інноваційних розробок
		Системне забезпечення
		Аналітичне забезпечення
		Ступень ефективності зовнішніх зв'язків
2.	Внутрішня складова	Ефективність планування інноваційного продукту
		Визначення оптимальної організаційної структури для інноваційних розробок
		Контроль за впровадженням інновацій
3.	Результативна складова	Наявність науково-дослідного підрозділу
		Наявність теоретичного досвіду інноваційної діяльності
		Наявність практичного досвіду інноваційної діяльності
		Стимулювання праці та пропозицій інноваційного характеру

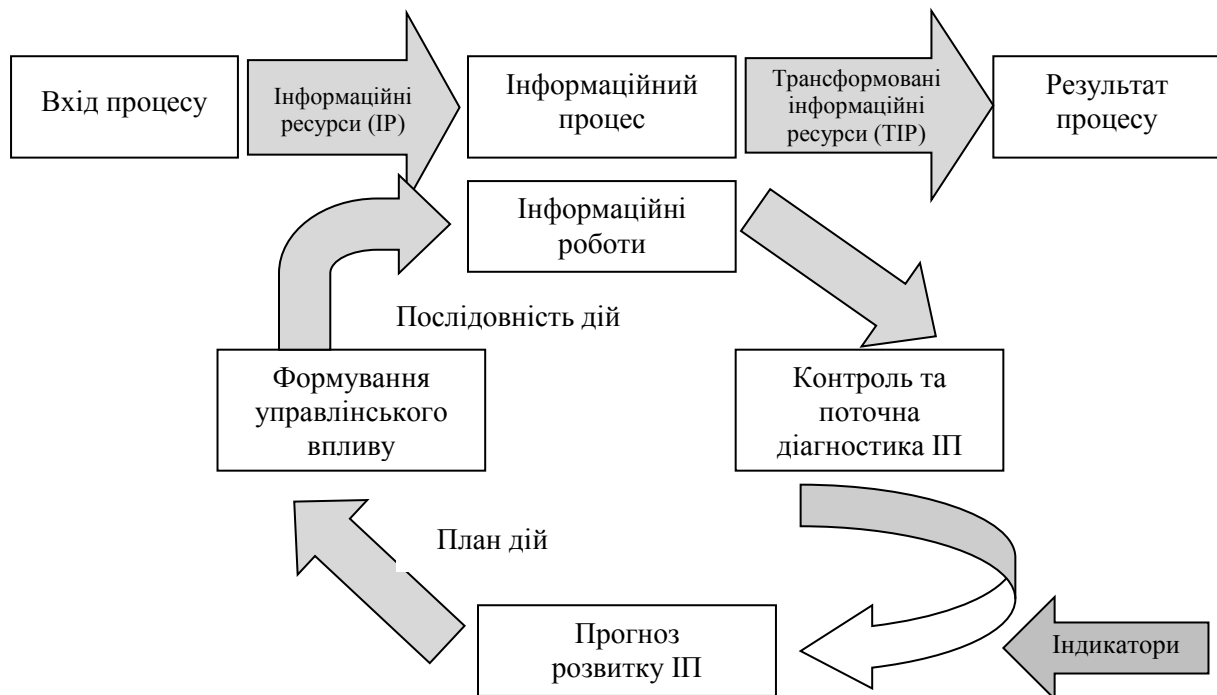

Рис. 3. Загальна схема управління інформаційним потенціалом підприємства

Під фінансовим потенціалом у науковій літературі розуміють, як обсяг всіх наявних ресурсів підприємства, так і можливість їх ефективного розподілу [8]. У вузькому розумінні ототожнюють фінансовий потенціал з потенційними фінансовими показниками виробництва в широкому – з відносинами, що виникають на підприємстві з приводу досягнення максимально можливого фінансового результату [9]. Як бачимо, найбільш поширеним є SOCIAL ECONOMICS, edition 50, 2015, #2

ресурсний підхід до визначення сутності фінансового потенціалу, менш поширеним – ототожнення його з показниками стабільності фінансового стану підприємства.

Однією з особливостей фінансової складової організаційно-ресурсного потенціалу підприємства є той факт, що вона має оцінюватись під різними кутами для різних груп осіб, причетних до діяльності підприємства, залежно від їхніх інтересів. Так, для інвесторів мають значення показники прибутку, ліквідності, стабільності, акціонерного капіталу; для кредиторів важливі показники ліквідності, управління активами та пасивами, прибутковості та ринкова вартість акцій; фінансовий менеджер звертає увагу насамперед на показники ліквідності, зобов'язань за кредитами, прибутковості та покриття (рис.4).

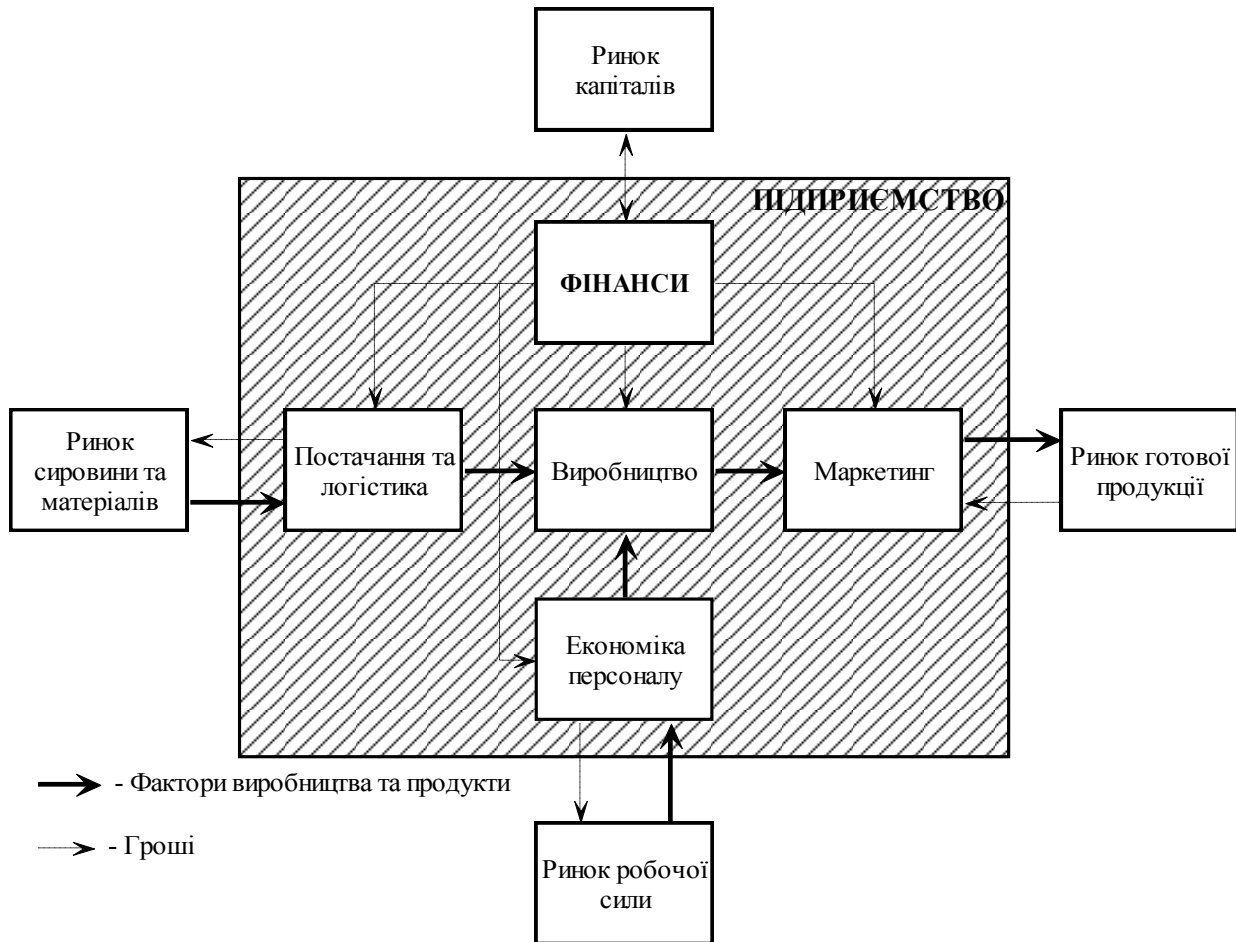

Рис. 4. Місце фінансів у структурі економіки підприємства

Під управлінським потенціалом підприємств деякі дослідники розуміють можливості й здатності особистості вирішувати завдання в області керування й організації діяльності інших людей [10]; інші – сукупність ділових і особистісних якостей, і можливостей керівника, які можуть бути приведені в дію й використані для рішення управлінських завдань і досягнення поставлених цілей [11].

Але, на наш погляд, управлінський потенціал – це в першу чергу рівень інституційного, методичного, організаційного та технічного забезпечення управлінської діяльності. До того ж управлінський потенціал у більшій мірі залежить від інтелектуального потенціалу організації, тобто від сукупності інтелектуальних здібностей працівників та можливості їх розкриття і використання. Отже, можна вважати, що управлінський потенціал є ядром загального економічного потенціалу підприємства (рис. 5).

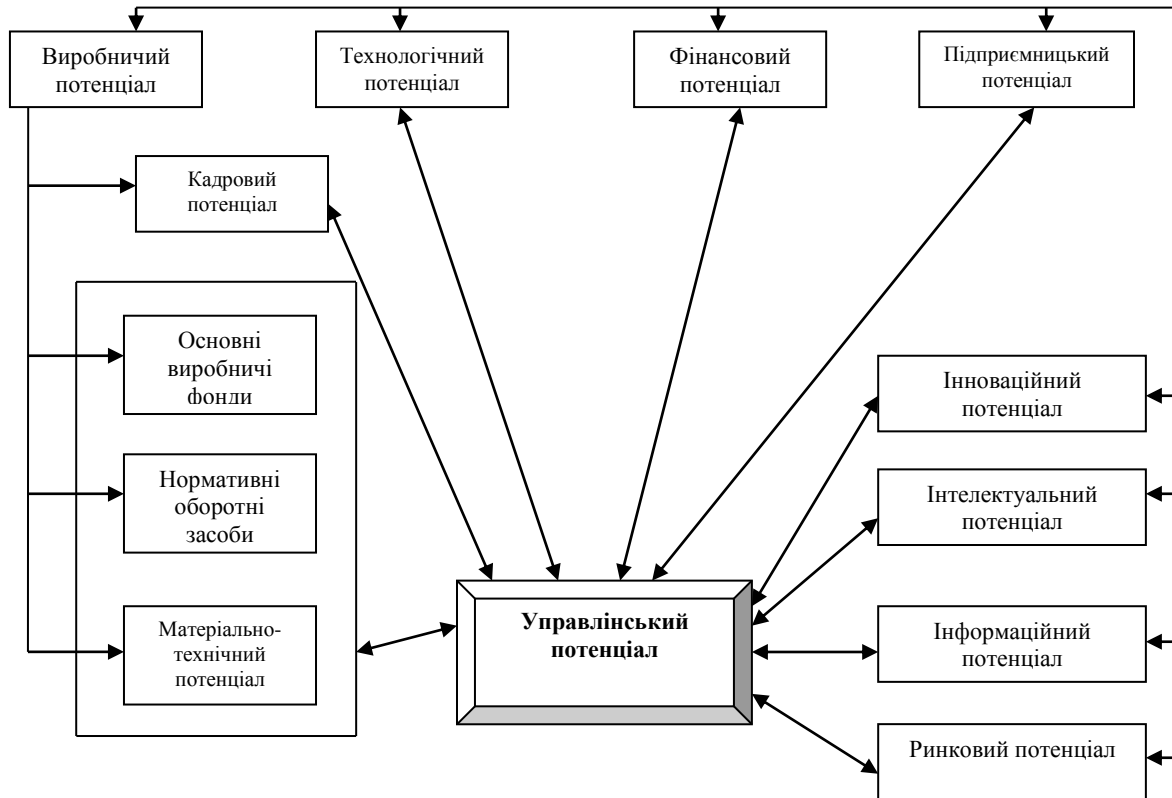

Рис. 5. Місце управлінського потенціалу в економічному потенціалі підприємства

Так, основними напрямками формування та розвитку організаційно-ресурсного потенціалу підприємств промисловості мають стати:

- удосконалення нормативно-правової бази розвитку організаційно-ресурсного забезпечення промисловості;
- формування ринку інноваційно-орієнтованої продукції;
- створення внутрішнього ринку промислової продукції вітчизняних підприємств;
- професійна підготовка кадрів;
- створення мережі обміну інформацією щодо інноваційних процесів у галузі;
- захист інтелектуальної власності;
- підтримка малих підприємств у рамках програм інноваційного розвитку;
- сприяння розвитку фінансової складової організаційно-ресурсного забезпечення.

Таким чином, у цілому система організаційно-ресурсного потенціалу промислових підприємств визначається як сукупна здатність системи управління, господарювання, системи інтелектуальної праці і системи життєзабезпечення створювати промислову продукцію, надавати різноманітні послуги і здійснювати різноманітні види робіт, підвищувати і розвивати професійний, освітній, науковий, соціально-культурний рівень персоналу підприємств у даний період часу.

Кожна система розглянутих потенціалів у структурному відношенні включає групи елементів різних класів ресурсів. Їх можна розподілити на основні і допоміжні (рис. 6), які умовно позначено: 1 – основні виробничі засоби; 2 – трудові ресурси; 3 – природні ресурси; 4 – матеріально-технічні ресурси; 5 – інформаційні ресурси; 6 – кадрові ресурси; 7 – науково-технічні знання і досвід; 8 – соціальні ресурси; 9 – побутові ресурси; 10 – фінансові ресурси; 11 – паливно-енергетичні ресурси; 12 – управлінські ресурси; 13 – транспортні ресурси; 14 – матеріальні ресурси; 15 – правові ресурси.

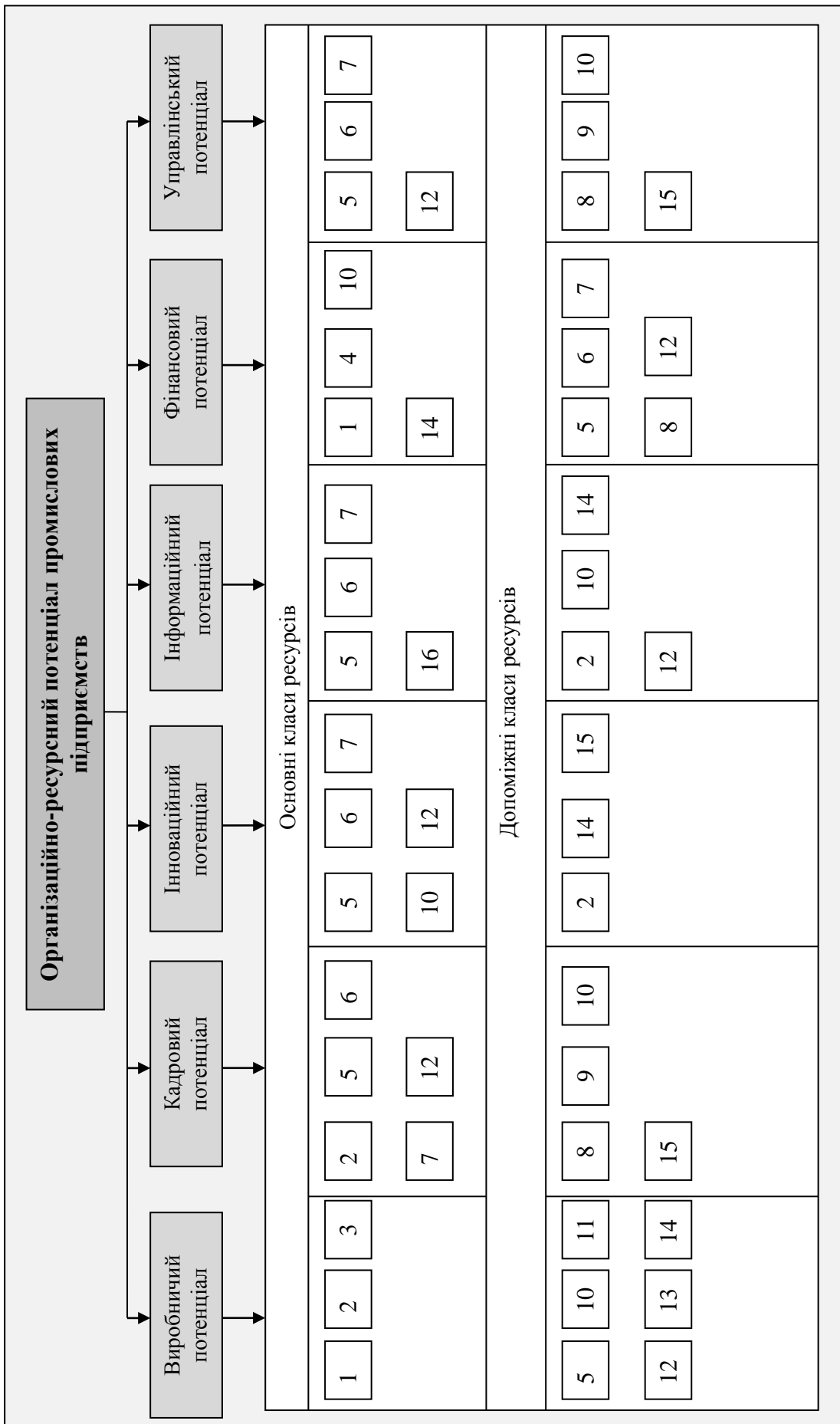

Рис. 6. Структура організаційно-ресурсного потенціалу промислових підприємств, розроблено автором відповідно до [12]

Систему організаційно-ресурсного потенціалу доцільно використовувати як для оцінки й аналізу національного господарства України в цілому, так і для його структурних об'єктів: заводу, підприємства, об'єднання, комплексу, галузі.

На формування та управління організаційно-ресурсним потенціалом промислового підприємства впливають ряд факторів.

До макроекономічних факторів можна віднести:

- глобалізацію економіки;
- поширення нових технологій та темпи науково-технічного прогресу;
- посилення конкуренції на ринку; розвиток інформаційних та інноваційних технологій;
- зміни у системі управління; на ринку праці, тощо.

До внутрішніх факторів формування та управління організаційно-ресурсним потенціалом належать:

- початкові умови функціонування підприємств та галузей;
- умови реалізації створеного продукту і умови грошового обігу;
- умови формування фінансових ресурсів підприємства.

Фактори та умови формування різних елементів організаційно-ресурсного потенціалу промислових підприємств наведено у табл. 2.

Таблиця 2. Фактори та умови формування елементів організаційно-ресурсного потенціалу промислових підприємств

Складові ОРП	Умови	Фактори
1	2	3
Виробничий	<ul style="list-style-type: none"> – законодавство України; – науково-технічний прогрес; – економічний розвиток країни; – соціокультурні фактори; – темпи розробки нової продукції; – постачальники та відносини з ними; – екосередовище. 	<ul style="list-style-type: none"> – орієнтація на найновітніші досягнення в технології галузі; – зміна постачальників; – зношені основні виробничі фонди.
Кадровий	<ul style="list-style-type: none"> – законодавство України; – глобалізація ринку праці; – соціокультурні фактори; – рівень заробітної платні; – діяльність профспілок. 	<ul style="list-style-type: none"> – зміни тенденцій у мотивації співробітників (в конкретній галузі); – поширення заходів з підвищення кваліфікації (різноманітних курсів підвищення кваліфікації); – поліпшення умов праці.
Інноваційний	<ul style="list-style-type: none"> – законодавство України в галузі інновацій; – стан інноваційного клімату держави; – державна підтримка інноваційних процесів; – державні інвестиції в інновації. 	<ul style="list-style-type: none"> – особливості інноваційної діяльності підприємства; – розвиненість і гнучкість оргструктури управління інноваційною діяльністю; – система мотивації; – інформаційне забезпечення інноваційних процесів.
Інформаційний	<ul style="list-style-type: none"> – законодавство України в галузі інформаційних технологій; – інформаційна безпека на державному рівні. 	<ul style="list-style-type: none"> – наявність інформаційного ресурсу; – оптимальність подання інформації; – встановлення меж «надмірності»; – збір і збереження інформації; – опрацювання і поширення інформаційних ресурсів.

Продовження таблиці 2

1	2	3
Фінансовий	<ul style="list-style-type: none"> – законодавство України в галузі оподаткування; – транспортні тарифи; – обмінний курс; – рівень інфляції; – ставки банківського процента. 	<ul style="list-style-type: none"> – розвиток сектора банківських послуг; – досягнення економії за рахунок впровадження нових технологій; – нові можливості реінвестування прибутку; – необхідність витрат на капітальне будівництво; – можливість отримання державного кредиту; – збільшення можливостей страхування.
Управлінський	<ul style="list-style-type: none"> – стан ринку праці; – законодавство України; – міжнародні події; – партнери підприємства; – PR-діяльність підприємства та його конкурентів. 	<ul style="list-style-type: none"> – нові інформаційні системи управління підприємством; – поширення курсів підвищення кваліфікації; – поширення нових організаційних способів управління.

Багатогранність та складність виробничого процесу вимагає комплексного підходу до визначення складових, формування та управління організаційно-ресурсним потенціалом промислових підприємств.

Висновки. На основі проведеного дослідження автором визначено, що на стадії формування організаційно-ресурсного потенціалу проводиться виявлення можливостей підприємства та його ресурсів, які були б здатні підвищити його конкурентоспроможність. Що стосується використання організаційно-ресурсного потенціалу, то його можна відзначити як «залучення» до роботи необхідних ресурсів, які були виділені на попередньому етапі. Для управління організаційно-ресурсним потенціалом промислових підприємств необхідно систематизувати функції управління інформаційним забезпеченням та визначити концепцію побудови системи збору й обробки інформації.

Література

1. Ареф'єва О.В. Економічні засади формування потенціалу підприємства / О.В. Ареф'єва, Т.В. Харчук // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – №7. – С. 71-76.
2. Борзенкова К.С. Оценка экономического потенциала предприятия и повышение эффективности его использования: автореф. дис... канд. экон. наук / К.С. Борзенкова. – Белгород, 2003. – 24 с.
3. Коренков О.В. Управление потенциалом развития промислових підприємств: дис... канд. экон. наук.: 08.06.01/ О.В. Коренков. – К., 2003. – 237 с.
4. Мельник О.Г. Фінансовий потенціал машинобудівного підприємства : сутність та індикатори оцінювання / О.Г. Мельник // Менеджмент та підприємництво в Україні : етапи становлення і проблеми розвитку. – 2007. – С. 46-51.
5. Сайбель С.А. Проблемы реализации управлінського потенціалу керівників середньої ланки в промисловості : дис. ... канд. социол. наук / С.А. Сайбель. – Уфа, 1998. – 144 с.
6. Свободин В.А. Вопросы определения и эффективности производственного потенциала / В.А. Свободин // АПК: экономика, управление. – 1991. – №3. – С. 27-30.
7. Храмова Т.Г. Методология исследования социально-экономического потенциала потребительской кооперации: дис... д-ра экон. наук. / Т.Г. Храмова Центросоюз РФ; СибУПК. – Новосибирск, 2002. – 374 с.
8. Костевич О.Д. Фінансовий потенціал як фактор сталого розвитку / О.Д. Костевич // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія «Економічні науки». – 2010. – Вип. 43. – С. 54-59.

9. Евдокімов Ф.І Дослідження категорії економічний потенціал промислового підприємства / Ф.І. Евдокімов, О.В. Мізіна // Наукові праці ДонНТУ. Серія : економічна. – 2004. – №75. – С. 165-169.
10. Зенцова Ю.С. Вплив короткострокового соціально-психологічного тренінгу на управлінський потенціал особистості : дис. ... канд. психол. наук / Ю. С. Зенцова. – Казань, 2003. – 142 с.
11. Шепель Н.Г. Управління використанням ресурсів металургійних та машинобудівних підприємств в ринкових умовах : автореф. дис... на здобуття наукового ступеня канд. екон. наук / Н.Г. Шепель. – Запоріжжя, 2008. – 23 с.

References

1. Arefieva, O., & Kharchuk, T. (2008). The economic basis for the formation of enterprise's potential. *Aktualni problemy ekonomiky (Actual problems of economics)*, 7, 71-76 (in Ukr.).
2. Borzenkova, K. (2003). Assessment of the economic potential of the company and improving the efficiency of its use. Belgorod.
3. Korenkov, O. (2003). Management development potential of industrial enterprises. Kiev.
4. Melnik, O. (2007). Financial strength of engineering enterprise : the nature and evaluation indicators. *Management ta pidpriemnytstvo v Ukraini : etapy stanovlennya ta problem rozvytku (Management and entrepreneurship in Ukraine: stages of development and problems)*, 46-51 (in Ukr.).
5. Saibel, S. (1998). Problems of management capacity of middle managers in the industry. Ufa.
6. Svobodin, V. (1991). Questions of definition and effectiveness of the productive capacity. *APK : ekonomika, upravlenie (Agribusiness : economics and management)*, 3, 27-30 (in Rus.).
7. Khramtsova, T. (2002). The methodology of the study a social and economic potential of consumer cooperatives. Novosibirsk.
8. Kostevich, O.(2010). Financial strength as a factor in sustainable development. *Visnyk Chernigivskogo derzhavnogo tekhnologichnogo universytetu (Journal of Chernihiv State Technological University)*, 43, 54-59 (in Ukr.).
9. Evdokimov, F., & Mizina, O. (2004). Research categories an economic potential of industrial enterprises. *Naukovi pratsi DonNTU (Scientific papers of Donetsk National Technical University)*, 75, 165-169 (in Ukr.).
10. Zentsova, Yu. (2003). The impact of short-term socio-psychological training on individual management capacity. Kazan.
11. Shepel, N. (2008). Management of resources of metallurgical and machine-building enterprises in market conditions. Zaporizhzhia.

Стаття надійшла до редакції 14.12.2015.

ІНСТРУМЕНТИ ЦІЛЕВСТАНОВЛЕННЯ НА ПІДПРИЄМСТВІ: МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ

Ковалевська А.В., кандидат економічних наук, доцент

Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова

В даній роботі наголошено на важливості стратегічного планування та особливо етапу ціле встановлення задля забезпечення стратегічного успіху підприємства; досліджено декілька інструментів постановки стратегічних цілей підприємства; представлено їх основні відмінні риси та умови застосування; наголошено на необхідності подальших досліджень і розробки методичних засад розбудови стратегічної платформи підприємства.

Ключові слова: дерево цілей, модель SMART, стратегічне управління, цілевстановлення.

Постановка проблеми. Одним із найважливіших етапів стратегічного планування, який спрямований на забезпечення довготривалого успіху підприємства, виділення ключових факторів успіху, створення і реалізації конкурентних переваг, є етап цілевстановлення. Цілевстановлення доцільно визнати вихідним етапом будь-якої дії. Саме формулювання мети, передбачення результату є орієнтиром для узгодження діяльності людей, які створюють соціально-економічну систему певного типу.

Етап цілевстановлення включає в себе певний перелік конкретних дій, а саме: формулювання стратегічного бачення, визначення місії та постановку системи стратегічних цілей. Важливо усвідомлювати, що здійснення перерахованих дій має відбуватися після проведеного стратегічного аналізу, враховуючи його результати. Отже, цілевстановлення відбувається на розумінні поточного стану підприємства, врахуванні його внутрішніх сильних та слабких сторін, сформульованих прогностичних тенденціях зміни зовнішнього оточення, конкретизації факторів, що сприяють та, навпаки, загрожують і заважають здійсненню необхідних стратегічних змін. Актуальним залишається питання методичного аспекту здійснення вказаного етапу стратегічного планування.

Ми цілком згодні з точкою зору, що методи та інструменти цілевстановлення можна назвати «методами підготовчого впливу на об'єкт управління», тобто такими, що «безпосередньо не спричиняють ніяких змін в об'єкті, а забезпечують підготовчі роботи, які нададуть змогу управлінцям у подальшому здійснювати безпосередній вплив» [1, с. 8-9]. У той же час, важливо наголосити, що здійснення управління (як цілеспрямованого процесу) неможливо без проведення етапу цілевстановлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Доцільно зауважити, що однозначного тлумачення сутності категорії «цілі» не існує. Під ціллю розуміють і бажаний стан об'єкту управління у майбутньому; і певний предмет, який усвідомлено чи не усвідомлено намагається здобути суб'єкт; і запланований результат діяльності; і розумова модель очікуємого результату тощо. Ціль – конкретний стан окремих характеристик підприємства, досягнення яких є для нього бажаним і на досягнення яких спрямована вся його діяльність [3]. Наявність цілей, коректність та точність їх формулювання, узгодженість та несуперечливість є безпосередньою умовою здійснення ефективної управлінської діяльності. Формування цілей передбачає визначення ключових орієнтирів, їх конкретизація у кількісних вимірюваних результатах діяльності, що мають бути досягнуті, планування

шляхів їхнього досягнення. Отже «цілі є початковою точкою планування діяльності, побудови організаційних відносин, системи мотивування, використовуваної в організації, а також є точкою відліку у процесі контролю і оцінки результатів праці окремих працівників, підрозділів і організації в цілому» [2, с. 110].

Теоретичні засади формування цілей на підприємстві широко представлені в роботах іноземних та вітчизняних фахівців. Серед них: З.Є. Шершньова, С.В. Оборська [4], В.Р. Веснін [5], О.С. Віханський [6], А.В. Шегда [7], О.І. Ковтун [8], П.Г. Клівець [9], І. Ансофф [10], М. Портер [11], Д. Аакер, А.А. Томпсон та ін. Провідними науковцями представлено сутність та різноманітність цілей підприємства, систематизовано їх найважливіші характеристики, проаналізовано ключові підходи до вироблення цілей, визначено основні етапи процесу цілевстановлення. Проте у меншій мірі представлено інструментарій формування цілей під яким будемо розуміти певну схему або послідовність конкретних дій, що необхідно виконати для вирішення управлінської проблеми – для формування системи цілей та вибору найкращої альтернативи з певного переліку можливих альтернатив.

В роботі [3] відзначено: «Міжнародна теорія та практика висунули та вдосконалили широкий спектр евристичних методів формулювання та аналізу цілей: «мозкова атака», «альтернативні сценарії майбутнього», «кібернетичні сесії», «вправи дилетантів», «метод Дельфі» тощо». У свою чергу, Г.М. Чорний та М.П. Ястреб зауважують, що «цілевстановлення здійснюється методом екстраполяції, індуктивним та дедуктивним методами, методом «дерева цілей», методом «мозкового штурму» («мозкової атаки»), методом «Дельфі», методами експертного оцінювання, методом попарних порівнянь (ранжирування цілей через побудову матриці переваг), побудовою діаграм Парето (для пріоритетизації проблем), побудовою деревоподібних діаграм (з метою визначення причин виникнення проблем) та ін.» [1, с. 19].

Опрацювання джерел з тематики стратегічного управління дозволяє стверджувати, що у найбільшому ступені фахівці приділяють увагу побудові дерева цілей підприємства [4, 8, 9]. Такий інструмент цілком відповідає усвідомленню підприємства як складної соціально-економічної системи, що рухається в певному заданому напрямку шляхом його конкретизації в системі цілей, які визначені за ключовими просторами.

Метою статті є дослідження інструментів формування цілей (особливо стратегічних цілей) підприємства. Важливо відзначити, що у даній роботі не порушуються питання формування стратегічного бачення та місії підприємства, а лише аналізуються схеми, що дозволяють здійснити управлінський вибір у процесі постановки стратегічних цілей.

Ключовими завданнями, що вирішуються в даній роботі, є: визначення існуючих певних схем або послідовності конкретних дій, що необхідно виконати для формулювання цілей підприємства; дослідження переваг та обмежень використання того чи іншого інструменту цілевстановлення; систематизація передумов підвищення ефективності процесу стратегічного планування на підприємстві.

Основні результати дослідження. Опрацювання різноманітних джерел інформації дозволило сформувати наочне представлення різноманітних інструментів формування цілей підприємства (рис. 1).

Рис. 1. Інструменти постановки цілей підприємства

Як вже було зазначено, найбільш часто досліджуваним та рекомендованим інструментом формування системи цілей на підприємстві є «дерево цілей» – побудова ієрархії цілей підприємства. Даний інструмент передбачає послідовну декомпозицію головної мети на підцілі, встановлення зв'язків між цілями різними за рівнями управління та за функціональною спрямованістю. Майже всі фахівці зауважують, що для побудови «дерева цілей» має бути визначена головна загальна мета, яка у подальшому розгортається в ієрархічну структуру. Отже невирішеним залишається питання формування головної мети, яка має відповідати загальноприйнятим вимогам та буде деталізована у підцілях.

Які ж дії необхідно зробити для постановки цілі? На це питання найкраще відповідають такі інструменти, як SMART, SPIRO, The GOALS GRID, GROW.

Найбільш поширеною моделлю формування цілей є модель SMART, яка з'явилася у 1981 р. у вигляді інструменту постановки завдань Дж. Дорана [13, 14]. Відповідно до даної моделі кожна ціль має відповідати п'яти ключовим параметрам:

- S – Specific – бути конкретною;
- M – Measurable – бути вимірною;
- A – Attainable – бути досяжною;
- R – Relevant – бути доречною;
- T – Time bound – бути обмеженою в часі.

Використання даної моделі передбачає аналізування, критичне осмислення та оцінювання сформульованої задачі, її уточнення та конкретизація у вигляді мети. Поширеність даної моделі обумовлюється тим, що її використання дозволяє не лише чітко сформулювати мету, а й розробити механізм її реалізації та досягнення.

Протягом використання моделі SMART вона зазнавала певних змін:

1) з'являлися додаткові складові в оригінальній моделі і вона набувала вигляду SMAART або SMARTER;

2) з'являлися інші варіації трактування та переведення відповідних складових оригінальної моделі. Так, наприклад, S трактували як значуща (Significant), складна (Stretching), проста (Simple); інша складова R трактувалася як реалістична (Realistic), значуща (Resonant), з наявними ресурсами для виконання (Resourced) тощо.

У той же час, не дивлячись на певні зміни даний інструмент залишається ефективним та зрозумілим у процесі цілевстановлення. Його використання – це послідовна, покрокова відповідь на певний перелік питань і наступна перевірка сформульованих відповідей на «внутрішню» відповідність.

Схожою за змістом є модель SPIRO, яка була розроблена Дж. Джонсоном раніше за SMART – у 1972 р., однак не набула широкого використання. Ключовими елементами

даної моделі є: specificity (S) – конкретність, performance (P) – виконання, involvement (I) – участь, realism (R) – реалізм, observability (O) – можливість спостереження. Відмінністю даної моделі фахівці називають те, що:

- 1) вона не така категорична, чітка і конкретна, як модель SMART;
- 2) її більш доцільно використовувати для цілей, що відображують емоційне ставлення до продукту, до бізнесу;
- 3) є пристосованою для формування групових цілей, що відображує критерій участі – вимагає конкретизації кожним учасником групи власної участі у досягненні цілі, усвідомлення включення до певних бізнес-процесів.

Модель GROW (як і дві інших попередніх моделі) є також переліком ефективних питань [15]. Найчастіше даний інструмент використовують під час проведення управління у стилі коучинг. Кожен елемент даної моделі передбачає відповіді на питання, що задаються послідовно і формулюють цілі та варіанти (альтернативи) шляхів і стратегій їхнього досягнення:

Goal – ціль – окреслює бажаний результат, визначає та розставляє цілі на тривалий та короткий строк, оцінює їх привабливість та ризиковість;

Reality – реальність – оцінка поточної ситуації та наявних ресурсів, конкретизація поточної моделі бізнесу, яка є вихідною для досягнення цілей;

Opportunity – можливості – визначення ризиків та перепон на шляху досягнення цілі, альтернативних шляхів можливих дій, варіантів та способів реалізації запланованих цілей та впливу на поточну ситуацію задля її зміни;

Way / Will – наміри – конкретизація першого та наступних кроків у досягненні цілі, складання плану дій і конкретних завдань, ранжування їх за рівнем пріоритету.

Даний інструмент використовують не тільки у процесі постановки цілей і конкретизації завдань для їхнього досягнення. Відмінністю моделі GROW є те, що вона може бути застосована тоді, коли цілі сформовані, а визначені та заплановані шляхи реалізації втратили свою актуальність з різних зовнішніх та внутрішніх причин. Для розробки нових альтернатив досягнення запланованих результатів фахівці радять використовувати даний інструмент.

Одним із сучасних інструментів цілевстановлення є The GOALS GRID – «Сітка цілей» – який був розроблений саме для менеджерів вищого управлінського рівня для формування набору стратегічних цілей [16]. Наочно це є матриця, яка побудована у процесі отримання відповідей «так» або «ні» на два ключових питання:

- чи хочете Ви чогось;
- чи є у Вас це.

У підсумку формується чотири альтернативних набори, що відповідають певному квадранту матриці (рис. 2).

У кожному квадранті необхідно зафіксувати перелік результатів, умов, якостей, орієнтирів, станів, які необхідно або досягнути, або зберегти, або уникати, або виключити (позбавитися їх).

В роботі [16] представлено ключові переваги використання інструменту «Сітка цілей» у процесі стратегічного планування на підприємстві:

- доцільно використовувати у процесі організаційного аналізу учасниками обговорень, сесій стратегічного планування;

- має візуальний формат, який полегшує процес розробки стратегічних напрямків та цілей;
- є ефективним методом для формування консенсусу в команді (єдності учасників стратегічного планування щодо майбутніх змін);
- є логічним продовженням розвитку думки та прийняття рішення;
- забезпечує швидку перевірку певних значень серед учасників стратегічного планування.

		Чи є у Вас це?	
		Ні	Так
Чи хочете Ви чогось?	Так	Досягнути (Achieve)	Зберегти (Preserve)
	Ні	Уникати (Avoid)	Виключити (Eliminate)

Рис. 2. Матриця «Сітка цілей»

Як і попередньо представлені інструменти «Сітка цілей» вимагає наявності переліку питань, на які доцільно отримати відповіді, над якими буде працювати управлінська команда під час формування системи стратегічних цілей. Ключовою відмінністю інструментів SPIRO, The GOALS GRID, GROW доцільно визначити активне залучення до процесу постановки цілей всієї управлінської команди, отже кожен приймає участь не лише під час формулювання цілей, а й визначає власну участь у механізмах їх досягнення, бере на себе відповідальність за результат.

Вельми важливо врахувати на етапі цілевстановлення також існуючі обмеження. Так, цілі мають відповідати цінностям та пріоритетам підприємства, мають бути узгодженими та несуперечливими. Доходимо висновку, що не достатньо лише скористатися певним інструментом для визначення набору стратегічних цілей. Вимагає ретельної роботи також оцінка їх відповідності стратегічному баченню, місії та реальним умовам функціонування підприємства. Саме для такої оцінки вбачається доцільним використання різноманітних методів, наприклад, методами експертного оцінювання, методом попарних порівнянь, побудовою діаграм Парето, методами математичної статистики та ін.

Висновки. Безумовно важливим та актуальним питанням здійснення ефективного стратегічного планування є процес формування цілей підприємства. Етап цілевстановлення складається з декількох підетапів: проведення стратегічного аналізу; формулювання стратегічного бачення та місії; встановлення системи стратегічних цілей для підприємства в цілому; конкретизація цілей за стратегічними бізнес одиницями, за функціональними чи структурними підрозділами, за виконавцями, що дозволить побудувати дерево цілей з урахуванням їх пріоритетності; узгодження цілей.

Управлінська цінність цілей забезпечується шляхом дотримання у процесі їхнього формування таких вимог: цілі мають максимально повно віддзеркалювати призначення та

охоплювати всі аспекти діяльності кожного суб'єкту системи управління соціально-економічного розвитку; цілі повинні бути визначені в кількісних та вимірюваних показниках і містити граничні значення, яких необхідно досягти, та інформацію про те, хто за це відповідає. З метою виконання даних вимог доцільним є використання певного інструменту цілевстановлення.

Перспективами подальших досліджень автора є дослідження проблематики формування стратегічного бачення та місії та розробка методичних засад формування цілісної стратегічної платформи підприємства.

Література

1. Чорний Г.М. Менеджмент: управлінські методи і стилі / Г.М. Чорний, М.П. Ястреб. – К. : ТОВ «Центр» ІТ, 2010. – 54 с.
2. Люльов О.В. Теоретичні основи формування механізму визначення пріоритетності та узгодженості цілей на підприємстві / О.В. Люльов // Механізм регулювання економіки. – 2009. – №4. – Т. 1. – С. 110-122.
3. Пащенко О.П. Цільовий підхід в управлінні підприємствами харчової промисловості: суть, особливості та значення / О.П. Пащенко // Вісник ЖДТУ. – №1(51) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eztuir.ztu.edu.ua/1638/1/47.pdf>.
4. Шершньова З.Є. Стратегічне управління : підручник / З.Є. Шершньова, С.В. Оборська, Ю.М. Ратушний. – К. : КНЕУ, 2004. – 699 с.
5. Веснин В.Р. Основы менеджмента : учебник / В.Р. Веснин. – М. : Проспект, 2014. – 320 с.
6. Виханский О.С. Стратегическое управление : учебник / О.С. Виханский. – 3-е изд. ; перераб. и доп. – М. : Гардарика, 2009. – 164 с.
7. Шегда А.В. Менеджмент : підручник / А.В. Шегда. – К. : Знання, 2004. – 687 с.
8. Ковтун І.О. Стратегія підприємства : підручник / І.О. Ковтун. – Львів: «Новий Світ-2000», 2009. – 680 с.
9. Клівець П.Г. Стратегія підприємства : навч. посібник / П.Г. Клівець. – К. : Академвидав, 2007. – 320 с.
10. Ансофф И. Новая корпоративная стратегия / И. Ансофф. – СПб : Питер Ком, 1999. – 416 с.
11. Портер М. Конкурентна стратегія : методика аналізу галузей конкурентів / М. Портер. – Москва : Вид-во «Альпіна бізнес букс», 2011. – 453 с.
12. Авксентьев М.Ю. Сутність та загальна характеристика планування в економічній теорії / М.Ю. Авксентьев [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://economics.opu.ua/files/archive/2013/No3/214-218.pdf>.
13. Дюков И. Стратегия развития бизнеса. Практический подход / И. Дюков. – СПб : Питер, 2008. – 236 с.
14. Ключков А.К. КРІ и мотивация персонала. Полный сборник практических инструментов / А.К. Ключков. – М. : Эксмо, 2010. – 103 с.
15. Стрейчен К. Модель GROW для постановки и достижения целей / К. Стрейчен. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://blaggos.com/business/leadership/model-grow-dlya-postanovki-i-dostizheniya-tselej.html>.
16. F. Nickols and R. Ledgerwood. The Goals Grid: A New Tool for Strategic Planning / F. Nickols and R. Ledgerwood [Electronic resource]. - Accessed mode : http://www.nickols.us/strategic_planning_tool.pdf.

References

1. Chorniy, G., & Yastreb, M. (2010) Management: management methods and styles. Kiev.
2. Lulov, O. (2009) Theoretical Foundations of mechanism of prioritization and coordination purposes in the enterprise. Mekhanizm regulirovaniia ekonomiki (Economics Regulation Mechanism), 4, 110-122. (in Ukr).
3. Pashenko, O. The target approach in the management of food enterprises: the nature, characteristics and values. Retrieved from <http://eztuir.ztu.edu.ua/1638/1/47.pdf>
4. Shershnova, Z., & Oborska, S., & Ratushnyi, Y. (2004) Strategic Management : textbook. Kiev : KNEU.

5. Vesnin, V. (2014) Fundamentals of Management : textbook. – Moscow : Prospekt.
6. Vihanskyi, O. (2009) Strategic Management : textbook. Mjscow : Gardarika.
7. Shegda, A. (2004) Management : textbook. Kiev : Znannya.
8. Kovtun, I. (2009) Business Strategy : textbook. Lviv. : Noviy Svit.
9. Klivec, P. (2007) Business Strategy : textbook. Kiev : Akademvidav.
10. Ansoff, I. (1999) The new corporate strategy. St. Petersburg : Piter Com.
11. Porter, M. (2011). Competitive strategy: analysis method competitors industries. Moscow.
12. Avksentev, M. Essence and general characteristics of planning in economic theory. Retrieved from <http://economics.opu.ua/files/archive/2013/No3/214-218.pdf>
13. Dukov, I. (2008) Business Development Strategy. Practical Approach. St. Petersburg : Piter Com.
14. Klochkov, A. (2010) KPI and motivation. The complete collection of practical tools. Moscow : Exmo.
15. Streichen, K. GROW model for setting and achieving goals. Retrieved from <http://blaggos.com/business/leadership/model-grow-dlya-postanovki-i-dostizheniya-tselej.html>
16. Nickols, F., & Ledgerwood, R. The Goals Grid: A New Tool for Strategic Planning. Retrieved from http://www.nickols.us/strategic_planning_tool.pdf

Стаття надійшла до редакції 14.10.2015.

ПЕРСПЕКТИВИ ТА ТЕХНОЛОГІЇ УПРАВЛІННЯ ІННОВАЦІЙНИМ РОЗВИТКОМ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

Кондратенко Н.О., доктор економічних наук, професор
Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова

Макарова Г.С., кандидат економічних наук, доцент
ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури»

У статті розглянуті аспекти інноваційного розвитку регіонів України. Представлено процес розробки та реалізації інноваційної стратегії регіону та визначені її основні ознаки. Проведено аналіз обсягу реалізованих послуг промислових підприємств у сфері технічних випробувань та досліджень за регіонами України. Розроблена класифікація управлінських технологій інноваційного розвитку регіону. Визначені перспективні варіанти державно-приватного партнерства у інноваційному розвитку регіонів. Запропонована модель інноваційного розвитку, яка дозволить оцінити вплив ряду факторів на інноваційну діяльність регіону. Доведено, що саме інноваційна модель розвитку економіки країни та регіонів є визначальним чинником прогресу суспільства та підвищення добробуту його громадян.

Ключові слова: інноваційний розвиток, регіон, ефективність, стратегія, модель, діяльність.

Постановка проблеми. Інноваційний шлях розвитку, визнаний світом пріоритетним у сучасних економічних умовах, змушує шукати нові підходи до реалізації науково-технічного потенціалу регіонів України. З боку держави в останні роки здійснюються певні кроки для того, щоб забезпечити інноваційний розвиток галузей національного господарства. Для ефективного інноваційного розвитку регіонів необхідно не тільки проведення ефективної економічної політики, а й якісно нова структура взаємодії між інвесторами, виробничими підприємствами, організаціями науково-технічної сфери з метою використання досягнень науки і технологій, що дозволить економіці регіону перейти до інноваційного шляху розвитку [1].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання інноваційного розвитку регіонів викладені у роботах Буркинського Б.П. [2], Бутко М.П. [3], Геєця В.М. [4], Говорухи Ж.А. [5], Гончаренко М.Ф. [6], Друкера П. [7], Токар В.В. [9], Панас В.Я. [10] та ін. Разом з тим ряд питань, пов'язаних з розробкою перспективної інноваційної політики економічного зростання регіонів України не отримали детального розгляду в наукових працях.

Метою роботи є визначення перспективних напрямів та технологій інноваційного розвитку регіонів на основі врахування ключових факторів до яких відносяться рівень інноваційної активності господарюючих суб'єктів; обсяг ресурсів, спрямований на розвиток інноваційної діяльності; інноваційний потенціал; якість управління інноваційною діяльністю.

Викладення основного матеріалу дослідження. Інноваційний тип розвитку певною мірою є сучасним різновидом інтенсивного типу розвитку, але він характеризується не тільки інтенсивним способом використання ресурсів та отриманням на цій основі високої економічної ефективності, але, і, насамперед, інноваційною націленістю всіх економічних факторів розвитку. Вивчення європейського досвіду створення регіональних інноваційних систем дозволило зробити висновок про те, що збільшення ролі високих технологій

в економіці не може здійснюватися, особливо в країнах з перехідною економікою, без державного сприяння і регулювання як на національному, так і на регіональному рівні.

Як показує світовий досвід, досягнення окремими територіальними утвореннями та державами більш високого економічного зростання інноваційного типу може бути реалізовано при використанні стратегій «нарощування»; «запозичення»; «перенесення»; «територіально і ресурсно-розподіленого типу»; «імітаційного технологічно залежного типу»; моделі проривного розвитку та концепції національної системи нововведень як окремо, так і в галузевих і територіальних комбінаціях. Спільним для зазначених стратегій, крім стратегії «імітаційного технологічно залежного типу», в кінцевому підсумку, є активізація інноваційної діяльності та попиту на інновації [11].

Існують різні підходи до визначення поняття «інноваційний розвиток». Аналіз існуючих визначень довів, що в них немає таких сутнісних рис, характерних для розвитку, як неухильність, цілеспрямованість, якісний характер змін. Тому, ми вважаємо доцільним розглядати інноваційний розвиток у двох взаємопов'язаних аспектах. А саме:

- як цілеспрямоване неухильне підвищення конкурентоспроможності й економічної ефективності, яке має якісний характер і ґрунтується на інтенсивних факторах розвитку – знаннях, інформації та передових технологіях;
- як цілеспрямоване постійне вдосконалення та підвищення ефективності інноваційної діяльності.

Регіональний інноваційний розвиток складається з наступних етапів:

- 1) створення інновацій;
- 2) освоєння інновацій;
- 3) обслуговування і забезпечення процесів по створенню та освоєнню інновацій.

Треба відмітити, що ці етапи охоплюють всі сектори регіональної економіки, являють собою складний набір господарських зв'язків і відносин з реалізації інноваційних процесів.

Стратегія інноваційного розвитку регіону повинна забезпечити консолідацію інтересів, зусиль і потенціалу всіх суб'єктів регіональної інноваційної системи на реалізації обраних пріоритетів розвитку інноваційних процесів, встановлення принципів спільної роботи суб'єктів регіональної інноваційної системи та створення і розвиток іміджу привабливого для інвестування в інноваційну сферу регіону. Основні етапи процесу розробки і реалізації інноваційної стратегії регіону можна представити у вигляді послідовності етапів (рис. 1).

Головними ознаками стратегії інноваційного розвитку регіонів мають бути:

- комплексність – націленість на всі сторони суспільного розвитку регіонів;
- націленість на довгострокові результати;
- узгодженість з державною стратегією суспільного розвитку та її складовими: економічною, політичною, екологічною, національною та ін.;
- поєднання ринкової саморегуляції і державного управління.

У світовій практиці вироблений і апробований цілий ряд організаційно-економічних заходів, що сприяють інтенсифікації процесу регіонального інноваційного розвитку:

- здійснення спеціальних цільових програм на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях;
- прямі державні субсидії і цільові асигнування регіональних (місцевих) органів влади;
- податкові пільги, спрямовані на стимулювання регіонального розвитку;

- формування наукових парків та регіональних інноваційних центрів;
- створення інкубаторів малого бізнесу;
- залучення венчурного капіталу;
- мобілізація ресурсів приватного сектора на вирішення завдань регіонального науково-технічного розвитку;
- розвиток інформаційної, комунікаційної та фінансової інфраструктури інноваційної діяльності.

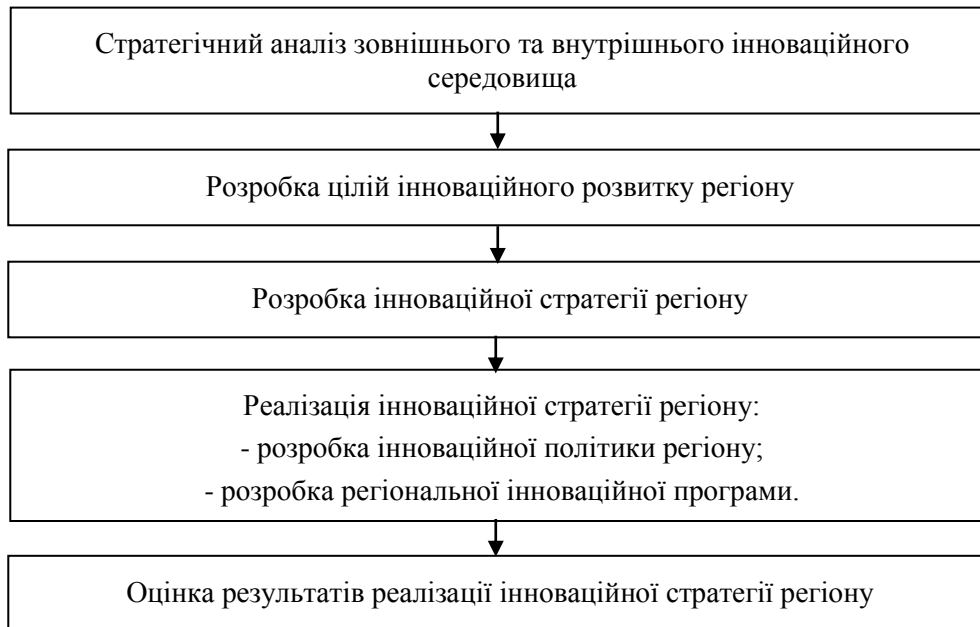

Рис. 1. Процес розробки та реалізації інноваційної стратегії регіону

Розвиток регіональних інноваційних структур як прогресивних форм територіальної організації продуктивних сил визначається, у першу чергу, її науковим потенціалом. На нашу думку, важливо, щоб перспективна схема активізації наукової діяльності регіону була узгоджена зі стратегічними цілями та пріоритетами його соціально-економічного розвитку.

Потенціал щодо забезпечення створення у регіонах України інновацій залежить від частки інновацій, яка може бути створена за рахунок, у першу чергу, пріоритетних галузей промислового комплексу регіону. Аналіз обсягу реалізованих послуг промислових підприємств у сфері технічних випробувань та досліджень за регіонами України довів, що лідирували такі регіони: Дніпропетровська, Донецька і Харківська обл. у 2009-2013 рр., відставали – Херсонська, Сумська і Рівненська обл. у відповідних роках (табл. 1).

Інноваційні рішення на регіональному рівні повинні зачіпати економічні інтереси багатьох учасників і сприяти підвищенню їх конкурентоспроможності на зовнішніх ринках. Зробимо спробу класифікувати управлінські технології інноваційного розвитку регіону, що наведено у табл. 2.

Таблиця 1. Обсяг реалізованих послуг промислових підприємств у сфері технічних випробувань та досліджень за регіонами України (у ринкових цінах, тис. грн.)*

Регіон	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Автономна Республіка Крим	24690,1	25369,9	27671,8	18139,6	19630,5	17895,5
Області: Вінницька	9414	8888,2	9714,6	34576,7	34727	42358,45
Волинська	16126,4	16924,1	20160,6	21160	23177,1	25010,83
Дніпропетровська	79032,1	86108,2	184257,4	212030,2	264642,9	314357,2
Донецька	124935,6	123641,7	161188,4	249505,8	267632,2	308757,9
Житомирська	4825,4	5313,2	9817,8	9945	12441,2	14427,54
Закарпатська	8048,1	9765,2	11699,8	13455,2	15281,05	17096,64
Запорізька	52640,2	52035,6	57066,4	70716	72929,1	78854,92
Івано-Франківська	7973,8	9730,1	15839,9	18268	22201,05	25900,29
Київська	6902,5	8232,2	9434,4	31466,3	32732,25	40221,61
Кіровоградська	14812,7	17162,4	20170,5	22918,5	25597,4	28329,95
Луганська	29993,6	30232,1	38008,3	45333,8	49341,15	54720,83
Львівська	43081,6	39882,4	47135,7	55051,7	57078,75	61395,11
Миколаївська	31110,2	49487,3	52610,9	24642,1	35392,45	33764,38
Одеська	92127,4	73243,9	75533,3	76746,7	68449,65	64064,38
Полтавська	33399,5	35465,4	37901,3	59187,9	61438,8	69418,91
Рівненська	9968,6	10939,2	11729	12048,5	12928,7	13631,65
Сумська	1290	11639	12254,1	12668,4	12342,45	12332,68
Тернопільська	7285,2	8313,6	10318,6	12042,2	13558,9	15186,5
Харківська	77838,1	104591,1	140282,8	160062	191284,4	219520,7
Херсонська	5298,5	7683,2	8548,7	8782	10407,1	11538,7
Хмельницька	7151,1	10109,4	15560,8	15630,8	19835,65	22924,7
Черкаська	703,6	2580	3617,4	1200,5	2657,4	2910,21
Чернівецька	8117,5	10586	6197,9	8064,5	7104,7	6649,99
Чернігівська	2237,5	1993,6	4751,8	1970,3	3227,45	3423,11
Міста: Київ	88208,2	62254,4	115497,9	81449,1	95093,95	98390,57
Севастополь	12817,5	17169,9	17082,5	12961,4	15093,9	15128,33

*розроблено автором відповідно до [8]

Однією з управлінських технологій інноваційного розвитку регіону є регіональна система залучення інвестицій на основі державно-приватного партнерства. Зробимо спробу визначити перспективні варіанти державно-приватного партнерства у інноваційному розвитку регіону, які, на нашу думку, повинні визначатися поступовим переходом від разових ініціатив до постійного розширення відтворення та реалізації певних механізмів, перетворюючих цю взаємодію у систему, що наведено у табл. 3.

Регіональна інноваційна система є підсистемою соціально-економічної системи регіону. Регіональна інноваційна система також є органічною частиною національної інноваційної системи, тому її функціональний склад може включати суб'єкти як мезо-, так і макроекономічного рівня та значення.

Таблиця 2. Класифікація управлінських технологій інноваційного розвитку регіону

Класифікаційні групи	Управлінські технології інноваційного розвитку регіону
Організаційно-управлінські технології	- Регіональна інформаційна система; - Регіональна система підтримки інтеграційних процесів;
	- Регіональна система залучення інвестицій на основі державно-приватного партнерства; - Регіональні кластерні структури; - Регіональна система підтримки малого та середнього бізнесу; - Регіональна система управління якістю продукції; - Регіональні логістичні системи.
Технології, які забезпечують інноваційні процеси	- Регіональні інноваційна інфраструктура; - Особливі економічні зони; - Науково-освітні комплекси.
Технології регіонального управління	- Регіональна система підготовки та перепідготовки висококваліфікованих кадрів; - Регіональна система згладжування диференціації щодо соціально-економічного розвитку; - Системний підхід до регіонального розвитку.

Таблиця 3. Перспективні варіанти державно-приватного партнерства у інноваційному розвитку регіону

Взаємодія	Реалізація	Результат
Об'єднання ресурсів	Сумісне фінансування інновацій	Розширення масштабу нововведень
Інноваційна кооперація	Участь бізнесу у системі підготовки кадрів для науково-інноваційної сфери	Відтворення науково-інноваційного потенціалу
Розвиток інноваційної інфраструктури	Державна система підтримки інноваційної діяльності	Забезпечення цілісного національного інноваційного простору
Реалізація інноваційного продукту	Державні замовлення та закупівля інноваційного продукту	Забезпечення рівномірного доступу до досягнень науки і технологій
Інтеграція інноваційних концепцій	Залучення недержавного сектору до управління державними інноваційними активами	Створення національної інноваційної культури

У якості показника результативності інноваційного розвитку регіону автором запропоновано модель інноваційного розвитку, яка дозволить оцінити вплив ряду факторів на інноваційну діяльність регіону:

$$Y = X_1 * X_2 * X_3 * X_4 * X_5, \quad (1)$$

де Y – показник результативності інноваційного розвитку економіки регіону.

Результуючим показником слід вважати змінення вартості інтелектуальної власності за певний період часу, або змінення обсягів випуску інноваційної продукції, який виражено індексом.

$X_1 - I_1$ – індекс рейтингу регіону за величиною інноваційного потенціалу:

$$I_1 = \frac{I_1}{I_0} \times 100\%, \quad (2)$$

Так як рейтинги визначаються відповідними агенціями, то:

$$\bar{I} = \sqrt[n]{\prod(\text{рейтинг}_1 \times \dots \times \text{рейтинг}_n)} \quad (3)$$

де $X_2 - I_R$ – індекс величини ресурсного забезпечення:

$$I_R = \frac{R_1}{R_0} \times 100\% \quad (4)$$

де R – обсяг надходжень, інвестованих у регіональні інноваційні проекти (умов. грн.).

$X_3 - I_P$ – індекс інноваційної активності господарюючих суб'єктів:

$$I_P = \frac{P_1}{P_0} \times 100\% \quad (5)$$

де P – рівень інноваційної активності господарюючих суб'єктів.

$X_4 - I_T$ – індекс технологічного розвитку (T):

$$I_T = \frac{T_n}{T_0} \times 100\% \quad (6)$$

$$T = \frac{\Pi_{Ti}}{\Pi_{T \text{ прог.}}} \times 100\% \quad (7)$$

де Π_{Ti} – регіональна продуктивність у певний період часу;

$\Pi_{T \text{ прог.}}$ – прогнозуєма продуктивність праці у відповідності до стратегії інноваційного розвитку, яка реалізується.

$X_5 - I_Q$ – індекс якості управління інноваційною діяльністю:

$$I_y = \frac{Q_1}{Q_0} \times 100\% \quad (8)$$

$$Q = \frac{B_n}{Z_n} \times 100\% \quad (9)$$

де B_n – обсяг державного фінансування інноваційної діяльності у регіоні;

Z_n – величина створених інновацій за певний період часу у регіоні.

З запропонованої моделі видно, що ключовими факторами, що визначають інноваційний розвиток регіону є: рівень інноваційної активності господарюючих суб'єктів; обсяг ресурсів, спрямованих на розвиток інноваційної діяльності; наявний інноваційний потенціал; сформований рівень технологічного розвитку і якість управління інноваційною діяльністю.

Висновки. Управління розвитком регіону на основі інновацій являє собою систему взаємопов'язаних між собою елементів, яка забезпечує постійний керуючий вплив з боку регіональних органів влади на інноваційні процеси, реалізовані в регіональній

промисловості, що охоплюють всі етапи науково-дослідних, дослідно-конструкторських та інших робіт, безпосередньо пов'язаних зі створенням, освоєнням, поширенням та використанням інновацій, за допомогою заходів організаційного та економічного характеру для досягнення стратегічних цілей інноваційного розвитку регіону.

Саме інноваційна модель розвитку економіки країни та регіонів є визначальним чинником прогресу суспільства та підвищення добробуту його громадян. Цим зумовлена потреба державної підтримки інноваційної сфери як джерела економічного зростання.

Література

1. Про інноваційну діяльність: Закон України № 2314-VI від 03.06.2010 // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – №36. – Ст. 266 – 315 с.
2. Буркинський Б.В. Інноваційна стратегія у соціально-економічному розвитку регіону / Б.В. Буркинський, Є.В. Лазарева. – Одеса: ІПРЕД НАН України, 2007. – 140 с.
3. Бутко М.П. Науково-методичні засади комплексного розвитку регіону України / М.П. Бутко, Л.І. Митрошина // Продуктивні сили і регіональна економіка: зб. наук. праць : у 2 ч. – К. : РВПС України НАН України, 2005. – Ч. 1. – С. 9-19.
4. Геєць В.М. Зведений прогноз науково-технологічного та інноваційного розвитку України на найближчі 5 років та наступне десятиліття / В.М. Геєць, В.П. Александрова, М.І. Скрипниченко, Л.І. Федулова та ін. // Центр дослід. наук.-техн. потенціалу та історії науки ім. Г.М. Доброва НАН України. – К. : Фенікс, 2007. – 152 с.
5. Говоруха Ж.А. Питання розвитку інноваційної діяльності підприємств України / Ж.А. Говоруха // Актуальні проблеми економіки. – 2007. – №8(74). – С.107-115.
6. Гончаренко М.Ф. Механізм регулювання інвестиційно-інноваційного розвитку регіону : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.05 «Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка» / М.Ф. Гончаренко. – Чернігів, 2011. – 19 с.
7. Друкер П. Бизнес и инновации / П. Друкер. – М. : Изд-во: Вильямс, 2007. – 432 с.
8. Державний комітет статистики в Україні [Електроний ресурс] / Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
9. Токар В.В. Інноваційно-інвестиційна діяльність промислових підприємств та економічна безпека України : монографія. – К.: ТОВ «Пан Тот», 2013 – 305 с.
10. Панас В.Я. Управління інноваційною діяльністю підприємства : теоретичний аспект / В.Я. Панас, С.М. Ткач // Регіональна економіка. – 2013. – № 1. – С. 69-75.
11. Филин С.А. Теоретические основы и методология стратегического управления инновационным развитием : дис. ... докт. екон. наук : 08.00.05 / С.А. Филин. – М., 2010. – 365 с.

References

1. Verkhovna Rada of Ukraine (2002). About the innovation activity (Law). Vidomosti Verkhovnoyi Rady Ukrayiny (Details of Verkhovna Rada of Ukraine), 36 (in Ukr.).
2. Burkynskiy, B., & Lazareva, Y. (2007). The innovative strategy of socio-economic development of the region. Odesa : IPREED NAS of Ukraine.
3. Butko, M., & Mytroshyna, L. (2005). Scientific and methodological principles of integrated regional development in Ukraine. Produktivni syly i rehionalna ekonomika (The productive forces and regional economy), 1, 9-19 (in Ukr.).
4. Heyets, V., & Aleksandrova, V., & Skrypnychenko, M., & Fedulova, L., (2007). Summary forecast of scientific, technological and innovation development of Ukraine for the next five years and the next decade. Kiev : Feniks.
5. Novorukha, Zh. (2007). The issue of innovation of enterprises Ukraine. Aktualni problemy ekonomiky (Actual problems of economics), 8(74), 107-115 (in Ukr.).
6. Honcharenko, M. (2011). The mechanism of regulation investment and innovation development of the region. Chernigiv.
7. Druker, P. (2007). Business and innovations. Moscow: Vilyams.
8. State Statistics Service of Ukraine (2015). Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

-
9. Tokar, V. (2013). Innovation and investment activities of industrial and economic security of Ukraine. Kiev : Pan Tot.
  10. Panas, V., & Tkach, S. (2013). Innovation management of company : theoretical aspect. *Regionalna economica (Regional economics)*, 1, 69-75 (in Ukr.).
  11. Fylyn, S. (2010). Theoretical basis and methodology of strategic management of innovative development. Moscow.

Стаття надійшла до редакції 04.12.2015.

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОЦІНКИ РИЗИКІВ ПІДПРИЄМСТВА

Петрова В.Ф., кандидат економічних наук, доцент

Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова

У статті проведено аналіз методичних підходів до оцінки ризиків. Проведено дослідження особливостей якісного та кількісного методів оцінки ризиків підприємства. Охарактеризовано переваги та недоліки основних методів оцінки ризиків підприємства.

Ключові слова: кількісні та якісні методи оцінки ризиків підприємства.

Постановка проблеми. В сучасних умовах господарювання, за неоднозначності економічного розвитку, недосконалості системи оподаткування, нестабільності курсу національної валюти, діяльність підприємства у всіх її формах пов'язана з численними ризиками.

Визначити об'єктивну оцінку ринкової ситуації, обрати ефективну стратегію та оптимальний варіант напрямів розвитку із сукупності альтернативних напрямів можливо лише в результаті аналізу всього комплексу ризиків, не ігноруючи жодного з них, аби уникнути негативних наслідків в діяльності підприємства. Оцінювання ризику проводиться з метою оцінки його впливу на очікуваний результат.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питання вибору методів оцінки ризиків підприємства займалися Бланк І.А. [1], Вітлінський В.В. [2], Гранатуров В.М. [3], Григор'єва О.Є. [4], Джумурат О.В. [5], Доценко І.О. [6-7], Лук'янова В.В. [8], Туркіна А. А. [9] і інші науковці. У той же час, за наявності достатньо великої кількості різноманітних методів оцінки ризиків підприємства, питання вибору найбільш доцільного методу, яким можна скористатися за певних обставин висвітлено недостатньо. Це обґрунтовує необхідність дослідження переваг, недоліків, обмежень використання того чи іншого методу оцінки, передумов, які мають бути виконані перед безпосередньою оцінкою ризиків підприємства, наслідків, що можуть бути отримані.

Метою статті є дослідження й узагальнення методичних підходів до аналізу та оцінки ризиків діяльності підприємств на основі їх порівняльного аналізу; виявлення переваг і недоліків кожного методу для підвищення ефективності діяльності підприємств.

Для досягнення цієї мети були поставлені такі завдання:

- 1) визначити фактори, які істотно впливають на ризик діяльності підприємств;
- 2) висвітити особливості й умови використання якісних і кількісних методів;
- 3) оцінки ризику; обґрунтувати доцільність використання цих методів в процесі управління ризиками підприємства.

Основні результати дослідження. Існує два підходи до оцінки ризиків, що пов'язані з і їх інтегральною оцінкою, - це якісні і кількісні методи. Слід зазначити, що всебічне оцінювання ризиків повинне ґрунтуватися на суб'єктивному (якісному) та об'єктивному (кількісному) підходах.

Якісна оцінка ризиків – це виявлення ризиків, їх аналіз, умов і джерел, причин виникнення з метою визначення впливу на діяльність підприємства, а також факторів, що впливають на рівень ризиків при здійснюванні визначеного виду діяльності.

Найбільш поширені методи якісного аналізу наступні: методи, що базуються на аналізі наявної інформації; методи збору нової інформації; методи моделювання діяльності організації; евристичні методи якісного аналізу. Вони дають змогу визначити види ризиків, оцінити ступінь їх небезпеки та фактори, що впливають на рівень ризиків при здійснюванні певного виду діяльності [7].

Доцільно відзначити, що робота з ризиками, в тому числі їхня оцінка, відбувається послідовно. Перший етап – якісний аналіз ризиків (ідентифікація ризиків, формування карти ризиків) має на меті виявлення всіх можливих ризиків, потенційних зон ризику, негативних наслідків і додаткових вигід, які можуть виникнути в результаті реалізації певного рішення. Цей аналіз проводиться у кількох основних напрямках. Перший напрямок полягає в порівнянні очікуваних позитивних (сприятливих) результатів (доходів) вибору конкретного напрямку підприємницької діяльності з можливими несприятливими наслідками (втратами, збитками) як сьогоднішніми, так і майбутніми. Наслідки класифікують на фінансові, матеріальні, часові, соціальні, збутові, екологічні і морально-психологічні. Надалі наслідки порівнюють з можливими результатами, які за розвитку певного напрямку діяльності одержить підприємство.

Сутність другого етапу – визначення впливу рішень підприємства на етапі розробки стратегії на інтереси суб'єктів господарської діяльності інших підприємств. Важливість цього аспекту зумовлена необхідністю якісного перетворення в соціально-економічному житті як на макрорівні, так і на мезо- та мікрорівнях тим, що діяльність певного підприємства не відбувається окремо від інших суб'єктів. Систематизовані фактори, що мають ту чи іншу міру впливу на ступінь ризику представлено в таблиці 1.

Таблиця 1. Фактори впливу на ступінь ризику підприємства

Характеристика факторів		
Об'єктивні фактори		Суб'єктивні фактори
Не залежать безпосередньо від підприємства та керівництва		Характеризують суб'єкт прийняття рішень (безпосередньо керівництво, підприємство)
Загальноекономічні фактори	Ринкові фактори ризику	Виробничий потенціал, технологічне забезпечення, рівень технологічної спеціалізації, організацію праці, рівень техніки безпеки, рівень компетентності суб'єкта прийняття рішень тощо.
Загальний спад обсягів виробництва в країні, збільшення рівня інфляції, уповільнення платіжного обороту, недосконалість і нестабільність податкового законодавства, зменшення рівня реальних доходів і купівельної спроможності населення тощо.	Зменшення місткості внутрішнього ринку, падіння ринкового попиту, збільшення позиції товарів-субститутів, нестабільність фінансового і валютного ринків, недостатня ліквідність фондового ринку і ін.	

Якісний аналіз ризиків може проводитися в будь-якій точці життєвого циклу проекту, проте він повинен проводитися принаймні один раз на початку нового проекту.

Аналіз фахової літератури показав, що найпоширенішим методом, який використовується в процесі якісного аналізу, є метод експертних оцінок, який дає змогу визначити ступінь ризику у випадках відсутності повної й вірогідної інформації, достатньої для застосування статистичних методів. Основою методу є результати оброблення думок

досвідчених підприємців або фахівців. На практиці застосовуються індивідуальні та групові (колективні) експертні оцінки, переваги й недоліки яких зведено в таблицю 2.

У свою чергу для колективного обговорення найчастіше використовується метод колективної генерації ідей (метод «мозкової атаки»), зміст та спрямованість якого саме на отримання великої кількості ідей. Згаданий метод дозволяє виявити джерела та причини ризику, встановлення можливих ризиків; визначення напрямів і шляхів зниження ризиків; формування і оцінка варіантів з різними засобами зниження ризику тощо.

Таблиця 2. Переваги й недоліки методу експертних оцінок в процесі якісного аналізу ризиків підприємства

Індивідуальна експертиза		Групова (колективна) оцінка	
Переваги	Недоліки	Переваги	Недоліки
Оперативність отримання інформації для прийняття рішень і невеликі витрати	Відсутність упевненості в достовірності оцінок, зумовленої високим рівнем суб'єктивності	Менш суб'єктивні і, як наслідок, більш достовірні	Відсутність гарантій вірогідності отриманих оцінок, труднощі в проведенні опитування експертів, обробці одержаних даних

Слід відмітити відзначену науковцями особливу складність якісної оцінки ризиків, для якої необхідні ґрунтовні знання теорії економіки, бізнесу, фінансів; знання спеціальних предметів, необхідних для підготовки фахівця певного напрямку; наявність певного практичного досвіду, інтуїції в певній сфері економічної діяльності [3]. У науковій літературі відзначено вагому проблему застосування більшості методів якісної оцінки, за яких отримуються результати, що не в повній мірі відповідають реальному становищу, оскільки ці методи є розробками західних економістів для західних компаній, а отже не враховується специфіка економічної системи України. Підсумкові результати якісного аналізу ризику є вихідною інформацією для проведення кількісного аналізу.

На відміну від якісних методів оцінки, методи кількісної оцінки ризику дають змогу виявити чисельне визначення розмірів окремих ризиків і ризику конкретного виду діяльності в цілому. Опрацювання джерел інформації показує, що при кількісній оцінці ризиків підприємства застосовують різноманітні методи. Обирання того чи іншого з них буде залежати від виду і джерел ризику, характеристик сфери і виду діяльності, фінансового стану, величини підприємства тощо. Загалом такі методи поділяються на об'єктивні (ті, що використовують характеристики випадкових процесів, отримані на основі даних, що не залежать від думки конкретно особи) та суб'єктивні (які ґрунтуються на експертних оцінках ризику).

Основними методами кількісної оцінки ступеню ризику є: статистичний метод, метод експертних оцінок, метод використання аналогів, метод критичних значень, метод оцінки ризику за допомогою «дерева рішень», аналіз чутливості, аналіз сценаріїв, імітаційне моделювання. В таблиці 3 зведено переваги й недоліки основних методів кількісної оцінки ступеню ризику.

Статистичний метод застосовується при проведенні кількісного аналізу за наявності в розпорядженні підприємства значного обсягу аналітико-статистичної інформації і базується на аналізі коливань досліджуваного показника за певний відрізок часу. Цей метод

дає змогу оцінити ризик не тільки конкретного проекту, але і підприємства загалом за деякий проміжок часу.

Таблиця 3. Переваги й недоліки основних методів кількісної оцінки ступеню ризику підприємства

Категорія	Переваги	Недоліки
Статистичні	Можливість моделювання сценаріїв, висока точність розрахунків, часткова стандартизація, нескладність математичних розрахунків.	Необхідність великої кількості спостережень; ризик відповідності обраної моделі; високі витрати на інформатизацію та аналіз інформації.
Розрахунково-аналітичні	Широке застосування, можливість об'єктивної оцінки за невисоких витрат.	Суб'єктивізм оцінок, відсутність стандартів.
Метод експертних оцінок	Невисока вартість; відсутність необхідності в точних початкових даних і дорогих програмних засобах, можливість здійснювати оцінку до розрахунку ефективності проекту, простота розрахунку.	Складність з отриманням фінансової оцінки ризику, висока залежність від суб'єктивної думки експертів; складність залучення незалежних експертів.
«Дерево рішень»	Висока точність оцінки; детальний облік факторів ризику; можливість різних сценаріїв розвитку подій.	Потребує багато часу на дослідження; високі витрати при великій кількості варіантів.
Аналіз чутливості	Можливість за його допомогою вирішити проблему зіставлення впливу різних (натуральних, вартісних) характеристик проекту, що варіюються.	Врахування одного чинника проекту, що приводить до нестачі можливостей зв'язків між окремими чинниками або недообліку їхньої кореляції.
Аналіз сценаріїв	Можливий для різноманітних варіантів реалізації проекту; застосування програмних засобів (можливість збільшити кількість можливих сценаріїв і таким чином значно підвищиться ефективність оцінки ризику).	Для високої цінності сценарію з метою прогнозування необхідний великий об'єм вихідної інформації; низька можливість реалізації точного прогнозування при кожному сценарію; потребує масштабних підготовчих робіт.
Метод Монте-Карло	Дозволяє реалізувати моделі складних систем; можливість використання будь-яких розподілів; моделювання складної поведінки ринку.	Складність методу; необхідна велика кількість експериментальних даних; необхідність потужних розрахунків; складність презентації.
Метод аналогій	Невисока вартість; простота розрахунку.	Невисока точність; проблематичність підбору аналогів; не враховується розвиток певного виду діяльності.

Метод експертних оцінок дає можливість використовувати досвід експертів для аналізу проекту та обліку впливу різноманітних якісних чинників. Частіше за все використовуються наступні експертні методики: SWOT-аналіз; «зірка (троянда) ризиків» (зіставлення різних чинників, побудова «спіралі ризиків», що відображає ранжування чинників ризику), метод Дельфі (виключення взаємного впливу експертів один на одного, отже, знімається можливість психологічного дискомфорту, пов'язаного з персоніфікацією кожної оцінки).

Метод аналогій дає можливість побудувати так звану криву ризику за допомогою зіставлення даних, що були раніше, тобто застосовуються бази даних та знань про ризик аналогічних об'єктів або угод. Даний метод доцільний у випадку, коли інші методи оцінки ризику неприйнятні.

За потреби оцінити ступінь близькості критеріального показника віртуального проекту до його критичної межі, не проводячи додаткових розрахунків, в умовах прогнозованої динаміки зміни будь-якого чинника ризику застосовується метод критичних значень.

Метод оцінки ризику за допомогою «дерева рішень» передбачає побудування гілок, слідуючи вздовж яких оцінюють кожен шлях і обирають менш ризикований з них, використовуючи спеціальні методики розрахунку ймовірності.

Відстежити варіацію ключових припущень під час прогнозування грошових потоків з метою визначення впливу, який вони можуть чинити на проектовану вигоду дає змогу аналіз чутливості. При застосуванні аналізу чутливості розраховується еластичність (відносна величина, яка відображає зміну величини критеріального показника при одиничній зміні ризик-змінної). Результатом проведення розрахунків за даного методу є виявлення найчутливіших змінних, які потребують додаткових досліджень.

При використанні аналізу сценаріїв відхилення параметрів розраховуються з урахуванням їхніх взаємозалежностей (кореляції), що є перевагою методу. За цим методом найчастіше розраховуються три можливі сценарії – песимістичний, оптимістичний і найімовірніший.

Імітаційне моделювання за методом Монте-Карло дає змогу генерувати велику кількість випадкових реалізацій проекту, за їх підсумком формується розподіл можливих результатів; визначається оцінка відповідно до обраного рівня ймовірності [4].

У будь-якому разі при виборі методу оцінки ризику кожному фахівцю доцільно врахувати особливості бізнесу підприємства та відмінні риси безпосередньо методу оцінки.

Висновки. Проведене дослідження особливостей якісного та кількісного методів оцінки ризиків підприємства, переваг й недоліків основних методів оцінки ризиків підприємства свідчить про те, що для забезпечення взаємного нівелювання недоліків якісного й кількісного методів, отримання достовірної інформації щодо рівня ризику й зменшення чинника невизначеності якісні й кількісні інструменти слід поєднувати. Отже, для проведення ефективного комплексного аналізу ризиків діяльності підприємства необхідно зібрати та систематизувати достовірну інформацію про діяльність підприємства, визначити фактори, які істотно впливають на ризик діяльності підприємства; для врахування особливостей різних видів ризиків, використовувати різні методи кількісної оцінки, які слідує з проведення якісного аналізу, беручи до уваги особливості й умови використання якісних і кількісних методів оцінки ризику.

Література

1. Бланк И.А. Управление финансовыми рисками / И.А. Бланк. – К. : Ника-Центр. 2005. – 600 с.
2. Вітлінський В.В. Ризик у менеджменті / В.В. Вітлінський, С.І. Наконечний. – К. : ТзОВ «Борисфен-М», 1996. – 326 с.
3. Гранатуров В.М. Методи якісного аналізу підприємницьких ризиків. Методичні вказівки по виконанню лабораторно-практичної роботи. / В.М. Гранатуров, І.В. Литовченко – Одеса, 2005. – 32 с.

4. Григор'єва О.Є. Проблеми ризиків, що виникають під час реалізації інноваційних проектів, та методи їхнього кількісного вимірювання / О. Є. Григор'єва // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2008. – № 628. – С. 64-71.
5. Джумурат О.В. Етапи реалізації ризик-менеджменту / О. В. Джумурат // Митна безпека. – 2010. – № 1. – С. 70-77.
6. Доценко І.О. Методичні основи оцінки ризиків підприємницької діяльності як складової системи управління економічною безпекою підприємства / І.О. Доценко // Вісник Дніпропетровського університету : Серія «Економіка». – 2011. – Вип. 5 (4). – С. 171-176.
7. Доценко І.О. Якісні методи оцінки ризиків в системі управління підприємством / І.О. Доценко // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції «Тенденції управління фінансовими та інноваційними процесами в умовах ринкових перетворень». – Вінниця, 2012. – С 283-285.
8. Лук'янова В.В. Економічний ризик : навч. посіб. / В.В. Лук'янова, Т.В. Головач. – К. : Академвидав, 2007. – 464 с.
9. Туркина А.А. Система внутреннего контроля как инструмент управления рисками / А. А. Туркина // Управление финансовыми рисками. – 2006. – № 4. – С. 286-293.
10. Яловий Г.К. Методологічне забезпечення прогнозування ймовірності банкрутства підприємств. //Формування ринкових відносин в Україні. – 2010. – №3. – С. 159.

References

1. Blank, I. (2005). Financial risk management. Kiev : Nika Center.
2. Vitlinsky, V., & Nakonechny, S. (1996). The risk in management. Kiev : Ltd. "Borisfen-M".
3. Granaturov, V., & Litovchenko, V. (2005). Methods of qualitative analysis of business risks. Guidelines for the implementation of laboratory and practical work. Odessa,
4. Grigorieva, E. (2008). Problems risks arising during the implementation of innovative projects and methods for their quantitative measurement. Visnyk Natsionalnogo universytetu "Lvivska Politekhnik" (Proceedings of the National University "Lviv Polytechnic"), 628, 64-71 (in Ukr.).
5. Dzhumurat, A. (2010). Stages of Risk Management. Mytna bezpeka (Customs security), 1, 70-77 (in Ukr.).
6. Dotsenko, I. (2011). Methodical risk-based entrepreneurship as an integral system of economic security of enterprise. Visnyk Dnipropetrovskogo universytetu (Bulletin of Dnipropetrovsk University), 5(4),171-176 (in Ukr.).
7. Dotsenko, I. (2012) Qualitative methods of risk assessment in the enterprise management. Vinnytsia, 283-285 (in Ukr.).
8. Lukyanov, V., & Golovach, T. (2007). Economic risk. Kiev : Akademvydav.
9. Turkin, A. (2006). The system of internal control as a risk management tool. Upravlenie finansovymi riskami (Financial risk management), 4, 286-293 (in Rus.).
10. Yalovoy, G. (2010). Methodological ensure predicting the probability of bankruptcy. Formuvania rynkovykh vidnosyn v Ukraini (Formation of market relations in Ukraine), 3, 159 (in Ukr.).

Стаття надійшла до редакції 17.11.2015.

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ТА ЗМІЦНЕННЯ ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Петрушенко Т.В., викладач

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

У статті розглянуто найбільш складні і відповідальні елементи зміцнення фінансової стійкості підприємства – фінансових ресурсів, при яких підприємство, вільно маневруючи грошовими коштами, здатне шляхом ефективного їх використання забезпечити безперервний процес виробництва та реалізації продукції.

Ключові слова: фінансова стійкість, фінансові ресурси, грошові потоки, розвиток

Постановка проблеми. Вихід суспільства з системи планової економіки і вступ до ринкових відносин докорінно змінили умови функціонування підприємств. Підприємства, для того щоб вижити, повинні проявити ініціативу, підприємливість і ощадливість з тим, щоб підвищити ефективність виробництва. В іншому випадку вони можуть опинитися на межі банкрутства.

У ринкових умовах особливістю виживання та стабільного стану підприємства слугує його фінансова стійкість.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досить широкий спектр поглядів на різні аспекти у монографіях і статтях сучасних вітчизняних економістів і політиків оцінки і аналізу фінансової стійкості досліджували у своїх працях багато вітчизняних та закордонних вчених. Серед них Цал-Цалко Ю.С., Філімоненков О.С., Коробов М.Я., Кривицька О.Р., Ізмайлова К.В., Бланк І.А. та ін.

Мета статті полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних підходів щодо регулювання економічною та фінансовою стійкістю підприємства.

Основні результати дослідження. У ринкових умовах особливістю виживання та стабільного стану підприємства слугує його фінансова стійкість. Вона також відображає стан фінансових ресурсів, при якому підприємство, вільно маневруючи грошовими коштами, здатне шляхом ефективного їх використання забезпечити безперервний процес виробництва та реалізації продукції, а також витрати по його розширенню та оновленню.

Розвиток фінансового сектору протягом 2009-2014 років мав дискретний та непропорційний характер. Банківська система зростала випереджаючими темпами порівняно з іншими сегментами фінансового сектору, зокрема емісійна діяльність на ринку акцій, корпоративних облігацій, випуск цінних паперів інститутів спільного інвестування. Розвиток небанківського фінансового сектору було ускладнено відсутністю ефективного законодавства, систем регулювання та пруденційного нагляду, що призвело до появи значної кількості кептивних фінансових установ та «фінансових пірамід», стримувало розвиток ринку фінансових послуг і призводило до поглиблення кризи недовіри до фінансового сектору в цілому.

Внутрішні шоки, головним чином військовий конфлікт на сході, негативно вплинули на розвиток економіки, знизивши довіру споживачів фінансових послуг до банківського сектору, та розбалансували фінансові ринки. Скорочення економічної активності, торговельні дисбаланси спричинили девальвацію та прискорення інфляції до 30% річних.

Ці події призвели до погіршення якості кредитних портфелів банківської системи, що зумовило необхідність очищення банківської системи, що почалося у 2014 році, та потребувало додаткового збільшення капіталу в банки для створення значних резервів під активні операції. У 2014 році відрахування в резерви стало визначальним чинником збитковості банківської системи. Ситуацію з проблемними балансами банків ускладнює відсутність ефективних систем захисту прав кредиторів і споживачів, насамперед гарантій прав власності та неупередженого судочинства.

Ознаки системних проблем у фінансовому секторі України:

- різке зростання частки проблемних активів на балансах банків – частка проблемних кредитів у банківському секторі зросла із 12,9% на початку 2014 р. до 24,7% наприкінці I кварталу 2015 року;

- суттєвий вплив депозитів із банківського сектору: 45,4% за 2014 рік та I квартал 2015 року за валютними депозитами та 17,9% за гривневими депозитами;

- жорсткі адміністративні заходи (у т. ч. щодо зняття депозитів, валютно-обмінних операцій), що були запроваджені у зв'язку із розгортанням військового конфлікту та економічною кризою;

- висока доларизація кредитів та депозитів 55,9 % та 53,4 % відповідно станом на кінець I кварталу 2015 року;

- незбалансована база активів і пасивів банків: співвідношення кредитів до депозитів сягнуло пікового значення 226,7% у 2009 році та становило 158,8% на кінець I кварталу 2015 року;

- з I кварталу 2014 року до II кварталу 2015 року 47 банків, із них один системно важливий банк, було оголошено неплатоспроможними;

- недостатні розміри власного та регулятивного капіталу банків унаслідок погіршення якості кредитів й інших активів і доформування резервів за активними операціями з початку 2014 року;

- масовий вихід із України великих європейських гравців фінансового сектору після кризи 2008-2009 років близько 10 європейських банків продали свої дочірні банки в Україні або припинили ведення роздрібного бізнесу;

- відсутність первинних публічних розміщень (ІРО) акцій українських компаній на місцевих і закордонних біржах протягом 2013-2014 років;

- зменшення обсягу торгів на вітчизняних біржах (крім державних облігацій) на 38% у 2014 році, до 76 млрд. грн., у тому числі торгів акціями та деривативами на 46%, до 36 млрд. грн.;

- низька та незмінна протягом 2008-2014 років частка страхових компаній у структурі фінансового сектору від 2,6% до 3,0% від загального;

- низький рівень активів системи пенсійного забезпечення на рівні 2,5 млрд. грн., або 0,2% від ВВП на кінець 2014 року.

Ринок фінансових послуг залишається дуже фрагментарним із низькою капіталізацією через нестабільні умови ведення бізнесу, незахищеність права власності та низький рівень корпоративного управління. Крім того, подальший розвиток фінансового сектору стримують наявність таких чинників:

- існування на ринку фінансових установ, які не виконують та не мають на меті виконувати функції фінансового посередництва і створюють суттєві системні ризики для сектору;

- недостатній рівень або повна відсутність гарантій прав захисту інтересів споживачів фінансових послуг (у т. ч. позичальників) і кредиторів;
- низький рівень стандартів управління платоспроможністю та ліквідністю банків;
- дія жорстких адміністративних заходів;
- велика частка кредитів, виданих пов'язаним особам, на балансі банків;
- операційна залежність державних банків;
- висока концентрація активів системно важливих банків;
- відсутність належної інфраструктури ринку капіталу, у т. ч. фондового ринку;
- обмежена кількість фінансових інструментів, у т. ч. хеджування ризиків;
- неможливість функціонування в Україні більшості міжнародних систем Інтернет-розрахунків;
- неефективне податкове законодавство в частині оподаткування інвестиційних доходів та учасників фінансового сектору;
- зловживання окремими фінансовими установами умовами кредитних договорів;
- відсутність дієвих алгоритмів збереження та повернення активів неплатоспроможних банків;
- низька фінансова грамотність населення;
- низька ефективність нагляду за банками та іншими фінансовими установами, що не дає можливості вчасно упередити розвиток ризиків;
- обмеженість повноважень та незалежності регуляторів для вжиття заходів впливу на учасників фінансового сектору;
- відсутність ефективних інструментів виведення з ринку проблемних фінансових установ [5].

Тому визначення меж фінансової стійкості підприємств відноситься до числа найбільш важливих економічних проблем в умовах переходу до ринку, оскільки недостатня фінансова стійкість може привести до відсутності у підприємств коштів для розвитку виробництва, їх неплатоспроможності і в кінцевому рахунку, до банкрутства, а «надлишкова» стійкість буде перешкоджати розвитку, захаращуючи витрати підприємства зайвими запасами і резервами.

Оцінка фінансової стійкості підприємства проводиться за допомогою аналізу його фінансово-економічного стану. Фінансовий стан являє собою сукупність показників, що відображають наявність, розміщення і використання фінансових ресурсів.

Для оцінки рівня фінансової стійкості використовують наступні показники:

- Коефіцієнт співвідношення залучених і власних коштів.
- Коефіцієнт автономії (платоспроможності).
- Коефіцієнт маневреності власних коштів.
- Коефіцієнт ефективності використання власних коштів.
- Коефіцієнт використання фінансових ресурсів усього майна.

Коефіцієнт співвідношення позикових і власних коштів характеризує структуру фінансових ресурсів підприємства. Розраховується як частка від розподілу суми позикових коштів на суму власного капіталу. Максимально припустиме значення цього показника становить 1 (що припускає рівність позикових і власних коштів).

Відповідно до балансу:

$$K_{сп} = (\text{ф.1ряд.430} + \text{ф.1ряд.480} + \text{ф.1ряд.620}) / \text{ф.1ряд.380}, \quad (1)$$

Коефіцієнт автономії (коефіцієнт концентрації власного капіталу) характеризує частку коштів, вкладених власниками підприємства в загальну вартість майна. Розрахунок коефіцієнта автономії проводиться за формулою:

$$K_a = \text{Власний капітал} / \text{Валюта балансу}, \quad (2)$$

Згідно балансу:

$$K_{av} = \text{ф.1ряд.380} / \text{ф.1ряд.640}, \quad (3)$$

Нормальне мінімальне значення коефіцієнта автономії орієнтовано оцінюється на рівні 0,5, що припускає забезпеченість позикових коштів власними, тобто, реалізувавши майно, сформоване із власних джерел, підприємство зможе погасити зобов'язання. Однак, у ході оцінки цього коефіцієнта, необхідно приймати до уваги галузеву приналежність підприємства (наприклад, машинобудівні підприємства повинні мати більш високе значення коефіцієнта автономії, ніж підприємства торгівлі, що пояснюється більш високою питомою вагою необоротних активів у структурі балансу), наявність довгострокових позикових коштів й інші розглянуті вище фактори.

Коефіцієнт маневреності власних коштів характеризує ступінь мобільності використання власного капіталу, та визначається за формулою:

$$K_m = \text{Власні оборотні кошти} / \text{Власний капітал}, \quad (4)$$

Згідно балансу:

$$K_m = \text{ф.1ряд.380} - \text{ф.1ряд.080} / \text{ф.1ряд.380}, \quad (5)$$

Коефіцієнт маневреності показує частку власних коштів, вкладених в оборотні активи. Чітких рекомендацій у значенні цього коефіцієнта немає, але вважається, що його значення повинно бути не менше 0,2, що дозволить забезпечити достатню гнучкість у використанні власного капіталу. Для оцінки коефіцієнта маневреності необхідно порівняти його значення з рівнем минулих періодів, середньогалузевим значенням або рівнем у найближчих конкурентів.

Коефіцієнт ефективності використання власних коштів показує скільки прибутку дає 1 грн. власних коштів. Теоретично, нормальним значенням цього коефіцієнта є значення не менше 0,4.

Відповідно до балансу розраховується за формулою:

$$K_{evk} = \text{ф.№2,ряд.170} / \text{ф.1ряд.380}, \text{ (для підприємств України)} \quad (6)$$

$$K_{evk} = \text{ф.2ряд.130} / \text{ф.1ряд.380}, \text{ (для суб'єктів малого підприємництва України)} \quad (7)$$

Коефіцієнт використання фінансових ресурсів (усього майна) дає змогу визначити, за який період одержаний прибуток може компенсувати вартість майна. Нормативного числового значення для цього коефіцієнта немає, позитивним вважається збільшення цього коефіцієнта по відношенню до попереднього періоду.

Згідно балансу розраховується за формулою:

$$K_{vfr} = \text{ф.№2,ряд.170} / \text{ф.1ряд.280}, \text{ (для підприємств України)} \quad (8)$$

$$K_{vfr} = \text{ф.2ряд.130} / \text{ф.1ряд.280}, \text{ (для суб'єктів малого підприємництва України)} \quad (9)$$

Мета аналізу полягає не тільки і не стільки в тому, щоб встановити та оцінити фінансовий стан підприємства, але також і в тому, щоб постійно проводити роботу, спрямовану на його покращення. Аналіз фінансового стану показує, по яким конкретним

напрямок треба вести цю роботу. Відповідно до цього результати аналізу дають відповідь на питання, які найважливіші способи поліпшення фінансового стану підприємства в конкретний період його діяльності.

Якщо, фінанси підприємств знаходяться в кризовому стані, то першочерговим завданням для держави і підприємств і на цій основі - є стабілізація фінансів держави.

Без її втілення в життя інші завдання вирішити неможливо. Основні шляхи зміцнення фінансів підприємств пов'язані з оптимізацією використовуваних ними грошових коштів та ліквідацією їх дефіциту.

Найважливіші напрями вдосконалення фінансової роботи на підприємстві наступні:

- системний та постійний фінансовий аналіз його діяльності;
- організація оборотних коштів у відповідності з існуючими вимогами з метою оптимізації фінансового стану;
- оптимізація витрат підприємства на основі аналізу взаємодії «Витрати-виручка-прибуток»;
- оптимізація розподілу прибутку і вибір найбільш ефективної дивідендної політики;
- розробка і реалізація стратегічної фінансової політики підприємства.

Основна мета фінансового аналізу – отримання кількох ключових параметрів, що дають об'єктивну і точну картину фінансового стану підприємства, його прибутків і збитків, змін у структурі активів і пасивів, у розрахунках з дебіторами і кредиторами. При цьому керуючого аналітика може цікавити як поточний фінансовий стан підприємство, так і найближчі або окремі перспективи, тобто очікувані параметри фінансового стану.

Ефективність використання оборотних коштів залежить від багатьох факторів, які можна розділити на зовнішні, що роблять вплив поза залежністю від інтересів підприємства і внутрішні, на які підприємство може повинно активно впливати. На сучасному етапі розвиток економіки до основних зовнішніх фактором можна віднести такі, як криза неплатежів, високий рівень податків, високі ставки банківського кредиту. Криза збуту виробленої продукції, і неплатежі призводить до уповільнення обороту оборотних коштів. Отже, необхідно випускати ту продукцію, яку можна досить швидко і вигідно продати. У цьому випадку крім прискорення оборотності не допускається зростання дебіторської заборгованості в активах підприємства [1].

Важливою умовою підвищення ефективності використання оборотних коштів є раціональна організація виробничих запасів, основні шляхи скорочення виробничих запасів зводиться до їх:

- раціонального використання;
- ліквідації наднормативних запасів матеріалів;
- удосконаленні нормування;
- поліпшенні організації постачання.

Перебування оборотних коштів у сфері обігу не сприяє створенню нового продукту. Зайве відволікання їх у сферу обігу – негативне явище. Важливішими передумовами скорочення вкладень оборонних коштів у цю сферу є:

- раціональна організація збуту готової продукції;
- застосування прогресивних форм розрахунків;
- своєчасного оформлення документацій;
- прискорення її руху;
- дотримання договірної і платіжної дисципліни.

Необхідною умовою отримання прибутку є певна ступінь розвитку виробництва, що забезпечує перевищення виручки від реалізації продукції над витратами з її виробництва і збуту. Складові головного факторного ланцюжка, який формує прибуток, це – «витрати-обсяг виробництва-прибуток» повинен знаходитися під постійною увагою і контролем. Це вирішується на основі організацій обліку витрат за системою «директ-костинг», значення якої зростає у зв'язку з переходом до ринкової економіки. Особливостями цієї системи є:

- поділ витрат на постійні та змінні;
- з'єднання виробничого та фінансового обліку;
- багатостадійність складання звіту про доходи;
- розробка методики економіко-математичного та графічного представлення аналізу звітів для минулих чистих доходів [2, 3].

Механізм розподілу прибутку повинен бути побудований таким чином, щоб усіляко сприяти підвищенню ефективності виробництва, стимулювати розвиток нових форм господарювання.

Однією з найважливіших проблем розподіл прибутку як до переходу на ринкові відносини, так і в умовах розвитку є оптимальне співвідношення данини прибутку, акумульованих в доходах бюджету і залишається в розпорядженні господарюючих суб'єктів. Економічно обґрунтована система розподілу прибутку в першу чергу повинна гарантувати виконання фінансових зобов'язань перед державою і максимально забезпечити виробничі, матеріальні та соціальні потреби підприємства. Після сплати всіх обов'язкових платежів залишається чистий прибуток, частина якої може спрямовуватися на виробничий і соціальний розвиток суспільства, а інша – на виплату відсотків за облігаціями, а також у резервний фонд. Чистий прибуток, направляється на виплату дивідендів, на виробничий і соціальний розвиток трудового колективу та інші цілі.

Фінансовий стан підприємства характеризується розміщенням та використанням коштів і джерелами їх формування. Для недопущення незадовільної структури балансу необхідно стежити за зміною структури майна та джерел його формування та проводити заходи, спрямовані на поліпшення структури, оптимальне співвідношення власних і позикових коштів підприємства, зниження часткою дебіторської та кредиторської заборгованостей, зменшення невиправданих запасів матеріальних ресурсів.

В умовах ринкових відносин виникає об'єктивна необхідність визначення тенденції фінансового стану, орієнтації у фінансових можливостях і перспективах, оцінки фінансового стану інших господарюючих суб'єктів. Підприємство потребує вироблення внутрішньої фінансової стратегії. Вона включає в себе різні способи і дії для досягнення головної стратегічної мети, а саме:

- формування фінансових ресурсів і централізоване стратегічне управління ними;
- виявлення вирішальних напрямків і зосередження на їх виконанні зусиль, маневреності і використання резервів фінансовим керівництвом підприємства;
- ранжування та поетапне досягнення цілей;
- відповідність фінансових дій економічному стану та матеріальних можливостей підприємства на кожному відрізку часу;
- створення та підготовка стратегічних резервів;
- облік економічних і фінансових можливостей своїх конкурентів;
- визначення головної загрози з боку конкурентів, мобілізація основних сил на її усунення та вмілий вибір напрямків фінансових операцій;

– маневрування і боротьба за ініціативу для досягнення вирішальної переваги над конкурентами [2].

Успіх фінансової стратегії підприємства гарантується при взаємоврівноваженні теорії і практики фінансової стратегії; при відповідності фінансових стратегічних цілей реальним економічним та фінансовим можливостям через жорстку централізацію фінансового стратегічного керівництва гнучкість його методів у міру зміни фінансово-економічної ситуації.

Фінансова стратегія розробляється з урахуванням ризику неплатежів, стрибків інфляції та інших обставин. Вона повинна відповідати виробничим завданням і за необхідності коригуватися і змінюватися. Вона повинна контролюватися, за реалізацією забезпечується перевірка надходження доходів, економічне і раціональне їх використання. Добре налагоджений фінансовий контроль допомагає виявляти резерви, підвищувати рентабельність господарства, збільшувати грошові накопичення.

Стратегія досягнення приватних зусиль полягає в умілому використанні фінансових операцій спрямованих на забезпечення реалізації головної стратегічної мети.

Висновки. Враховуючи розглянуті основні характеристики, зміст поняття фінансової стійкості можна визначити наступним чином.

Фінансова безпека підприємства відображає граничний рівень його фінансового захисту від реальних та потенційних загроз зовнішнього і внутрішнього характеру, який визначається кількісними та якісними параметрами його фінансового стану, з урахуванням формування комплексу пріоритетних фінансових інтересів і створення системи необхідних фінансових передумов сталого росту і розвитку в короткостроковому і довгостроковому періоді за умови постійного моніторингу фінансової безпеки і формування комплексу превентивних і контрольних заходів.

Фінансову стійкість суб'єктів господарювання слід розглядати як комплексну категорію, що відображає рівень фінансового стану та фінансових результатів підприємства, здатність виконувати свої зобов'язання та забезпечувати розвиток діяльності при збереженні кредито - та платоспроможності.

Умовою життєздатності підприємства та основою його розвитку в конкурентному ринку є стабільність (стійкість). Саме фінансова стійкість підприємства є передумовою його економічного розвитку.

Література

1. Киров А.В. Финансовая безопасность как условие финансовой устойчивости фирмы / А.В. Киров // Финансовый вестник : финансы, налоги, страхование, бухгалтерский учет. – 2010. – № 6.
2. Лахтіонова Л.А. Фінансовий аналіз суб'єктів господарювання : монографія / Л.А. Лахтіонова. – К. : КНЕУ, 2001. – 387 с.
3. Партин Г.О. Особливості впливу основних чинників на фінансову стійкість підприємства в умовах фінансово-економічної кризи / Г.О. Партин // Збірник науково-технічних праць Національного лісотехнічного університету України. – 2010. – №10. – С.276-279.
4. Фінансовий аналіз онлайн [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://fin-admin.com/>.

References

1. Kirov, A (2010). Financial security as a condition for financial stability of the company. Finansovyi vnyok : finansy, nalogi, strakhovanie, bukhgalterskii uchet (Financial Journal : finance, taxes, insurance, accounting), 6 (in Ukr.).
2. Lahtionova, L (2001). Financial analysis of business organizations : monograph. Kyiv : Kyiv National Economic University.

-
3. Partyn, G (2010). Features of influence of the main factors on the financial stability of the company in the financial and economic crisis. Zbirnyk naukovo-tekhnichnykh prats v umovakh finansovo-economichnoi kryzy (Collection of scientific works of the National Forestry University of Ukraine), 10, 276-279 (in Ukr.).
  4. Financial analysis online. Retrieved from <http://fin-admin.com/>.

Стаття надійшла до редакції 23.11.2015.

INNOVATIVE CHANGES IN HUMAN RESOURCE MANAGEMENT IN TERMS OF ECONOMIC TURBULENCE IN UKRAINE

Rekun G.P, PhD, Associate Professor

Sardak Ya. I., student

Pastukhova N.V., student

V.N. Karazin Kharkiv National University

У статті розглянуто важливість ефективного управління людськими ресурсами з метою сталого розвитку компанії в умовах економічної турбулентності України. У зв'язку з цим важливу роль в управлінні людськими ресурсами відіграють інновації, які підвищують гнучкість, адаптивність сучасних українських компаній під час кризи. У статті розглянуто сучасні інноваційні методи управління людськими ресурсами, які використовуються вітчизняними та іноземними компаніями для підвищення їх ефективності.

Ключові слова: економічна турбулентність, інновації, інноваційні методи, інноваційних підхід, управління людськими ресурсами (управління персоналом).

Problem statement. In modern conditions of economic instability, companies constantly have to find new methods to improve their work, not only in Ukraine but in the world. Human Resource (HR) Management in Ukrainian enterprises has one of the most important meanings for the functioning of organizations. Human resources form the enterprise; the success of the enterprise depends on the correctness in planning and implementing its HR policy.

The personnel of an enterprise represent its creative force, and it is very important for the employees to an opportunity to discover their creative potential. In this direction, an HR innovative approach is used and its effective introduction represents practical and scientific interest.

This question is particularly relevant in the current situation of Ukraine; it creates such conditions for domestic enterprises where they can't effectively lead their activities without rooting of innovations in HR.

Analysis of recent studies and publications. Special attention is always given to the problems of HR innovation as a fundamental factor in the formation of the enterprise sustainability. For example, Toropuhyna M.V. explored the innovative HR strategies in Ukraine and foreign countries, Kulinich O.A. – features of formation of innovative human resource management, and Kiselev E.V. – general approaches to the formation of a learning organization which is based on a competency approach to staff development. Innovation in human resource management studied Dolzhenko R.A, and Ivanenko L.V. etc.

Aims and tasks of the article. Studying of the innovative methods in HR are and reflecting the need for their implementation in Ukrainian enterprises in terms of economic turbulence.

Achieving these goals is possible with the following tasks:

- description of features of innovations in human resource management;
- assessment of prospects for the use of innovative technologies in conditions of economic turbulence.

Exposition of the basic research material. At the moment, Ukraine's economy is in a crisis condition, but despite it is undergoing many reforms. It is reflected in the activities of enterprises, so improvement of the human resource management system by implementing innovations into it.

It will serve as a major factor in increasing the flexibility and effectiveness of the adaptation of organizations.

Innovative approach in human resource management represents a flexible set of management staff, which takes into attention the needs in staff that can form, introduce and implement innovation. In this direction we see that the prerequisites for an innovative approach are determined primarily by the presence of specialists who can create innovative ideas.

An innovative approach has been practiced on the Ukrainian enterprises for a long period of time, but analysis of studies that have been conducted in Ukraine, revealed main disadvantages of it:

- insufficient attention to creating the image of workers leads to demotivation, because the workers require increasing and realization their rights;
- absence of interconnection functions of HR such as recruitment, assessment, reward and staff development.
- irresponsible relation of employees and line managers to developing and implementing concepts of enterprise management;
- lack of attention to adjusting values of people and to goals of the different groups of workers as well as to means of achieving them [1].

The slow intensity of innovation in the process of preparation and training is also confirmed by the data of the State Statistics of Ukraine. The figure 1 shows the dynamics of the industrial enterprises, that were involved in innovation in the management of personnel for 2011-2014, wherein the total number of innovation-active industrial enterprises in 2011 amounted to 1742 enterprises, in 2012 – 1758, 2013 – 1715, in 2014 – 1898.

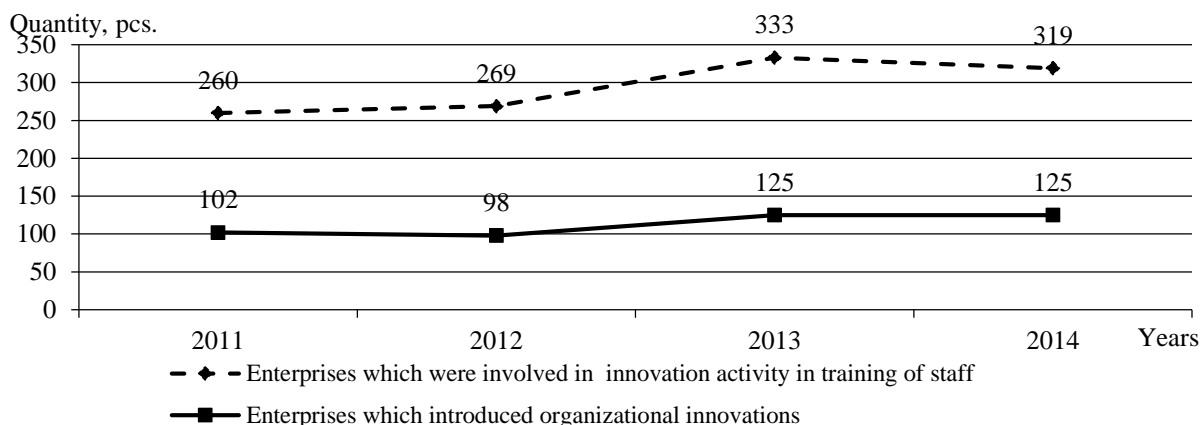

Fig.1. Dynamics of Ukrainian industrial enterprises that introduced process innovations in HR for the years 2011-2014 [2]

The action of innovative methods of HR management can be generalized by the scheme (Figure 2). This system combines the technological aspects and creative ideas that are based on experience and intercommunication of customers and staff. This creates an individual human resource management system, which functions by means of innovation.

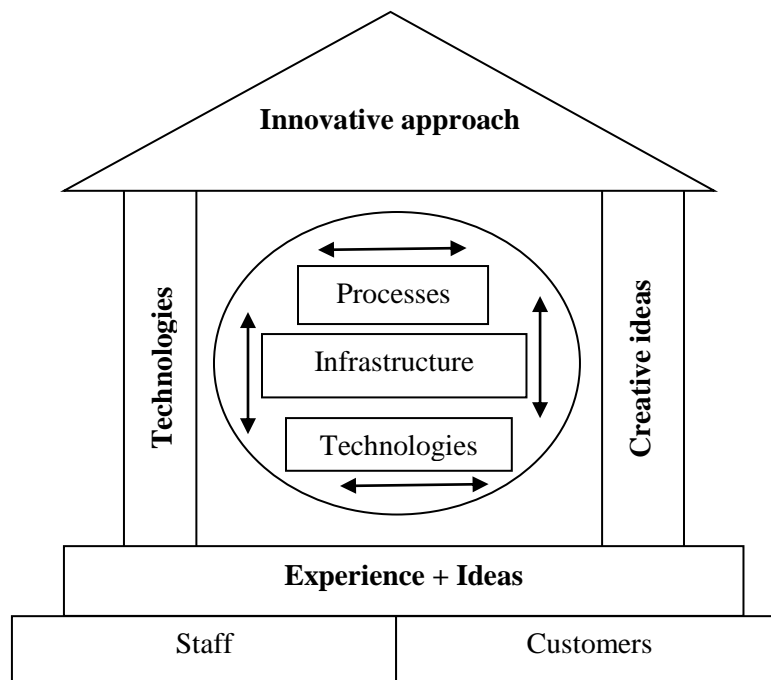

Fig. 2. Scheme of the innovative approach system in human resource management

In recent years, many new trends in human resource management, which stimulate creative ideas inflow to the company and support the further development and innovations implementation in the staff management. One of these directions is free-lancing, flex time (teleworking) and co-working.

Free-lancing services market occupies an important place in the human resource management in Europe and the USA. The essence of free-lancing is that the employer enters into an agreement with a worker only to perform a specific list of necessary works. For Ukrainian companies this approach will take advantage of the following opportunities:

- hiring the most qualified specialists from different regions of Ukraine;
- employee benefits only the amount which corresponds to the volume of work performed.

The following innovative trend in human resource management is flex time or teleworking. Teleworking is a kind of remote work, when the employee carries out his activity not in the office but in a comfortable place for him. Thus, he may set his work schedule, but the main condition is the fulfillment of tasks in the required time.

The main advantages of using teleworking for the company are:

- the possibility of reducing labor costs and placing workers;
- reducing transport and utility costs;
- attracting new professionals that will allow to promote the competitiveness of the enterprises;
- individual way of works implementation contributes to a more efficient and quality of its implementation, because according to specialists, the workers who work collectively, often shy away from their responsibilities.

The basic difference between free-lancing and teleworking is that the freelancer has the right to work for several employers.

The simultaneous sphere functioning of free-lancing and teleworking creates a new model of work – co-working. Co-working provides territorial associations and organizations of working communities in rental territory.

The value of co-working is that this method of work allows the employee to achieve his potential, so that he can bring new ideas to the organization and possibilities [1].

Free-lancing, teleworking and co-working require special regulation of employee's activity by management, and it deals with remote management or remote personnel management within their specific.

Remote Management means human resource management at a distance using information technology. Managing staff is carried out through the video conferencing facilities and based on the information which is in the main database of the company. The main advantages of remote management are reducing the cost of outing (50%) and buildings, accelerating the process of interaction with employees and customers, reducing staff turnover and increasing the motivation of workers.

Taking into account what conditions modern Ukrainian companies are in, the innovative directions in human resource management mentioned above are important, because their action can significantly reduce the cost of the whole enterprise and effectively manage staff.

Moreover, introduction of innovations depends on the development of human intellectual activity, from discoveries and inventions, fantasies and creative thinking.

In the direction of staff development, based on foreign experience successful methods are methods which are reflected in Table 1.

Table 1. Innovative methods in staff development [3]

Method	Description, the possibility to use
Training	This is activity, which contributes to skills development of workers through their working. This theoretical part of the activity is not a large amount.
Case Study	Training of personnel which is held in the course of examining business situations. Through these activities the workers learn to analyze information and use it to solve problems.
Coaching	This method has the form of advisory support. It is that specialists do not give knowledge workers, and teach them to search for information independently acquire skills and secure skills in practice.
E-learning	This method is based on distance learning through exercises that are held on a computer, e-books and webinars. Using this method the knowledge can get a wide range of people.

To determine the direction of staff development needs to know the level of knowledge and qualifications of personnel, and the main tool to identify these characteristics is assessment of staff.

According to a study of publishing house HRD, 44% of Ukrainian enterprises evaluate their staff, 38% - are not engaged in such activities, and 18% - have never heard of this practice [4].

In this connection, the method of "Assessment 360°" is an effective method of assessing personnel should be introduced to Ukrainian companies, which allows to lead a complete "circular evaluation" skills and competencies of employees.

This method evaluates staff from different sides - from the top (leader), bottom (subordinate) from the side (employees who are on one level of management).

Also, workers conduct self-esteem, and suppliers, customers or independent appraisers are involved.

The effectiveness of this assessment is that the results are objective [5].

Competence is an important indicator of the quality of personnel. Competence reflects the employee's ability to apply their knowledge, skills and potential in practice and the role of the employee in achieving the goal of the company.

Modern methods of determining the level of competence is “Model Management Initiative Charter” (MIC) and “Model Boyatsysa”.

“The Model Management Initiative Charter” allows to identify the tasks and responsibilities which are inherent in a particular activity.

This method is based on the behavior and results of work. In the process of MIC established a minimum level of competence and a list of knowledge, which worker should have. The results of this assessment are quite specific, but they do not take into account that the knowledge of workers does not guarantee the effectiveness of their work.

“Model Boyatsysa” is to identify the effectiveness of the duties of the employee and the characteristic way of his work. The important attention “Model Boyatsysa” gives to individual characteristics of a worker. This method also highlights from a minimum level of competence which should be available to every employee, to the highest, which characterizes the most successful employees [6].

Regarding the personnel liberation, outplacement is an innovative approach in this direction. Outplacement is a set of methods which are aimed at neutralizing negative effects of workers who were dismissed or released. These measures have been already paid by the former employer, and he can provide the redundant workers with the next employment.

In crisis situations, this method is very useful for Ukrainian companies, because due to it social tensions staff might be reduced, increase loyalty to the organization, the employer can track the subsequent “biography” of the former worker, also can cooperate with him and reduce the risk of legal complications [7].

In recent years, a popular event for voluntary dismissal of workers in foreign countries is the “outgoing interview”, which on one hand is aimed at psychological worker support, on the other hand, can identify the reasons why employee was dismissed [8].

For introduction of innovations in human resource management plays an important role technology base which creates, in turn, an innovative platform for a particular company. These platforms function on the base of web-technologies, thereby introducing corporate Internet projects (Table 2).

Using of methods, which were described in Table 1, one should therefore understand the purpose – the use of innovative behavior of workers, rather than innovation, through proper organization of human resource management, system of incentives and motivation, and implementation of good practices of foreign companies. Consequently, an individual innovation HR form is created on each Ukrainian enterprise.

These projects can be implemented by using the following information technologies:

- technical basis and hardware (personal computers, peripherals to work with documents, telephone, etc.);
- Internet Technologies (corporate websites, email, instant messaging software, professional online communities);
- specialized software (reference-legal system (legal information system), expert systems, specific programs authorization).

Table 2. Innovative online projects in personnel management [9]

Approach	Characteristic
“Corporate University”	The complex of teaching methods, within which it applies the all traditional means of business education to achieve the goals of the enterprise. This approach allows to generalize the experience and knowledge of the organization.
“Career Portal”	This approach represents an Internet resource and a professional community, that has a link with social networks. Anyone who uses social networks, is able to pass web-tests and a web-game, and thanks to this, he can become a potential candidate for advanced positions in the organization. There are blogs, informational sections, communities and others to do this.
“Virtual School”	The portal inside the company, by which every worker can listen to online lectures of experts in the required field, and take distance learning Western business schools (eg, Coursera), and participate in remote gaming business and webinars, which every worker is able to listen to online lectures of experts in the required field, and take distance learning Western business schools (eg, Coursera), and participate in remote business games and webinars.
“The social card of employee”	This program is based on non-monetary motivation of workers in which each worker produced a virtual account in the social budget organization. For each employee also appears a limit of costs, the size of which is determined by achievements and categories of workers. In this case, the employee can use the most appropriate benefits for him for a year.

The New Millennium dictates the new requirements for the development of information technology. In this regard, the automated information system (AIS) was developed, which contains technical, software and organizational support. This constituents are necessary for the information to reach the staff in time. The main advantages of AIS personnel management is to reduce to the following: independence from the workplace, versatility and practicality.

The latest information system is the electronic document management system (EDS). This system allows managers to manage activities of the company to fulfill its functions. In its turn the documentation is a basis for the functioning of the organization [10].

These information systems are the basis in innovative approach to HR that simplify the process of communication between employees and leadership, make it faster and more efficient.

Thus, the combination of the above mentioned elements (technology, creative ideas and experience) creates a synergistic effect that is a pledge of stable development of implementation and innovative approach in HR of the enterprise.

Conclusion. Summarizing the analysis system of HR innovation methods, we can identify the main goal of its implementation: to ensure uninterrupted process of generating ideas in the innovative direction of management; to create comfortable environment for implementation of innovations and their effective functioning to improve the social and professional development of staff.

In its turn, in terms of economic turbulence that characterizes the Ukrainian realities, the innovation in HR is important for domestic enterprises than ever. This approach should be based on effective use of the creative potential of staff and technological means within the framework of innovative techniques. It requires an individual approach to each worker, which allows to assess the ability of business professionals and encourage creative and innovative activity, which is the basis for the development of innovative potential of enterprise.

References

1. Toropyhina, M., & Kozhanova, E., (2012) Innovative HR strategy in Ukraine. *Upravlenie razvitiem* (Management of development), 5, 13- 134 (in Rus).
2. State Statistics Service of Ukraine. Research and innovation in Ukraine (Official Site). Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>.
3. Kiselev, E., & Shcherbakova, I. (2007). Common approaches to the formation of a learning-based competency approach to staff development. *Kachestvo. Innovatsii. Obrazovanie* (Quality. Innovations. Education), 7, 20-26. (in Ukr.).
4. Does employers appreciate or evaluate us? Results of the research (2014). Ukrainian Association of HR. Retrieved from <http://www.kadrovik.ua/content/rabotodateli-nas-tsenyat-ili-otsenivayut-rezultaty-issledovaniya>.
5. "Evaluation 360°" from scratch, step by step (2014). Ukrainian Association of HR. Retrieved from <http://www.kadrovik.ua/content/otsenka-360-s-nulya-shag-za-shagom>.
6. Nagara, M. (2012). Evaluation of competency as a priority area of human resource management. *Vestnik NTU "KPI"* (Herald of NTU "KPI"), 7,143-149 (in Ukr.).
7. Bezhenar, O. (2013) Outplacement as a method of releasing staff. *Upravlenie razvitiem* (Management of development), 10, 12-14 (in Rus).
8. Bezhenar, O. (2013). Methods of staff releasing. *Upravlenie razvitiem* (Management of development), 6, 50-51(in Rus).
9. Dolzhenko, R. (2013) Innovation in the management of staff in the organization. *Economicheskii vesnik* (Economic Bulletin), 1(99), 149-153 (in Rus).
10. Ivanenko, L. (2013). The problems of functioning of modern information technology in personnel management. *Osnovu ekonomiku, upravleniia i prava* (Fundamentals of economics, management and law), 6, 112-116 (in Rus).

Література

1. Торопыгина М.В. Инновационные стратегии управления персоналом в Украине и зарубежных странах / М.В. Торопыгина, Е.Ф. Кожанова // *Управление развитием*. – 2012. – №5. – С. 130-134.
2. Наукова та інноваційна діяльність України / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
3. Кисельов Е.В. Загальні підходи до формування організації, що навчається на основі компетентнісного підходу до розвитку персоналу / Е.В. Кисельов, І.А. Щербакова // *Якість. Іновації. Освіта* – №7. – 2007 – С. 20-26.
4. Работодатели нас ценят или оценивают? Результаты исследования // Всеукраинская ассоциация кадровиков [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.kadrovik.ua/content/rabotodateli-nas-tsenyat-ili-otsenivayut-rezultaty-issledovaniya>.
5. «Оценка 360°» с нуля: шаг за шагом // Всеукраинская ассоциация кадровиков [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.kadrovik.ua/content/otsenka-360-s-nulya-shag-za-shagom>.
6. Нагара М.Б. Оцінка компетентності працівників як пріоритетний напрямок управління людськими ресурсами / М.Б. Нагара // *Вісник НТУ «ХПІ»*. – 2012. – №7. – С.143-149.
7. Беженарь О.А. Аутплейсмент как метод высвобождения персонала / О.А. Беженарь // *Управление развитием*. – 2013. – №10. – С.12-14.
8. Беженарь О.А. Методы высвобождения персонала / О.А. Беженарь // *Управление развитием*. – 2013. – №6. – С.50-51.
9. Долженко Р.А. Инновации в системе управления персоналом организации / Р.А. Долженко // *Экономический вестник*. – 2013. – №1(99). – С. 149-153.
10. Иваненко Л.В. Проблемы функционирования современных информационных технологий в управлении персоналом / Л.В. Иваненко, А.А. Когдин // *Основы экономики экономики, управления та права* – 2013. – №6. – С. 112-116.

Стаття надійшла до редакції 03.12.2015.

ФАКТОРИ ТА РЕЗЕРВИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ РЕСУРСІВ РОЗВИТКУ ПРОМИСЛОВОСТІ РЕГІОНУ

Тарадай В.Н., здобувач

Харківський національний університет міського господарства імені О.М. Бекетова

В статті розглянуті питання управління ресурсами та підвищення ефективності діяльності підприємств промисловості регіонів України. Визначені фактори та резерви підвищення ефективності використання ресурсів розвитку промисловості регіону. Наголошено, що одним з інструментів підвищення ефективності використання ресурсів є ресурсоефективна політика на рівні національного господарства України та її регіонів. Обґрунтовано, що для оптимізації роботи промислових підприємств і для більш якісного структурного аналізу необхідно побудувати модель ресурсної бази регіону. Найважливішою складовою частиною такої моделі є оптимізація структури ресурсів з позицій їх комплексного використання у механізмі реалізації програм розвитку регіону.

Ключові слова: ресурси, розвиток, промислове підприємство, регіон.

Постановка проблеми. В умовах розвитку ринкових відносин важливим фактором ефективності функціонування регіональних економічних систем, зростання їх конкурентоспроможності, забезпечення стабільного зростання суб'єктів різних форм власності і господарювання є впровадження нових методів управління ресурсами, формування теоретичних та практичних положень щодо підвищення ефективності діяльності підприємств промисловості регіонів України.

Сучасні тенденції розвитку української економіки, загострення конкуренції у промисловому секторі та відсутність ефективного управління ресурсами зумовлюють необхідність визначення основних факторів та резервів підвищення ефективності використання ресурсів розвитку промисловості регіонів України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розв'язанню найважливіших виробничих і соціально-економічних проблем підвищення ефективності використання ресурсів приділяється увага з боку як науковців, так і практиків. Багато вітчизняних та зарубіжних вчених-економістів у своїх дослідженнях приділяли увагу ресурсному забезпеченню промисловості та управлінню ресурсами. Серед них: Н.М. Гуляєва [1], І.В. Челноков [2], Н.О. Кондратенко [3], Є.В. Лапін [4], В.В. Микитенко [5], Т.О. Мокроусова [6], І.М. Писаревський [7] та ін. Але ряд питань, пов'язаних з підвищенням ефективності використання ресурсів розвитку промисловості на регіональному рівні є недостатньо опрацьованими, що підтверджує актуальність розробки даного напрямку дослідження.

Метою статті є визначення факторів та резервів підвищення ефективності використання ресурсів розвитку промисловості регіону на основі створення економічної системи стійкого розвитку.

Основні результати дослідження. Підхід до управління ресурсами розвитку промисловості з позицій регіонального розвитку означає необхідність установлення взаємозв'язків і залежностей між різними елементами регіональної економіки, що беруть участь у формуванні безперервних процесів відтворення речовинних, трудових і фінансових ресурсів регіону. Перехід від економіки використання ресурсів до економіки їхнього системного відтворення в умовах ринку помітно ускладнюється. Однак цей перехід необхідний як етап створення економічної системи стійкого розвитку.

Регіони України мають досить різний рівень локалізації ресурсного потенціалу. Однак у сучасних умовах поряд з наявністю або відсутністю певного ресурсу все більшу роль відіграють такі фактори, як ефективність роботи державних структур, здатність до інновацій, вплив політиків на функціонування промисловості. З метою покращення ситуації у цій сфері необхідно впроваджувати систему заходів щодо підвищення загального рівня конкурентоспроможності регіонів України (табл. 1).

Проведення дослідження щодо існуючої нормативно-правової бази по підтримці підприємств промисловості, дозволило дійти висновку, що заходи державної підтримки промислових підприємств регіону повинні бути спрямовані на вирішення наступних завдань:

- здійснення реконструкції і технічного переозброєння діючих виробництв і введення нових виробничих потужностей;
- збільшення виробництва найважливіших видів промислової продукції; вихід на ринок принципово нових товарів (послуг) і товарів з поліпшеними споживчими та експлуатаційними характеристиками;
- збереження і розвиток науково-технічного і промислового потенціалу регіону, впровадження передових економічно ефективних екологічно чистих технологій;
- підвищення якості продукції, що випускається, і впровадження імпортозаміщуючих технологій;
- створення нових робочих місць;
- забезпечення зростання рівня реальних доходів і заробітної плати;
- проведення активної енерго- та ресурсозберігаючої політики.

Ефективність використання та управління ресурсами розвитку підприємств промисловості регіону тісно пов'язана з конкурентоспроможністю підприємств. Усі фактори підвищення ефективності використання ресурсів розвитку промисловості регіону зводяться до наступних напрямків: управління витратами і ресурсами; напрямки розвитку і удосконалення виробництва; напрями удосконалення системи управління підприємством та всіма видами його діяльності.

До першої групи факторів відносяться заходи щодо підвищення поточної виробничої діяльності підприємства: зростання продуктивності праці і зменшення зарплатоємності виробництва промислової продукції; зниження загальної ресурсомісткості виробництва. Все це спонукає підприємство до раціонального використання ресурсів. Для реалізації вказаних факторів необхідно здійснення наступних заходів:

- прискорення впровадження результатів науково-технічного та організаційного прогресу в практику діяльності підприємства;
- удосконалення організаційної та виробничої систем управління, форм і методів організації діяльності, її планування і мотивації;
- підвищення якості і конкурентоспроможності виробляємої продукції [9].

Усі перелічені заходи представляють другий напрям мобілізації факторів підвищення ефективності використання ресурсів розвитку підприємств промисловості регіону.

На нашу думку, надзвичайно важливими є фактори, які віднесені до третьої групи, оскільки їх мобілізація передбачає визначення місця реалізації в системі управління діяльністю промислових підприємств. Нами виділено три основні фактори, які впливають на процес розвитку промислових підприємств та ефективність використання ресурсів розвитку: кон'юнктура потреб споживачів промислової продукції; обсяги виробництва та якість сировини; низький техніко-технологічний рівень матеріально-технічної бази.

Таблиця 1. Шляхи підвищення ефективності розвитку регіонів України*

Напрямок	Шляхи реалізації
Підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів	<p>Підвищення рівня конкурентоспроможності регіонів України визначається впливом ряду факторів: ресурсна забезпеченість, якість та ефективність середовища функціонування.</p> <p>Шляхи реалізації:</p> <ul style="list-style-type: none"> - розробка дійових стратегій економічного та соціального розвитку регіонів; - створення умов до виходу промислових виробників на нові ринки; - пошук моделей розвитку, які б враховували територіальні можливості, наявний ресурсний потенціал та ризики, пов'язані з реалізацією.
Зменшення рівня міжрегіональної диференціації	<p>Для подолання відмінності економічного та соціального розвитку регіонів України необхідно проводити державну політику зближення рівнів розвитку регіонів.</p> <p>Шляхи реалізації:</p> <ul style="list-style-type: none"> - активізація економічного зростання менш розвинутих регіонів на основі ефективного використання внутрішнього потенціалу; - стимулювання залучення інвестицій в економіку регіонів, які не визначаються високими показниками розвитку; - удосконалення існуючих механізмів перерозподілу податкових та інших платежів, що зменшують регіональні розбіжності розподілу ресурсів; - оптимізація і корегування соціально-економічних показників менш розвинутих регіонів до середніх у державі.
Розвиток міжрегіонального співробітництва	<p>Розвиток міжрегіонального співробітництва сприятиме формуванню єдиного економічного та соціального простору та дасть можливість максимально використати синергетичні переваги співпраці і взаємодії між регіонами України.</p> <p>Шляхи реалізації:</p> <ul style="list-style-type: none"> - активізація міжрегіональної економічної взаємодії між виробництвом та соціальною сферою; - орієнтація на пріоритетне співробітництво саме з внутрішніми структурами для мінімізації можливих витрат на транспортування продукції, створення нових робочих місць, розвиток інфраструктури.
Забезпечення необхідних умов для розвитку інфраструктури регіонів України	<p>Для розвитку ділової активності регіонів однією з основних умов є наявність відповідної інфраструктури.</p> <p>Шляхи реалізації:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Модернізація наявних економічних потужностей, які на даний час є застарілими для конкретного регіону; - розробка нових планів та програм щодо функціонування виробничої та соціальної інфраструктури регіонів з урахуванням певних тенденцій розвитку; - розвиток інфраструктури для місцевих видів економічної діяльності.
Використання диференційованого підходу до визначення рівня державної підтримки	<p>Ступень державної підтримки визначається роллю регіону в тій або іншій сфері державної політики. Рівень державної підтримки повинен бути диференційованим для регіонів з різним рівнем економічного та соціального розвитку: для високорозвинутих – мінімальним, для територій з меншим рівнем розвитку – максимальним.</p> <p>Шляхи реалізації:</p> <ul style="list-style-type: none"> - розробка та впровадження державних інвестиційних програм для регіонів, районів, підприємств, окремих видів або галузей економічної діяльності; - залучення підприємств регіону до виконання державних замовлень; - державна підтримка шляхом надання територіальних трансфертів для менш розвинутих регіонів.

*розроблено автором відповідно до [8]

Резерви підвищення ефективності використання ресурсів розвитку підприємств промисловості регіону в наступний час не використані – можливості збільшення обсягів виробництва продукції в розрахунку на одиницю сукупних затрат живої та уречевленої праці з метою раціональнішого використання наявного потенціалу для отримання більшої кількості високоякісної продукції.

Нами зроблено спробу виділити основні групи резервів підвищення ефективності використання ресурсів розвитку підприємств промисловості регіону [10]:

- зростання обсягів продукції, що виробляється та ефективності виробництва сировини, зниження її собівартості та підвищення якості;
- підвищення ефективності використання сировини та матеріальних ресурсів;
- підвищення рівня використання вторинних сировинних ресурсів;
- підвищення рівня використання виробничих потужностей та основних виробничих фондів;
- підвищення ефективності використання трудових ресурсів;
- підвищення якості товарів.

Одним з інструментів підвищення ефективності використання ресурсів є ресурсоефективна політика на рівні національного господарства України та її регіонів. Ресурсоефективна політика є невід'ємною складовою частиною ринкової загальної політики регіону, спрямованої на виробництво конкурентоспроможної продукції, підвищення добробуту життя населення та підвищення рівня соціальної складової існування, що реалізується з метою одержання максимального прибутку і забезпечує відповідний фінансовий результат. При цьому мається на увазі, що використання інноваційних ресурсоефективних технологій не приводить до зменшення обсягу продукції промисловості, а дає змогу скоротити витрати виробництва в частині використання ресурсів і реалізувати продукцію за світовою ціною, підвищити екологічність виробництва, а також змінити техніко-економічні характеристики виробленої продукції, у тому числі за рахунок тієї, що має ресурсозберігаючий ефект.

У процесі аналізу заходів і факторів ефективного використання ресурсів розвитку промисловості регіону кожний рівень управління повинен проходити кілька етапів (рис. 1).

Для стимулювання економічного розвитку промисловості регіону треба визначити першочергові завдання удосконалення регіональної промислової політики, які зводяться до наступного:

- поліпшення інвестиційного клімату та створення нових інструментів інвестиційного фінансування промисловості;
- формування інноваційно орієнтованих інвестиційних проектів у промисловому секторі регіону;
- розвиток міжрегіонального промислового співробітництва;
- активізація регіональних кластерних промислових ініціатив.

Регіональна промислова політика базується на певних принципах, основними з яких є:

- підтримка розвитку промислового потенціалу регіону;
- оптимізація структури промислового виробництва з урахуванням регіональних і загальнодержавних потреб;
- підтримка підприємств у здійсненні інноваційної політики;
- створення умов для прискореного соціального розвитку регіонів;
- збереження навколишнього природного середовища;

- здійснення державної підтримки. Регіональна промислова політика проводиться при обов'язковій державній підтримці – правовими, фінансовими, науково-технічними, матеріальними ресурсами;
- регіональні органи влади формують і реалізують свою промислову політику, спираючись і узгоджуючи її з представниками місцевого бізнесу – реальними учасниками здійснення програм промислового розвитку регіону;
- дотримання інтересів населення регіону, тобто державна підтримка направляється на вирішення задач загальнонаціонального значення, але ці заходи не повинні обмежувати інтереси жителів регіону, на території якої намічено їх реалізувати.

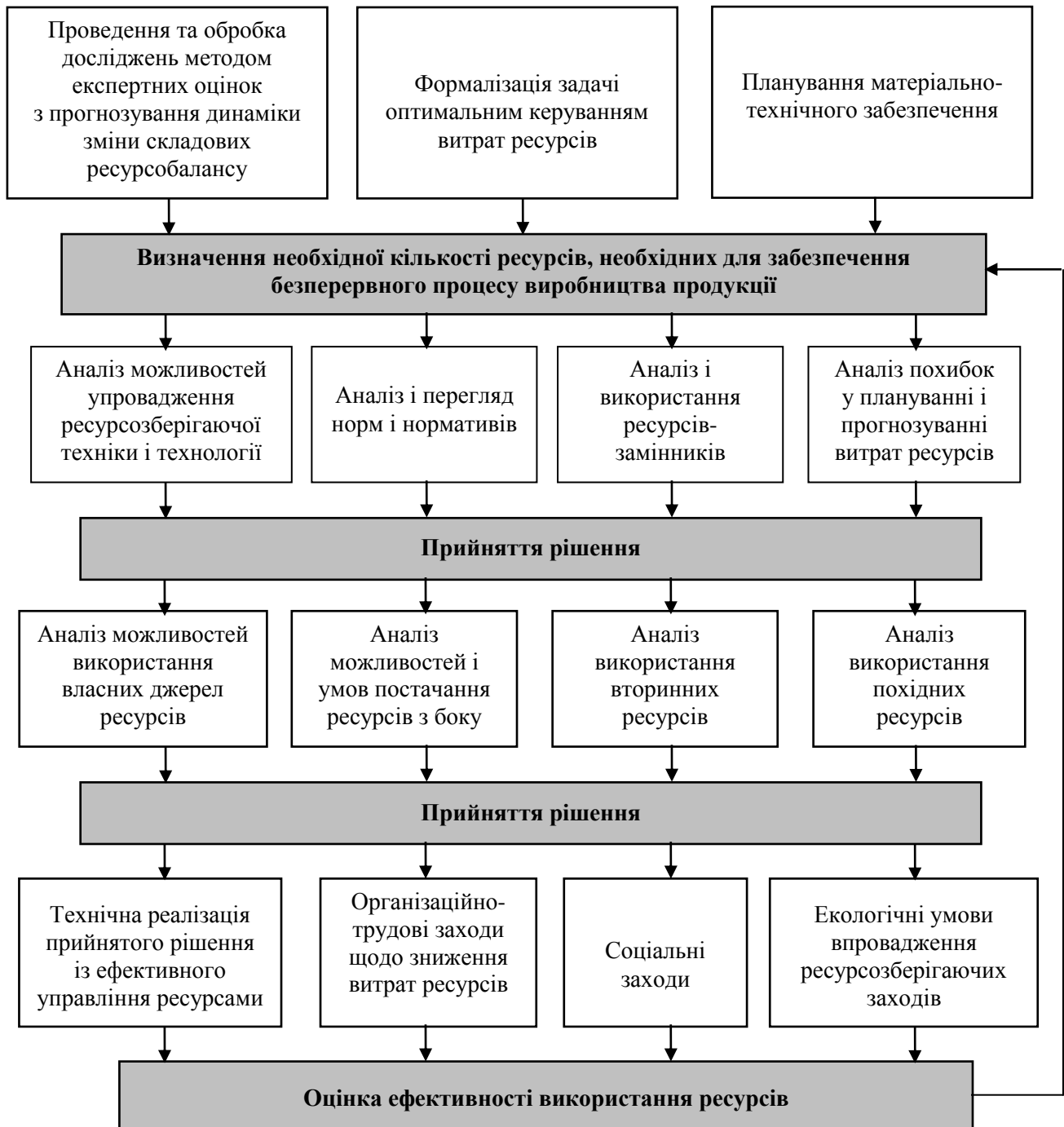

Рис. 1. Процес прийняття рішень щодо ефективного використання ресурсів розвитку промисловості регіону, розроблено автором

Виходячи з цього основними напрямками регіональної промислової політики є формування раціональної структури та підвищення науково-технічного рівня промислового виробництва, удосконалення його організаційних і господарських форм.

Зробимо спробу сконструювати принцип роботи з ресурсами:

- економічна зацікавленість власників у використанні належних їм ресурсів;
- цільова спрямованість у використанні ресурсів, що дозволяє прояснити для власника питання ефективності використання вкладених їм ресурсів і, отже, питання отримання ним відповідного прибутку;
- необхідність балансу ресурсів у процесах їх формування, використання і відтворення.

Соціально-політичні й інституціонально-економічні перетворення, здійснені в країні в останні роки, значно ускладнили навколишнє середовище ділових відносин українських промислових підприємств, зробивши її джерелом багатьох погроз економічного, соціального й іншого характеру. У цьому зв'язку забезпечення стійкого економічного розвитку промислових підприємств викликає необхідність формування нової концепції стратегічного планування ефективного використання ресурсного потенціалу з орієнтацією не тільки на внутрішні можливості промислових підприємств, але й на можливості та погрози зовнішнього навколишнього середовища.

Промисловість регіонів України повинна використовувати у своїй виробничо-господарчій діяльності напрямками стратегічної промислової політики України. Одним з головних напрямів цієї політики є структурна перебудова, яка націлена на збільшення частки виробництва продукції, що має завершений технологічний цикл, конкурентоспроможної для експорту та її імпортозаміщення.

Розвиток регіонів України неможливий без стабілізації на мікроекономічному рівні. У достатньо складних умовах господарювання, що склалися сьогодні, виживання більшої частини підприємств можливо лише при переважному виробництві продукції, яку вони можуть виготовляти за рахунок реалізації своїх технічних можливостей, що вимагає вирішення наступних завдань:

1. Узгодження та стабілізацію загальних ресурсів підприємств з потребами виробництва.
2. Узгодження номенклатури виготовленої продукції з потребами споживачів.
3. Модернізація продукції, виходячи з власних технічних можливостей.
4. Розробка нових видів продукції на базі старої техніки та технології.

Висновки. На основі проведеного дослідження виявлено основні фактори та резерви підвищення ефективності використання ресурсів розвитку промисловості регіону. Ресурси розвитку, їх розмір, структура, динаміка і баланс джерел формування є найважливішими факторами економічного зростання на всіх рівнях від промислових підприємств до національного господарства в цілому. Для оптимізації роботи промислових підприємств і для більш якісного структурного аналізу необхідно побудувати модель ресурсної бази регіону. Найважливіша складова частина такої моделі – оптимізація структури ресурсів з позицій їх комплексного використання у механізмі реалізації програм розвитку регіону.

Література

1. Бібік Н.В. Організаційно-економічний механізм управління розвитком регіону (на прикладі Харківської області) : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.05 : / Н.В. Бібік. – Харків, 2010. – 20 с.

2. Вовчак А.В. Маркетингові комунікації у внутрішньому середовищі підприємства: психологічний аспект / А. В.Вовчак, Т.О. Примак // Маркетинг в Україні. – 2003. – №1 (17). – С. 29-33.
3. Гуляєва Н.М. Фінансові ресурси підприємства / Н.М. Гуляєва, О.В. Сьомко // Фінанси України. – 2013. – №12. – С. 58-62.
4. Кондратенко Н.О. Теоретико-методологічні засади стратегії ресурсозбереження у регіональних економічних системах : дис. д-ра екон. наук : 08.00.05 / Н.О. Кондратенко. – К., 2011. – 469 с.
5. Лапін Є.В. Економічний потенціал підприємств промисловості: формування, оцінка, управління : автореф. дис...д.е.н. / Є.В. Лапін ; Сумський державний університет Міністерства освіти і науки України. –Харків, 2006. – 36 с.
6. Максимова В.Ф. Внутрішній контроль економічної діяльності промислового підприємства – системний підхід до розвитку : монографія / В.Ф. Максимова. – К. : АВРІО, 2005. – 264 с.
7. Микитенко В.В. Діагностика стратегічного потенціалу підприємства / В.В. Микитенко, І.А. Ігнатієва // Вісник економічної науки України. – 2002. – № 2. – С. 77-80.
8. Мокроусова Т.О. Фактори підвищення ефективності використання матеріальних ресурсів / Т.О. Мокроусова // Формування ринкових відносин в Україні. – 2005. – №4. – С. 86-88.
9. Писаревський І.М. Підвищення ефективності використання ресурсів у плануванні виробничих процесів / І.М. Писаревський // Фінанси України. – 2005. – №10. – С. 91-100.
10. Челноков И.В. Региональная экономика: организационно-экономический механизм управления ресурсами развития региона / И.В. Челноков, Б.И. Герасимов, В.В. Быковский. – Тамбов : Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2002. – 112 с.

References

1. Bibik, N. (2010). Organizational economic mechanism of management of regional development (by the example of Kharkiv region). Kharkiv.
2. Vovchak, A., & Prymak, T. (2003). Marketing communications in the internal environment of the enterprise : psychological aspect. Marketing v Ukraine (Marketing in Ukraine), 1(17), 29-33 (in Ukr.).
3. Gulyaeva, N., & Somko, O. (2013). Financial resources of enterprise. Financy Ukrainy (Finance of Ukraine), 12, 58-62 (in Ukr.).
4. Kondratenko, N. (2011). Theoretical and methodological principles of resource strategies in regional economies. Kiev.
5. Lapin, E. (2006). The economic potential of the industry : formation, evaluation, management. Kharkiv.
6. Maksimov, V. (2005). Internal control of economic activities of industrial enterprises – systematic approach to development. Kiev : AVRIO.
7. Mykytenko, V., & Ignatieva, I. (2002). Diagnosis strategic potential of enterprise. Visnyk ekonomichnoi nauky Ukrainy (Journal of Economic Sciences of Ukraine), 2, 77-80 (in Ukr.).
8. Mokrousova, T. (2005). Factors of the efficiency of the use of material resources. Formuvanya rynkovykh vidnosyn v Ukraine (Formation of market relations in Ukraine), 4, 86-88. (in Ukr.).
9. Pysarevskiy, I. (2005). Increased efficiency of using resources in the planning of production processes. Financy Ukrainy (Finance of Ukraine), 10, 91-100 (in Ukr.).
10. Chelnokov, I., & Gerasimov, B., & Bykovskiy V. (2002). The regional economics : organizational-economic mechanism of management of the regional resources' development. Tambov.

Стаття надійшла до редакції 09.11.2015.

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASES OF ENTERPRISE'S COMPETITIVENESS ON THE GLOBAL MARKET

Tkachenko Yu. V., PhD, Associate Professor
Yaroslav Mudryi National Law University

Rykhliuk M.M., student
National Technical University of Ukraine "Kyiv Polytechnic Institute"

В статті розглянуто сутність поняття конкурентоспроможність, теоретичні основи конкурентоспроможності підприємства на світовому ринку, теоретичне обґрунтування, розглянуто науково-методичні підходи та практичні пропозиції, спрямовані на оцінку та забезпечення конкурентоспроможності підприємства на світовому ринку як фактору підвищення конкурентоспроможності промисловості України в умовах сучасних економічних процесів.

Ключові слова: конкуренція, конкурентоспроможність, оцінка, стратегія конкурентоспроможності, ефективність, економічний розвиток.

Problem statement. Competitiveness – one of the main categories, which is widely used both in theory and in practice of economic sciences and is a multidimensional concept, which in translation from Latin means struggle, competition to achieve the best results [1, p. 28].

Scientific achievements of domestic and foreign scientists in outlined range of issues demonstrates the diversity of researches associated with competition and competitiveness of business entities. Today it is one of the most common topics among economists.

Analysis of recent researches and publications. Thus, we consider it necessary to particularly emphasize on the works of R. Fatkhutdinov [16], P. Zavyalov [14], G. Azoyev [9], N. Pertsovskiy [12], M. Klimenko [1] and a number of other equally eminent scientists. Theoretical heritage of theory of competitiveness also includes scientific works of foreign and domestic economists: Z. Vasilyeva [17], M. Porter [2], A. Gradov [15], V. Shynkarenko [19], P. Belenky [18], M. Yermolov [6], S. Yaroshenko [8] and others.

Evaluation of enterprise's competitiveness issue received considerable attention from both foreign and domestic researchers. Researches of such scientists as Zhovnovach R. [23], V. Martynenko [31], Minyaylenko I. [33], Nurmahanbetov K. [30], Poklonskyi F. [25], Fathutdinov R. [16] and others are dedicated to theoretical and practical problems of evaluation of enterprise's competitiveness. They consider evaluations of enterprise's competitiveness, which have its own features of justification the effectiveness of application of the approaches for the calculation of competitiveness indicators, and with consideration of factors for evaluation. These features are caused by specific enterprises and industries, on example of which it is held testing of proposed methods.

But the vast majority of methods is based on:

- on identifying the list of factors, that determine the competitiveness of enterprise;
- on using rough estimates based on "expert methods", for which are inherent such features as subjectivity and conventionality;
- on complicated constructions that are idealized, introducing new definitions and indicators for economic science, building different matrixes, new coordinate systems.

The logical justification of used theoretical models, in terms of theory, has no doubt,

but in particular economic conditions of enterprise functioning, these models seem too abstract;

- traceable bringing different by nature technical-economic indicators together into a single index of competitiveness of enterprises, which is inappropriate. So most of the economic factors in each particular economic situation, which are determined in enterprises of different industries of economy, differently effects on their competitiveness [21, p. 70].

The purpose of the article, objectives and research methodology. Today, there is a number of definitions of “competitiveness” concept, but there is no single interpretation, as some researchers believe that the competitiveness of enterprises – a category that is directly determined by the characteristics of their products; other researchers take as a basis the efficiency of the production process or strategic planning of enterprises development, their ability to implement new technologies and to fight with rivals on the markets and so on.

It should be noted that the problem of evaluation enterprise’s competitiveness is also not enough investigated. In particular, it is necessary to make further clarification and reasonable use of indicators that reveal industrial features of enterprise’s competitiveness and correspond to situation on the target market.

In this regard, the main task is to analyze the modern techniques, in order to systematize them and identify those that will reduce terms with determination of level of enterprise’s competitiveness and fallibility of assessment results and the cost of their obtaining.

Main results of research. Basis for understanding the essence of the concept of enterprise’s competitiveness is the research of M. Porter, who published the theory of competitive advantage, according to which competitiveness can be estimated within groups of enterprises belonging to the same industry [2].

G. M. Skudar continued thoughts of M. Porter, arguing that competitiveness is a multilateral economic category, which can be seen at the level of product, commodity producers, industry and country. He substantiates that the competitiveness is caused by social, political, and economic factors of commodity producer’s position or country on foreign and domestic markets [3, p. 31]. In a global economy, competitiveness can be defined as the ability of company or country to confront to international competition on both their own market and the markets of other countries.

Professor V. Andrianov believes that the country's competitiveness index combines competitiveness of the product, manufacturer, and industry competitiveness. In general terms it can be described as the ability of a country produce goods and services that meet international requirements under free trade conditions [4, p. 39].

Based on these affirmations, we can note that there is an opportunity to highlight three key levels, on which the formation of competitiveness is made:

- Micro level, where occurs the production of goods with a competitive advantage and the identification of competitive enterprises;
- Meso level, where competitive industries are forming;
- Macro level, which defines competitiveness of territories, regions and countries.

The competitiveness of any country depends on the competitiveness of regions affected by enterprises of certain sectors in the region [5] and, in turn, the competitiveness of industry in the region – is aggregated competitiveness of its enterprises, so, we consider, that the starting point of our research must be the definition of competitiveness at the level of enterprise.

Thus, Porter believed that enterprise's competitiveness is a comparative advantage over other firms [2, p. 76], the ability of market relations subject to be on one level with similar entities, available on the market that compete with each other. In our opinion, this definition is incomplete because the objective of any company is to improve performance, including in comparison with competitors.

A. Yanovsky notes that in the broad sense competitiveness of enterprise is a multi-level category, as it involves an assessment of all functional areas of their activity (production, human resources, finance, scientific researches, marketing) [7, p. 22]. Again, the author ignored enterprise relationships with the environment.

A. Marenych and I. Astakhov argue that competitiveness is a complex characteristic of enterprises activities, based on an analysis of various aspects of industrial and economic activity (production potential, labor resources, materials provision, financial performance, etc.) and allows to determine the enterprises "strengths" in competitive struggle, to find ways to achieve competitive advantages [10, p. 23]. Authors are focusing only on industrial and economic activities, not including other areas that also make a significant impact on the competitiveness of enterprises.

L. Kalashnikova [11] considers enterprise's competitiveness as a comprehensive concept that is characterized by the system and quality of management, product quality, breadth and depth of assortment, demanded by society or its individual members, stable financial position, ability to innovate, efficient use of resources, targeted HR politics, level of commodity circulation system and company service. From this definition it is not clear whether this is a permanent process, whether it is a systematic purposeful work, based on a strategic approach.

P. Kaninskiy under competitiveness of enterprise understands its ability to generate profits sufficient to playback simple or advanced manufacturing, motivation and improving of product properties [13, p. 532]. In our view, the concept of enterprise's competitiveness is much wider than just the redistribution of received funds.

R. Fatkhutdinov considers competitiveness as a property of the object, which is characterized by a certain degree of real or potential satisfaction of specific needs compared to similar objects that are on the market [16, p. 35]. He noted that competitiveness of enterprise – is its ability to produce competitive products.

We agree with the definitions R. Fatkhutdinov, but believe that competitiveness depends not only from the competitiveness of products or services that it sells.

According to P. Belenky [18, p. 10], competitiveness is a generalized indicator that reflects the effectiveness of all complex of management mechanisms, and to study its providing problems must be approached comprehensively considering all the factors and mechanisms. We consider such definition the most general and comprehensive, but in this is its disadvantage.

V. Shynkarenko and A. Bondarenko believe that competitiveness – a dynamic characteristic of the enterprise's ability to adapt to external changes and thus provide a certain level of competitive advantages [19, p. 14]. We believe this definition is the most appropriate of all we discussed.

Therefore, from the foregoing we can make such conclusions:

- competitiveness of enterprise is a relative term and, accordingly, in relation to various competitors may have different levels;
- the higher competitiveness of enterprise is provided by better results on international (global) markets;

- competitiveness of enterprise – is the result of effective economic activity of enterprise under conditions of competitive market;
- competitiveness of enterprise is seen as a comprehensive comparative characteristic of the enterprise that reflects a set of advantages over competitors, harmonious development of the enterprise;
- an integral part of enterprise's competitiveness on the market is the marketing component, namely: customer satisfaction, positive image, the presence of a strong trade mark etc.;
- the basis for competitiveness of enterprise is competitiveness of products or services, which it produces or provides, but these categories, although they are interrelated, are not identical.

Within the previous assertions it is necessary to additionally emphasize that, indeed, the company can not be competitive if its products are not in demand. However, not everything depends on the products, as enterprise's competitiveness may be provided either by access to cheaper raw materials or by selling it at dumping prices. Significant differences between the terms of competitiveness of goods and enterprise are explained due to the fact that:

- results of evaluation of products competitiveness are valid only in the short-term period, while enterprise's competitiveness should be considered in the long term;
- competitiveness of the products is the unit measure towards a comprehensive indicator of enterprises competitiveness, ie competitiveness of the products is considered concerning its individual species and enterprises competitiveness covers the whole range of their products;
- assessment of enterprises competitiveness is carried out either by the enterprises or their proxies, while purchasers estimate competitiveness of the products, which become commodities on the market, at the time of realization.

Thus, in our opinion, the category of "enterprise's competitiveness" should be ensured by indicators such as high production efficiency, which is realized through modern equipment, technologies, qualified personnel and the ability to occupy and retain for a long-term own market niche. The last is realized through effective use of the principles of marketing management.

It should be noted that statement, given by us combines the opposing views of scholars, some of whom believe that for competitiveness the processes, that take place in the internal environment of the enterprise are in priority, while others believe that adaptation to external economic conditions is more important, ie the ability of enterprises to bring its internal environment in line with the external conditions. In our case, a connecting strategic link between internal and external environment of the enterprise is the competitiveness management.

Thus, the results of the research allow to argue that the category of "enterprise's competitiveness" is characterized by a list of properties that are shown in fig. 1.

Comparability indicates that enterprise's competitiveness is defined and explored in comparison to competitors that manufacture similar products or substitute products, operating on the same market or comparison occurs with ideal enterprise (usually provided by acquiring of monopoly position on the market by investigated enterprise).

Spatiality emphasizes that competitiveness of the enterprise is determined within the particular market, since under equal conditions enterprise can be identified as competitive on one market and not competitive – on the other.

Dynamism contains in itself that the concept of competitiveness is limited in time, because the enterprise can be competitive in one period and lose those positions in another; that competitiveness is variable. This property also indicates that researches in the field of competitiveness should be implemented permanently.

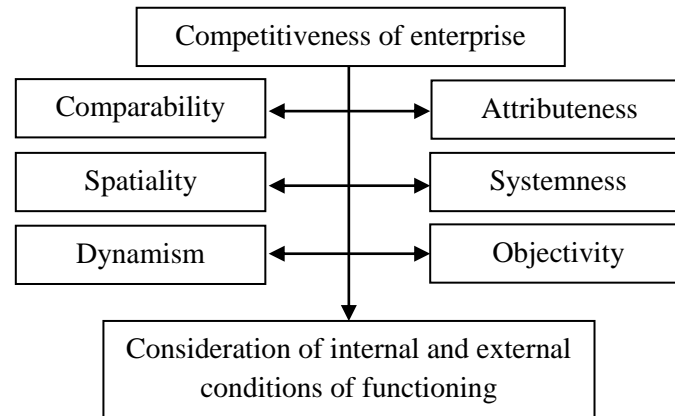

Fig. 1. Properties of the category “enterprise’s competitiveness” [20]

Objectivity involves isolating of the list and totality of parameters that form enterprise’s competitiveness, namely: high quality and low prices of the products, modern equipment and technology, highly qualified personnel, a positive image of the products and brand of the enterprise, advanced marketing communications and promotion channels, availability of financial opportunities for the development, availability of own space, buildings, facilities and other fixed assets, the availability of patents for unique inventions, the use of advanced management technologies etc.

Attributeness identifies unique characteristics which primarily form the competitive advantage of the enterprise (unique products, an additional range of services, the original production technology, resource-effectiveness of the products, etc.).

Systemness involves consideration of all the totality or the optimal number of parameters and conditions that form the competitiveness of industrial enterprise, as well as relationships between them and mutual influence.

Taking into account internal and external conditions of functioning emphasizes that during the assessment, forecasting and management of competitiveness of industrial enterprise it must consider the whole set of factors that have affected or could potentially affect its formation.

It is clear, that given composition of the properties is not exhaustive, but sufficient, in our opinion, to disclosure theoretical foundations of enterprise’s competitiveness [20].

From the material above, we can conclude that for the efficient functioning on the market it is not enough to only evaluate competitiveness of enterprise and make certain decisions on this basis. However, it is necessary to be prepared for different market situations. However, competitiveness management will help the enterprise to continuously develop and manage all processes in the enterprise, which will ensure its competitive advantages with all the consequences for the successful activity of the enterprise.

The variability of the environment is stimulating enterprises to implementing new methods, systems and approaches to improve its competitiveness. For successful operation of any enterprise on the market, its competitiveness evaluating is an objective necessity. In particular, the process

---

of identifying the strengths and weaknesses of the enterprise gives an opportunity to improve its activities and identify its hidden potential.

Evaluation of enterprise's competitiveness involves the calculation of a set of indicators that characterize the permanence of enterprise's activity, show the results and possibilities of all structural divisions of enterprise, the ability to quickly respond to external changes by analyzing strengths and weaknesses that form its competitiveness in the market environment.

This evaluating complex may consist of the following factors: the need for capital investments – actual and for the future, including by certain types of products and specific markets; range of competitive products, their quantities and value; set of markets or their segments for each product; the need in means to demand formation and sales promotion; list of measures and means by which the company can provide for itself the advantage on the market; creation of an encouraged impression about the enterprise among consumers, making high-quality products, constant updating of the product assortment, based on its own development and inventions which are secured patent protection, decent and honest performance of obligations under agreements regarding the supplies term of goods and services [22, p. 152].

Consideration of these indicators requires a detailed study of the competitiveness of products, manufactured by enterprise, its potential (financial, production, labour, innovational, etc.), organizational and management opportunities, marketing, market activity of enterprise and the impact of entities of evaluation activity. The entities are: enterprises-competitors, enterprises-consumers (processors of raw materials), investors or owners and the state.

Calculation of indicators to measure competitiveness of enterprises should be carried out according to the principles: consistency, comprehensiveness, objectivity, optimality, scientific, agility, continuity, comparability, effectiveness of research, information provision. Compliance with these principles together will allow to achieve their goals and gain an accurate assessment enterprise's competitiveness in application of optimal method, accepted for the enterprise [23].

The study of contemporary scientists' works concerning the evaluating of enterprise's competitiveness gives grounds to note the following.

Some scholars, including Rybnytskyi D., Gorodnya T., Lvivska K. [24] Poklonskyi F., Mamchenko E. [25], in their methods are using competitiveness of the products produced by this enterprise as one of the main factors, as products are a kind of reflection of the work of the entire enterprise, all its units and services. Thus, the products of the company determine its success, and consequently its competitiveness.

Scientists, including Borodin A., Terenina N. [21], Khrushch N., Vaganova L. [26], Parsyak V., Dybach I. [27], Nurmahanbetov K., Esmahulov N. [30], Zhovnovach R. [23], Poklonskyi F., Mamchenko E. [25], Martynenko V. [31], Fatkhutdinov R. [16], and others, in the choice of evaluation method of enterprise's competitiveness level believe that it depends on the calculation and analysis of indicators of potential (resources) of the enterprise. The potential characterizes its capabilities in the implementation of ongoing activities, but each author identifies their characteristics while making evaluation.

So, scientists Khrushch N., Vaganova L. [26] offer three approaches to building competitiveness indicators for its evaluation. First, receiving forecasted indicators of enterprise's performance as a result of economic and mathematical modeling of its activity – that is evaluating future activities; secondly, evaluating of competitiveness on the basis of actual data of the enterprise's activities in the past – ie evaluation of past events; and the third – the implementation of technologically acceptable potential opportunities of the enterprise,

that allows to evaluate its current state. But the most common and effective is a combination of the second and third approaches, ie building competitiveness indicators based on features of past actual activities of the enterprise using characteristics of its potential modern opportunities (potentials).

Borodin A., Terenina N. [21, p. 70], Fatkhutdinov R. [16] use method of rating marks when determining the competitiveness of enterprises, analyzing application of the potential of the enterprise to carry out production and business activities.

Fatkhutdinov R. [16] when evaluating the competitiveness of enterprises focuses on identifying its key factors of success, during performance of consecutive stages, that allow to make a rating.

Since competitiveness is determined by the success, achieved in production, marketing and management, then using sequential paired comparisons of all known general indicators, which are used during planning, accounting, reporting and after obtaining the financial result of business activities of enterprise. Parsyak V, Dybach V. [27] propose to single out three of the most important that are key in these areas: the cost of manufactured products (for production), products sales volume (for marketing), income (for management). Assessment and analysis of the values, received on them as a result of the company activity allows to determine the potential for raising the competitiveness of enterprise [27, p. 59].

Nurmahanbetov K., Esmahulov N. [30] for evaluation of enterprise's competitiveness level suggest to use a generic indicator that consists of basic, reduced to a single evaluation. As basic indicators may be: expert's opinions; average industry indicators; indicators of competing enterprise or market leader; indicators of evaluated enterprise for previous periods.

Martynenko V. [31] convinced that the most effective for the evaluation of enterprise's competitiveness is to use calculation of viability index, which corresponds to the scale of determination the viability level of the enterprise. The calculation of this coefficient is also used by ukrainian enterprises in the diagnosis of bankruptcy. Economic-mathematical model to determine the viability of industrial enterprises has the form (1.1):

$$Kzh. = 1,0Kp.l. + 2,5Ka.l. + 2,86Km.v.k. + 2,0Km.v.pr. + 3,33Kr.pr. \quad (1)$$

where $Kzh.$ – coefficient of industrial enterprises viability;

$Kp.l.$ – coefficient of current liquidity;

$Ka.l.$ – coefficient of absolute liquidity;

$Km.v.k.$ – coefficient of own funds mobility;

$Km.v.pr.$ – coefficient of property for production purposes;

$Kr.pr.$ – coefficient of net profit of product's sales.

Obtained values correspond to the following levels: 2,25 and lower – very low, 4,15-2,26 – low, 4,99-4,16 – average and 5,0 and above – high.

Important role for the evaluation of enterprise's competitiveness plays a right choice of competing companies. Plyaskina A. points out several approaches to determine the following enterprises:

- selection of the closest competitors. Analysis of the success of their work provides a necessary and sufficient information to develop measures to counter in both tactical and strategic directions;

- selection of stronger competitors (with higher market share). The results of analysis contribute to the development of model of competitive behavior on the market, where the means

of their implementation are imitation, finding new ways, confrontation with the leader and other actions;

- selection of enterprises, which own a large total part of the market (over 50%). The analysis allows to circumstance conclusions for various conjunctural situations and to develop either attacking or defensive actions;

- selection of all existing competitors in geographical range of the market. The results of analysis are required for use in development programs of enterprise [32, p. 57- 58];

- selection of all possible competitors. In addition to existing enterprises it is considering all that can be converted to production or sale of new products without significant time and resources spending [25, p. 124]. The analysis reveals strong positions of the enterprise and allows to develop measures for their further and long-term consolidation in the environment.

According to the majority of methods of evaluation offered above enterprise's competitiveness, for example in the pulp and paper industry, should be carried out by simple financial coefficients that are most appropriate in the assessment of economic entity's activity according to the industrial, scientific, technical, financial and other potentials of the enterprise considering indicators for previous periods, as noted Nurmahanbetov K., Esmahulova N., using the scores technique, authored by the Minyaylenko I., Mykytenko O. and conducted in compliance of phases: preparatory, calculated and recommendational.

The preparatory phase involves the selection of indicators to assess industrial, scientific, technical, financial and other potentials of enterprise.

Calculated stage involves the following steps: first, based on initial data defining coefficients by components of company's potential to provide them with the relevant points; secondly, summarizing points by the components of enterprise's potential; third, determining characteristics of each component of enterprise's potential depending on its significance and marks, obtained during the application of distribution by categories.

On the final, recommendational stage it is conducting development of measures program to improve efficiency of potential application and determination of ensuring the level of capabilities and opportunities of enterprise [33, p. 32].

Overview of modern methods of evaluating enterprise's competitiveness showed that they all have a significant drawback: evaluation of enterprise's competitiveness only establishes its status, but in the current market conditions, it should give a forecast for the future to get real results and avoid losses.

For evaluation of enterprise's competitiveness effective is the simultaneous use of different methods, the results of which complement each other and allow you to get the most complete picture about its level. As for the pulp and paper industry, for its enterprises are acceptable comprehensive methods based on the classification of categories that analyze values of coefficients in the disclosure of production, financial, innovational, labor, marketing and other aspects of enterprise's activity. Thus, the direction of future research is to develop optimal method that will in short time and with minimal costs quantitatively and qualitatively evaluate the formation and management of enterprise's competitive advantages and their potential. [34]

Conclusions. From the material above, we can make a conclusion that for the efficient functioning on the market is not enough only to evaluate competitiveness and make certain decisions on this basis. It should be prepared for different market situations. However, competitiveness management helps the company to continuously develop and manage all processes

in the company, which will ensure its competitive advantages with all the consequences for the success of the company.

For evaluation of enterprise's competitiveness effective is the simultaneous use of different methods, the results of which complement each other and allow you to get the most complete picture about its level. As for industrial enterprises the acceptable are comprehensive methods based on the classification of categories that analyze values of coefficients in the disclosure of production, financial, innovational, labor, marketing and other aspects of enterprise's activity.

Література

1. Клименко С.М. Управління конкурентоспроможністю підприємства / С.М. Клименко, Т.В. Омеляненко, Д.О. Барабась та ін. – К. : КНЕУ, 2008. – 520 с.
2. Porter M.E. Competitive Advantage of Nations / M.E. Porter. – New York : Free Press, 1990. – 426 p.
3. Скударь Г.М. Управление конкурентоспособностью крупного АО : проблемы и решения / Г.М. Скударь. – К. : Наук. думка, 1999. – 496 с.
4. Андрианов В. Конкурентоспособность России в мировой экономике / В. Андрианов // Экономист. – 1997. – № 10. – С. 37-47.
5. Арнаут І.П. Дослідження підходів щодо дефініції конкурентоспроможності підприємства І.П. Арнаут // Інноваційна економіка. – 2012. – № 3. – С. 111-114.
6. Ермолов М.О. Чем отличается конкурентоспособность фирмы от конкурентоспособности товара / М.О. Ермолов. – М. : Мысль, 1990. – 229 с.
7. Яновский А. Конкурентоспособность товара и товаропроизводителя / А. Яновский // Бизнес-Информ. – 1996. – № 5. – С. 21-23.
8. Ярошенко С.П. Принципы конкурентоздатности сферы материального производства / С.П. Ярошенко // Региональные перспективы. – 1998. – № 1(2). – С. 37-39.
9. Азоев Г.Л. Конкурентные преимущества фирмы / Г.Л. Азоев, А.П. Челенков. – М. : Новости, 2006. – 267 с.
10. Маренич А. Управление конкурентоспособностью предприятия / А. Маренич, И. Астахов // Бизнес-Информ. – 1996. – № 5 – С. 23-27.
11. Калашникова Л.М. Конкурентоспособность предприятия и их продукции / Л.М. Калашников // Машиностроитель. – 2003. – № 11. – С. 15-18.
12. Перцовский Н.И. Международный маркетинг : учеб. пособие / И.А. Спиридонов, С.В. Барсукова; под ред. Н.И. Перцовского. – М. : Высшая школа, 2001. – 239 с.
13. Основы аграрного підприємництва / за ред. М.Й. Маліка. – К. : Інститут аграрної економіки, 2000. – 582 с.
14. Завьялов П.С. Маркетинг у схемах, рисунках, таблицях / П.С. Завьялов. – М. : ИНФРА-М, 2001. – 496 с.
15. Экономическая стратегия фирмы // под. ред. А.П. Градова. – СПб. : Специальная литература, 2000. – 589 с.
16. Фатхутдинов Р.А. Конкурентоспособность организации в условиях кризиса: экономика, маркетинг, менеджмент / Р.А. Фатхутдинов. – М. : Маркетинг, 2002. – 892 с.
17. Васильева З.А. Иерархия понятий конкурентоспособности субъектов рынка / З.А. Васильева // Маркетинг в России и за рубежом. – 2006. – № 2. – С. 83-90.
18. Беленький П.Ю. Дослідження проблем конкурентоспроможності / П.Ю. Беленький // Вісник НАН України. – 2007. – № 5. – С. 9-18.
19. Шинкаренко В.Г. Управление конкурентоспособностью предприятия / В.Г. Шинкаренко, А.С. Бондаренко. – Харьков : Изд-во ХНАДУ, 2003. – 186 с.
20. Мануйлович Ю.М. Дослідження сутності та трактування поняття конкурентоспроможності підприємства / Ю.М. Мануйлович // Маркетинг інновацій. – 2013. – № 4. – С. 274-282.
21. Бородин А.В. Современные подходы к оценке конкурентоспособности предприятий / А.В. Бородин, Н.Л. Теренина // Казанская наука. – 2012. – № 3. – С. 69-72.
22. Франів І.А. Теоретичні аспекти управління конкурентоспроможністю підприємства / І.А. Франів, Л.М. Коваль, Р.Р. Русин-Гриник // Механізм регулювання економіки. – 2010. – №3, Т. 1. – С. 149-153.

23. Жовновач Р.І. Теоретико-методологічні підходи до оцінки конкурентоспроможності підприємств / Р.І. Жовновач // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – Кіровоград : КНТУ, 2011. – С. 106-113.
24. Рибницький Д.О. Сучасні підходи до оцінювання конкурентоспроможності підприємства / Д.О. Рибницький, Т.А. Городня, К.А. Львівська // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.9. – С. 227-230.
25. Поклонский Ф.Е. Развитие конкурентоспособности продукции, что выпускается, как результат эффективного использования потенциала предприятия / Ф.Е. Поклонский, Е.Ю. Мамченко // ДонДУУ МЕНЕДЖЕР. – 2007. – №3 (41). – С. 121-126.
26. Хрущ Н.А. Сучасні методичні підходи до оцінки конкурентоспроможності підприємства / Н.А. Хрущ, Л.В. Ваганова // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 5, Т. 3. – С. 153-156.
27. Парсяк В. Аналітичні передумови управління конкурентоспроможністю невеликих підприємств / В. Парсяк, І. Дибач // Економіст. – 2010. – №8 – С. 56-59.
28. Нурмаганбетов К.Р. Методика оценки конкурентоспособности предприятия легкой промышленности / К.Р. Нурмаганбетов, Н.Д. Есмагулов // Организатор производства. – 2009. – №2. – С. 90-93.
29. Мартиненко В.П. Методи оцінки конкурентоспроможності суб'єктів господарювання / В.П. Мартиненко // Формування ринкових відносин в Україні. – 2008. – № 10(89). – С. 42-45.
30. Пляскіна А.І. Оцінка конкуренції та конкурентоспроможності суб'єктів харчової промисловості / А.І. Пляскіна // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – №2(56). – С. 52-59.
31. Міняйленко І.В. Науково-методичні аспекти оцінювання потенціалу підприємств легкої промисловості / І.В. Міняйленко, О.В. Микитенко // Вісник Хмельницького національного університету [Електронний ресурс]. – 2011. – №1. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchnu_ekon/2011_1/031-035.pdf.
32. Зайцева Л. О. Аналіз сучасних методів оцінки конкурентоспроможності підприємства // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: С. І. Шкарабан (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2013. – Том 14. – №3 – С. 12-17.

References

1. Klymenko, S., & Omelyanenko, T., & Barabas, D. (2008) Management of enterprises' competitiveness. Kyiv : KNEU.
2. Porter M.E. (1990). Competitive Advantage of Nations. New York : Free Press.
3. Skudar, G. (1999) Management of competitiveness of big joint-stock company: problems and solutions. Kyiv : Naukova dumka.
4. Andrianov, V. (1997) Competitiveness of Russia in the world economy. Ekonomist, 10, 37-47 (in Rus.).
5. Arnaut, I. (2012) Research of approaches to the definition of enterprise's competitiveness. Innovatsiyna ekonomika (Innovative Economy), 3, 111-114 (in Ukr.).
6. Ermolov, M. (1990) What distinguishes the company's competitiveness from the competitiveness of goods. Moscow : Mysl.
7. Yanovskiy, A. (1995) Competitiveness of goods and commodity producer. Biznes-Inform, 5, 21-23 (in Rus.).
8. Yaroshenko, S. (1998) Principles of competitiveness of material production's sphere. Regionalni perspektivy (Regional perspectives), 1(2), 37-39 (in Ukr.).
9. Azoev, G., & Chelenkov, A. (2006) Competitive advantages of the firm. Moscow : Novosti.
10. Marenych, A., & Astakhova, I. (1996) Management of enterprises' competitiveness. Biznes-Inform., 5, 23-27 (in Rus.).
11. Kalashnikov, L. (2003) Competitiveness of enterprise and its products. Mashynostroitel (Machine-builder), 11, 15-18 (in Rus.).
12. Pertsovskiy, N., & Spiridonov, I., & Barsukova, S. (2001) International Marketing. Moscow : Vyschaya shkola.

13. Malik, M. (2000) Fundamentals of agricultural entrepreneurship. Kyiv : Instytut agrarnoi ekonomiky.
14. Zavyalov, P. (2001) Marketing in schemes, figures, tables. Moscow : INFRA-M.
15. Gradov, A. (2000) Economic strategy of the firm. Saint-Petersburg : Spetsialnaya literatura.
16. Fatkhutdinov, R. (2002) Competitiveness of the organization under crisis conditions: economics, marketing, management. Moscow : Marketing.
17. Vasilyeva, Z. (2006) Hierarchy of competitiveness of the market entities' concepts. Marketing v Rossii i za rubezhom (Marketing in Russia and abroad), 2, 83-90 (in Rus.).
18. Belenkyi, P. (2007) Research of problems of competitiveness. Visnyk NAN Ukrainy, 5, 9-18 (in Ukr.).
19. Shynkarenko, V., & Bondarenko, A. (2003) Management of enterprises' competitiveness. Charkiv : Izdatelstvo HNADU.
20. Manuylovich, Y. (2013) Research of essence and interpretation of the concept of enterprises' competitiveness. Marketing innovatsiy (Marketing of innovations), 4, 274-282 (in Ukr.).
21. Borodin, A., & Terenina, N. (2012) Modern approaches to the assessment of enterprises' competitiveness. Kazanskaya nauka (Kazakhstan's science), 3, 69-72. (in Rus.).
22. Franiv, I., & Koval, L., & Rusyn Grynyk, R. (2010) Theoretical aspects of management of enterprise's competitiveness. Mehanizmy reguliuvannya ekonomiky (Mechanisms of economic's regulation), 3, T. 1, 149-153. (in Rus.).
23. Zhovnovach, R. (2011) Theoretical and methodological approaches to assessment of enterprise's competitiveness. Naukovi pratsi Kirovogradskogo natsionalnogo tehnicnogo universytetu. Ekonomichni nauky (Scientific works of Kirovograd National Technical University. Economic Sciences). Kirovograd: KNTU, 106-113. (in Ukr.).
24. Rybnitskyi, D., & Horodnya, T., & Lvivska, K. (2010) Modern approaches to the evaluation of enterprise's competitiveness. Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy (Scientific herald of NLTU of Ukraine), 20,9, 227-230. (in Ukr.).
25. Poklonskyi, F., & Mamchenko, E. (2007) Development of competitiveness of products as a result of effective use of enterprise's potential. DonDUU MANAGER, 3 (41), 121-126 (in Ukr.).
26. Khrushch, N., & Vaganova, L. (2010) Modern methodical approaches to the assessment of enterprise's competitiveness. Visnyk Khmelnytskogo natsionalnogo universytetu (Herald of Khmelnytsky National University), 5, T. 3, 153-156. (in Ukr.).
27. Parsyak, V., & Dybach I. (2010) Analytical preconditions of management of small enterprises' competitiveness. Economist, 8, 56-59 (in Ukr.).
28. Nurmahanbetov, K., & Esmahulov, N. (2009) Methods of competitiveness' assessment of enterprise of light industry. Organizator proizvodstva (The organizer of production), 2, 90-93. (in Rus.).
29. Martynenko, V. (2008) Methods of competitiveness' assessment of business entities. Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini (Formation of market relations in Ukraine), 10(89), 42-45 (in Ukr.).
30. Plyaskina A. (2006) Assessment of competition and competitiveness of food industry entities. Aktualni problem ekonomiky (Actual problems of economy), 2(56), 52-59 (in Ukr.).
31. Minyaylenko, I., & Mykytenko, O. (2011) Scientific and methodological aspects of evaluating the potential of light industry enterprises. Visnyk Khmelnytskogo natsionalnogo universytetu (Herald of Khmelnytsky National University), 1. Retrieved from http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchnu_ekon/2011_1/031-035.pdf (in Ukr.).
32. Zaytseva L. (2013) Analysis of modern methods of assessment of enterprises' competitiveness. Economic analysis. Ternopil National Economic University. Ternopil: Vydavnycho-poligrafichnyi tsentr Ternopilskogo natsionalnogo universitetu «Ekonomichna dumka» (Publishing and printing center of Ternopil National Economic University, "Economic Thought"), 3, T. 14, 12-17. (in Ukr.).

Стаття надійшла до редакції 30.10.2015.

АЛГОРИТМ УПРАВЛІННЯ ФАНДРАЙЗИНГОВОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ДЛЯ ОБ'ЄКТІВ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

Урсалов Є.І.,
виконавчий директор Харківської обласної молодіжної організації
«Союз молодих підприємців»

Проведено аналіз етапів фандрайзингу. Запропоновано алгоритм здійснення фандрайзингової діяльності для об'єктів соціального підприємництва. Представлено загальні рекомендації та методи реалізації кожного етапу фандрайзингу.

Ключові слова: фандрайзинг, алгоритм, соціальне підприємство.

Постановка проблеми. Соціальна, економічна, політична, військова ситуація 2013-2015 років вивела Україну в один з найголовніших центрів міжнародної донорської матеріально-технічної допомоги. Загострення ситуації змушує міжнародні інституції віддавати пріоритет та активізувати свою діяльність на території України. Світові донорські організації готові і хочуть надавати фінансово-технічну допомогу, проте загальний рівень знань в області фандрайзингу та співпраці з такими інституціями дуже низький серед, неурядових громадських організацій та соціальних підприємців України. Це обумовлює високу актуальність наукового дослідження теми фандрайзингу та розробки сучасних алгоритмів та методів співпраці зі світовими донорськими організаціями.

Для досягнення позитивного результату фандрайзингової діяльності у соціальному підприємстві необхідно провести ретельно сплановану, організаційно впорядковану роботу, з використанням поетапного аналізу та контролю, в процесі якої він мусить обґрунтувати актуальність, унікальність і цінність реалізації саме його пропозиції.

Аналіз досліджень і публікацій. Питаннями розвитку фандрайзингу та дослідженням фандрайзингової діяльності присвячені роботи провідних вітчизняних та закордонних фандрайзерів: Артем'євої Т.В., Балашової А.Л., Башун О.В., Дугласа А.Дж., Комаровського О.В., Карлсон К.Дж., Куц С., Тульчинського Г.Л. та інших. Проте всі вони звертали увагу на проведення фандрайзингової діяльності в окремих сферах або висвітлювали тільки окремі аспекти того чи іншого питання. Тому проблеми розвитку фандрайзингу взагалі як засобу забезпечення реалізації соціально значущих програм, науково-дослідних проектів та безперервної діяльності неприбуткових організацій та соціальних підприємців залишаються актуальними, особливо в умовах економічної нестабільності України, що вимагає додаткових досліджень щодо умов та перспектив подальшого розвитку фандрайзингової діяльності.

Метою статті є розкриття сутності фандрайзингу на основі визначення характерних етапів його реалізації та розробка алгоритму фандрайзингової діяльності для об'єктів соціального підприємництва.

Основні результати дослідження. Забезпеченню розвитку ефективної діяльності об'єктів соціального підприємництва сприяє впровадження в практику роботи методів та інструментів фандрайзингу.

Згідно даним міністерства економічного розвитку і торгівлі станом на 1 вересня 2015 року Україна отримала міжнародної технічної допомоги у розмірі 3,3 млрд \$. На виділені

кошти реалізується 343 проекта, а загалом зареєстровано 3289 проектів [12, с. 47]. Допомога надається у вигляді фінансових ресурсів (грантів), власності, консультацій експертів та надання послуг.

Серед найбільших донорів України за 2014 рік був Європейський Союз (43,9% від загальної суми допомоги) та США (30,5%). Також важливими донорами є Канада, ФРН, Швеція, Швейцарія, Японія, Туреччина, Данія та організації системи ООН, Світовий банк, ЄБРР, ОЕСР.

Основні напрями надання технічної допомоги:

1. Підвищення рівня ядерної та радіаційної безпеки.
2. Перетворення об'єкта «укриття» на екологічно безпечну систему та охорона навколишнього середовища.
3. Удосконалення регуляторної політики, поліпшення інвестиційного клімату, розвиток підприємництва та конкуренції на внутрішньому ринку.
4. Розвиток фінансового ринку та банківського сектора.
5. Розвиток сільськогосподарського сектора.
6. Охорона здоров'я та соціальний захист населення.
7. Розвиток освіти, науки, культури та туризму.
8. Модернізація муніципальної інфраструктури та транспорту.
9. Розвиток громадянського суспільства, місцевого самоврядування, забезпечення верховенства права, боротьба з корупцією, підтримка ЗМІ, регіональний розвиток.

Основні організаційно-правові засади технічного співробітництва з країнами-донорами та міжнародними організаціями на сьогодні регулюються 21 рамковим міжнародним договором України та міжнародними договорами щодо впровадження програм співробітництва в різних сферах економіки.

Згідно зі статистичними даними за всі роки співробітництва донорами виділено понад 9 млрд. дол. США. З 1996 року здійснено державну реєстрацію 3117 проектів технічної допомоги [13, с. 87].

Цей факт свідчить про високий інтерес міжнародної спільноти до ситуації в Україні і піднімає актуальність наукового дослідження теми фандрайзингу в Україні на новий рівень.

Аналіз основних джерел фінансування організацій громадянського представництва України (далі ОГС) станом на 2014 рік показав наявність у цих організацій різноманітних місцевих джерел фінансування. Це фінансування і від органів влади, і від бізнесу, і від громадян, і членські внески членів організацій, і власна комерційна діяльність. На рисунку 1 наведено долю організацій від загального числа опитаних, що вказали наявність фінансових надходжень з різних джерел.

Аналіз бюджетів організацій громадянського представництва показує, що усереднений бюджет такої організації виглядає наступним чином (Рис. 2).

Хоча підтримку бізнесу отримують 56% організацій громадянського представництва, її доля в бюджеті організації складає лише 11%. Благодійні пожертви громадян складають 8% бюджету ОГП, але їх отримують 54% організацій. Членські внески та гранти з місцевого/державного бюджету складають відповідно 10% та 13% хоча про наявність цих джерел надходжень вказали 46% та 43% ОГП. Найменшу долю складають надходження від грантів місцевих організацій та власної комерційної діяльності, що відповідає невеликій кількості організацій (11% та 15% відповідно), що їх мають.

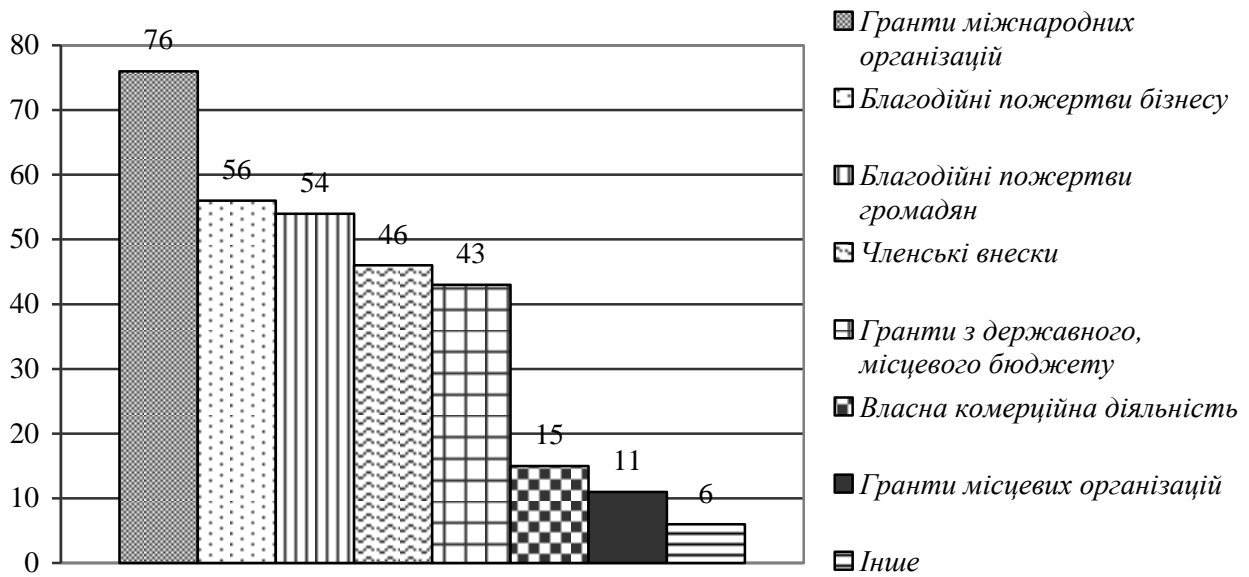

Рис. 1. Доля організацій від загального числа опитаних, що отримують фінансування від різних джерел, % [5, с. 26]

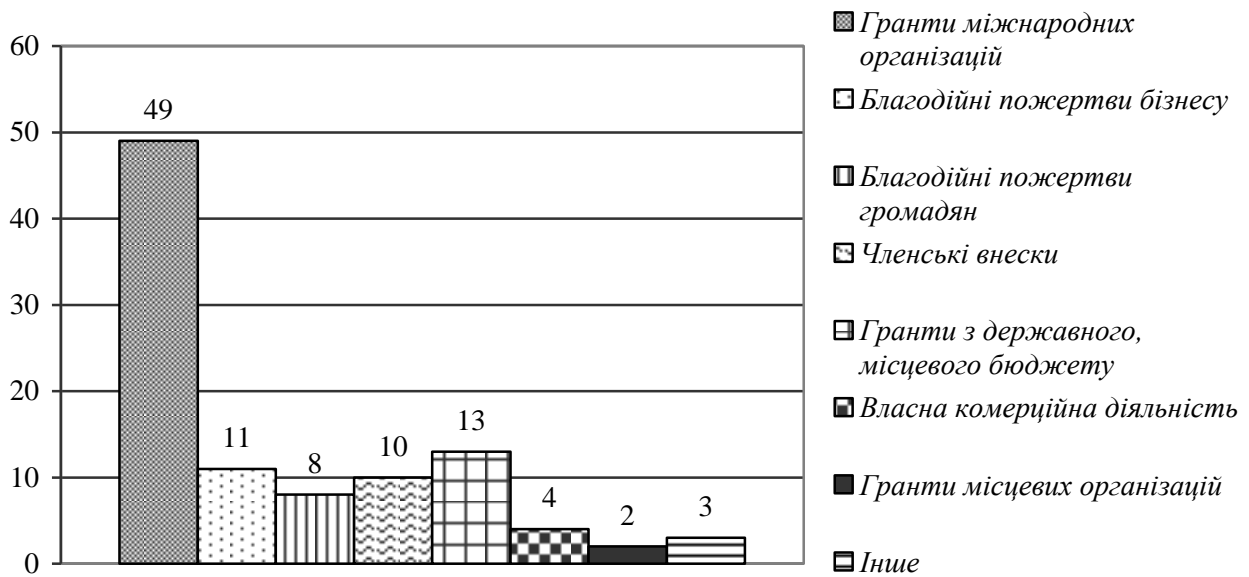

Рис. 2. Бюджет організації громадянського представництва за різними джерелами надходжень, % [5, с. 27]

Міжнародні організації надають особливо значну підтримку розвитку громадянського суспільства в Україні протягом останніх 20 років. Шляхом фінансування проектів ОГС американські та європейські державні чи приватні донори вносять зміни в динаміку громадського простору через навчальні подорожі, тренінги та конференції. Можна лише констатувати, що програми, спрямовані на підтримку принципів верховенства права, прав людини та демократичного врядування в Україні, наприклад, 2014 року мали бюджет понад 60,4 млн. дол. США (Таблиця 1).

Співпраця з міжнародними донорами дає можливість українським ОГС та соціальним підприємцям засвоювати прийняті у світовій експертній спільноті певні стандарти

діяльності. Це, зокрема, підготовка проектів та участі в конкурсах на здобуття фінансової підтримки, методологія здійснення досліджень і презентації їх результатів, звітності тощо.

Термін «фандрайзинг» походить від англійського fundraising (словосполучення англійських слів fund (кошти, фонди) і raise (піднімати, збільшувати) залучення ресурсів коштів.

Визначення фандрайзингу в літературі розглядається по-різному, узагальнюючи які ми вважаємо, що найбільш повно буде розкривати досліджувану категорію наступне визначення: фандрайзинг – це професійна діяльність щодо мобілізації фінансових та інших ресурсів з різноманітних джерел для реалізації соціально значущих і науково-дослідних проектів, яка вимагає спеціальних знань та навичок фандрайзера, що можуть вплинути на прийняття позитивного рішення донора.

Таблиця 1. Розподіл міжнародної донорської допомоги в Україні за 2014 рік серед основних міжнародних донорів [8, с. 47]

Суб'єкт міжнародної донорської допомоги	Розмір допомоги, дол. США
Регіональна місія Агентства США з міжнародного розвитку (USAID)	21 млн. 043 тис.
Представництво Європейського Союзу в Україні	14 млн. 832 тис.
Посольство Канади	6 млн. 592 тис.
Програма розвитку ООН (ПРООН)	4 млн. 290 тис.
Посольство Швейцарії	3 млн. 075 тис.
Національний фонд на підтримку демократії (NED)	2 млн. 200 тис.
Міжнародний фонд «Відродження»	1 млн. 305 тис.
Шведська міжнародна агенція розвитку (SIDA)	1 млн. 271 тис.
Офіс Координатора проектів ОБСЄ	770 тис.
Програма демократичних грантів (США)	420 тис.
Фонд Чарльза Стюарта Мона	340 тис.
Канадська міжнародна агенція розвитку (CIDA)	200 тис.
Посольство Німеччини	148 тис.
Посольство Великої Британії	116 тис.
Посольство Нідерландів	106 тис.

Суб'єктами фандрайзингової діяльності є неприбуткові організації (далі НПО), які займаються пошуком джерел фінансування та збором коштів для реалізації проектів.

Згідно із Законом України «Про оподаткування прибутку підприємств» до НПО відносяться :

- громадські організації;
- організації освіти (університети, школи, коледжі). Співпраця з ними дає змогу спонсорам підвищити їх імідж, провести профорієнтаційну роботу, налагодити зв'язки з молоддю та виявити найбільш перспективну її частину для подальшої співпраці, тощо;
- організації охорони здоров'я приваблюють спонсорів благородністю проектів та їх перспективністю, оскільки медицина сьогодні є однією з найпривабливіших галузей;

– організації культури (музеї, театри, бібліотеки, галереї) дають змогу значно підвищити репутацію спонсора та здійснити йому широкомасштабну рекламу, а також сприяють співпраці через популярність вкладати кошти в культуру та небайдужість до культурного спадку своєї країни на міжнародному рівні;

– науково-дослідницькі інститути і лабораторії (надають можливість спонсорам брати участь і бути обізнаними в сфері новітніх розробок і досягнень);

– релігійні групи;

– благодійні фонди тощо.

Варто зазначити що на законодавчому рівні в Україні не має визначення «соціального підприємця» та організаційно-правової юридичної особи «соціальне підприємництво». Цей факт сильно стримує розвиток соціального підприємництва в Україні, проте не є критичним у поточній діяльності наших соціальних підприємців.

Об'єктами аналізу фандрайзингової діяльності стали різні категорії донорів, основними з яких були благодійні фонди, приватні особи, корпорації та бізнес-структури.

Розглядаючи цикл співпраці з донорськими організаціями ми визначили 4 основні етапи, які завжди повторюються – це: знаходження, вирощування, запит пожертв, управління (рис. 3)

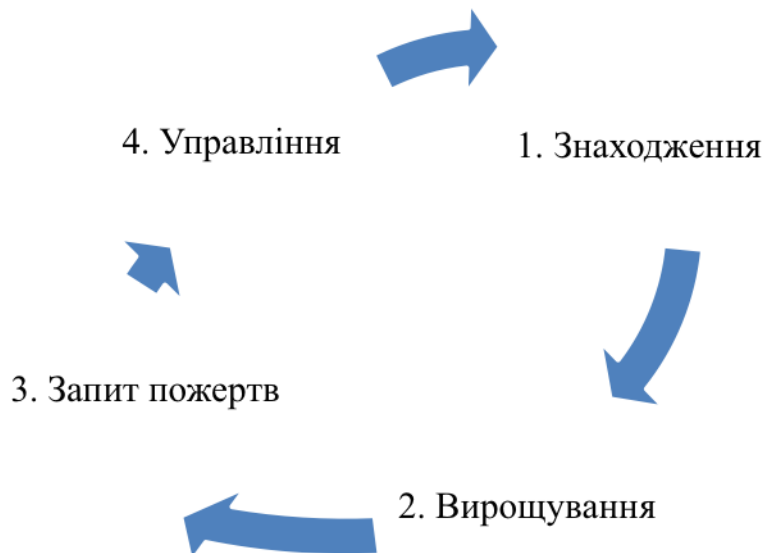

Рис. 3. Основний цикл роботи з донорами [11, с. 26]

На першому етапі – знаходження – необхідно провести дослідження донорів та визначити прибічників ідеї проекту. На етапі вирощування (культивації) будуються взаємовідносини з потенційними донорами за основними формами звернення (лист-запит, телефонна розмова, особиста зустріч) та їх ознайомлення з ідеєю проекту.

Третій етап передбачає вже безпосередньо проведення роботи по залученню коштів, сума та потреба в яких впливає із мети, завдань, методів та строків проекту. Коли вже отримано ресурси від донора, розпочинається етап управління взаємовідносинами з донором, на якому представляється лист-подяка, звітність по проекту та безпосередньо реалізовується проект. В кінці заключного етапу організатор готовий розпочинати новий цикл, що може включати в себе і подальшу співпраці і взаємодію.

Загальні етапи проведення фандрайзингу, які наводять різні дослідники, ми згрупували в табл. 2.

Таблиця 2. Основні етапи фандрайзингової діяльності*

Джерело	Етапи фандрайзингу	Складові етапу
Барежев В.А., Леликов С., Орлова С.Є. [11, с. 42]	1. Планування	– розробка змістовної програми залучення коштів; – визначення витрат організації на майбутній період; – вибір видів фандрайзингу.
	2. Реалізація	– вибір методів проведення фандрайзингу; – встановлення відповідальності у фандрайзингу; – виділення коштів на реалізацію фандрайзингу.
	3. Контроль	– здійснення контролю за реалізацією фандрайзингу; – коригування планів з урахуванням змін у процесі.
	4. Аналіз	– визначення ефективності етапу планування; – аналіз ефективності етапу реалізації; – оцінка ефективності кінцевих результатів.
Фундація «Україна-США» [8, с. 9]	1. Потреби	– визначення та з'ясування проблем та потреб; – вибір об'єкта проекту; – формулювання мети, визначення методів і завдань, очікуваних результатів та ресурсів.
	2. Пошук	– вироблення стратегії фандрайзингу; – пошук і вивчення джерел коштів, – вивчення можливості підтримки вашої ідеї.
	3. Звернення	– підготовка заявки (аплікаційної форми); – здійснення фандрайзингової кампанії і звернення до організацій-донорів; – отримання ресурсів.
	4. Результат	– аналіз та оцінка проведеної роботи; – подяка донору; – реалізація проекту, звітність; – врахування попереднього досвіду і планування наступного звернення.
Башун О.В. [3, с. 104]	1. Ідентифікація	– визначення потенційних джерел фінансування; – поповнення бюджету; – визначення донорів.
	2. Стратегія	– розробка іміджу та рекламна кампанія; – планування тактики залучення коштів.
	3. Клопотання	безпосереднє прохання допомоги та її отримання
	4. Опікунство	– подяка спонсорам; – залучення донорів до нових пожертв у майбутньому.
Комаровський О. [5, с. 7]	1 етап	– ідентифікація соціально значущих проблем/завдань
	2 етап	– постановка мети
	3 етап	– сегментація громадськості на групи за критерієм відношення до соціально значущої проблеми
	4 етап	– вибір цільових сегментів (груп, індивідуумів, тощо)
	5 етап	– розробка фандрайзингового комплексу для сегментів
	6 етап	– організація фандрайзингової групи
	7 етап	– реалізація фандрайзингового комплексу
	8 етап	– оцінка результатів; – зворотний зв'язок.

*Розроблено автором

Матриця зв'язку допомагає визначити найзаможнішого та найдоступнішого донора для конкретної організації. Горизонтальна вісь матриці показує рівень взаємовідносин потенційного донора з неприбутковою організацією, а вертикальна – потенціал донора [4, с. 15]. Враховуючи особливості наведених етапів здійснення фандрайзингової діяльності,

ми пропонуємо її алгоритм, що передбачає розвиток проекту від зародження ідеї в соціального підприємця до його реалізації та встановлення зворотного зв'язку з донором (рис. 4).

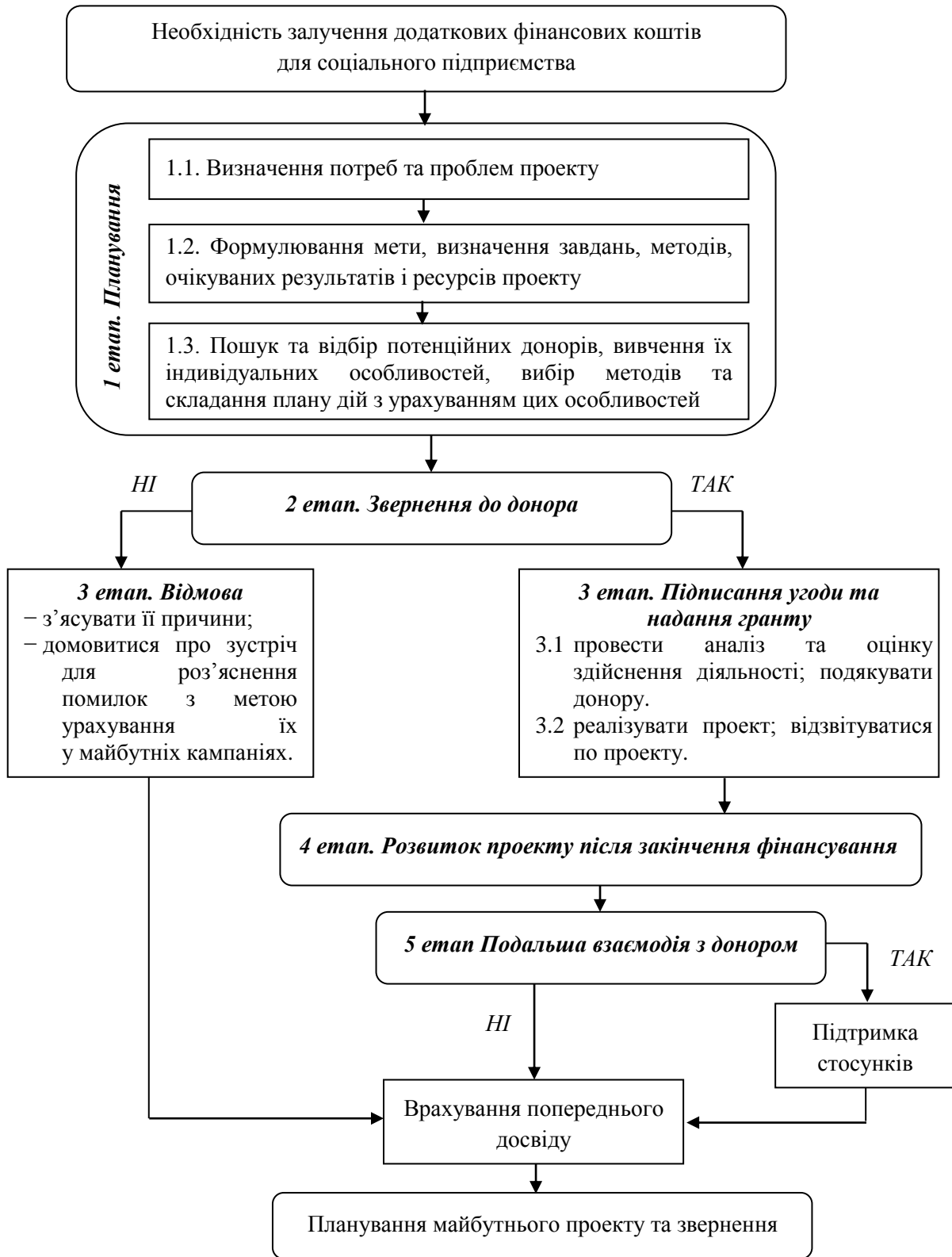

Рис. 4. Алгоритм фандрайзингової діяльності, розроблено автором

При цьому доцільно застосувати прийоми фандрайзингу, які дозволять фокусувати роботу щодо визначення майбутніх донорів: «таблицю діапазону пожертв», «решітку пожертв» і «матрицю зв'язку» [4, с. 7].

Серед найважливіших завдань фандрайзингу слід назвати визначення проблем і потреб проекту, на основі яких необхідно сформулювати його мету та завдання.

Мета – це детально відпрацьоване, узгоджене, лаконічне формулювання бачення майбутнього; коротке визначення того, який позитивний результат буде отримано від реалізації проекту [8, с. 17].

У процесі розробки проекту для донора дуже важливим є швидке оцінювання поставлених завдань, які дозволяють повноцінно реалізувати мету.

Попередню оцінку завдань дозволяє здійснити методика SMART з позиції критеріїв SMART-оцінки, або «розумного проекту» (smart – у перекладі з англ. – розумний) і базується на використанні п'яти критеріїв. Завдання повинно бути: specific (конкретним), measurable (вимірюваним) achieving the client (спрямованим на конкретних клієнтів), realistic (реалістичним), time-limited (визначеним у часі) [8, с. 20; 6, с. 9].

При плануванні фандрайзингової кампанії важливим є дотримання логічного ланцюга: проблема – мета – завдання – метод, тобто узгодженості та взаємозв'язку між кожним компонентом.

На першому етапі також необхідним є визначення очікуваних результатів і показників їх вимірювання. Це означає опис очікуваних змін у суспільстві (цільовій групі), навколишньому середовищі або конкретній ситуації, які відбудуться в результаті реалізації проекту, та їх оцінку.

Очікувані результати мають бути завжди обґрунтовані й виражені в кількісних та якісних показниках вимірювання.

У процесі опрацювання проекту для донора є важливим швидке його оцінювання. Основним інструментом оцінки проекту вважається метод NAOMIE, або «Життєвий цикл проекту» (рис. 5, табл. 3) [8, с. 18].

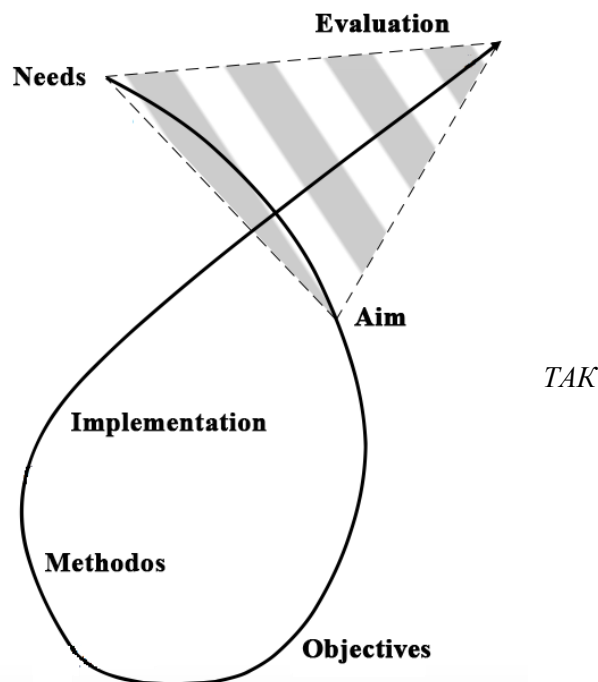

Рис. 5. Схема NAOMIE, розроблено автором

На схемі NAOMIE показано життєвий цикл проекту, що фактично збігається з описаними вище етапами його реалізації, – від оцінки потреб цільової групи та визначення

проблеми, мети проекту, завдань і методів їх виконання до проведення моніторингу та оцінки реалізації проекту.

Донора цікавить насамперед трикутник NEA (під час аналізу проекту донором цей трикутник перевіряється найретельніше), який дає змогу оцінити кількісні та якісні показники переходу від проблеми, що визначає мету, до кінцевого результату реалізації програми, що дозволяє виявити досягнення чи відхилення від очікуваного ефекту.

Оцінити проект можна і за методикою, що базується на критеріях QQTL [10], до яких належать: кількість (quantity), якість (quality), час (time), місце (location).

Таблиця 3. Життєвий цикл проекту за схемою NAOMIE [8, с. 18]

N	Needs	Потреби	Оцінка потреб цільової групи. Визначення проблем.
A	Aim	Мета	Визначення мети проекту як результату вирішення проблеми.
O	Objectives	Завдання	Визначення завдань як кроків на шляху досягнення мети проекту.
M	Methods	Методи	Визначення методів, за допомогою яких будуть виконуватися завдання проекту.
I	Implementation	Реалізація	Діяльність згідно з робочим планом.
E	Evaluation	Оцінка	Проведення моніторингу та оцінки проекту.

Досить часто для оцінки застосовують спосіб декларування, який вимагає відповіді на запитання: що, хто, до якого часу, скільки? [10].

Другий етап. Звернення, клопотання, прохання про допомогу у донора – це найвідповідальніший етап фандрайзингової діяльності. Від ефективного звернення залежить рішення донора про надання допомоги. Одним із найпоширеніших інструментів звернення є написання проектної заявки. Існує два типи заявок на проект:

1. Лист-заявка (a letter proposal) або лист-запит (a letter of inquiry) – стислий зміст проекту (1-5 сторінок);

2. Повна заявка (a full proposal) – розширена заявка, яка містить усю інформацію про проект, що вимагає грантодавця (10-100 сторінок).

Найбільш відповідальною частиною заявки є бюджет проекту. Не всі експерти фондів прискіпливо ставляться до застосованих методів та оцінки проекту, проте поданий бюджет та раціональність його використання детально вивчають усі. Різні фонди висувують різні вимоги до складання бюджету, у більшості випадків вони самі визначають максимальний розмір гранту, на який може претендувати заявник. Це зазначено в офіційному оголошенні про конкурс, де вказується розмір і спосіб отримання коштів, а також перелік статей, які не будуть фінансуватися.

Третій етап. Якщо донор згоден надати допомогу, то на цьому етапі обов'язково необхідно провести аналіз, оцінку та моніторинг попередніх етапів фандрайзингу; подякувати донору; реалізувати проект; відзвітувати по проекту.

Важливим для подальшої підтримки організації донором є його визнання, мета якого популяризація донора як приклад для інших та стимулювання його до надання більшої підтримки. Виділяються такі види визнання [4, с. 195]:

– адекватне (appropriate), яке повинно відповідати розміру пожертви. У податковому управлінні існують правила відносно того, що може отримати донор від організації. У деяких випадках достатньо надіслати подячного листа донору або зазначити його в публікаціях чи на веб-сайтах;

– благодійне (beneficial), яке має заохочувати донорів та інших людей жертвувати і якомога більше, ніж звичайно (проведення акцій, заходів);

– витримане у визначених рамках (consistent): програми визнання не повинні змінюватися надто часто, реагувати на конкретні обставини чи окремі ситуації (наприклад, клуби шанування донорів мають визнавати тих, хто здійснив грошову пожертву, а за допомогу в натуральній формі людям дякують окремо);

– гнучке (distinctive), тобто унікальне лише для певної організації (наприклад, присвоєння імен, рівнів, рангів спонсорам).

З метою визнання існуючих донорів та привернення уваги потенційних благодійників до проекту у фандрайзингу широко застосовуються спеціальні заходи: аукціони, бали, обіди, виставки, концерти тощо. Одним із головних завдань таких заходів є запрошення минулих донорів з метою демонстрації їх публічного визнання. Заручившись підтримкою цих організацій і людей, можна легше залучити інших спонсорів для реалізації своїх ідей.

Четвертий етап алгоритму фандрайзингової діяльності розпочинається після закінчення фінансування та впровадження проекту. Проаналізувавши позитивні рішення донорів щодо надання грантів, можна стверджувати, що фонди переважно віддають перевагу тим проектам, що матимуть розвиток після закінчення фінансування. Одним із розділів заявки є розділ «Стійкість проекту» або «Подальше фінансування проекту». Цей розділ містить конкретний план фінансування проекту в майбутньому із зазначеними ресурсами, за рахунок яких заявник сподівається зберегти і розширити досягнення проекту. Найкращий план майбутнього фінансування той, який не потребуватиме подальшої підтримки від донора. Важливо представити донору конкретну переконливу інформацію, що в організації буде достатньо коштів після закінчення терміну надання гранту.

П'ятий етап передбачає забезпечення подальшої співпраці та взаємодії з тим самим донором. До заходів, направлених на підтримання стосунків, можна віднести: аукціони, бали, обіди, турніри, прийоми і презентації, камерні вечори, пікніки, покази або шоу, лотереї, вітальні листівки до свят тощо.

Якщо результатом фандрайзингу є відмова, то необхідно обов'язково з'ясувати її причину та домовитися про зустріч для докладного роз'яснення помилок з метою врахування їх у майбутніх кампаніях.

Висновки. Розкриття сутності фандрайзингу на основі визначення характерних етапів його реалізації та розробка алгоритму фандрайзингової діяльності соціального підприємництва сприятиме вдосконаленню всього процесу залучення додаткових фінансових коштів для реалізації проектів соціального значення.

Література

1. Артемьева Т.В. Фандрайзинг. Привлечение средств на проекты и программы в сфере культуры и образования / Т.В. Артемьева, Г.Л. Тульчинский. – СПб. : Лань, 2010. – 286 с.
2. Антонникова Н.А. Использование концепции социального предпринимательства для решения социальных проблем: применимость в российском контексте [Электронный ресурс]. — Режим доступа : hse.ru/data/682/668/1234/Антонникова... Социально.doc.
3. Alter, Kim. Social Enterprise Typology [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.virtueventures.com/resources/setypology>.
4. Абромавичус А. Ми виходимо на новий рівень координації міжнародної допомоги [Електронний ресурс] // Урядовий портал. — 2015. — Режим доступа : http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=248535572 (27.12.15).
5. Башун О.В. Вплив маркетингу і фандрайзингу на трансформацію бібліотек ; наук. ред. В.С. Білецький. – Донецьк : УКЦентр, 1999. – 204 с.
6. Дуглас А.Дж. Основные принципы фандрайзинга / А.Дж. Дуглас, К.Дж. Карлсон. – Дніпропетровськ : Баланс Бизнес Букс, 2007. – 240 с.
7. Dees I.G. The Meaning of Social Entrepreneurship [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.caseatduke.org/documents/deesedef.pdf>.

8. Керлин Д.А. Социальные предприятия в США и Европе: Понять различия и извлечь из них уроки [Электронный ресурс]. — Режим доступа : [http://www.socpolitika.ru/files/Социальные предприятия в Европе и США_переводчик.pdf](http://www.socpolitika.ru/files/Социальные_предприятия_в_Европе_и_США_переводчик.pdf).
9. Крупський Т. Пошук ресурсів для діяльності організації (Fund Rasing) / Т. Крупський. — К. : Коаліція «Свобода вибору», 2005. — 10 с.
10. Куц С. Фандрайзинг АВС : посіб. для початківців / С. Куц. — К. : Центр філантропії, 2008. — 92 с.
11. Барезев В.А. Фандрайзинг : привлечение средств на некоммерческую деятельность / В.А. Барезев, С. Леликов, С. Е. Орлова. — СПб. : ГУКИ, 2005. — 102 с.
12. Штика Н.О. Зміст роботи соціального педагога громадської організації щодо планування та реалізації фандрайзингової діяльності / Н.О. Штика : зб. наук. праць націон. ун-ту імені Івана Огієнка. Вип. 11 [Електронний ресурс]. — Кам'янець-Подільський, 2009. — Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/znpkp_sp/2009_11/
13. Статистичний щорічник України за 2014 рік /Держкомстат України. — К. : Техніка 2015. — 125 с.

References

1. Artemeva, T., & Tlchynskiy, G. (2010). Fundraising. Raising funds for projects and programs in the field of culture and education. St. Petersburg : Lan.
2. Antonnikova, N. (2013). Using the concept of social entrepreneurship to address social problems: the applicability in the Russian context. Retrieved from [hse.ru\data/682/668/1234/Антоникова..._Социально.doc](http://hse.ru/data/682/668/1234/Антоникова..._Социально.doc).
3. Alter, K. (2014). Social Enterprise Typology. Retrieved from <http://www.virtueventures.com/resources/setypology>.
4. Abromavychus, A. (2015). We go to the next level aid coordination. Retrieved from http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=248535572 (27.12.15).
5. Bashun, O. (1999). The impact of marketing and fundraising on transformation of libraries. Donetsk : UKTsentr.
6. Duglas, A., & Karlson, K. (2007). The basic principles of fundraising. Dnipropetrovsk : Balans Biznes Buks.
7. Dees, I. (2015). The Meaning of Social Entrepreneurship. Retrieved from <http://www.caseatduke.org/documents/deessedef.pdf>.
8. Kerlin, D. (2012). Social enterprises in the US and Europe to understand the differences and learn from them. Retrieved from [http://www.socpolitika.ru/files/Социальные предприятия в Европе и США_переводчик.pdf](http://www.socpolitika.ru/files/Социальные_предприятия_в_Европе_и_США_переводчик.pdf).
9. Krupskiy, T. (2005). Search resources to the organization. Kiev : Svoboda vyboru.
10. Kuts, S. (2008). Fundraising ABC. Kiev : Tsentr filantropii.
11. Barezhev, V., & Lelikov, S., & Orlova, S. (2005). Fundraising: to raise funds for non-profit activities. St. Petersburg : GUKI.
12. Shtyka, N. (2009). Content of NGO social teacher planning and implementation of fundraising activity. Retrieved from http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/znpkp_sp/2009_11/
13. Statistical Yearbook of Ukraine for 2014. Kiev : Tekhnika.

Стаття надійшла до редакції 11.12.2015.

А Н Н О Т А Ц И И

ПРОЦЕССЫ РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

**ВЛИЯНИЕ ИННОВАЦИЙ НА ФОРМИРОВАНИЕ ДОБАВОЧНОЙ СТОИМОСТИ
В ЭКОНОМИКЕ****Васильев А.В., Нимкович А.И.**

В статье рассмотрено понятие добавочной стоимости и её формирование в отраслевой структуре экономики. Определено важность объемов добавочной стоимости для экономики, роль и влияние инноваций на формирование добавочной стоимости в экономике.

Ключевые слова: добавочная стоимость, инвестиции, инновации, экономика, отраслевая структура.

**МОДЕРНИЗАЦИЯ РЕГИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ПОЛИТИКИ С ПОЗИЦИИ
СОВРЕМЕННЫХ НАУЧНЫХ ПОДХОДОВ****Дунаев И.В.**

В статье представлено критическое обобщение современных научных взглядов относительно современной сущности модернизации региональной экономической политики. Это обусловило критическое осмысление современных научных взглядов на региональную модернизацию и формирование авторской типологии теорий модернизации сквозь призму способности власти менять способ управления региональным пространством под влиянием внешних процессов.

Ключевые слова: модернизация, региональная экономическая политика, теории модернизации, интеграция, глобализация, местные власти.

**ТРАНСФОРМАЦИОННЫЕ ПРОЦЕССЫ РАЗВИТИЯ
СОВРЕМЕННОГО РЫНКА ТРУДА В УКРАИНЕ****Крикун О.А.**

Проведено исследование современного рынка труда в Украине и выявлено основные проблемы формирования и регулирования рынка труда в условиях постоянных реформ и изменений. Выделенные этапы трансформационных процессов на рынке труда позволили выявить ту рабочую силу, которая пользуется спросом в профессиональных сферах деятельности и охарактеризовано развитие рынка труда на этапе реформ и постоянных изменений.

Ключевые слова: рабочая сила, рынок труда, трансформационные процессы, занятость, безработица, профессии.

**ИССЛЕДОВАНИЯ ДОСТАТОЧНОСТИ ИННОВАЦИОННОЙ ИНФРАСТРУКТУРЫ
УКРАИНЫ ДЛЯ ВЫХОДА НА МИРОВЫЕ РЫНКИ****Крикун Ю.Г.**

Выявлено особенности функционирования объектов инновационной инфраструктуры для реализации инноваций с целью выхода на мировые рынки. Исследовано ряд основных инновационных структур, которые входят в состав инновационной инфраструктуры. Проведен сравнительный анализ показателей тенденций развития инновационной деятельности в Украине и мире, указано на причины и перспективы экспорта инновационной продукции.

Ключевые слова: элементы инновационной инфраструктуры, технопарки, реализация инновационной продукции, финансирование, экспорт.

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ СТРОИТЕЛЬНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ РЕГИОНОВ УКРАИНЫ В УСЛОВИЯ КРИЗИСА

Курганская М.К.

В статье рассмотрены вопросы определения современного состояния и тенденций развития строительных предприятий регионов Украины в условиях кризиса на основе выделения доминирующих факторов. Определено, что одним из основных показателей развития строительных организаций регионов Украины является объем капитальных инвестиций в строительстве. Проанализировано современное состояние строительных предприятий регионов Украины. Автором отмечено, что ускорение темпов экономического развития предприятий строительного комплекса на региональном уровне возможно на основе внесения определенных коррективов в параметры экономической политики предприятий, что будет способствовать нейтрализации угроз его банкротства в предстоящем периоде.

Ключевые слова: строительное предприятие, кризис, развитие, регион.

ИНФРАСТРУКТУРНОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ФОРМИРОВАНИЯ И ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ИННОВАЦИОННО-ПРОМЫШЛЕННЫХ КОМПЛЕКСОВ В РЕГИОНАХ

Луганская Е.Д.

Статья посвящена проблемам инфраструктурного обеспечения формирования и функционирования инновационно-промышленный комплекс в регионах Украины. В работе представлено основные элементы инновационной инфраструктуры, которые включают технопарки, венчурные фонды, центры трансфера технологий, бизнес-инкубаторы, инновационно-технологические центры, центры коллективного пользования, лицензионные центры и др. Обосновано, что на современном этапе развития экономики Украины необходимо инфраструктурное обеспечение инновационно-промышленных комплексов регионов на основе научно-обоснованных подходов, которое будет способствовать улучшению состояния промышленности в контексте эффективного использования всех имеющихся ресурсов и повышению конкурентоспособности отечественной продукции.

Ключевые слова: инновационно-промышленный комплекс, регион, предприятие, промышленность.

СТРУКТУРНЫЕ ПРИОРИТЕТЫ РАЗВИТИЯ ЭКСПОРТА РЕГИОНОВ УКРАИНЫ

Навроцкий А.А., Андриевская А.А.

В статье рассмотрены структурные особенности экспорта регионов Украины; определены возможности и пути повышения использования экспортного потенциала страны; проанализировано внешнеэкономическую деятельность регионов по основным видам деятельности за последнее десятилетие.

Ключевые слова: экспорт, внешняя торговля, экспортный потенциал, валовая добавленная стоимость, мировой рынок, использование экспортного потенциала.

ПРОБЛЕМА ТОЧНОСТИ НАУЧНОГО ЗНАНИЯ

Пугач Б.Я.

На основе закономерностей развития науки раскрыто характеристику современного научного познания – движение к полному, глубокому, истинному, достоверному, адекватному знанию. Обнаружено сущность философского императива, основное требование которого заключается в том, что фундаментальные физические параметры должны быть измеримыми. Установлено, что концепты измеримое и неизмеримое, наблюдаемое и ненаблюдаемое, теоретическое и экспериментальное – важнейшие элементы данного требования. Определенно роль математики в формировании точного знания. Обосновано основные свойства точности знания и выявлено факторы его роста.

Ключевые слова: научное познание, измеримое и неизмеримое, точность знания, физически измеримые величины, философские императивы.

ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИЯ В РАМКАХ ИНКЛЮЗИВНОГО РОСТА И ЕЁ ВЛИЯНИЕ НА ФОРМИРОВАНИЕ БЮДЖЕТА МЕСТНЫХ ГРОМАД

Родченко В.Б., Новикова А.Е.

В статье рассмотрено процесс децентрализации власти в Украине в рамках концепции инклюзивного роста, обнаруженные предпосылки процесса децентрализации, проблемы местных бюджетов, особенности формирования бюджета местных общин и перспективы его развития, проведено сравнение с процессами развития регионов в европейских странах и отдельных регионах Польши.

Ключевые слова: инклюзивный рост, децентрализация власти, местные бюджеты, доходы, стабильный рост.

ЭНЕРГОСБЕРЕЖЕНИЕ КАК ФАКТОР ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ПРОМЫШЛЕННОСТИ УКРАИНЫ

Сурменелян А.Р.

В статье рассмотрено вопросы определения основных направлений энергосбережения в промышленности и его влияния на экономическую безопасность промышленных предприятий. Автором отмечено, что энергоэффективность и энергосбережение являются приоритетными направлениями энергетической политики большинства стран мира. Определено место энергетической безопасности в составе экономической безопасности промышленных предприятий и национального хозяйства в целом. Обосновано, что анализ уровня эффективности энергопотребления на промышленных предприятиях должен базироваться на основе энергоаудита и энергетических балансов промышленных предприятий. Отмечено, что энергосбережение, как фактор экономической безопасности украинских промышленных предприятий предоставляет субъектам хозяйствующей деятельности ряд определенных преимуществ. Определены функции управления экономической безопасностью промышленных предприятий, основанные на соответствующих принципах.

Ключевые слова: энергосбережение, экономическая безопасность, предприятие.

АНАЛИЗ ОСНОВНЫХ КАНАЛОВ СБЫТА СВЕЖИХ ОВОЩЕЙ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫМИ ПРЕДПРИЯТИЯМИ

Черненко Ю.Ю.

Статья содержит исследование в изменения структуры реализации овощей открытого грунта сельскохозяйственными предприятиями за 2005-2014 гг. Автором проведено анализ основных существующих каналов сбыта, их сильные и слабые стороны. Приведены рекомендации по организации сбыта.

Ключевые слова: рынок, каналы сбыта, овощи открытого грунта, производители овощей, оптовый рынок.

АНАЛИЗ УРОВНЯ ИННОВАЦИОННОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ СТРОИТЕЛЬНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ РЕГИОНОВ УКРАИНЫ

Якименко О.В.

В статье проведен анализ уровня инновационного обеспечения строительных предприятий регионов Украины на основе использования индексного метода. Предложено использование методического подхода к оценке инновационного обеспечения строительных предприятий регионов Украины, учитывающий уровень рыночной, технологической и ресурсной составляющих. Сделан вывод, что источником роста экономики и повышением её конкурентных преимуществ должна стать инновационная деятельность и формирование на её основе новой технологической базы производства. Основное внимание необходимо сосредоточить на поиске таких структурных факторов, которые имеют инновационное происхождение и обеспечивают положительный вектор структурных изменений, создавая потенциал экономического развития из-за роста производительности системы.

Ключевые слова: инновационное обеспечение, анализ, строительные предприятия, регион.

СИСТЕМЫ И МЕХАНИЗМЫ УПРАВЛЕНИЯ И АДМИНИСТРИРОВАНИЯ СОЦИАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКОЙ

УПРАВЛЕНИЕ СОВМЕСТНЫМ ИМУЩЕСТВОМ СОВЛАДЕЛЬЦЕВ МНОГОКВАРТИРНЫХ ДОМОВ: ЗАКОНОДАТЕЛЬНЫЙ АСПЕКТ

Браташ М.А.

В статье рассмотрено основные законодательно-нормативные акты, которые регулируют правоотношения между субъектами управления совместной собственностью совладельцев многоквартирных домов. Определено необходимость реформирования государственной жилищной политики, которое обусловлено несоответствием жилищных отношений изменениям в экономике страны и необходимостью ускорения интеграции жилищной сферы в общую систему рыночной экономики. Проведено сравнительный анализ форм управления совместной собственностью в жилищной сфере. Определено основные направления развития государственной жилищной политики.

Ключевые слова: многоквартирный дом, совладельцы, управление жилищным фондом, объединение совладельцем многоквартирных домов, управляющий.

СОСТАВЛЯЮЩИЕ И НАПРАВЛЕНИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ОРГАНИЗАЦИОННО- РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦИАЛА ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ УКРАИНЫ

Гусак Ю.В.

В статье рассмотрены вопросы, связанные с изучением составляющих и основ формирования организационно-ресурсного потенциала промышленных предприятий Украины. Исследованы факторы влияния на формирование и реализацию производственного потенциала промышленных предприятий. Обосновано, что система организационно-ресурсного потенциала промышленных предприятий определяется как совокупная способность системы управления, хозяйствования, системы интеллектуального труда и системы жизнеобеспечения создавать промышленную продукцию, предоставлять различные услуги и осуществлять разнообразные виды работ, повышать и развивать профессиональный, образовательный, научный, социально-культурный уровень персонала предприятий в данный период времени. Автором определено, что на стадии формирования организационно-ресурсного потенциала проводится выявление возможностей предприятия и его ресурсов, которые были бы способны повысить его конкурентоспособность.

Ключевые слова: организационно-ресурсный потенциал, промышленное предприятие.

ИНСТРУМЕНТЫ ЦЕЛЕУСТАНОВЛЕНИЯ НА ПРЕДПРИЯТИИ: МЕТОДИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Ковалевская А.В.

В данной работе подчеркнута важность стратегического планирования и особенно этапа целеустановления для обеспечения стратегического успеха предприятия; исследовано несколько инструментов постановки стратегических целей предприятия; представлено их основные отличительные черты и условия применения; отмечено необходимость дальнейших исследований и разработки методических основ развития стратегической платформы предприятия.

Ключевые слова: дерево целей, модель SMART, стратегическое управление, целеустановления.

ПЕРСПЕКТИВЫ И ТЕХНОЛОГИИ УПРАВЛЕНИЯ ИННОВАЦИОННЫМ РАЗВИТИЕМ РЕГИОНОВ УКРАИНЫ

Кондратенко Н.О., Макарова А.С.

В статье рассмотрены аспекты инновационного развития регионов Украины. Представлено процесс разработки и реализации инновационной стратегии региона, определено его основные признаки. Проведен анализ объема реализованных услуг промышленных предприятий в области технических испытаний и исследований по регионам. Разработана классификация управленческих технологий инновационного развития региона. Определены перспективные варианты государственно-

частного партнерства в инновационном развитии регионов. Предложено модель инновационного развития, которая позволит оценить влияние ряда факторов на инновационную деятельность региона. Доказано, что именно инновационная модель развития экономики страны и регионов является определяющим фактором прогресса общества и повышения благосостояния его граждан.

Ключевые слова: инновационное развитие, регион, эффективность, стратегия, модель, деятельность.

МЕТОДИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ ОЦЕНКИ РИСКОВ ПРЕДПРИЯТИЯ

Петрова В.Ф.

В статье проведено анализ методических подходов к оценке рисков. Исследовано особенности качественного и количественного методов оценки рисков предприятия. Охарактеризовано преимущества и недостатки основных методов оценки рисков предприятия.

Ключевые слова: количественные и качественные методы оценки рисков предприятия.

ПУТИ УСОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ И УКРЕПЛЕНИЯ ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Петрушенко Т.В.

В статье рассмотрено наиболее сложные и ответственные элементы укрепления финансовой устойчивости предприятия – финансовых ресурсов, при которых предприятие, свободно маневрируя денежными средствами, способно путем эффективного их использования обеспечить бесперебойный процесс производства и реализации продукции.

Ключевые слова: финансовая устойчивость, финансовые ресурсы, денежные потоки, развитие.

ИННОВАЦИОННЫЕ ИЗМЕНЕНИЯ В УПРАВЛЕНИИ ЧЕЛОВЕЧЕСКИМИ РЕСУРСАМИ В УСЛОВИЯХ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ТУРБУЛЕНТНОСТИ В УКРАИНЕ

Рекун А.П., Сардак Я.И., Пастухова Н.В.

В статье рассмотрено важность эффективного управления человеческими ресурсами с целью устойчивого развития компании в условиях экономической турбулентности Украины. В связи с этим важную роль в управлении человеческими ресурсами играют инновации, которые повышают гибкость, адаптивность современных украинских компаний во время кризиса. В статье рассмотрено современные инновационные методы управления человеческими ресурсами, которые используются отечественными и иностранными компаниями для повышения их эффективности.

Ключевые слова: экономическая турбулентность, инновации, инновационные методы, инновационный подход, управление человеческими ресурсами (управление персоналом).

ФАКТОРЫ И РЕЗЕРВЫ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ РЕСУРСОВ РАЗВИТИЯ ПРОМЫШЛЕННОСТИ РЕГИОНА

Тарадай В.Н.

В статье рассмотрены вопросы управления ресурсами и повышения эффективности деятельности предприятий промышленности регионов Украины. Определены факторы и резервы повышения эффективности использования ресурсов развития промышленности региона. Отмечено, что одним из инструментов повышения эффективности использования ресурсов является ресурсоэффективная политика на уровне национального хозяйства Украины и её регионов. Обосновано, что для оптимизации работы промышленных предприятий и более качественного структурного анализа необходимо построить модель ресурсной базы региона. Важнейшей составной частью такой модели является оптимизация структуры ресурсов с позиций их комплексного использования в механизме реализации программ развития региона.

Ключевые слова: ресурсы, развитие, промышленное предприятие, регион.

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ И МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ НА МИРОВОМ РЫНКЕ

Ткаченко Ю.В., Рыхлюк Н.Н.

В статье рассмотрено сущность понятия конкурентоспособность, теоретические основы конкурентоспособности предприятия на мировом рынке, теоретическое обоснование, научно-методические подходы и практические предложения, направленные на оценку и обеспечения конкурентоспособности предприятия на мировом рынке как фактора повышения конкурентоспособности промышленности Украины в условиях современных экономических процессов.

Ключевые слова: конкуренция, конкурентоспособность, оценка, стратегия конкурентоспособности, эффективность, экономическое развитие.

АЛГОРИТМ УПРАВЛЕНИЯ ФАНДРАЙЗИНГОВОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ ДЛЯ ОБЪЕКТОВ СОЦИАЛЬНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА

Урсалов Е.И.

Проведено анализ этапов фандрайзинга. Предложено алгоритм осуществления фандрайзинговой деятельности для объектов социального предпринимательства. Представлено общие рекомендации и методы реализации каждого этапа фандрайзинга.

Ключевые слова: фандрайзинг, алгоритм, социальное предпринимательство.

A N N O T A T I O N S

DEVELOPMENT PROCESSES OF SOCIAL ECONOMICS

THE IMPACT OF INNOVATION ON THE FORMATION OF VALUE ADDED IN THE ECONOMY

Vasylyev O., Nimkovich A.

The article highlights the concept of added value and its formation in the sectoral structure of the economy. It determines the importance of the value added for the economy, the role and impact of innovation on the formation of value added in the economy.

Keywords: added value, innovation, economics, industry structure, investment.

MODERNIZATION OF REGIONAL ECONOMIC POLICY IN THE LIGHT OF MODERN SCIENTIFIC APPROACHES

Dunayev I.

The article delivers critical generalization of contemporary scientific views about the contemporary essence of modernization of regional economic policy. This led to a critical understanding of modern scientific views on regional modernization and formation of the author's typology of theories of modernization through the prism of its ability to change the governance way of regional space under external processes of globalization and integrations.

Keywords: modernization, regional economic policy, theories of modernization, integration, globalization, local governance.

TRANSFORMATION PROCESSES OF MODERN LABOUR MARKET IN UKRAINE

Krikun O.

A study of the modern labor market in Ukraine and identified the main problems of formation and regulation of the labor market in the face of constant reforms and changes. Designated stages of transformation processes in the labor market have established the labor that is in demand in the professional field of activity and make recommendations that support the nature of the labor market at the stage of reform and permanent changes.

Keywords: labor force, labor market, the transformation processes, employment, unemployment, professions.

RESEARCH SUFFICIENCY INNOVATIVE INFRASTRUCTURE OF UKRAINE TO ENTER THE WORLD MARKETS

Krikun Iu.

The features of the functioning of innovation infrastructure for the innovation to entering international markets. A number of major innovative structures that are part of the innovation infrastructure. Comparing trends in indicators of innovation activity in Ukraine and the world, indicated on the causes and prospects for exports of innovative products.

Keywords: elements of innovation infrastructure, parks, implementation of innovative products, financing, export.

CURRENT STATUS AND TENDENCIES OF DEVELOPMENT BUILDING COMPANIES IN UKRAINIAN REGIONS IN CRISIS

Kurganska M.

The article touches upon the issues of the current state and trends of the building enterprises development in the regions of Ukraine in the conditions of crisis based on singling out the dominant factors. It has been determined that one of the main indicators of building enterprises development in the regions of Ukraine is the amount of capital investment in construction. The paper also presents the analysis

of the current state of building enterprises in the regions of Ukraine which has identified both leaders and outsiders with regard to the volume of capital investments in construction by the regions of the country. The author emphasizes that acceleration of economic development of building enterprises complex at the regional level is possible through making certain adjustments in economic policy parameters of enterprises which must ensure the neutralization of threats to its bankruptcy in the coming period.

Keywords: building enterprise, crisis, development, region.

INFRASTRUCTURE MAINTENANCE FORMATION AND FUNCTIONING OF INNOVATIVE-INDUSTRIAL COMPLEX IN REGIONS

Luganska Ye.

The article is devoted to the problems of infrastructural provision of development and operation of innovative-industrial complexes in the regions of Ukraine. The paper presents the main elements of innovation infrastructure, including technoparks, venture capital funds, technology transfer centers, business incubators, innovation and technology centers, centers of collective use, license centers and others. It has been proved that at the present stage of economic development of Ukraine infrastructural provision of development and operation of innovative-industrial complexes in the regions of Ukraine is necessary to be created based on science-based approaches that will improve the general state of the industry in the context of effective use of all available resources and competitiveness of domestic products.

Keywords: innovative-industrial complex, region, enterprise, industry.

STRUCTURAL PRIORITIES FOR THE EXPORT DEVELOPMENT OF UKRAINIAN REGIONS

Navrotskii O., Andrievska O.

The article deals with the structural features of export of regions of Ukraine; there were identified opportunities and ways to make use of the export potential of the country; it was analyzed foreign economic activity of the regions major activity over the last decade.

Keywords: export, foreign trade, export potential, gross value added, world market, using of export potential.

THE PROBLEM OF SCIENTIFIC KNOWLEDGE ACCURACY

Pugach B. Ya.

Based on the laws of scientific development characteristics of modern scientific knowledge have been identified – the trend for the full, deep, genuine, reliable and adequate knowledge. The essence of imperatives in philosophy has been found. Its main requirement is that the fundamental physical parameters shall be measurable. It was stated that the concepts of measurable and non-measurable, observable and non-observable, theoretical and experimental are the key elements of the above requirement. The role of mathematics in forming accurate knowledge was specified; the following factors of this knowledge were discovered: increase in the knowledge accuracy and cognitive means of research, expression of cognitive findings in physically measurable values. The main properties of knowledge accuracy were justified and the factors of its growth were found out.

Keywords: scientific knowledge, measurable and non-measurable, knowledge accuracy, physically measurable values, philosophical imperatives.

DECENTRALIZATION IN UKRAINE FROM THE POSITION INCLUSIVE GROWS

Rodchenko V., Novikova A.

In article the decentralization of power in Ukraine was considered in the context of conception of inclusive sustainable growth, emphasized presupposition of decentralization process, problems of local budgets, features of local budgets forming and perspectives of its growth, examined cooperation with regional development process in European countries and particular region in Poland.

Key words. inclusive growth, decentralization of power, local budgets, incomes, sustainable growth.

ENERGY SAVING AS A FACTOR OF ECONOMIC SECURITY OF INDUSTRY IN UKRAINE

Surmenelian O.

The article deals with the issue of identifying key areas of energy efficiency in industry and its impact on economic security of industrial enterprises. The author highlights the fact that energy efficiency and energy saving are the main priorities in energy policy in most countries. It has been stressed that energy security is of crucial importance for the economic security of industrial enterprises and the national economy as a whole. It has also been proved that the analysis of energy efficiency level in industrial enterprises should be based on energy audit and energy balances of industrial enterprises. The author emphasizes that energy saving provides economic entities with a number of certain advantages as a factor of economic security of Ukrainian industrial enterprises. Economic security management functions of industrial enterprises have been identified.

Keywords: energy saving, economic security, industry, enterprise.

ANALYSIS OF MAIN DISTRIBUTION CHANNELS OF FRESH VEGETABLES BY AGRICULTURAL ENTERPRISES

Chernenko Yu.

The article includes research in changing the structure of open ground vegetables implementing agricultural enterprises in 2005-2014 years. The author analyzes the existing main channels, their strengths and weaknesses. Recommendations on the organization of sales.

Key words: market, distribution channels, open ground vegetables, producers of vegetables, wholesale market.

ANALYSIS OF INNOVATIVE PROVISION ENTERPRISES CONSTRUCTION OF REGIONS IN UKRAINE

Yakymenko O.

The article presents a clean-cut analysis of the level of innovations provision of construction enterprises of Ukraine's regions on the basis of the index method. The use of methodical approach to evaluation of innovations provision of construction enterprises of Ukraine's regions, which takes into account the level of market, technology and resource components, has been suggested. It has been concluded that innovative activities and the formation of a new technological base of production on their basis should be the source of economic growth and increase in its competitive capabilities. The main attention should be focused on finding those structural factors that would have innovative origin and provide structural changes with the positive vector, creating the potential for economic development through the system efficiency growth.

Keywords: innovations provision, analysis, construction enterprises, region.

SYSTEMS AND MECHANISMS FOR MANAGEMENT AND ADMINISTRATION OF SOCIAL ECONOMICS

JOINT PROPERTY MANAGEMENT OF CONDOMINIUMS: LEGAL ASPECTS

Bratash M.

This paper reviews the main legislative and normative acts regulating the relationship between governing entities jointly owned condominiums. The necessity of reforming state housing policy caused by the mismatch of housing relations changes in the economy and the need to accelerate the integration of residential areas in the overall system of market economy. Identified promising areas and forms of common property management condominium based on consideration of key factors, which include: the quality of housing and utilities, service multifamily housing, duties and responsibilities of management entities jointly owned condominiums. A comparative analysis of the forms of common property management in the housing sector. Suggestions to consolidate professional management of apartment buildings as the main vector of common property management of residential buildings.

Keywords: apartment building, co-owners, property, housing management, condominium, trustee.

COMPONENTS AND LINES FORMING OF ORGANIZATIONAL AND RESOURCE POTENTIAL OF INDUSTRIAL ENTERPRISES IN UKRAINE

Gusak Yu.

The article deals with issues related to the study of the components and the foundations of organizational and resource potential of industrial enterprises of Ukraine. The factors of influence on the formation and implementation of the production potential of industrial enterprises have been investigated. It has been proved that the system of organizational and resource potential of industrial enterprises is defined as the total capacity of the management system, the system of intellectual work and life support system to create industrial products, providing a variety of services and carrying out various types of work, improving and developing the professional, educational, scientific, and socio-cultural level of the personnel of enterprises in a given period of time. It has been determined that identifying opportunities for the company and its resources which would be able to increase its competitiveness and identify its reserves is carried out at the stage of organizational and resource potential formation.

Keywords: organizational and resource potential, industrial enterprise.

TOOLS SETTING GOALS FOR THE ENTERPRISE: METHODOLOGICAL ASPECT

Kovalevska A.

In this paper stressed the importance of strategic planning and especially the whole installation stage to ensure strategic success of the company; studied several instruments setting strategic goals of the enterprise; presented their main distinctive features and conditions of use; stressed the need for further research and development of methodological foundations for building a strategic enterprise platform.

Keywords: objectives tree, model SMART, the strategic management, goal-setting.

PROSPECTS AND TECHNOLOGY MANAGEMENT OF THE INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE UKRAINIAN REGIONS

Kondratenko N., Makarova G.

The article is devoted to the aspects of innovation development of the regions of Ukraine. The procedure for development and implementation of innovation regional strategies and its main features have also been presented. Number of services delivered by manufacturing enterprises in the field of industrial technical tests and research by the regions of Ukraine has been analyzed. Classification of management technology of innovation regional development has been elaborated. Perspective options for public-private partnership in the innovation regional. The model of innovation development, which allows estimating the impact of various factors on innovation in the region, has been suggested. It has been proved that the innovative model of economic development of regions is a determinant of social progress and welfare of the citizens.

Keywords: innovation development, region, efficiency, strategy, model, activity.

METHODICAL PROVISION ENTERPRISE RISK ASSESSMENT

Petrova V.

The article analyzes methodological approaches to risk assessment. A study features the qualitative and quantitative methods of risk assessment company. The characteristic advantages and disadvantages of the main methods of risk assessment company.

Keywords: quantitative and qualitative methods of risk assessment of company.

WAYS OF IMPROVING AND STRENGTHENING THE FINANCIAL STABILITY OF THE COMPANY

Petrushenko T.

The article deals with the most complex and critical elements for strengthening financial stability – financial resources, under which the company freely maneuvering money, can by their effective use to ensure the smooth process of production and sales.

Keywords: financial stability, financial resources, cash flow development.

INNOVATIVE CHANGES IN HUMAN RESOURCE MANAGEMENT IN TERMS OF ECONOMIC TURBULENCE IN UKRAINE

Rekun G., Sardak Ya., Pastukhova N.

The article discusses the importance of effective human resource management for sustainable development of the company in terms of economic turbulence in Ukraine. An important role, in this regard, plays innovation in human resource management, which influences an increase of flexibility, adaptability of modern Ukrainian companies during the crisis in the country and abroad. In this article we considered modern innovative methods of human resource management with effective practical application in domestic and foreign companies.

Keywords: economic turbulence, innovation, innovative approach, human resource management (HR management), innovative methods.

FACTORS AND RESERVES INCREASE EFFICIENCY OF RESOURCES OF DEVELOPMENT INDUSTRIAL AREA

Taraday V.

The article is devoted to the resources management and improvement the efficiency of industrial enterprises in the regions of Ukraine. The author emphasizes the fact that one of the tools of more efficient use of resources is a resource-efficient policy in national economy of Ukraine and its regions. It has been proved that it is necessary to build the resource base model of the region for optimization the industrial enterprises operation and better structural analysis. The most important part of this model is optimization the structure of resources in terms of their integrated use in the mechanism of development programs implementation in the region.

Keywords: resources, development, industrial enterprise, region.

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL BASES OF ENTERPRISE'S COMPETITIVENESS ON THE GLOBAL MARKET

Tkachenko Yu., Rykliuk M.

In this article was considered the essence of the concept of competitiveness, theoretical bases of enterprise's competitiveness on the global market, theoretical justification, examined scientific and methodical approaches and practical proposals aimed at evaluation and providing enterprise's competitiveness on the global market as a factor of improving the competitiveness of industry of Ukraine under conditions of modern economic processes.

Keywords: competition, competitiveness, evaluation, strategy of competitiveness, efficiency, economic development.

ALGORITHM OF FUNDRAISING IMPLEMENTATION FOR THE SOCIAL ENTREPRENEURSHIP

Ursalov Ey.

The analysis of fundraising stage has been conducted. The algorithm of fundraising activities realization for the social entrepreneurship. Have been provided general guidelines and methods for implementing of each stage of fundraising.

Key words: fundraising, algorithm, social entrepreneurship.

Andrievska Oleksandra O. (Андрієвська Олександрівна)

Student, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

e-mail: a.andrievska@i.ua

Research interests: economics

Bratash Myroslava A. (Браташ Мирослава Анатоліївна)

Assistant, O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Ukraine

e-mail: Myroslava.Bratash@kname.edu.ua

Research interests: management, regional economy

Vasylyev Oleksiy V. (Васильєв Олексій Вікторович)

Doctor of Sciences (Economic), Professor, Head of the Department of Economics and assessment of property companies, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Ukraine

Research interests: international economy, regional economy, stock market, innovation, investment

Gusak Juliia V. (Гусак Юлія Володимирівна)

Postgraduate, O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Ukraine

e-mail: 949184@inbox.ru

Research interests: economics and national economy management

Dunayev Igor V. (Дунаєв Ігор Володимирович)

PhD, Associate professor, Kharkiv Regional Institute of Public Administration of the National Academy of Public Administration attached to the Office of the President of Ukraine, Ukraine

e-mail: divon1@gmail.com

Research interests: local governance, regional modernization, public policy

Kovalevska Alla V. (Ковалевська Алла Володимирівна)

PhD, Associate Professor, O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Ukraine

e-mail: orpal@ukr.net

Research interests: corporate social responsibility, strategic management of socio-economic systems, management of economic security socioeconomic systems

Kondratenko Nataliia O. (Кондратенко Наталія Олегівна)

Doctor of Sciences (Economic), Professor, O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Ukraine

e-mail: nokondratenko@yandex.ru

Research interests: regional economy

Krikun Olga A. (Крикун Ольга Олександрівна)

PhD, Associate professor, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

e-mail: olgadacha11@mail.ru

Research interests: management

Krykun Iuliia G. (Крикун Юлія Геннадіївна)

Postgraduate, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

e-mail: uljaw@mail.ru

Research interests: economics, international economic relations

Kurhanska Maryna K. (Курганська Марина Костянтинівна)

Postgraduate, O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Ukraine

e-mail: azarchenkova2010@mail.ru

Research interests: regional economy

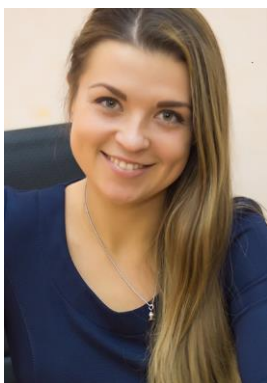

Luhanska Ielizaveta D. (Луганська Єлизавета Дмитрівна)

Postgraduate, O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Ukraine

e-mail: ospennikova.liza@mail.ru

Research interests: regional economy

Makarova Ganna S. (Макарова Ганна Сергіївна)

PhD, Associate professor, Prydniprov's'ka State Academy of Civil Engineering and Architecture, Ukraine

e-mail: m-annette@yandex.ru

Research interests: economics of enterprise

Navrotskii Oleksii O. (Навроцький Олексій Олексійович)

PhD, Associate professor, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

e-mail: inter_law@karazin.ua

Research interests: regional economics, development economics model of service

Nimkovych Andriy I. (Німкович Андрій Ігорович)

Postgraduate, Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Ukraine

e-mail: 2909andriy18@gmail.com

Research interests: international economy, regional economy, stock market, innovation, investment

Novikova Anastasiia E. (Новікова Анастасія Євгенівна)

Student, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

e-mail: anastasi_novikova07@gmail.com

Research interests: social economics

Pastukhova Nina V. (Пастухова Ніна Вікторівна)

Student, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

e-mail: pastukhova.nina@mail.ru

Research interests: human resource management

Petrova Valentina F. (Петрова Валентина Федорівна)

PhD, Associate Professor, O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Ukraine

e-mail: valentyna_55@ukr.net

Research interests: risk assessment and justification of socio-economic systems, financial management

Petrushenko Tatyana V. (Петрушенко Тетяна Володимирівна)

Teacher Lecturer, Institute of Management and Law of Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine

e-mail: Petrushenkot@mail.ru

Research interests: economics

Pugach Borys Ya. (Пугач Борис Яковлевич)

Doctor of Sciences (Philosophy), Professor, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

e-mail: dragulyan@mail.ru

Research interests: dynamics of scientific knowledge, fundamental problems of the history and philosophy of science

Rekun Ganna P. (Рекун Ганна Петрівна)

PhD, Associate professor, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

e-mail: rekun@karazin.ua

Research interests: human resource management

Rykhliuk Mykola M. (Рихлюк Микола Миколайович)

Student, National Technical University of Ukraine «Kyiv Polytechnic Institute», Ukraine

e-mail: graiderx@gmail.com

Research interests: economics, competitiveness

Rodchenko Volodymyr B. (Родченко Володимир Борисович)

Doctor of Sciences (Economic), Professor, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

e-mail: rodchenko@karazin.ua

Research interests: the economic development of the region, logistics management, project management

Sardak Yana I. (Сардак Яна Ігорівна)

Student, V.N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

e-mail: Yanasardak@gmail.com

Research interests: human resource management

Surmenelian Oleksandra R. (Сурменелян Олександра Рубенівна)

Postgraduate, O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Ukraine

e-mail: surmeneliano@gmail.com

Research interests: economics and national economy management

Taraday Volodymyr N. (Тарадай Володимир Наумович)

Postgraduate, O.M. Beketov National University of Urban Economy in Kharkiv, Ukraine

e-mail: taraday@list.ru

Research interests: regional economy

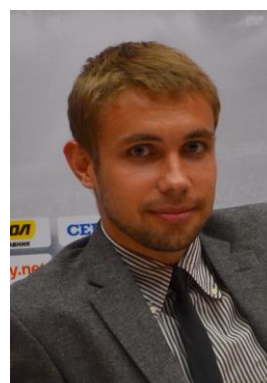

Tkachenko Yurii V. (Ткаченко Юрій Володимирович)

PhD, Associate professor, Head of the Institute of Management and Law of Yaroslav Mudryi National Law University, Ukraine

e-mail: t0710@ukr.net

Research interests: organizational and economic mechanisms for sustainable operation of small businesses

Ursalov Eugene I. (Урсалов Євген Іванович)

Executive Director of the Kharkiv regional youth organization “Union of Young Entrepreneurs”, Ukraine

e-mail: ursalov.eugene@gmail.com

Research interests: social entrepreneurship

Chernenko Yuliia Yu. (Черненко Юлія Юріївна)

Postgraduate, V.V. Dokuchaev Kharkiv National Agrarian University, Ukraine

e-mail: Y-chenenko@mail.ru

Research interests: economics

Yakimenko Oleg V. (Якименко Олег Вікторович)

**Associate Professor, O.M. Beketov National University of Urban
Economy in Kharkiv, Ukraine**

e-mail: yakimenko1961@gmail.com

Research interests: regional economy and enterprise economy

СО Д Е Р Ж А Н И Е

ПРОЦЕССЫ РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

Васильев А.В., Нимкович А.И. Влияние инноваций на формирование добавочной стоимости в экономике.....	5
Дунаев И.В. Модернизация региональной экономической политики с позиции современных научных подходов.....	11
Крикун О.А. Трансформационные процессы развития современного рынка труда в Украине.....	23
Крикун Ю.Г. Исследования достаточности инновационной инфраструктуры Украины для выхода на мировые рынки.....	33
Курганская М.К. Современное состояние и тенденции развития строительных предприятий регионов Украины в условия кризиса.....	45
Луганская Е.Д. Инфраструктурное обеспечение формирования и функционирования инновационно-промышленных комплексов в регионах.....	52
Навроцкий А.А., Андриевская А.А. Структурные приоритеты развития экспорта регионов Украины.....	59
Пугач Б.Я. Проблема точности научного знания.....	68
Родченко В.Б., Новикова А.Е. Децентрализация в рамках инклюзивного роста и её влияние на формирование бюджета местных громад.....	84
Сурменелян А.Р. Энергосбережение как фактор экономической безопасности промышленности Украины.....	91
Черненко Ю.Ю. Анализ основных каналов сбыта свежих овощей сельскохозяйственными предприятиями.....	98
Якименко О.В. Анализ уровня инновационного обеспечения строительных предприятий регионов Украины.....	105

**СИСТЕМЫ И МЕХАНИЗМЫ УПРАВЛЕНИЯ И АДМИНИСТРИРОВАНИЯ
СОЦИАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКОЙ**

Браташ М.А. Управление совместным имуществом совладельцев многоквартирных домов: законодательный аспект.....	114
Гусак Ю.В. Составляющие и направления формирования организационно-ресурсного потенциала промышленных предприятий Украины.....	123
Ковалевская А.В. Инструменты целеустановления на предприятии: методический аспект.....	133

СО Д Е Р Ж А Н И Е

Кондратенко Н.О., Макарова А.С. Перспективы и технологии управления инновационным развитием регионов Украины.....	140
Петрова В.Ф. Методическое обеспечение оценки рисков предприятия.....	148
Петрушенко Т.В. Пути усовершенствования и укрепления финансовой устойчивости предприятия.....	154
Рекун А.П., Сардак Я.И., Пастухова Н.В. Инновационные изменения в управлении человеческими ресурсами в условиях экономической турбулентности в Украине.....	162
Тарадай В.Н. Факторы и резервы повышения эффективности использования ресурсов развития промышленности региона.....	169
Ткаченко Ю.В., Рыхлюк Н.Н. Теоретические и методологические основы конкурентоспособности предприятия на мировом рынке.....	176
Урсалов Е.И. Алгоритм управления фандрайзинговой деятельностью для объектов социального предпринимательства.....	187
Аннотации	198
Annotations	204
Сведения об авторах	209

C O N T E N T

DEVELOPMENT PROCESSES OF SOCIAL ECONOMICS

Vasylyev O., Nimkovych A. The impact of innovation on the formation of value added in the economy.....	5
Dunayev I. Modernization of regional economic policy in the light of modern scientific approaches.....	11
Krikun O. Transformation processes of modern labour market in Ukraine.....	23
Krikun Iu. Researche sufficiency innovation infrastructure of Ukraine to enter the world markets.....	33
Kurganska M. Current status and tendencies of development building companies in Ukrainian regions in crisis.....	45
Luganska Ye. Infrastructure maintenance formation and functioning of innovative-industrial complex in regions.....	52
Navrotskii O., Andrievska O. Structural priorities for the export development of Ukrainian regions.....	59
Pugach B. The problem of scientific knowledge accuracy	68
Rodchenko V., Novikova A. Decentralization in ukraine from the position inclusive grows.....	84
Surmenelian O. Energy saving as a factor of economic security of industry in Ukraine.....	91
Chernenko Yu. Analysis of main distribution channels of fresh vegetables by agricultural enterprises.....	98
Yakymenko O. Analysis of innovative provision enterprises construction of regions in Ukraine.....	105

**SYSTEMS AND MECHANISMS FOR MANAGEMENT AND ADMINISTRATION
OF SOCIAL ECONOMICS**

Bratash M. Joint property management of condominiums: legal aspects.....	114
Gusak Yu. Components and lines forming of organizational and resource potential of industrial enterprises in Ukraine.....	123
Kovalevska A. Tools setting goals for the enterprise: methodological aspect.....	133
Kondratenko N., Makarova G. Prospects and technology management of the innovative development of the Ukrainian regions.....	140
Petrova V. Methodical provision enterprise risk assessment.....	148

C O N T E N T

Petrushenko T. Ways of improving and strengthening the financial stability of the company.....	154
Rekun G., Sardak Ya., Pastukhova N. Innovative changes in human resource management in terms of economic turbulence in Ukraine.....	162
Taraday V. Factors and reserves increase efficiency of resources of development industrial area.....	169
Tkachenko Yu., Rykhliuk M. Theoretical and methodological bases of enterprise's competitiveness on the global market	176
Ursalov Ey. Algorithm of fundraising implementation for the social entrepreneurship.....	187
Аннотации	198
Annotations	204
Information about the authors	209

Наукове видання

Соціальна економіка

№2

Випуск 50

Журнал

Заснований 2000 року

Українською, російською та англійською мовами

Комп'ютерне верстання Ю.І. Прус

Статті подані в авторській редакції

Підписано до друку 28.12.2015. Формат А4. Папір офсет. Друк ризографічний.
Ум.-друк. арк. 14,4. Обл.-вид. арк. 15,3. Тираж 300 пр.

Видавець і виготовлювач
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
61022, м. Харків, майдан Свободи, 4,
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №3367 від 13.01.2009

Видавництво ХНУ імені В.Н. Каразіна
Тел. 705-24-32